

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar
Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

„A fogyasztási szövetkezetek új versenykörnyezetben”
(A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése Magyarországon)

(Phd értekezés)

Témavezető : Dr. Törőcsik Mária (PhD)
egyetemi tanár (PTE KTK)

Dr.(univ.) Géro Imre
2009

PhD értekezés

„A fogyasztási szövetkezetek új versenykörnyezetben”

(A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése Magyarországon)

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	2
Köszönetnyilvánítás.....	4
Előszó.....	6
1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS METODIKÁJA.....	10
1.1. A kutatás céljai.....	10
1.2. A kutatás tematikája, a dolgozat felépítése.....	11
1.3. Kutatási hipotézisek.....	12
1.4. A témakör feldolgozásának módszertana.....	13
2. A SZÖVETKEZÉS ÉS A SZÖVETKEZETEK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE.....	15
2.1. A szövetkezés.....	15
2.2. A szövetkezeti érdekek és értékek.....	20
2.2.1. A szövetkezet fogalma és rendszerezése.....	20
A szövetkezet fogalma.....	20
A szövetkezetek rendszerezése.....	25
2.2.2. A szövetkezeti értékek és alapelvek.....	31
Értékek.....	35
A szövetkezeti értékek és alapelvek nemzetközi forrásai.....	36
A szövetkezetek, mint önálló üzleti szervezetek elismerése.....	37
2.2.3. Az érdek, érdekeltség szerepe a szövetkezésben.....	38
2.3. Klasszikus gondolatok a szövetkezésről – történeti és szellemtörténeti fejlődés.....	41
2.3.1. A szövetkezés gondolata nemzetközi történelmi távlatban.....	41
2.3.2. Új amerikai és nyugat-európai gondolatok (a szövetkezésről).....	48
3. A FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETEK.....	59
A fogyasztási típusú szövetkezet jellemző vonásai.....	59
3.1. A fogyasztási szövetkezetek története.....	62
A HANGYA.....	66
3.2. Fogyasztási szövetkezetek a magyar élelmiszer kiskereskedelemben.....	74
3.2.1. A fogyasztási szövetkezeti bolti kiskereskedelem.....	74
A szövetkezeti szektor átalakulása, az áfészek főbb jellemzői.....	74
3.3. A Coop üzletlánc versenyképessége.....	86
A Coop-üzletlánc, a Coop Integráció létrejöttének körülményei.....	86
A Co-op Hungary Rt. és a Coop-üzletlánc sikerének főbb összetevői.....	89
Versenyhelyzet a hazai üzletláncok (kereskedelmi hálózatok) között.....	93
Vezető kereskedelmi hálózatok a magyar piacon.....	108
4. ÚJ FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETI MODELL.....	110
5. AZ ÚJ FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETI MODELL KUTATÁSA.....	129
5.1. Szekunder kutatás.....	129

A kutatás alapadatai	130
Vélemények a modern szövetkezetekről	137
Állam és szövetkezet.....	140
5.2. Az új fogyasztási szövetkezeti modell primer kutatási eredményei	142
5.2.1. A primer kutatásban alkalmazott módszer.....	142
5.2.2. A szakértői megkérdezés (Delphi-kutatás) eredményei	145
5.2.3. Falu fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás eredménye	152
5.2.4. A H. 1. hipotézis primer kutatása.....	160
5.3. Az új modell primer kutatási eredményének összegzése.....	161
6. A KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI, A HIPOTÉZISEK ÉRTÉKELÉSE.....	163
A hipotézisek értékelése	163
A kutatás legfontosabb eredményei	168
7. ZÁRSZÓ.....	173
További kutatási irányok.....	175
Irodalom és forrásmunkák jegyzéke.....	177
ÁBRAJEGYZÉK.....	184
Mellékletek.....	186

Köszönetnyilvánítás

A doktori értekezés elkészítéséhez nagyon sok szakmai támogatást kaptam a témavezetőmtől (konzulensemtől) dr. Töröcsik Máriától, aki értékes és konstruktív javaslataival éveken át segítette a munkámat. Köszönettel tartozom munkahelyi vezetőimnek (Medvéne dr. Szabad Katalin BGF KVIFK rektorhelyettes és dr. Kandikó József MÜTF rektor), akik a doktori értekezésem elkészítését „alkotói szabadság” engedélyezésével is támogatták. Köszönöm valamennyi kedves munkatársamnak is azt a megértő támogatást, segítséget amit alkotói szabadságom alatt irántam tanúsítottak. Külön szeretném megköszönni a segítségét dr. Kandikó Józsefnek (MÜTF rektor), aki a primer kutatásomhoz, ezen belül a szakértői megkérdezéssel kapcsolatos elméleti és gyakorlati feladatok megoldásához nyújtott igen értékes segítséget, valamint dr. Fekete Józsefnek (Szövetkezeti Kutató Intézet igazgató), dr. Zs. Szőke Zoltánnak (ÁFEOSZ elnök), dr. Üveges László (ÁFEOSZ Közg.Titkár), dr. Losonczi Miklósnak (Széchenyi István Egyetem Győr), dr. Gazdag Lászlónak (PTE), Csordás Imrénnek (BGF KKFK), Kelemen Jánosnak (Coop Szeged Zrt. elnök vezérigazgató), Béres Vilmosnak (Sárszeg ÁFÉSZ elnök) Umheiser Istvánnak (Mecsek Fűszért Rt gazdasági vezérig.h) akik időt és fáradságot nem kímélve mind személyes szakmai konzultációkkal, mind a primer kutatás részét alkotó szakértői megkérdezés során rendkívül értékes gondolataikkal járultak hozzá a dolgozat eredményes összeállításához. Különösen hálás vagyok továbbá Kelemen Jánosnak a Falu-fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás megszervezéséhez nyújtott segítségéért, valamint Béres Vilmosnak a szekunder kutatáshoz nyújtott szakmai támogatásáért. Köszönettel tartozom Dr. Horváth Gyula akadémikusnak (MTA RKK főigazgató), akivel ismeretségünk még az egyetemi évek alatt jött létre, hogy személyes konzultációkkal és instrukciókkal sok esetben a kutatásra buzdító biztatásával támogatta a tudományos tevékenységemet. Külön köszönettel tartozom doktori értekezés tervezetem munkahelyi vitájára elkészített opponensi véleményéért Dr. Horváth Gyulának és Dr. Kiss György Kálmánnak, hogy kritikai észrevételeikkel segítették az értekezésemet érdemi „kutatási terméké” tenni. Hasonlóan hálás vagyok a „műhelyvitán” az egyetem más oktatói által kifejtett véleményekért, javaslatokért, amelyek számottevően elősegítették a tervezet átdolgozását.(Dr.Kispál Vitai Zsuzsanna; Dr. Gazdag László; Dr. Hanyecz Lajos; Dr. Kaposi Zoltán).

Végül szeretnék köszönetet mondani Sudár Imrén (Lajcsik Gabriella) és Sudár Imre pécsi barátaimnak (Balogh István bonyhádi barátomnak is), a PTE-n 1971-1975

között volt évfolyamtársaimnak, akik a doktori iskola elvégzése során több éven keresztül önzetlen baráti módon segítettek, mind szállás, ellátás, mind értékes szakmai konzultációk révén. Köszönöm Tóth László makói barátomnak az ábrák szakszerű és színvonalas elkészítéséhez nyújtott segítségét.

Köszönöm feleségemnek, két felnőtt fiamnak (Imrének és Csabának), a családomnak azt a sok segítséget, amellyel mindvégig támogattak és türelemmel, megértéssel viselték a dolgozatírásom intenzívebb periódusait.

Előszó

A szövetkezeti eszme közös, együttes törekvést jelent minden olyan emberi cél megvalósítására, amely nemcsak anyagilag, hanem erkölcsileg is hasznos. A szövetkezeti eszme az emberek közötti érdekbeli különbségeket iparkodott kiküszöbölni azzal, hogy a különböző érdekek rendszertelen és egymásba ütköző tömegéből kiválasztotta azokat, melyek egyenként és egyformán fontosak és azonosak, és ezeket az azonos érdekeket és törekvéseket csoportosítva összhangot, harmóniát teremt az érdekkáoszok zűrzavaros lármájából. A szövetkezeti mozgalom elválaszthatatlanul összeforrott a falu gazdasági és kulturális életével, mivel a szövetkezeti szervezkedés kiépítése nélkül a falufejlesztés gyakorlati megvalósítása is akadályokba ütközött volna. Éppen ezért szorgalmazták minden eszközzel és módozattal a kisebb gazdasági erők tömörítését, mivel csakis a szövetkezeti szervezkedés által volt elérhető az, hogy a kisgazda olcsóbban tudjon termelni, több jövedelemhez jusson, s ily módon szellemi és erkölcsi nivóját is emelhesse. Így a szövetkezetek olyan erőforrásokat nyitottak meg, amelyek addig elérhetetlenek voltak az egyes kisgazdákra nézve.

A szövetkezetek vállalatok. Problémáik, amelyekkel meg kell küzdeniük, hasonlóak a hagyományosan kapitalizált (befektető által irányított) – kiterjedésükben, szervezeti és technológiai szerkezetükben különböző, az üzletfelek igényei szerint változó – nagyvállalatokéhoz. Speciális természetükből adódóan a szövetkezeteknek azonban – mivel olyan demokratikusan ellenőrzött szervezetek, amelyek méltányos gazdasági előnyöket biztosítanak tagjaik számára – sajátos kihívásokkal is szembe kell nézniük.

Ha elemezzük az Európai Unióban elért gazdasági sikereket, rájövünk, hogy az összefogás kényszerének felismerése alapján megvalósítható a valós piaci verseny fennmaradása, a kistermelők piacra jutásának és versenyben maradásának esélye. A gyakorlat azt igazolja, hogy a szövetkezetek jelenléte az élelmiszerpiacon nagyban korlátozza a mamutcégek monopóliumainak és a feketekereskedelemnek az árfelhajtó tevékenységét.

Sokoldalú, az agrárgazdaság problémakörére is kiterjedő összefüggésekre koncentráló vizsgálódásaim alapján is bátran kijelenthetem, hogy kell legyen egy szövetkezeti

mozgalom, hiszen a nemzetközi példák is alátámasztják, hogy a szövetkezeteké a jövő, mert :

- Európában a legmélyebb történelmi gyökere van;
- valódi esélyegyenlőséget biztosít;
- a gazda csak a szövetkezetekben őrizheti meg gazdálkodási önállóságát (egy tag-egy szavazat);
- a bér munkás és a nagytőkés létforma között a szövetkező gazda jelent garanciát a vidéki kultúra megmaradásához, a népesség megtartásához;
- a szövetkezet valós, gyors és biztos információt biztosít a termelőknek;
- az Európai Unió agrárpolitikája az átlagos méretű családoknak biztosít előnyöket, és nem a nagy monopóliumoknak, illetve a jogi személyiségű vállalkozásoknak.

A szövetkezéssel foglalkozó tudományos kutatók s a gyakorlati szakemberek véleménye is egybeesik abban a tekintetben, hogy a szövetkezeti szervezet alkalmas annak elősegítésére, hogy a kis- és középvállalkozások olyan csoportosulásokat és tartósan fennmaradó hálózatokat hozzanak létre, amelyeken keresztül fejleszthetik közös szolgáltatásaikat és a szükséges mértékű érdekeltséggel a piacokra bejutva gazdaságosabban működjenek. A szövetkezeti struktúrák révén a kisvállalatok nagyobb súllyal vehetnek részt az egyre növekvő versenyben, a koncentrált piacokon, miközben megőrzik függetlenségüket, és saját működésük feletti kontrolljukat. Mint ilyenek, értékes hidat jelentenek a globalizációs és a helyi gazdasági tevékenységek erői között. Az EU Bizottság is megállapítja egyik szövetkezetekkel foglalkozó munkadokumentumában, hogy számos tagállamban a szövetkezetek bizonyították üzleti érzéküket, gazdasági versenyképességüket, az információs társadalom és a gazdasági-társadalmi fejlődés, valamint a tartósan fennmaradó megoldások létrehozására való alkalmasságukat (EU Bizottság 2001).

Úgy gondolom, hogy a múlt teljes feltárásával, a szövetkezeti mozgalom megismerésével, a következtetések nyilvánosságra hozásával és azok tudatosításával megteremtődhet egy igazi, új típusú szövetkezés megindításának a folyamata, melynek eredményeként a vidékfejlesztési munka, a fenntartható vidékfejlesztés elveit szem előtt tartva, az integrált mezőgazdaság megvalósítása révén az élhetőbb falu, a falusi életminőség számottevő javulása érhető el perspektivikusan.

A kutatás alapvető célja – a fenti gondolatokra épülően – a szövetkezés lényegének feltárása, ezen belül a magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem tevékenysége és fejlődése főbb jellemzőinek a vizsgálata.

Véleményem szerint a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemnek a globalizációból adódó kihívások mellett meg kell felelnie a regionális szerepkörből adódó feladatoknak is. Ebből következően a globalizáció előnyeit a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemben működő szervezetek úgy használhatják ki a legteljesebben, hogy megőrzik saját kultúrájukat, kapcsolatrendszerüket, szerves egységet képeznek az őket körülvevő régióval.

A *témaválasztás* közvetlen és személyes oka, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetemen (Pécs) 1975-ben marketing szakon megszerzett diplomámat követően pályakezdő közgazdászként a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemben kezdtem pályafutásomat a kecskeméti UNIVER Szövetkezetnél (Munkába állásomat megelőzően az egyetemi szakmai gyakorlatomat is ennél a szövetkezetnél töltöttem). Rövid időn belül igen magas beosztásba kerültem a Fogyasztási Szövetkezetek Bács-Kiskun megyei Szövetségénél (ÁFÉSZ-Titkárságvezető). Több, mint egy évtizedig tevékenykedtem a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemben. Mindez olyan mély nyomokat hagyott bennem szakmai szempontból, hogy egész életemre elkötelezett a szövetkezeti mozgalom ügye mellett.

Tekintettel arra, hogy az első szakdolgozatomat, valamint az egyetemi doktori (dr. univ.) értekezésemet is a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemmel kapcsolatban írtam, s érdeklődésem e terület iránt a későbbiekben sem csökkent, amikor a Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolába jelentkeztem, elhatároztam, hogy kutatási témám a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése jellemzőinek vizsgálata lesz. A szövetkezeti mozgalom elkötelezettjének tartom magam, és hiszem, hogy ez a vállalkozási forma hosszútávon sikerekkel kecsegtet.

A dolgozat hét fejezetben foglalja össze a főbb megállapításokat, azon kutatásokat, melyek eredményének a szövetkezés, ezen belül kiemelten a hazai fogyasztási szövetkezeti kereskedelem elméleti és gyakorlati kérdéseinek (szervezeti innovációjának, marketing tevékenységének stb.) elemzését tekinthetjük.

Az elméleti háttér újszerű megközelítésével, a szekunder és primer információk valamint a gyakorlati tapasztalatok összegyűjtését és elemzését követően kísérletet

teszek egy új fogyasztási szövetkezeti modell összeállítására. Célom az, hogy a rendszerváltást követően „megrendült” szövetkezés ügyét történelmi szerepének és küldetésének megfelelő színvonalra lehessen emelni, olyan gyakorlatorientált megoldási lehetőségek – egyelőre elméleti szintű – kidolgozásával, amely további kutatásokkal megalapozhatja a gyakorlatba történő átültetésének konkrét feltételrendszerét, működési módozatait.

1. A KUTATÁS CÉLJA ÉS METODIKÁJA

Az alábbiakban a téma vizsgálati céljait mutatom be, majd a kutatás hipotéziseire, ezt követően a vizsgálat metodológiai vonatkozásaira térek ki.

1.1. A kutatás céljai

A kutatás fő célja a szövetkezés lényegének újszerű megközelítéssel történő elemző felvázolásán keresztül a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem helyének, szerepének és jövőbeni lehetőségeinek (egy új modell segítségével történő) bemutatása, elsősorban a fenntartható vidékfejlesztés, az élhető falu, a falusi életminőség fejlesztése szempontjából.

A szövetkezés-szövetkezet az emberi társadalom egyik alapsejtje, a „*pozitív összegű játék*” alapképlete, amely szervezett formáiban végigvonul a legutóbbi évszázadokon és a modern demokrácia társadalmi alapkövévé vált.¹ A szövetkezésnek ez a történelmi vonulata azonban mégsem olyan fontos számunkra, mint az, hogy a 21. században a „szövetkezeti” demokrácia úgy jelenik meg, mint a civil társadalom új arca. Az Európai Bizottság 1997-es Közleménye az önkéntes szervezetekből a szociális gazdaság fogalmát állítja a középpontba, és ebből vezetnek az utak nemcsak a közszolgáltatások „szövetkezeti” ellátása felé, hanem a szociális tőke, a társadalmi hálózatok és a bizalom (trust) fogalmai felé is, amelyek révén kirajzolódik a bázisdemokrácia, mint a civil társadalom új arculata. Az Ecosoc 2001-es dokumentuma szerint a civil demokrácia EU-beli intézményesülésének négy alapvonása van, úgy mint (1) a társadalmi hálózat jelleg, (2) a szerveződések önkéntessége, (3) kollektív akaratképzés és döntés és (4) a szubszidiaritás elve, ami a „szövetkezeti” demokrácia pontos jellemzését adja (Ágh 2003). Vannak továbbá olyan érdekek a modern gazdaságban, amelyeket a szövetkezetek révén lehet a legmegfelelőbben kielégíteni. Ezek a mezőgazdasági politika, a regionális politika, a kis- és középvállalatok fejlesztése, a foglalkoztatáspolitikai, a szociálpolitika és a továbbképzés. ...” A szövetkezetek fontos szerepet töltenek be a Közösség kevésbé fejlett régióinak társadalmi és gazdasági integrációjában” (Bajtay P-né 1998). Az egész közösségen belül a szövetkezetek segítik a korlátozott gazdasági erőforrásokkal rendelkező embereket versenyképességük megőrzésében. Még erőteljesebben bontja ki ezeket a vonásokat a lisszaboni stratégia (2000 március) óta megindult lisszaboni folyamat, amelynek három pillére a gazdaság, a szociális szféra és a környezetvédelem. Ágh véleményével egyetértve (Ágh 2003: 37.o)”a lisszaboni folyamatban az információs társadalom bázisán a 21. századi demokrácia alapértékei konkrétan jelentkeznek, mint a tudásbázisú társadalom szereplőinek tartós, megbízható és előrelátható kapcsolatokra épített, hálózatjellegű, együttműködő szervezetei,

¹ Ágh Attila egyik írásának ezen gondolata inspirált arra, hogy a játékelmélet ismeretei alapján is megvizsgáljam dolgozatomban a szövetkezés kérdését, azonban a dolgozat műhelyvitáján elhangzott opponensi véleményeket figyelembe véve az átdolgozás során ettől eltekintettem.

„szövetkezetei”, amelyek a civil társadalom sűrű hajsálereiként az egész társadalom valódi bázisát alkotják”.

Kutatási céljaimat a Doktori Iskolában szerzett ismeretek is befolyásolták és meghatározták, nevezetesen a regionális gazdaságtan, a regionális folyamatok, a környezetgazdálkodás, a térgazdaságtan új ismeretei által kapott inspirációk és mindezek elméleti hasznosítási lehetőségeinek feltárása a szövetkezés területén.

Enyedi a magyarországi regionális folyamatokat elemző művében a területfejlesztési politika összefüggésrendszerén belül többek között megállapítja, hogy a gazdasági szereplők és a háztartások döntésein alapszik egy-egy régió fejlődése. A háztartások döntései a falusi kistérségek fejlesztésében, ahol nagy gazdasági szervezetek ritkán találhatók, kivételesen fontosak. A gazdaság fejlődését elsősorban a helyi erőforrásoktól, a helyi befektetésektől s nem kis részben a helyi fogyasztástól várhatjuk. A települések jövője attól is függ, hogy a háztartások milyen életstratégiát dolgoznak ki tagjaiknak – és ezt az adott településen, vagy elvándorolva óhajtják-e megvalósítani. (Enyedi 1996)

A bevezetőben megfogalmazott gondolatokkal összhangban érzékelttem a szakirodalmat tanulmányozva, hogy nem egy gazdasági elemző mutatott már rá arra, hogy a magyar lakosság szociális és gazdasági nehézségeit legeredményesebben a korszerű szövetkezeti hálózat kialakítása győzheti le. Ehhez az elemzői megállapításhoz indokolt hozzáfűzni, hogy szükséges a régi szövetkezeti mozgalom tapasztalatai mellett az európai szövetkezeti modellek tapasztalatainak összevetése és elemzése is. A dolgozatban igyekeztem ezt a vezérfonalat követve feldolgozni a szövetkezés témáját, azzal a céllal, hogy ezen kutatásaim eredményei alapján, egy adaptációs folyamat megvalósításával eljuthassak (a sok lehetséges jövőkép közül) egy új szövetkezeti modell koncepció elvi kereteinek a kidolgozásáig.

1.2. A kutatás tematikája, a dolgozat felépítése.

A szerkezeti és módszertani bemutatás után a második fejezetben a szövetkezést és a szövetkezetek történeti fejlődését tárgyalom.

A szövetkezeti mozgalom eredendően hálózatos szervezeti felépítésű rendszer, tehát nem nélkülözhetőek vizsgálatánál a hálózatelméleti aspektusok sem. Mindez összefüggésben van a szervezetelméleti kérdésekkel éppúgy, mint a legkorszerűbb marketing gondolkodásmódbeli koncepciókkal.

A szövetkezeti érdekek és értékek elemzése után a szövetkezésről alkotott klasszikus gondolatokkal, és a szövetkezés szellemtörténeti fejlődésének rövid bemutatásával zárom a fejezetet.

A harmadik fejezetben a fogyasztási szövetkezetekkel, történeti fejlődésükkel, a magyar élelmiszer kiskereskedelemben elfoglalt helyükkel és a Coop üzletlánc versenyképességével foglalkozom.

A negyedik fejezetben az új fogyasztási szövetkezeti modell elképzelésemet mutatom be.

Az ötödik fejezetben az új fogyasztási szövetkezeti modell kutatását ismertetem meg az olvasóval, s az ezzel összefüggő szekunder és primer kutatási eredményeket részletezem. Ezen belül foglalkozom a kutatás módszertani kérdéseivel. Az új modell primer kutatási eredményeit (Delphi-kutatás; Falu fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás stb.) a fejezet végén összegzem.

A hatodik fejezetben a kutatás legfontosabb eredményeinek bemutatását és a hipotézisek értékelését végzem el. A hetedik „Zárszó” fejezetben a kutatás összegzésén túl további kutatási irányok kijelölése is megtörténik.

1.3. Kutatási hipotézisek

A kutatási célokkal összhangban a kutatás kezdetén a témakörben szerzett több évtizedes, széles körben szerzett tapasztalatok és a kiinduló információk alapján kutatási hipotéziseket fogalmaztam meg.

- H.1. A szövetkezés elve napjainkra végzetesen kompromittálódott, új szót kell keresni az új típusú szövetkezők megnevezésére.
- H.2. Az állam nem lehet közömbös a szövetkezés ügye tekintetében.
- H.3. Az új típusú gazdaság új típusú szövetkezetelméleti megközelítéseket igényel, az új kihívásokra csak egy teljesen új szemléletű elméleti megoldási javaslattal lehet érdemi választ adni.
- H.4. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem, szűkebb értelemben az ÁFÉSZ-ek szempontjából egy teljesen újrastrukturált, nem kizárólag a kis- és nagykereskedelemre koncentráló stratégia teremtheti csak meg hosszú távon a versenyképességet a multinacionális cégekkel és a hazai konkurensokkal teletűzdelt kereskedelemben.
- H.5. A fenntartható- fejlődés és vidékfejlesztésben a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemnek meghatározó szereppel kell bírnia.

1.4. A témakör feldolgozásának módszertana

Az olvasó számára talán furcsának tűnhet a dolgozatban, hogy a tudományos feldolgozásoknak egy viszonylag ritkán alkalmazott módszerét használok, tudatosan. Legegyszerűbben úgy lehet jellemezni, hogy a teoretikus gondolkodásnak és a gyakorlati orientációjú kutatásnak egyfajta ötvözetét igyekszem érvényesíteni kutatásom során, bízva abban, hogy ennek a feldolgozási logikának az alkalmasságát igazolni tudom kutatási céljaim teljesítése érdekében.

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődésének elemzéséhez a szakirodalmi áttekintés mellett szekunder és primer kutatásokat végeztem.

Elsőként a témafeldolgozás szempontjából releváns információkat tartalmazó *elméleti háttér felkutatását* végeztem el. Itt kell megjegyezni, hogy az *Előszóban* ismertetett szövetkezeti gyakorlati múltamból következően a kutatás megkezdését megelőzően már rendelkeztem elméleti és gyakorlati múltbeli ismeretekkel a szövetkezésről, amely ismeretek arra inspiráltak, hogy a megváltozott viszonyokhoz jobban igazodó – új szemléletű – tudományterületi elemzéseket végezzek. Ez irányú elhatározásomat egyre erősítették a szekunder kutatásaim során feltárt ismeretek és eredmények, s megerősítettek abban, hogy a szövetkezés egész gondolatvilágát és elméletét lehetséges újszerű tudományelméleti alapokra helyezni a megváltozott világgazdasági környezettel összhangban. Erre teszek szerény kísérletet a dolgozatban egy, a hagyományos szövetkezetelméleti koncepciókkal is összhangban álló újszerű szövetkezetelméleti „paradigma” megfogalmazásával a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemre koncentrálva. További megjegyzésem, hogy míg az általános szövetkezetelméletnek széleskörű szakirodalmi bázisa létezik, addig a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem tudományos igényű szakirodalmi bázisa megítélésem szerint szerény. A szakkönyvek tanulmányozása mellett elemzési lehetőséget adtak a szövetkezés aktualitásaival foglalkozó szakmai folyóiratok., kutatóintézeti kiadványok

A szövetkezés, szövetkezetelmélet, értékelmélet, rendszerelmélet, menedzsment, regionális gazdaságtan, környezetgazdálkodás, agrárgazdaságtan a kereskedelem és marketing szakirodalom általam mértékadónak tekintett, illetve legtöbbet hivatkozott szerzői a következők:

- szövetkezés, szövetkezetelmélet, értékelmélet, rendszerelmélet, hálózatelmélet menedzsment, jövőkutatás területén:
Barabási L. A.; Buday-Sántha A.; Erdei F.; Fekete J.; Gazdag L.; Gyenis J.; Hankiss E.; Ihrig K.; Kim Chan-Mauborgne W.; Kispál-Vitai Zs.; Laczó F.; Mérő L.; Mohácsi K.; Nováky E.; Szabó G. G.; Vitányi I.; Szlamenicky I.;
- regionális gazdaságtan, agrárgazdaságtan, környezetgazdálkodás, kereskedelem és marketing területen:

Agárdi I.; Berács J.; Buday-Sántha A.; Horváth Gy.; Kotler P.; Lengyel I.; Porter M.E.; Piskóti I.; Rechnitzer J.; Rekettye G.; Töröcsik M.;

Az adatelemzések forrásai alapvetően a Központi Statisztikai Hivatal, a GfK Hungária Piackutató Intézet, a SZONDA IPSOS Média- Vélemény és Piackutató Intézet, a MEH Általános Politikai Államtitkárság Stratégiai Elemző és Kutató Főosztály, az ÁFEOSZ és a Coop Hungary Zrt. közleményei.

A szekunder kutatás során felhasználtam továbbá két olyan korábbi (2003. és 2005. évi) reprezentatív kutatást is, amelyeket tekintélyes szervezetek végeztek a szövetkezetekkel kapcsolatban, illetve a hazai szövetkezetek társadalmi szerepéről (Szonda Ipsos és MEH Általános Politikai Államtitkárság Stratégiai Elemző és Kutató Főosztály kutatásai). Az elméleti kutatási eredményeimre és a gyakorlatban szerzett tapasztalataimra épülő új fogyasztási szövetkezeti modell elképzelésem tesztelését kutatásom céljával összhangban az ismert tudományos módszerek (Delphi, SEER) sajátos kombinációjával végeztem el. Szakértői megkérdezést alkalmaztam egy – a szekunder kutatások és az empirikus kutatás eredményei alapján kidolgozott – minta-előrejelzés megadásával, valamint négy nyitott – a téma szempontjából releváns - kérdés feltevésével, amelyekre a szakértők válaszoltak, illetve kifejtették azokkal kapcsolatos véleményüket.

Ezt egészítette ki egy falu-fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás, amelynek segítségével a szakértőktől megszerzett véleményeket igyekeztem elmélyíteni a leginkább érintettek körében mind a vidéki életminőség, az élhető falu és a szövetkezés összefüggésrendszerét, jövőbeni fejlődési lehetőségeit, mind pedig az új fogyasztási szövetkezeti modell „életképességét” kutatva.

Az első (H1.) kutatási hipotézis mélyebb vizsgálata, értékelése céljából primer megkérdezést végeztem egy 1500 fős reprezentatív minta segítségével.

A kutatás eredményeit tekintve úgy vélem, hogy ilyen típusú elmélyült elemző munka a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem vonatkozásában - ismereteim szerint - napjainkban nem készült Magyarországon. Reményeim szerint az értekezés elméleti és gyakorlati megállapításai segítséget nyújthatnak a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem területén dolgozó kutatók és gyakorlati szakemberek számára is a kihívások kezelésében, a sajátosságaikat figyelembe vevő „szövetkezeti tag-orientált” marketing szemlélet kialakításában, valamint stratégiájuk, szervezetrendszerük fejlesztése terén.

2. A SZÖVETKEZÉS ÉS A SZÖVETKEZETEK TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE

2.1. A szövetkezés

A magyar *fogyasztási szövetkezeti* mozgalom, amely igen nagy történelmi múlttal és fontos társadalmi-gazdasági szereppel bírt – elsősorban a vidék életében a múltban – a rendszerváltást követően csaknem elemeire hullott szét.² A fogyasztási szövetkezetek kategóriájába három szövetkezeti ágazat tartozik – nem tévesztendő össze az agrár ágazatba sorolt korábbi termelőszövetkezetekkel – *az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetek, a takarékszövetkezetek és a lakásszövetkezetek*. Ezeknek a szövetkezeti szervezeteknek is igen komoly szerepe volt mind a múltban és lehet a jövőben is az élhető falu, a vidék integrált és fenntartható fejlődését, fejlesztését biztosító célkitűzések megvalósításában éppúgy, mint a vidéki lakosság életszínvonala fejlesztésében. A társadalom *szervezeteit* az emberek maguk hozzák létre *három fő értékdimenzió* mentén. Ezek a *közös lakóhely, a közös gazdasági érdek és a hagyomány közössége*.

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése jellemzőinek megismerését célzó PhD kutatásom keretében, elméleti közgazdaságtani oldalról is vizsgálom a *szövetkezés lényegét*, általában az *együttműködésben* rejlő különböző mozgásformák társadalmi-gazdasági helyét, szerepét és lehetőségeit. A magyar szövetkezeti mozgalom területén a rendszerváltást követő időszakban történtek alapján egyes szerzők arra a véleményre jutottak, hogy a szövetkezés elve végzetesen kompromittálódott, annyira hogy most talán valami új szót kell keresni az új típusú, nem kolhozmintájú szövetkezesek megnevezésére (Miklóssy 1999. 281.o). A dolgozat szerzőjeként nem osztom ezt a véleményt. Azon az állásponton vagyok, hogy a szövetkezésnek nem az elnevezését kell megváltoztatni, hiszen a fejlett világbeli tapasztalatok is igazolják az elnevezés és a fogalom mögött meghúzódó elméleti és gyakorlati tartalom helyességét, hanem a szövetkezést, ezen belül *a fogyasztási szövetkezeti mozgalmat új tartalommal kell megtölteni*, a XXI. század világgazdasági trendjeivel adekvát módon. Egy reprezentatív primer kutatással is alátámasztom mindezt (H.1.hipotézisvizsgálat értékelése) a későbbiekben.

² A dolgozat 3. fejezetén belül a 3.1. alfejezetben részletesebben bemutatom a magyar fogyasztási szövetkezeti mozgalom történetét

A modern szövetkezeti gondolat bölcsőjét ma legtöbbször az Owen által megfogalmazottakban látják, hiszen e gondolatok alapján fogalmazták meg először a szövetkezeti alapelveket 1844-ben Manchester elővárosában, Rochdale-ben. Joggal állítható, hogy „...a szövetkezeti mozgalom a kapitalista fejlődés szülötte. A tőke koncentrációja, és centralizációja a kis gazdasági egységek kíméletlen elnyomása a nagyobbak által, mintegy védekezéséppen ennek a folyamatnak a fékezésére, a kisüzem versenyképesebbé tételére, a szociális bajok orvoslására hívták életre a szövetkezeteket”(Gyimesi 1990).

Némelyek a szövetkezés definiálásához ideológiai síkon közelítenek. Az említett korai szocialista alapgondolat mellett forrásnak tekintik a liberalizmus és a keresztény szolidaritás eszmerendszerét is. A liberalizmus értékeiből származtatják a gazdasági haszon maximalizálásához szükséges egyének közti önkéntes társulásokat, a konfliktuscsökkentésekhez hozzájáruló intézményesülést, a tagok autonómiáját és a belső demokráciát. A keresztény doktrína szerint az egyének létező közössége egyesíti az emberek fizikai és lelki jellemzőit.

A szövetkezeti mozgalom elméleti kérdésével foglalkozók több mint másfél évszázada vitatkoznak azon: mi a szövetkezet pontos meghatározása. A szövetkezeti gyakorlat azonban nem várhatta meg a fogalom vitathatatlaná válását, hanem a társadalom konkrét igényei szerint létrehozta az emberi összefogáson alapuló közösségeket, és azokat szövetkezetnek nevezte.

Elmondható, hogy a szövetkezeti mozgalom létrejöttétől kezdődően antikapitalista jellegű, de nem magántulajdon-ellenes volt. Éppen ezért azokon a területeken, illetve társadalmakban, ahol fontossá vált az egyének öntevékenységeinek, önszerveződésének mozgósítása, ott fejlődésnek indultak a szövetkezetek.

Ma már szinte közhelyszámba megy, hogy korunk legjellemzőbb folyamata a globalizáció. Egyesek szerint, a társadalmi törésvonalak közül a legmeghatározóbb a „globálkomprádorok és a népi-nemzeti szuverenitások között” húzódó feszültség (Bogár 2003). Úgy vélik, hogy a globális hatalmakkal szembeállni önpusztítást jelentene, ugyanakkor a globális hatalmaknak kritikátlanul és passzívan behódolni az önfeladással lenne egyenlő. A transznacionális vállalatok, a monetáris világszervezetek befolyása egyre jelentősebb hatással van az egyénekre is. Az egyének önazonossága, öntudata a környezettel kölcsönhatásban fejlődik. Az egyetemes „mc’donaldizáció”, az egyforma viselkedés, az egyforma kultúra és ennek következményeként az egyforma gondolkodás, azaz a kommercializáció, az uniformizáció és a totalizáció komoly

veszélyeket rejt magában. Az egyént kiszolgáltatottá, manipulálhatóvá, önazonosságuk feladóiá teszi. Az emberek azonban nem akarnak a globális piaccal szemben magukra hagyatottak lenni. A globalizálódás hatására atomizálódó, a közösségektől elszakított magányos – sok esetben szorongó – ember könnyű áldozatává válik a fogyasztásra ösztönző erőknek. Az egyéniség autonómiájának megőrzéséhez feltétlenül szükség van az önként vállalt civil közösségekre. A közösségek biztosíthatnak keretet az egyének részére az egyéniséggé váláshoz, illetve a társadalmi integrálódáshoz. A közösségek iránti igény mindig is jellemzője volt az embernek, hiszen mindig szeretett társaival közös akciókban, közös konstrukciókban részt venni. Ez nemcsak a létfeltételek hatékonyabb megszerzése és biztosítása végett, hanem mentálisan a társakkal való interaktív kapcsolatokért is nélkülözhetetlen feltétele az embernek.

A társadalom ezen változásait figyelembe véve, a szövetkezeti mozgalom megújította tevékenységét, és 1995-ben Manchesterben újrafogalmazta alapidokumentumait.³

A társadalom működésének hatékonyságát nagymértékben növelheti az, ha a társadalom tagjai cselekvésüket önkéntesen – nem pedig a főhatalom direktívái alapján – hangolják össze. A társadalomban meglévő erőforrásokat egy határon túl – demokratikus körülmények között – nem lehet a kormányzat hagyományos eszközeivel mobilizálni. Újabb eszközök mobilizálásához a polgárok, illetve ezek önkéntes szerveződéseinek aktivitása, a közös ügyek megoldásába való bekapcsolódásuk szükséges. A társadalmi kapacitás – a modern társadalompolitikai felfogás szerint – azt jelenti, hogy az egész demokratikus berendezkedés csak akkor működik jól és hatékonyan, ha az emberek többsége aktívan részt vesz a civil társadalom önkéntes szervezeteiben. A polgárok aktivitása és innovatív képessége akkor aknázható ki hatékonyan, illetve formálható közös cselekvéssé, ha erőforrásaikat önkéntesen koncentrálják, illetve hangolják össze, és gyakorlatban is művelik az öngazgatást.

A társadalmi részvétel igénye nemcsak a szűken vett politikai szférában jelenik meg, hanem a mindennapi anyagi, szociális és kulturális szükségletek kielégítését célzó tevékenységek terén is. A modern társadalmakban egyre nagyobb jelentőséggel bírnak azok a szervezetek, melyek működése nem kizárólagosan a haszonszerzésre irányul, hanem jelentősebb szempont a szociális, demokratikus és részvételi igény, illetve a szociális kohézió, a közös szociális védelem, vagyis a szolidaritás motívuma.

³ A dolgozat következő, 3.1. fejezetében részletesebben ismertetem az SZNSZ 1995-ben Manchesterben megfogalmazott új alapidokumentumát.

A dolgozat további fejezeteiben példákkal támasztom alá, hogy a szövetkezetek – az új körülmények figyelembevétele, illetve organikus fejlődésük alapján – a nemzetközi szervezetek számára is fontosakká váltak.

Az Európai Unió Tanácsa 2002 májusában megalkotta régóta várt rendeletét „Az Európai Szövetkezetekről”.

A szövetkezeti vállalkozásokról (és a tulajdonukban levő vállalatokról) végzett legújabb kutatás statisztikai adatai bemutatják a szövetkezeteknek a Közösség gazdasági életében játszott szerepét. Az Európai Unióban kb. 132 ezer szövetkezeti vállalkozás található 83,5 millió taggal. Az újonnan csatlakozott (Közép-Kelet Európai) országok szövetkezetei még további 23 millió tagot számlálnak. 1996-ban a szövetkezetek 35%-a a primer szektorból, 20%-a a másodlagos szektorból és 45%-a a harmadlagos szektorból való. A szövetkezetek az EU tagországaiban 2,3 millió személyt alkalmaznak (ami kb. 2,3%-a a teljes munkaidőben foglalkoztatottaknak.) A foglalkoztatást illetően a szövetkezetek jelentősége országonként változik: Spanyolországban: 4,58%, Finnországban 4,48%, Görögországban 0,57% és az Egyesült Királyságban 0,66% (SZNSZ Genf 1998).

A fentiek alapján alakultak ki a ma Magyarországon működő szövetkezetek. Jelenleg 5715 szövetkezetben összesen 2,1 millió tag tevékenykedik, a működő szövetkezetek 69%-a 10 főnél kevesebb munkavállalót foglalkoztat, a szövetkezetek által képviselt tőkeállomány kb. 230 milliárd, árbevételük kb. 800 milliárd, eredményük pedig kb. 6 milliárd Ft (OSZT 2002).

A szövetkezetek létrehozták saját érdekképviselői szövetségüket Országos Szövetkezeti Tanács néven. (Tagjai: Általános Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége (ÁFEOSZ), Lakásszövetkezetek Országos Szövetsége (LOSZ), Magyar Iparszövetség (OKISZ), Mezőgazdasági Szövetkezők és Termelők Országos Szövetsége (MOSZ), Országos Takarékszövetkezeti Szövetség (OTSZ), Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége (MAGOSZ), Magyarországi Diák vállalkozások Országos Szövetsége (DIÁK ÉSZ)).

A fentiekből is látszik, hogy létezik – és másoktól jól elkülöníthető módon körülírható intézményi egység – a szövetkezet. Indokolt önálló „kezelése”, illetve vizsgálata.

Az Európai Unióban egyre nagyobb jelentőséggel bírnak a szociális vagy más néven, szolidáris gazdaság szervezetei. A szociális gazdaság szervezetei olyan alakulatokat foglalnak magukba, mint a szövetkezetek, a kölcsönös segélyező

egyesületek, a társulások és az alapítványok. E vállalkozások sikere nem mérhető kizárólag a gazdasági teljesítmény fogalmai szerint – ami természetesen szükséges a célok eléréséhez –, mivel ezek a gazdasági teljesítmény mellett nagyon jelentős társadalmi integrációs, illetve értékteremtő, értékközvetítő és értékmegőrző funkciót is betöltenek (önsegély, egyéni felelősség, demokrácia, egyenlőség, igazságosság, szolidaritás).

A szociális gazdaság mint a szervezett civil társadalom legfontosabb alkotórésze új korszakot nyit a pluralizmus, a demokrácia, a polgári státus és a szolidaritás számára, miközben bőséges bizonyítékokat szolgáltat arról, hogy az ilyen elemek összeegyeztethetők a gazdasági versenyképességgel, a társadalmi és gazdasági változásokhoz való alkalmazkodás képességével. A szociális gazdaság:

- a szolidaritás és az állampolgári aktivitásba való egyéni bevonás alapelvein alapul;
- kiváló minőségű állásokat és jobb életminőséget hoz létre, a vállalkozás és a munka új formáihoz alkalmas keretet nyújt;
- fontos szerepet játszik a helyi fejlődésben és a szociális kohézióban;
- szociálisan felelős;
- a demokrácia egyik tényezője;
- hozzájárul a gazdasági piacok stabilitásához és pluralizmusához;
- megfelel az Európai Unió prioritásainak és stratégiai céljainak: szociális kohézió, teljes foglalkoztatás, harc a szegénység és a kirekesztés ellen, résztvevői demokrácia, jobb irányítás és fenntartható fejlődés.

Az EU tagországok lakosságának 30 – 50%-a, egy vagy más módon, kapcsolatban van a szociális gazdasággal. Az elmúlt 10 év folyamán a szociális gazdasági szektor lassan, de vitathatatlanul az intézményesülés és az általános elismerés szakaszába lépett az Európai Unióban.

A szövetkezeti gondolat (még inkább ennek gyakorlata) tehát rendkívül fontos társadalmi integrációs elmélet és gyakorlat. Kiteljesedése esetén a kor kihívásaira korszerű szociális választ adhatna, segítségével azok az értékek válhatnának meghatározóvá, amelyek a történelem során progresszíveknek bizonyultak. (Karácsony 2004)

2.2. A szövetkezeti érdekek és értékek

2.2.1. A szövetkezet fogalma és rendszerezése

A szövetkezet fogalma

A szövetkezetek általános és fogalmi meghatározását nehéz megadni, mert bár a társaságoknak egy speciális fajtái, ám igen sokfélék lehetnek, több tekintetben különbözhetnek egymástól.

SZNSZ: A szövetkezés nemzetközi alapelvei (Manchester, 1995) szerint:

„A szövetkezet olyan személyek autonóm társulása, akik önkéntesen egyesültek abból a célból, hogy közös gazdasági, társadalmi és kulturális szükségleteiket és törekvéseiket közös tulajdonú és demokratikusan irányított vállalat útján megvalósítsák.”

A szövetkezetekről szóló 2006.évi X. törvény szerint:

„A szövetkezet az alapszabályban meghatározott összegű részjegytőkével alapított, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működő, jogi személyiséggel rendelkező szervezet, amelynek célja a tagjai gazdasági, valamint más társadalmi (kulturális, oktatási, szociális, egészségügyi) szükségletei kielégítésének elősegítése (7.§).”

A 2006.évi X. törvény a szövetkezetekről – új elemként -bevezette a szociális szövetkezet fogalmát, mely szerint:

„A szociális szövetkezet a 7.§-ban foglaltaknak megfelelő olyan szövetkezet,
a./ amelynek célja munkanélküli, illetőleg szociálisan hátrányos helyzetben lévő tagjai számára munkafeltételek teremtése, valamint szociális helyzetük javításának egyéb módon történő elősegítése;
b./ amely iskolaszövetkezetként működik.

A szociális szövetkezetnek a nevében viselnie kell a szociális szövetkezet megnevezést, illetve – iskolaszövetkezet esetében – az iskolaszövetkezet megnevezést.”

A korabeli német szövetkezeti törvény szerint:

„A szövetkezet azon meg nem határozott számú tagokból álló társaság, mely tagjainak keresetét vagy gazdálkodását, közös üzemvitellel célozza elérni..”

K. Liefman szerint: „A szövetkezetek egyesülések, amelyek tagjaik háztartásának, vagy gazdaságának előmozdítását, illetőleg kiegészítését célozzák, közös gazdaságon keresztül.”

Ihrig Károly szerint a szövetkezet alatt: „Olyan társulatot értünk, melyben több gazdaság valamely gazdálkodási mozzanatot közös üzemben végez, vagy végeztet el, úgy azonban, hogy a gazdaságokat egyébként független különállásukban meghagyja.”

V.I. Lenin szerint: a szövetkezet közös vonása minden társadalmi formációban az, hogy „kollektív vállalat.”

Az amerikai szövetkezetelméleti definíció (Barton 1989a)

„A szövetkezet olyan tagi tulajdonú üzleti vállalkozás, amelyet a tagok irányítanak, és a hasznot a szövetkezettel való üzleti aktivitás arányában osztják el”.

Ha a szövetkezeti szektort *rendszerelméleti* megközelítésben, mint egészet nézzük, akkor ilyen távlatból az *érdekviszonyok* sokrétűsége, az egyes szövetkezeti típusok esetében a *konkrétsága* tűnik elő, szemben a tőkés vállalatok szimpla és „elvont” érdekviszonyával.

Amíg egy tőkés vállalatnak magának kell megkeresnie a piaci szereplőket, egyszerűbben szólva a vevőket, addig a szövetkezetek esetében a vevőkör és használói kör megléte mindkét, vagy legalább egyik oldalról adott, a szövetkezeti lényegből fakad.⁴ Ebből az is következik, hogy egy szövetkezetnél nem általában, hanem egy konkrét eladó-, vagy vevőkör számára folyik értéktermelés, ami az esetek egy részében konkrét termékek termelésében, vagy szolgáltatások nyújtásában (használati érték termelésben) is megnyilvánul.

A szövetkezeti eszme Magyarországon is termékeny talajra talált. Legkiemelkedőbb magyar képviselői:

- *gróf Károlyi Sándor, akit a magyar szövetkezeti mozgalom alapítójának tekintünk;*

⁴ Ezt a megállapítást, mint a szövetkezetekkel kapcsolatos összes általánosító megállapítást fenntartással kell kezelni. A szövetkezetek egy részének a fejlődése oda vezetett, hogy ténylegesen, de esetenként formálisan is elvesztette a tagságát. A konkrét tagsági igények kielégítését például a fogyasztási szövetkezetek esetében több nyugat európai országban általános fogyasztói érdekvédelmi szerep betöltése váltotta fel. Ugyancsak nehezen illeszthetők ebbe a képbe azok a szövetkezetek, amelyeknél nem a tagság jár bizonyos előnyökkel, hanem a szövetkezet szolgáltatásának igénybevételéhez kötődik a tagság, illetve a tagsággal együttjáró kötelezettségvállalás. (Ilyen például a holland Rabobank, vagy ilyenek a kanadai értékesítő szövetkezetek.)(Laczó 1993).

- *Bernáth István, Balogh Elemér a Hangya egykori igazgatója számos szövetkezetekkel foglalkozó könyv szerzője;*
- *Dr. Horváth János, a Magyar Szövetkezetek Szövetsége egykori igazgatója;*
- *Várkonyi István, a mezőgazdasági munkások szövetkezeti szervezkedését sürgető szakíró;*
- *Dr. Ihrig Károly egyetemi professzor azon kevesek egyik legjelentősebbike, akik életüket egy speciális terület, a szövetkezeti mozgalom közgazdasági jellemvonásai és szervezeti kultúrája tudományos vizsgálatának szentelte. Közel 300 publikációja közül a két legismertebb: „A szövetkezetek a közgazdaságban”, és a díjnyertes „Agrárgazdaságtan”;*
- *Dr. Erdei Ferenc, aki kiemelkedő teoretikusa, aktív szervezője és irányítója volt a szövetkezeti mozgalomnak;*
- *Fehér Lajos, aki a II. világháború utáni magyar szövetkezetpolitika kialakításának nagy egyénisége volt.*

A szövetkezetelmélet két szellemi óriásának - Ihrig és Erdei – gondolatait felhasználva jól érzékeltethető a szövetkezet, a szövetkezés lényege.

Az Ihrig-féle gondolatmenet szempontjából a gazdaság megszervezésének legfontosabb formája mégis csak a szövetkezet. A szövetkezet közgazdasági lényege – a fenti összefüggésbe ágyazva – *a szükséglet újra-kiszabadítása a kereslet reárakódott piacgazdasági burkából és a gazdaság szükséglet által való irányítása.* S ami mindezzel jár: a szervezetlen piacgazdaság hátrányos következményeinek – a szegénységnek, a pusztító versenynek, az egyenlőtlenségeknek – mikroszintű és makroszintű kiküszöbölése, de legalább is enyhítése. Ihrig gondolatmenetéből azt is megtudjuk, hogyan éri el a szövetkezet ezeket a célokat. A kis gazdasági egyedek, az ádáz piaci verseny valószínű szenvedő alanyai – kistermelők, kisiparosok, kiskereskedők, kisjövedelmű fogyasztók – üzemük, illetve háztartásuk valamely közös funkcióját (a beszerzést, az értékesítést, a termelést, a hitelfelvételt stb.) meghosszabbítva közös üzembe szervezik, s ezzel a közös üzemmel, mint önálló jogi személlyel, az egyébként ugyanezt a funkciót ellátó vállalkozó helyébe lépnek, s ezáltal nyereséget érnek el.

Ezen az átfogó felismerésen alapszik *Ihrig szövetkezetdefiníciója*, amely szerint a szövetkezetet kívül a profitszerzési törekvés viszi előre, belül azonban a szükséglet a fő szervező erő. Azaz a szerző saját – híressé vált – szavaival: ..., *a szövetkezet a*

szükségleti gazdálkodás forgalomgazdasági alakja”, mely legalább a gazdaság egy-egy részterületét sikerrel vonja ki a tőke hatalmából (Ihrig 1937).

Ihrig szövetkezeti elmélete – bár szociálpolitikai indíttatású volt – alapjában véve a szövetkezeti elv lényegét nem a külső kapcsolatokban, hanem a belső tartalomban keresve, ezen belül az individualisztikus vagy más néven gazdasági elméletek közé tartozik. A hasonló elveket vallók ezen nézeteiben az a közös, hogy a szövetkezet reformáló hatását elsősorban gazdasági téren tartják hasznosnak, melyet a piacgazdaság vadhajításainak lenyesegetésével fejt ki. A teljes gazdasági szabadságon túllépve, a fő cél az, hogy: összhangba kell hozni a termelést és a fogyasztást úgy, hogy a termelés ismét azt és annyit nyújtson, amire és amennyire a fogyasztásnak szüksége van. Ez azt jelenti, hogy a szövetkezeti mozgalom a szükségletgazdálkodás elvének felélesztését képviseli a piacgazdálkodási elvvel szemben. Ez tehát a szövetkezet feladata közgazdaságilag, makroszinten (Szabó 1993).

Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a szövetkezés lényegéről a másik szövetkezetelméleti tudós, Erdei is: „...a szövetkezeti eszme nem csodatevő találmány, nem mindenre jó orvosság, nem olyan megoldás, amellyel minden helyzetben egyszerű alkalmazással eredményt lehet elérni” (Erdei 1979). Megállapítja, hogy a gazdasági élet szerveződésének fontos módszere a szövetkezés, amely a történeti helyzet és a gazdasági élet körülményei szerint hol ilyen, hol olyan formát ölt és kifejlődésének sikere azon múlik, hogy a szervezkedők megtalálják-e azokat a szövetkezeti formákat, amelyek az adott szükségletek megoldására alkalmasak. A szövetkezet kifejlődésének nem az eszmei agitáció, vagy az altruista érzés az indítéka, hanem egy-egy gazdasági szükséghelyzet, amit ha öntudatosan és reálisan fognak fel az érdekeltek és képesek arra, hogy összetársulással segítsenek magukon, akkor alakul ki a szövetkezeti mozgalom és szövetkezeti szervezet. „Éppen ezért, mert ez a szövetkezetnek lényege, a szövetkezeti szervezkedés kiindulási alapja mindig olyan gazdasági helyzet, amelyben égető szükség hajtja az embereket arra, hogy helyzetükön akár a termelésben, akár a beszerzésben, akár az értékesítésben áttekinthető társulással segítsenek”(Erdei 1979, 26.o).

Ez az együttműködésben, kooperációban rejlő erő eredményezi azt a *kooperatív többletet*, amely szinergiát szabadít fel.

Erdei ezek alapján a szövetkezet fogalmát a következők szerint határozta meg: „*Szövetkezet az a gazdaságszervezeti egység, amely a termelési tényezők, vagy a*

termelő, illetve fogyasztó gazdaságok egyenrangú és legalább részben vagy közvetve önrendelkező társulását valósítja meg a jogi társaság keretei között az egységes irányítás, illetve a verseny kiküszöbölése végett” (Erdei 1979: 63.o).

Nemcsak ma Magyarországon, hanem a nemzetközi szövetkezeti életben is az a fő kérdés, hogy melyek azok a legfontosabb, alapvető jelentőségű értékek és alapelvek, amelyek teljesülése elengedhetetlen ahhoz, hogy valódi szövetkezetekről beszélhessünk. Ebben a vizsgálatban – mint erre már az előzőekben is utaltam – nem szabad hogy megtévesszen bennünket a külső forma, figyelmünket a belső kapcsolatokra, a szövetkezeti lényegre kell fordítanunk, ahogy erre Ihrig is figyelmeztet bennünket, s amely vezérfonalat ő egész munkássága alatt követte (Szabó 1993, 30.o).

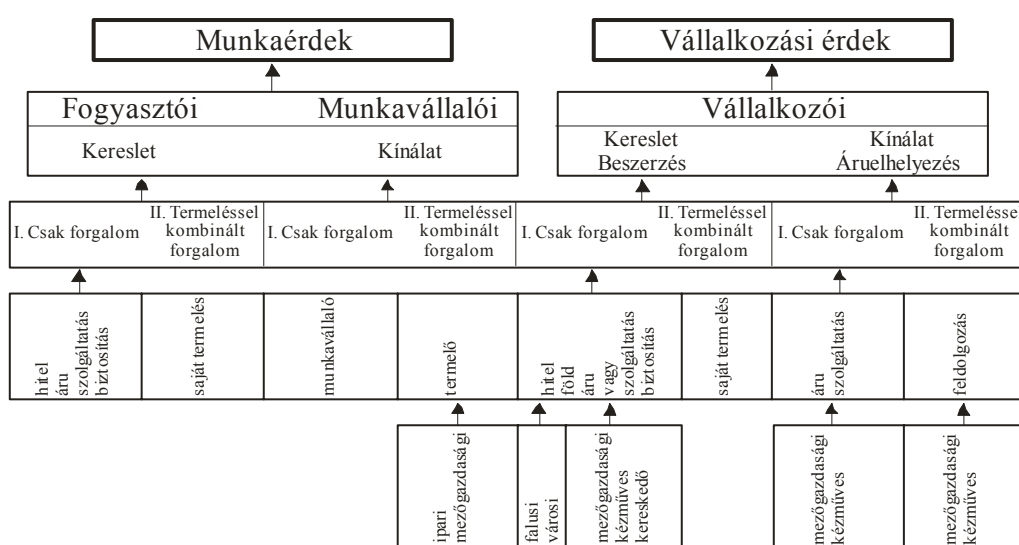
A szövetkezetek rendszerezése

Fontosnak tartom azt, hogy felvillantsak néhány apróbb, de nem lényegtelen részletet abból a színes múltbeli palettából, amely a szövetkezetek különböző felfogású rendszerezése körül fellelhető a szakirodalomban.

Ezt követően egy korunkbeli általánosan elfogadott szövetkezeti rendszerezéssel ismerkedhetünk meg.

A rendszer váza – Ihrig nyomán – a következő (lásd 1. ábra):

1. ábra. A szövetkezetek közgazdasági alapelvek szerinti rendszerezése

(Forrás: (Ihrig 1937. 422.o.) n. sz. ábra alapján szerző saját szerkesztése)

Ebben a rendszerben az ismertebb szövetkezeteket a következőképpen helyezhetjük el:

1./ Fogyasztóiak (melyek mindig keresletiek):

I. kizárólag forgalmi funkciókkal

- *hitelbeszerzés: fogyasztói hitelegylet, építőtakarék, stb.*
- *árubeszerzés: a fogyasztási szövetkezetek vegyes és különleges (tűzelőanyag, ruházati cikkek, gyógyszertár, villanyáram) alakzatai, a családiház szövetkezetek, stb.;*
- *szolgáltatás beszerzése (gyakran egyletek néven): iskola, gyógyintézet, adóösszeszedő, házbérlő, kaszinó, klub, könyvtáregylet, stb.;*

- *biztosítás: halál, baleset, rokkantság, betegség, munkanélküliség esetére, kiházásítási, tanulmányi, katonáskodási, temetkezési, stb.;*

II. termeléssel

Saját termelés, melynek tárgya lehet áru, vagy szolgáltatás (általában nagyban-vásárlók sajáttermelése, bérlakás, vagy családi ház építése, kávéház, étterem, gázművek, áramfejlesztők, vízvezeték, színház, otthon személyszállító közlekedés, sütöde, cukrászat, mosoda), stb.;

2./ Munkavállalóiak (melyek mindig kínálattiak) :

I. kizárólag forgalmi funkciókkal:

a munka- (vállaló) szervezetek (föld-, dock-, út- és vasútépítő, kövező), stb.

(építőmunkások, hordárok, kéményseprők, ablak- és lakástisztítók, aratótársulatok) stb.;

II. termeléssel:

Munkások termelőszervezetei (fodrászok, nyomdászok, könyvkötők, porcelánfestők, zongorakészítők, asztalosok, cipészek, órák, lakatosok, kovácsok, színészek, kollektív földbérlet, stb.)

3./ Vállalkozóiak:

A.) keresletiek

I. kizárólag forgalmi funkciókkal:

- hitelbeszerzés (kölcsonpénztárak és népbankok, kezességi szervezetek, stb.);
- földbeszerzés (egyéni műveléses földbérlo szervezetek stb.);
- árubeszerzés (anyag vagy eszköz, és pedig vagy ipariak, mint cipészek, nyergesek, kárpitosok, paszományosok, szabók, pékek, cukrászok, kovácsok, lakatosok, vagy mezőgazdaságiak, mint vetőmag, műtrágya stb., vagy kereskedőiek, mint fűszer-, tej-, szén- és fa-, dohány- cipő-, ruha-, gyümölcs-, zöldség-, stb. kereskedők, szállodások és vendéglősök stb.);
- szolgáltatás beszerzése (vagy ipariak, mint üvegkereskedők ablaktisztító, kárpitosok szőnyegporoló, építészek állványkölcsonzó szervezetek, vagy mezőgazdaságiak, mint tejellenőrző, könyvelési, törzskönyvező szervezetek, stb.);

- biztosítás (tűz, jég, betörés, állat, óvadék, szállítási, stb.)

II. termeléssel :

(vagy ipariak mint kézművesek műhely-, ácsok vagy fakereskedők fűrész-, kőművesek, építészek, mészárosok és vendéglősök jég-, szénsav-, szikvízgyári, stb. vagy mezőgazdaságiak mint földjavító, öntöző, legeltető, telefonszövetkezetei stb.)

B.) kínálatiak :

I. kizárólag forgalmi funkciókkal

(vagy ipariak mint kézművesek árucarnok- és raktár-, valamint egyéb elhelyező szövetkezetei, különösen asztalosok, kocsigyárosok, kárpitosok, csipkeverők, kőfaragók, pékek, tímárok, szücsök, bérkocsisok és hajósok, fuvarozók, mészárosok, bőr-, szőr-, csont-, füstölthús-, továbbá gyümölcskereskedők gyümölcselhelyező szövetkezetei, stb., vagy mezőgazdaságiak, mint gabona-, állat-, baromfi-, tej-, tojás-, bor-, gyümölcs-, dohány-, komló-, len-, kender-, méz-, virág-, gyapot-, gyapjú-, fa-, burgonya-, stb. elhelyező szövetkezetek);

II. termeléssel

(főképpen a mezőgazdaságban: szövetkezeti vaj-, sajt-, cukor-, cikória-, szárított burgonya-, szesz-, keményítő-, stb. gyártó, gyümölcskonzerváló, vágóhíd, stb. szövetkezetek).

A továbbiakban, mint arra már utaltam, a szövetkezetek rendszerezését egy korunkbeli összefoglalóval zárom. Először nézzük, hogy mit értünk *szövetkezeti rendszeren*:

„*Szövetkezeti rendszeren* egy adott ország összes szövetkezetének, szövetkezeti társulásainak, vállalatainak, központjainak, érdekképviselőinek és egyéb szervezeteinek, intézményeinek (iskoláinak, kutatóintézeteinek, könyvtárainak, szociális létesítményeinek stb.) *összességét, ezek strukturált egészét értjük*” (Bíró et al. 1995). A definíció-szerű meghatározás alapján a következő szempontok szerint rendszerezhetjük, csoportosíthatjuk a szövetkezeteket:

- *Alapszövetkezetek vagy elsődleges szövetkezetek.*

Az alapszövetkezet (amelyet elsődleges szövetkezetnek is nevezhetünk) a szövetkezeti mozgalom alapszervezete, a szövetkezeti rendszer (szektor)

alapegysége. Az alulról felfelé építkező szövetkezeti modellben (bottom-up) – történetileg ez azonos az un. klasszikus, nyugat-európai szövetkezési modellel – a szövetkező („természetes”) személyekből először alakul meg, s teremti meg saját önálló, autonóm szervezetét, majd másik szövetkezettel szövetkezve (társulva) másodlagos, harmadlagos stb. szövetkezeti szervezeteket hoznak létre, vagy a már meglévő ilyen szervezetekbe (akár többre is!) beléphetnek. Az alapszövetkezet önálló jogi személy, vagyis maga a szövetkezet.

- *Másodlagos, harmadlagos szövetkezetek. Szövetkezeti kooperációk és integrációk.*

A továbbiakban tehát, ha csak egyszerűen „szövetkezet”-ről szólok, ezen mindig alapszövetkezetet értek. Ha nem kimondottan alapszövetkezetről beszélek, akkor inkább a „szövetkezeti szervezet” kifejezést használom, mert ebbe a kifejezésbe beleférnek a különféle horizontális, vertikális, regionális szövetkezeti társulások, kooperációk, közös szövetkezeti vállalatok, amelyeket az alapszövetkezetek a szövetkezeti elvek érvényesítésével hoznak létre.

Kooperáción – ebben a viszonylatban – a különböző szövetkezetek, szövetkezeti szervezetek egymás közötti tervszerűen szervezett, szerződésekkel szabályozott együttműködését értem, amelynek keretében a társult szövetkezetek nem adják fel a társulás ellenére sem vállalati (gazdálkodási) önállóságukat. A kooperáció az esetek többségében csak részterületekre (pl. egyes termékek előállítására vagy értékesítésére stb.) terjed ki, és célja a gazdasági hatékonyság növelése, a piaci pozíció erősítése, a versenyképesség növelése.

Az *integráció* ugyancsak tervszerűen szervezett, jogilag szabályozott, szerződésben rögzített együttműködés. A kooperáció elmélyültebb szintje, de annyiival több is annál, hogy a benne résztvevő szövetkezetek, szövetkezeti szervezetek, közös céljuk eléréseért, a kölcsönös érdekek és az önkéntességet érvényesítő szövetkezeti elvek alapján – az integrált területen (üzemben, termékpályán stb.) – kisebb-nagyobb mértékben lemondanak gazdasági önállóságukról. A dolgozat 3. fejezetében a Coop integráció kialakulásának és fejlődésének jellemzői során erre a formációra még többször visszatérek, mint a hazai fogyasztási szövetkezeti kereskedelem versenyképességének megőrzése és fejlesztése zálogára.

A *horizontális kooperáció* vagy integráció szerint létrehozott másodlagos szövetkezeteket azonos tevékenységek (termékek, szolgáltatások, üzemek stb.) összehangolására szervezik. A gazdasági, piaci pozícióbeli, illetve versenyképességi előnyt ebben az esetben a nagyobb szérianagyságú termelés, nagyobb volumenű beszerzés, vagy pl. tőkeegyesítés révén érik el.

A *vertikális kooperáció* vagy integráció lényege az, hogy az ennek alapján létrehozott másodlagos szövetkezeti szervezetben egymástól eltérő, de egymáshoz szorosan kapcsolódó, egymást követő és egymásra épülő gazdasági tevékenységeket hangolnak össze, vagy egyesítenek.

A *regionális kooperáción* vagy integráción alapuló másod-, vagy harmadlagos szövetkezetek területhez (településcsoporthoz, megyéhez, tájegységhez, régióhoz, ország-csoporthoz stb.) kötöttek, s ebben a régióban bizonyos monopóliumot is élvezhetnek.

Néhány további megjegyzés kívánczik még ide: a szövetkezetekben – mivel a szövetkezetek nemzetgazdasági viszonylatban mindig kisebb, maximum közepes vállalkozások voltak (ma is ilyenek!) – történeti kezdetüktől fogva erős volt a hajlam az egymás közötti társulásra. Egy adott szövetkezet több szövetkezeti társulásnak, integrációnak is tagja lehet. A másodlagos szövetkezetek (társulások) is társulhatnak egymással. Modellszerű vázlatban: a szövetkezetek (elsődleges szövetkezetek) társulásaként („szövetkezetek szövetkezése”) másodfokú szövetkezetek, a másodfokú szövetkezetek társulásaként (a „társulások társulása”) harmadfokú szövetkezetek jöhetnek létre és így tovább.

- *Szövetkezeti központok.*

A szövetkezeti központok – lényegében – magasabb fokú szövetkezetek, ezeket a szövetkezetek, illetve a másodlagos, a harmadlagos stb. szövetkezetek, illetve szövetkezeti vállalatok hozzák létre.

- *Szövetkezeti érdekképviselői és érdekvédelmi szervezetek.*

A szövetkezeti érdekképviselői és érdekvédelmi szervezeteket – természetesen a szövetkezeti elvek szigorú betartása alapján – országos, regionális, nemzetközi szinteken, ágazati, területi, szakmai alapokon a szövetkezeti sajátosságok (érdekek) megfelelő érvényesítése és védelme céljából hozzák létre.

- *A szövetkezetek jellegük szerinti csoportosítása.*

A 2.2.1. pontban bemutatam az Ihrig-féle szövetkezeti jelleg szerinti rendszerezést (lásd: 1. ábra).

Erdei Ferenc szerint a különböző szövetkezeti típusokat lényeges és kevésbé lényeges eltéréseik alapján lehet rendszerezni, csoportosítani (Erdei 1979). Legközkeletűbb az a csoportosítás, amely fogyasztói-, értékesítő-, beszerző-, hitel-, szolgáltató-, és termelési szövetkezeteket különböztet meg.

*A modern szövetkezeti mozgalom fejlődése során markánsan megkülönböztethetők a*⁵

- *hitelszövetkezetek;*
- *kereskedelmi szövetkezetek;*
- *termelési szövetkezetek.*

A dolgozatban a későbbiekben foglalkozom majd egy új elméleti szövetkezeti modellel, amint erre már a korábbiakban utaltam. Azért tartom lényegesnek az ismételt megemlítését, mert a fenti, markánsan megkülönböztethető szövetkezeti típusokon túl egy újszerű, *integrált szövetkezeti-klaszter* modelltől lesz szó, ami új (egyelőre elméleti) kategóriaként is kezelhető.

- *A szövetkezetek csoportosítása a tagsági viszony tartalma szerint.*
- Azok a szövetkezetek, amelyekben a tagsági viszony teljes egészében vagy meghatározó részben, egyben munkavállalói viszony is, s amelyeknek az az alapvető céljuk, hogy tagságuknak munkát (a munkavégzéshez kapcsolódó egzisztenciát), s döntően munkából származó jövedelmet (megélhetést) biztosítsanak: a termelőszövetkezetek, más - inkább külföldi – elnevezés szerint *munkaszövetkezetek vagy munkásszövetkezetek.*
- Azok a szövetkezetek, amelyeknek célja és tevékenysége arra irányul, hogy tagjaik személyes fogyasztási szükségleteinek az előnyösebb kielégítését segítsék elő, s amelyekben a tagsági viszony és a munkavállalói viszony csak véletlenül fonódik össze egymással : *fogyasztási vagy fogyasztói szövetkezetek.*
- Azok a – főleg kereskedelmi, pénzügyi, s egyéb a termeléssel összefüggő szolgáltatások nyújtására irányuló – szövetkezetek, amelyekben olyan kisebb

⁵ A dolgozat 4. fejezetében egy újszerű megközelítésű, jellegét tekintve a korábbiaktól lényegesen eltérő szövetkezeti formát, elméleti modellt mutatok be „Multi-Coop” elnevezéssel.

termelők és vállalkozók tömörülnek, akik az elsősorban alkalmazottakat foglalkoztató szövetkezeti üzemeket (szervezeteket) azért veszik igénybe, hogy egyéni gazdaságukat-üzemüket-vállalkozásukat ezzel is megszilárdítsák, eredményesebbé tegyék, továbbfejlődését elősegítsék: *az egyéni árutermelők mezőgazdák, iparosok, vállalkozók szövetkezetei* (Bíró et al. 1995, 22-32.o).

2.2.2. A szövetkezeti értékek és alapelvek

A szövetkezeti alapelvek kifejezik azokat a szövetkezeti sajátosságokat, értékeket, amelyek rögzítik a szövetkezetek létrehozásának és működésének rendező elveit, alapvető szabályait. Ezek a rendezőelvek a társadalmi-gazdasági fejlődés egyes időszakainak a körülményeihez igazodóan ugyan változnak, lényegüket tekintve azonban szövetkezeti maradnak. Kifejezik a szövetkezés célját, legfontosabb ismérveit, normatíváit, kapcsolati rendszerét. Sokan úgy értelmezik az elveket, mint kőbe véssett parancsokat, melyeket szó szerint kell követni. Egy bizonyos értelemben ez igaz, annyiban, hogy az elveknek a mérhetőséghez, értékeléshez kell nyújtaniuk szabványokat: útbaigazítást kell adniuk ahhoz, hogyan kell szövetkezeteket szervezni, és közben korlátozni, sőt meg kell tiltani bizonyos akciókat, illetve ösztönözni másokat. Az elvek azonban többet jelentenek a parancsoknál; iránytűként is szolgálnak. Az elvek nem egy elcsépeelt lista, amit időnként felül kell vizsgálni. Kereteket szabnak meg – közegeket gerjesztenek – melyeken keresztül a jövőkép érthetővé válik. Az elvek, melyek a szövetkezetek szívét jelentik, nem függetlenek egymástól. Lazán összekapcsolódnak, ha az egyiket nem tartják be, az összes többi veszít jelentőségéből (Macpherson 1994).

A szövetkezeti kutatók általában egyetértenek abban a kérdésben, hogy a modern szövetkezetek térhódításának- mozgalommá válásának -, egyik lényeges eleme minden bizonnyal e rendező elvek megfogalmazása, folyamatos korszerűsítése és érvényesítése volt.

Az általánosan elfogadott szövetkezeti értékek és alapelvek azokból a szövetkezeti alapelvekből fejlődtek ki, amelyeket a Rochdale-i úttörők dolgoztak ki 1844-ben. A Rochdale-i takácsok 1844-ben, amikor létrehozták szövetkezetüket, hét pontban fogalmazták meg működésük rendező elveit. Később ezeket három, majd további két ponttal egészítették ki. Paul Lambert ezeket az elveket a következőkben foglalta össze:

- 1./ Demokratikus testületi vezetés az „egy tag – egy szavazat” és a „mindenki választhat – mindenki választható” elvek alapján.
- 2./ A szövetkezeti tagok szabad és önkéntes be- és kilépésének, a „nyitott tagság”-nak, a „nyitott kapuk”-nak az elve.
- 3./ Az „önsegély elve”, amely abban nyilvánul meg, hogy a szövetkezeti tagok részjegyeket jegyeznek, s kölcsönt adnak a szövetkezetnek, továbbá abban, hogy a szövetkezeti tagság aktív közreműködésével (munkájával, vásárlásaival) támogatja a szövetkezetet.
- 4./ Korlátozott mértékű kamatfizetés a tagoktól kölcsönvett tőke és korlátozott mértékű osztalék a részjegyek után. (Ennek mértékét az alapszabály, illetve a közgyűlés állapítja meg.)
- 5./ A jövedelem egy részéből a tagoknak visszatérítés (részesedés) közreműködésük (elsősorban vásárlásaik) arányában.
- 6./ Készpénzért történő vásárlás és készpénzért (piaci áron) való eladás.
- 7./ Az eladásra kerülő áruk kifogástalan minőségét a szövetkezet szavatolja.
- 8./ A szövetkezet állandóan gondoskodik tagjai neveléséről és továbbképzéséről.
- 9./ A szövetkezet megőrzi elméletben és gyakorlatban politikai és vallási semlegességét.
- 10./ A szövetkezeti érdekeket (a tagság szolgálatát) egyeztetni kell a közérdekkel.
- 11./ A szövetkezet tiszta vagyonának – a szövetkezet megszűnése esetén – „érdek nélküli átháramlása”, amely azt jelenti, hogy ezt a vagyont:
Nem lehet felosztani és csak szövetkezetfejlesztési célokra (pl. egy új szövetkezet alapításának vagy egy meglévő szövetkezet fejlesztésének a segítésére) lehet felhasználni.
- 12./ Mindent meg kell tenni, hogy a világ gazdasági és szociális szervezetei szövetkezetté alakuljanak át. (Bíró et al.1995)

A szövetkezeti alapszabályok a fenti 12 világhírű Rochdale-i alapelv mellett meghatározták az „árbevétel” és a „jövedelem” felosztásának sorrendjét is a következők szerint:

- 1./ Mindenekelőtt biztosítani kellett az igazgatási és működési költségek fedezetét és a felhasznált eszközök pótlását.
- 2./ Ki kellett fizetni az idegen (kölcsönvett) tőkék részleteit és kamatát.
- 3./ El kellett számolni az árukészletek indokolt értékvesztését.

- 4./ Ki kellett fizetni a tagok által kölcsönvett tőkék kamatait, valamint a tagok részjegyeinek osztalékát.
- 5./ Gyarapítani kellett a fel nem osztható szövetkezeti vagyont, alapot kellett biztosítani a szövetkezet fejlesztésére és bővítésére.
- 6./ Alapot kellett képezni a tagok szociális megsegítésére, kulturális képzésére és a szakmai továbbképzésre.
- 7./ Végül a maradékból kellett kifizetni a „vásárlási visszatérítés”-t, a vásárlások értékének arányában. (Bíró et al. 1995).

A nemzetközi szövetkezeti életben is az a fő kérdés, hogy melyek azok a legfontosabb, alapvető jelentőségű értékek és alapelvek, amelyek a valódi szövetkezetek feltételeit alkotják.

A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége, 1895-ben történt megalakulása óta mindig is döntő szerv volt a szövetkezet definiálásában és azon elvek kidolgozásában, melyekre a szövetkezeteket alapozni kell. Az SZNSZ három hivatalos nyilatkozatot tett a szövetkezeti elvekről, az elsőt az 1930-as években, a másodikat az 1960-as években, a harmadikat pedig 1995-ben. Az 1995-ös állásfoglalást nézve, a két korábbi verzió kísérlet volt annak megmagyarázására, hogyan kell a szövetkezeti elveket értelmezni a jelenkor összefüggéseiben (Macpherson 1994). Az elveknek az időszakos revíziója a szövetkezeti mozgalom erejének a forrása.

A világban végbement változásokat (különös tekintettel a gazdasági verseny éleződésére) felismerve, a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége is célul tűzte ki az alapvető szövetkezeti értékek (values) és alapelvek (principles) felülvizsgálatát. Talán nem árt megemlíteni röviden a szövetkezeti identitásról szóló SZNSZ állásfoglalás alapján, hogy melyek a ma hivatalos alapelvek az 1995 évi manchesteri módosítás óta:

- *önkéntes és nyitott tagság,*
- *demokratikus ellenőrzés (egy tag – egy szavazat),*
- *legfeljebb szigorúan korlátozott kamat a részjegytőke után,*
- *a szükséges tételek levonása után a felesleg a szövetkezettel való üzleti forgalom arányában osztható szét,*
- *oktatás, nevelés szükségessége,*
- *helyi, országos és nemzetközi együttműködés ösztönzése,*
- *közösségi felelősség.*

Az első négy elv, melyek tulajdonképpen a „gazdasági, alapelvek”, azt tükrözik, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége a gyakorlatban elterjedt jellegzetességeket, szokásokat emelte az elmélet szintjére. Ezért válhattak ezek az útmutatások a nagyon gyakorlatias dán szövetkezeti élet vezérfonalává is (Szabó 1993). Az első négy elv a belső dinamikához kapcsolódik, amely tipikus bármely szövetkezet vonatkozásában; az *utolsó három* arra vonatkozik, *hogyan kapcsolódik egy szövetkezet a többi szövetkezethez és a külső világhoz* (Macpherson 1994).

Érdekességgént említem meg, hogy az SZNSZ éppen azért, hogy a legutolsó, időszakos revízióra (Manchester) konszenzust tudjon elérni a leglényegesebb szövetkezeti értékeket illetően, egy komplex feladatot hajtott végre. Sven Ake Böök irányításával 1990 és 1992 között a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének tagjai, valamint független kutatók széleskörű vitát indítottak a szövetkezeti értékek természetét illetően. A tanulmány eredményei megjelentek a Sven Ake Böök által írt könyvben, melyet „Szövetkezeti értékek egy változó világban” címmel a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége publikált. 1992-ben a tokiói kongresszusra készített beszámolójában a Sven Ake Böök vezette bizottság a következő *három alapvető értéket* határozta meg:

- *alapvető gondolatok, ideák (basic ideas);*
- *alapvető etikai ismérvek (basic ethics);*
- *és a tulajdonképpeni alapelvek (basic principles).*

Ez utóbbi három alapvető értékkel kapcsolatban két dolgot szükséges kiemelni. Egyrészt azt kell hangsúlyozni, hogy a szövetkezés története – egyetértve a bizottság vezetővel – nem érthető meg az első két értékcsoporth vizsgálata nélkül, másrészt pedig összefüggésbe hozhatók a legkorszerűbb marketing értékekkel, koncepcióval (4E koncepció).⁶ Ebből a szempontból azért tartom lényegesnek ezt az összefüggést, mert kutatásom eredményeként a dolgozat 4. fejezetében bemutatásra kerülő új szövetkezeti modell elgondolás elméleti alátámasztásának egyik fontos pillérét képezi majd ez a gondolatkör.

Mindezeket az előzőekben elemzett szövetkezeti értékeket és alapelveket fogadta el az SZNSZ 1937-es Párizsi Kongresszusa, majd vizsgálta felül a testület 1966-ban és 1995-ben, Bécsben és Manchesterben. Az európai országokban kialakult értékek és alapelvek jelentős hatással voltak megszületésükre. Egymással

⁶ A 4 E koncepció elemei az angol szavak kezdőbetűi alapján: education, environment empathy, ethics.

párhuzamosan az 1860-as évektől kezdve több európai országban is olyan szövetkezeti törvényeket fogalmaztak meg, amelyek többé-kevésbé ugyanezen alapelveket fordították le a jog nyelvére. Kétségtelen, hogy az *európai szövetkezeti törvények mindig is hűségesek voltak és továbbra is hűségesek a szövetkezeti értékekhez és alapelvekhez.*

Értékek

Az 1995-ös Nyilatkozat az értékekről a következőképpen hangzik: *„A szövetkezetek az önségély, az egyéni felelősség, a demokrácia, az egyenlőség, az igazságosság és a szolidaritás elvein alapulnak. Az alapítók hagyományát követve, a szövetkezeti tagok hisznek a becsületesség, a nyíltság és a társadalmi felelősség etikai értékeiben és a másokért való törődésben”* (SZNSZ 1995).

A szövetkezetek egyenlőségen alapulnak. A szövetkezet alapegysége a tag, aki vagy ember vagy embercsoport. *Ez az emberi személyiség-alap az egyike azoknak a fő vonásoknak, melyek megkülönböztetik a szövetkezetet más tőkeérdekek által irányított cégektől.*

A fősodorbeli közgazdaság valódi alternatívája a szövetkezeti értékek és alapelvek együttese. Az ezeken alapuló szövetkezeti törvények közelebb visznek bennünket a fenntartható növekedés céljainak eléréséhez. Az összes európai ország már régóta rendelkezik saját szövetkezeti értékekkel és alapelvekkel, ami különböző szövetkezeti törvényhozási irányzatok kialakulásához vezetett és ez az oka annak, hogy bizonyos szövetkezeti típusok gyakoribbak egyes országokban, mint másokban. Ezért egyesek a szövetkezeteket a szociális gazdasági szektor integráns részének tekintik, míg mások ennek a szektornak még a létét is tagadják (Hagen 2004).

A nyugat európai szövetkezés lényegét és fejlődési irányait vizsgáló tanulmányok elemzése során találkoztam egy olyan megközelítéssel is, amely szerint a szövetkezeti rendszerek elemzéséhez szükség van az úgynevezett szövetkezeti identitás-felfogás elemeinek és kapcsolódásainak vizsgálatára. A *konceptió legfontosabb részei: a „szövetkezet” definíciója, a szövetkezetek alapvető céljai és az elérésükhöz szükséges funkciók (szerepek), valamint az úgynevezett szövetkezeti alapelvek.* A felfogás segítségével végzett elemzés fő állítása, hogy a holland esetben az alapelv (a termék áll a középpontban) és a szövetkezetek célja (a tagok jövedelmének növelése) változatlanul érvényes, azonban a különböző új (marketing-, finanszírozási, szervezeti) stratégiák megvalósításához szükség van a funkciók

megváltozására. További (inter-, illetve multidiszciplináris) kutatások szükségesek a szövetkezeti identitás vizsgálatára az egyes országok, ágazatok és (azon belül) tevékenységi körök és szektorok szerint (Szabó 2005).

A leglényegesebb eltérés a két (SZNSZ és tanulmánybeli) identitás-felfogás között, hogy az (SZNSZ 1995) megközelítése *igen erősen szociális és ideológiai színezetű*, míg a közgazdasági elemzésre a hivatkozott tanulmányban vázolt koncepció alkalmasabb. A szövetkezetek alapvető céljait és azok megvalósításához szükséges funkciókat az adott területre (pl.: országra és/vagy tevékenységi körre, szektorra stb.) és (általában) bizonyos időszakra, mint kiegészítő elemeket is tartalmazó identitás-felfogás segítségével a szövetkezetek gazdasági lényegét, jelentőségét és hatását pontosabban lehet megközelíteni. *Ezért meg kell különböztetnünk a szövetkezetek alapvető célját és az eléréséhez szükséges funkciókat* (Szabó 2005).

A tanulmány szerzőjével egyetértek abban, hogy a Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége (SZNSZ) által 1995-ben deklarált úgynevezett szövetkezeti identitás megközelítése nem alkalmas alap a (mezőgazdasági) szövetkezés lényegére vonatkozó, közgazdasági szempontú vizsgálatokra. Különösen nem használható ez a megközelítés a valós (gazdasági) helyzethez alkalmazkodó fejlődési utak megértésére. Az említett nyilatkozat súlyát növeli, hogy számos országban, így Magyarországon is, ez szolgál a szövetkezetekkel kapcsolatos jogi szabályozás, illetve az esetleges támogatási jogcímek meghatározásának alapjául.

Másik fontos probléma, hogy a közvélemény – és így a lehetséges szövetkezeti tagok – számára az SZNSZ állásfoglalása (különösen az egy tag-egy szavazat elve) kialakít egy, a környezethez alkalmazkodni nem tudó, *elavult szövetkezetről elterjedő elképzelést*. Ez *erősen befolyásolja a szövetkezetek valós gazdasági szerepének megítélését, versenyképességét is*.

A szövetkezeti értékek és alapelvek nemzetközi forrásai

A szövetkezeti értékek és alapelvek *fő forrásai* a következők:

- *A Nemzetközi Szövetkezeti Szövetség a szövetkezeti identitásról szóló 1995-ös nyilatkozata.*⁷
- *A 2001-es ENSZ „Irányvonalak a szövetkezetek fejlődését elősegítő környezet megteremtéséről”*⁸ és

⁷ Szövege közölve: International Co-operative Review, 88. évf., 4. szám, 1995, 85 oldaltól

⁸ ENSZ dokumentum A/RES/56/114 (A/56/73-E/2001/68;Res./56);

- az ILO 193-as ajánlása a szövetkezetek fejlesztéséről (2002)⁹.

A források tartalma

Amellett, hogy tartalmazzák az általánosan elismert szövetkezeti értékeket és alapelveket, ezek a jogi eszközök elismerik, hogy a szövetkezetek önálló üzleti szervezetek és kötelezik a nemzeti kormányokat, hogy tartsák fenn a szövetkezetet, mint önálló üzleti szervezet létrehozásának lehetőségét.

A szövetkezetek, mint önálló üzleti szervezetek elismerése

Kevesen gondolták volna néhány évvel ezelőtt, hogy a 2002-es évre létrejön a nemzetközileg, sőt, egyetemesen elismert szövetkezeti értékek és alapelvek rendszere. Félévszázados fejlesztési szemlélet, a szövetkezetek politikai célra való felhasználása, és annak megengedése, hogy vállalati minta szerint fejlődjenek maga után vontak ennek a korábban megbecsült és sikeres modellnek a hanyatlását. A „történelem végének” kikiáltásával és ezzel egyidejűleg a „határok nélküli tőke” időszakának kezdetével úgy tűnt, hogy a szövetkezetek kora végérvényesen leáldozott. És mégis: az eltelt időszakban megszületett ez a három, szövetkezeti értékekről és alapelvekről szóló dokumentum.

A dokumentumok megszületésével egyenértékű siker az is, hogy a szövetkezeti értékek és alapelvek lefektetésével *ezek a dokumentumok elismerik a szövetkezetek más üzleti szervezetektől való függetlenségét és a velük való egyenértékűségüket. A szövetkezeteket nem tekinthetjük sem a közsféra, sem a szociális gazdasági szektor részének.* Ennek hangsúlyozása nem pusztán logikai szükségszerűség, hanem azt is jelzi, hogy a nemzeti jogalkotók szuverenitása korlátozott azokkal a szervezetekkel kapcsolatban, amelyeket üzleti szervezatként akarnak elismerni.

Az EU maga is több alkalommal hangsúlyozta a szövetkezetek önállóságát az Európai Szövetkezeti Társaság Alapokmányáról szóló Szabályozásához fűzött magyarázatában, illetve a Szabályozásban magában, amely 2008 augusztus 18-tól lépett hatályba¹⁰ (Hagen 2004, 33.o).

⁹ ILC 90-PR23-285-En-Doc, 2002 június 20.

¹⁰ Lásd: Tanácsi Szabályozás (EK) 2003 Július 22, 1435/2003 szám az Európai Szövetkezeti Társaság Alapokmányáról, és a Július 22-i 2003/72/EK Tanácsi Rendelet kiegészítve az Alapokmányt a munkavállalók bevonásáról, 2003.08.18-as O.J. L 207-es szám (EU Szabályozás), „Míg”, (4),(5),(7) és a 68 (1) cikk

2.2.3. Az érdek, érdekelttség szerepe a szövetkezésben

A szövetkezés eszmevilágával néhány fogalom nagyon szoros összefüggésben van: az *érték*, az *érdek* és az *érdekelttség*.

A 4. fejezetben elemezni fogom az érték fogalmának jelentőségét és összefüggését a szövetkezeti értékekkel és az értékelmélettel való viszonya tekintetében. Nem említettem mindeddig egy másik alapvető fontosságú fogalmat, illetve fogalmakat, nevezetesen a két utóbbit az *érdek* és az *érdekelttség* gazdasági *determináló szerepét a szövetkezés létrejöttében*. A *kooperatív többlet* a szövetkezésben az érdek és érdekelttség révén születik!

Ahogy József Attila fogalmaz: "Az érdek, mint a gazda, úgy igazgat". Nos a rendszerváltás után éppen az érdekviszonyok lettek átláthatatlanul összekuszálva, végletekig eltorzítva, és ez a legfőbb baj. Minden *szövetkezés lényege az érdekközösség megjelenése*, aminek egyébként nagyon is fontos eleme a *tulajdonosi érdekközösség*.

Gazdaságszociológiai megközelítésből az érdek és érdekelttség fogalmát a következők szerint értelmezem:

Érdek: *az egyéni, csoportos és szervezeti cselekvést alakító motivációs rendszer kulcsfontosságú eleme. Az érdeken egyfajta tudatos szükséglet ölt testet, amely arra készíti az egyéneket, hogy célracionális módon tegyenek kísérletet szükségletük kielégítésére.*

Érdekelttség: *a szükséglet kielégítésére irányuló cselekvés bizonyos személyek adott szituációkban, folyamatokban realizálódó kapcsolatrendszerét hozza létre, amelyen keresztül az érdek kifejezésformát ölt. Az egyén csak ezen a rendszerszerű érdekeltségen keresztül válik képessé a kiindulópontot jelentő érdek érvényesítésére.*

Hazai viszonyok között a szövetkezés ma identitási zavarral küzd. Az elmélet és a gyakorlat sokszor és sok helyütt egymással ellentétben áll. Az összhang biztosítása sokak műve lehet. *A legfőbb letéteményesek azonban maguk a szövetkező tömegek.* Szerepet játszanak benne a szövetkezeti és az állami intézmények, egészében a társadalmi és a gazdasági körülmények. A korrekciók bekövetkezhetnek spontán és tudatos cselekvés eredményeként. Alulról és felülről is történhet a kezdeményezés. Folyamatosan, vagy lökésszerűen valósulhat meg az állapotmódosulás. A cselekvés konkrét tartalmát és irányát az határozza meg, hogy milyen *érdekek* és milyen *kényszerek* húzódnak meg a változások mögött. *Ezért a gyakorlat módosulása egyformán jelenthet előrelépést, csakúgy, mint visszavonulást, térvessztést, a szövetkezők*

alapváyainak a korlátozását. Ez utóbbi mögött a politika, az állam, a piac mesterkedése állhat, netán tudatos szövetkezetellenesség húzódhat meg.

Ma is sok tényező okoz aszinkront. Ezek külön-külön, vagy egymással csoportosulva fejezik ki gátló hatásukat. Az összhang hiánya azonban nem feltétlenül korszerűtlenségre utal. Az alapideák ugyanis változatlanul vonzó emberi és társadalmi törekvéseket fejeznek ki. A megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok, döntően a tőke túlhatalma, illetve az öldöklő piaci verseny ugyanakkor erőteljesen korlátozza vagy lehetetlenné teszi e nemes célok követését.

Ezért, vagy ennek ellenére, választ vár a következő kérdés: továbbra is tartsuk-e iránytűnek a szövetkezeti értékeket és elveket azért, mert a tőkés környezet s annak minden következménye célszerűsíti a kisembereknek e keretek közötti összefogását, elsősorban a fenntartható fejlődés és vidékfejlesztés összefüggés-rendszerében ?

A választ a gyakorlat adhatja meg. Az emberek összefogása, tenni akarása, az önszerveződés, a demokratikus működés, a szükségletek jobb és olcsóbb kielégítésének igénye, az aktivitás és a jövedelemszerzés vágya számottevő erőként mutatkozik meg a szövetkezés keretei között. Olyan verseny bontakozott ki (a termelésben és a realizálásban egyaránt), amely korlátozza a szövetkezetek működését azon területeken és népességcsoportokban (a tagság körében), ahol eddig természetes szerveződésként ágyazódtak be. Milliók esélye és lehetősége rendült meg az öntevékeny összefogásban, a sorsukért való önszerveződésben. Mindez a munkanélküliséggel s a létbizonytalansággal is összekapcsolódott. Ez már túlmutat a szövetkezés térvesztésén, elméletének és gyakorlatának a konfliktusán.

Az állam tehát – a szövetkezés társadalmi-gazdasági és szociális szerepe miatt – nem lehet közömbös a jövőt illetően.

Az említett nemzetközi dokumentumokban foglalt elvek, irányelvek, amelyeket a nemzeti törvényalkotók számára fogalmaztak meg a különböző fajsúlyos nemzetközi szervezetek is (ENSZ, ILO, SZNSZ stb.), véleményem szerint napjainkig nem valósultak meg érdemben Magyarországon – a fejlett szövetkezeti kultúrával rendelkező amerikai vagy európai országokhoz hasonló színvonalon – a szövetkezés ügyét előmozdítandó célú magyar törvényalkotásban, illetve gazdaságpolitikai gyakorlatban. Tekintettel arra, hogy az egyes országok sajátos jogrendszere, államszervezeti felépítése, politikai berendezkedése, gazdasági szervezeti rendszere

más-más feltételeket kínál az ajánlások figyelembevételére, ezért azoknak a nemzeti gyakorlatokban való alkalmazási nehézségei vélelmezhetőek. Terjedelmi korlátok miatt részleteiben nem tudom bemutatni ehelyütt ezt a kérdéskört érintő kutatásaim részleteit, de az eredményét igen. Összességében a *nemzetközi dokumentumelemzéseim* alapján, amelyben fontos szerepet töltöttek be, nemcsak az ajánlások és irányelvek stb., hanem az egyes országok szövetkezeti törvényi szabályozásának az összehasonlító vizsgálata is – arra a következtetésre jutottam, hogy a *hazai szövetkezeti mozgalom európai, illetve nemzetközi kompatibilitásának mértéke megítélésem szerint kb. 60-70 %-os* .

Az érdek és érdekeltség fogalmához szorosan hozzátartozik az érdekérvényesítés és az érdekképviselő fogalma is. A két fogalom sok tekintetben összefügg, ugyanakkor határozottan el is válik egymástól. Az érdekképviselők mindenütt a társadalompolitikai „küzdőtérén” védik tagjaik érdekeit. A szövetkezetek viszont a gazdasági folyamatokba beépülve szereznek érvényt tagjaik anyagi igényeinek. Az érdekvédelmet a köznyelv elsősorban szakszervezeti, illetve érdekképviselői fogalomként értelmezi, de ide kell sorolni a szakmai ágazati együttműködések érdekegyeztetését végző különféle helyi, regionális és országos egyesületeket is [a fogyasztási szövetkezetek tekintetében pl.: ÁFEOSZ (Általános Fogyasztási Szövetkezetek és Kereskedelmi Társaságok Országos Szövetsége)], valamint a fogyasztói érdekvédelmet.

Kutatásaim egyik téziseként megállapítottam: *a szövetkezés magyarországi fejlettségbeli helyzete, illetve az ezt elősegítő politikai-jogi és gazdaságpolitikai környezete még nem teljesen kompatibilis a fejlett országokéhoz viszonyítva !*

[Az új szövetkezeti törvény (2006. évi X. törvény) számottevően javított a 90-es évekbeli kompatibilitási mértéken].

2.3. Klasszikus gondolatok a szövetkezésről – történeti és szellemtörténeti fejlődés

2.3.1. A szövetkezés gondolata nemzetközi történelmi távlatban

A történészek és a szövetkezetkutatók egybehangzó véleménye szerint nemcsak a középkor nem kedvezett szövetkezetek létrehozásának, hanem az újkor kezdeti évei, az ipari forradalom időszaka sem. Az ipari forradalom korszaka nemcsak a technikai haladás korszaka volt, hanem egyúttal a részvénytársasági forma felvirágzásának korszaka is. Az ipari forradalom, s a vele együtt járó kapitalizálódás nemcsak gazdasági fejlődést hozott, hanem kiélezte a társadalmi osztályok közötti ellentéteket is. A munkanélküliség, az infláció, a gyakori ipari balesetek mind a munkásságot sújtották.

A kapitalizmus, illetve az ipari forradalom miatt kiéleződött társadalmi konfliktus megoldására alapvetően két megoldás született. Az egyik a munkásmozgalom, amely a társadalmi gazdasági rend gyökeres átalakítására törekedett, s ezért a tőkés viszonyok között létrejött szövetkezeti mozgalmakhoz a kezdetekben ambivalensen viszonyult.¹¹

A másik megoldás a tőkés rendszer negatív hatásainak enyhítésére törekedett. Ez utóbbi csoportban találjuk meg a modern szövetkezeti mozgalom olyan úttörőit, mint például a német Fridrich Raiffeisent és Hermann Schultze-Delitzsch, a dán Nikolai Frederick Severin Grundvigot, valamint az amerikai Franklin Benjamint, gróf Károlyi Sándort az orosz Ivan Emelianoffot, a japán Toyohiko Kagawat, az ír Horace Plunkettet és másokat.

Európában a modern szövetkezeti mozgalom kezdeteit a XIX. század dereka jelentette, illetve a század második fele a kiteljesedését.

Százhatvannégy évvel ezelőtt alapították az első modern szövetkezetet a Brit szigeteken. A Rochdale-i szövetkezetet 1844-ben Angliában 28 személy hozta létre. A takácsok voltak többségben, de más szakmához tartozók (például a cipőkészítők) is megtalálhatók voltak közöttük. Ez valójában egy ellátó szövetkezetként jött létre, nemcsak a szükséges termelőeszközökkel, hanem fogyasztási cikkekkel is ellátta a tagjait. Így a Rochdale-i szövetkezetet mind a beszerző, mind a fogyasztási szövetkezetek elődjüknek tekinthetik. A Rochdale-i hagyomány eredeti formájában

¹¹ Megjegyzendő, hogy az 1989 évi magyarországi rendszerváltást követően a politikai és a gazdasági gyakorlatban ugyanez a szindróma lejátszódott, a szövetkezeti mozgalom „bolsevista, kommunista” formációvá tétele révén, amelynek káros hatásai napjainkig érzékelhetően befolyásolják a szövetkezeti elveket és identitás érzést. Erre a gondolatra a későbbiekben még visszatérek.

egy, a fogyasztási szövetkezésre épülő új világtrend kialakítását képzelte el. Talán azt is lehet mondani, hogy szűkebb értelemben a fogyasztási szövetkezeti mozgalmaknak az előfutára volt, melyek az Egyesült Királyságban és a világ különböző országaiban fejlődtek ki a XIX. század végén és a XX. század elején.

Az európai modern szövetkezeti mozgalom második legfontosabb ágaként az 1850-es évektől Németországban létrejött Raiffeisen- és Schulze-féle szövetkezeteket lehet említeni.

A Raiffeisen-féle szövetkezetek elsősorban a falusi, s ezen belül is a mezőgazdasági népesség hiteligényének kielégítésére jöttek létre.

A Schulze-féle szövetkezetek viszont a kis- és közepes méretű ipari és kereskedő réteg hiteligényét elégítették ki. Míg a Raiffeisen-féle szövetkezetek egyúttal beszerző és értékesítő szövetkezetként is működnek, vagyis lényegüket tekintve többcélú szövetkezetek, addig a Schulze-féle szövetkezetek kizárólag hitelszövetkezetek.

A XIX. század második felében, pontosabban az *1860-as években Dániában* jöttek létre a szövetkezetek harmadik legfontosabb fajtái. *Az azóta klasszikussá vált szövetkezetek egycélú tejfeldolgozó és sertésvágó szövetkezetként alakultak, s működnek azóta is.* Az egyház is sokoldalúan támogatta a szövetkezetek létrejöttét Dániában. Az országban létrejött szövetkezetek *kezdetől fogva demokratikus szervezetként működnek. Egyedi dán sajátosság, hogy legalábbis kezdetekben külön hozták létre a maguk szövetkezeti rendszerét a szegény és külön a középparasztok. A dán szövetkezeteket teljes mértékben hiteltől alapították.* Ez utóbbi igen fontos, mivel ez nyújtott, s nyújt ma is garanciát arra, *hogy a felosztható jövedelmet teljes mértékben a szállított termék arányában osszák szét a tagok között. A felosztható jövedelem szétosztási arányának mértéke a tőke hozzájárulás és a termékszállítás között itt fel sem merül.*

Amerika gyarmati korszakában létrehoztak néhány kommunát és kollektív farmgazdaságot, de az *első „igazi” amerikai szövetkezet létrehozása Benjamin Franklin nevéhez fűződik, aki 1752-ben Philadelphiában kölcsönös biztosítási szövetkezetet alapított lakóházak tűzkár elleni biztosítására.*

Jelentősen nőtt mind az európai, mind az amerikai kontinensen az un. **vállalkozók** szövetkezeteinek száma és gazdasági súlya, olyan modern iparágakat hódított meg, amelyekben az emberi tényező szerepe kiemelkedő. A szövetkezeti szféra

tovább erősítette pozícióit olyan területeken, mint a pénzügyi szféra és a mezőgazdasági termékértékesítés és feldolgozás.

A hitel- és takarékszövetkezetek, számuk és tagságuk alapján a világon a legelterjedtebb szövetkezeti formát jelentik. A világ szövetkezeteinek 37 százaléka tartozik ebbe a kategóriába. A második legnépesebb szövetkezeti forma a mezőgazdasági beszerző-, értékesítő-, szolgáltató szövetkezet 30 százalékos részesedéssel. Csak ezeket követik 7-7 százalékos részesedéssel a termelő, illetve a fogyasztási szövetkezetek. A maradék 19 százalék oszlik meg a lakás (6 százalék) a szolgáltató (4 százalék), iskolaszövetkezetek (2 százalék), üzleti vállalkozók szövetkezetei (2 százalék), halászati (2 százalék), vidéki közműszövetkezetek (1 százalék), illetve az egészségügyi és nyugdíjbiztosító szövetkezetek (1 százalék), valamint az egyéb szövetkezetek (1 százalék) között.

Földrészenként eltérést mutat azonban az egyes szövetkezeti típusok, illetve formák elterjedtsége.

Például Észak-Amerikában a legelterjedtebb szövetkezeti forma a fogyasztási típusú hitel- és takarékszövetkezet, az un. Hitelegyesület (credit union).

Európában ezzel szemben legnagyobb számban a mezőgazdasági beszerző-értékesítő-, szolgáltató szövetkezetek találhatók. Kontinensünkön a szövetkezeti banki szférához tartozó szövetkezetek a mezőgazdasági szövetkezetek után csak a második helyet foglalják el. S ez utóbbiak között is az üzleti hitelt nyújtó hitelszövetkezet a domináns forma.

A fogyasztási szövetkezetek a legtöbb országban munkásmozgalmi, baloldali érdekvédelmi szervezetekként jöttek létre. A későbbi fejlődés során azonban nem feltétlenül ezt a hagyományt követték. A fogyasztási szövetkezeti mozgalmak egyes országokban részben vagy egészben a kapitalizálódás irányába nyitottak, illetve fejlődtek. Ilyen ország mindenekelőtt Ausztria, s részben Svédország.

Az országok többségében azonban, ha gyengült is a közvetlen tagsági érdekeltség, a fogyasztási szövetkezeti mozgalmak megőrizték identitásukat, hűek maradtak eredeti küldetésükhöz. Ami ezeknél, tehát a nem kapitalizálódás irányába elmozduló országok mozgalmainál megfigyelhető, hogy ők is nyitottak, csak más irányba. Néhány esetben ez azzal járt, hogy a szövetkezetek, illetve szövetségeik nonprofit szervezet jellegét erősítették (lásd például az Egyesült Királyságot), és általában közelítették az un. public economy (közérdekű gazdaság) felé. Más esetben, mint például Németországban, s részben Dániában és Franciaországban a

szakszervezetek által létrehozott ún. public-benefit (népjóléti) szektorral léptek koalícióra, abban a formában, hogy közös gazdasági vállalkozásokat hoztak létre, illetve kölcsönösen lehetővé tették egymásnak, hogy gazdasági vállalkozásaikban tulajdont szerezzenek.

A fogyasztási szövetkezeti mozgalom már a XIX. században megfogalmazta célját, vagy ahogy a mai modern vállalati filozófiában nevezik, misszióját, küldetését. Ez teszi lehetővé egy mozgalom céljaival való azonosulást, illetve a mozgalomhoz való csatlakozást, tartozást.

Az Egyesült Királyságban a Szövetkezeti Szövetség alapszabályban lefektetett célja: „folytasson ipari és kereskedelmi tevékenységet és nyújtson kereskedelmi ügyekben tanácsot a szövetkezeti társaságoknak, foglalkozzon könyvterjesztéssel, működjön közre, ha erre szükség van döntőbíróként helyi szövetkezeti társaságok vitájában. A szövetség folytasson propagandát a szövetkezeti eszme tekintetében és végezzen szervezőmunkát a szövetkezeti szektor terjesztése érdekében, végső soron a szövetkezeti közösségi jólét megvalósítása céljából” (European Community 1986).

Az Egyesült Királyságban a *fogyasztási szövetkezeti mozgalom nemcsak kereskedelmi szférában tevékenykedett, hanem arra törekedett, hogy kiépítse a termelőbázisát is. A fogyasztási szövetkezeti mozgalom azonban nem fogta át az egész nemzetgazdaságot, de igen jelentős tényezőjévé vált a brit plurális gazdaságnak, illetve a szociális piacgazdaságnak* (Laczó 1995, 13.o).

A fogyasztási szövetkezetek *érdekvédelmi szervezetei* közül az Egyesült Királyságban fontos, mondhatni központi szerepet játszik a *Szövetkezeti Nagykereskedelmi Társaság Kft (Co-operative Wholesale Society Ltd.)*, amelyet a kiskereskedelmi szövetkezetek 1863-ban abból a célból hoztak létre, hogy az árubeszerzési ügynökségként segítse tevékenységüket. Azóta a profil kibővült ipari termeléssel, mezőgazdasági tevékenységgel, pénzügyi, biztosítási tevékenységgel, utazási, szállodai és tanácsadói szolgáltatásokkal. A Szövetkezeti Banknak, illetve a Szövetkezeti Biztosító Társaságnak a Szövetkezeti Nagykereskedelmi Társaság Kft. teljes egészében tulajdonosa (European C. 1986, 686.o).

A *svédországi szövetkezeti mozgalom* a brit mellett az egyik legrégebbi, legjobban kiépült mozgalom, amely hasonló ideológiát követett és hasonló utat járt be, mint szigetországi társa. Sőt még annál is ambiciózusabb volt, hiszen a *mozgalom által kiépített termelési tevékenység nemcsak a fogyasztási szövetkezeti tevékenységet szolgálta. A Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság a 20-as évektől*

a minőség és az ár befolyásolására, a kartellek és monopóliumok uralmának megtörésére, továbbá függetlenség iránti törekvésekből tevékenységét egyre inkább kiterjesztette a termelési szférára is (*Die Konsumgenossenschaftsbewegung* 1981). 1979 eleje óta a Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság „két oszlopban menetel”. Azokat a termelőüzemeket, amelyek főleg exportra vagy nem a belföldi szövetkezeti piacra termelnek, leválasztották a szövetkezeti testről és egy speciális holding társaságba tömörítették őket. Így jött létre a *KF Industri*. Az átalakulás idején az összes részvény a Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság kezében volt, de megnyitották a kapukat mások számára is részvények vásárlására. Így ez a rész fokozatosan olyan tőketársasággá alakult át, amelyben a Szövetség csak mint fő részvényes maradt meg¹². A Svéd Szövetkezeti Szövetség és Nagykereskedelmi Társaság gazdasági tevékenységét az 1980-as évek közepén átszervezték, „áramvonalasították”. Az átszervezést leginkább az ebbe indokoltta, hogy a szervezeti felépítés nem volt alkalmas a különféle funkciójú tevékenységek irányítására. A központi irányítószerv 1985 óta leginkább üzletpolitikai, stratégiai, valamint vagyonkezelő szervként működik (*Konjunkturbedingte* 1985).

Dániában az első szövetkezeti boltot 1866-ban nyitották meg, s 1900-ig 900 újabb követte.¹³ A független helyi szervezetek regionális egyesüléseket hoztak létre, majd ezek 1896-ban megalapították a *Dán Nagykereskedelmi Társaságot* (*Faellesforeningen for Danmarks Brugsforeninger-t – az FDB-t*)¹⁴

Dániában a Dán Nagykereskedelmi Társaság, mint érdekvédelmi és gazdasági szervezet a következő öt pontban fogalmazta meg céljait:

- értékesítési és termelési tevékenység folytatása abból a célból, hogy lehetővé tegye a szövetkezeti társaságok számára a lehető legjobb minőségű áruk beszerzését a legalacsonyabb áron;
- az áruk elosztásának olyan megszervezése, amely a legnagyobb előnyt biztosítja a tagoknak és az ár és minőség versenyen keresztül az egész fogyasztóközönség érdekeit szolgálni;
- képzési tevékenységgel elősegíteni a tagok, de az egész fogyasztóközönség tájékozottságának javítását;

¹² Swedish Coop is rationalising to overcome competition, (A svéd szövetkezeti mozgalom racionalizálással igyekszik győzni a versenyben) Coop News, Manchester, 1983. augusztus 10. 5.o.

¹³ The cooperative, mutual and non-profit sector and its organisations in the European Community, 288.o.

¹⁴ U.o.

- a fogyasztók szempontjainak nemzetgazdasági méretekben való megismertetése;
- képviselni a fogyasztási szövetkezeti mozgalom érdekeit a jogszabályalkotás során, az országos hatóságok előtt, a skandináv együttműködési fórumokon, valamint egyéb nemzetközi szinten.

Németországban a Német Fogyasztási Szövetkezetek Szövetsége a következőkben határozta meg politikájának céljait és prioritásait:

1. elősegíteni és biztosítani a fogyasztási szövetkezeti és népjóléti szervezetek érdekeinek érvényesülését;
2. oligopolikus helyzet teremtésével piaci versenyt bátorítani;
3. a fogyasztókra vonatkozó információkat nyújtani országos és nemzetközi szinten;
4. elősegíteni a szövetkezeti demokrácia elveinek terjedését olyan területeken, amelyek nem tartoznak szövetkezeti szférához;
5. segíteni a fogyasztási szövetkezeti tagokat, illetve a szövetkezeti társaságok részvényeseit.

Franciaországban a fogyasztási szövetkezeti mozgalom igen régi hagyományokra tekint vissza. Az első kezdeményezések a XVIII. század végére tehetők (ICA 1989). A XIX. század első felének néhány sikertelen kísérlete után a fogyasztási szövetkezeti mozgalom, a XIX. század második felében, a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években kezdett elterjedni.

Franciaországban a fogyasztási szövetkezetek céljaikat a következőkben fogalmazták meg:

1. a csere és a termelés eszközeinek fokozatos kollektív megszerzése, amelyek ezáltal visszaszármaznak azokhoz, akik előállították azokat;
2. a versenyen alapuló tőkés rendszer felváltása egy olyan rendszerrel, amelyikben a termelés a fogyasztók javára és nem profitszerzés érdekében történik;
3. a szövetkezetek tevékenységének kiterjesztése mindazon területekre, amelyeken fogyasztási anyagi és nem anyagi javakat állítanak elő;
4. azon családok érdekeinek képviselete és védelme, amelyek tagjai a szövetkezeti társaságoknak és egyúttal az összes fogyasztó érdekeinek képviselete és védelme is;

5. a szövetkezeti eszme és tevékenység terjedésének fejlesztése és bátorítása az oktatásban, a kölcsönös segítséget megvalósító szervezetekben, az előmozdító tevékenységben, valamint a pihenő és fogyasztói védelmi szférában.

Olaszországban a „Liga” a szövetkezeti szektor fejlesztésének elősegítésén kívül célul tűzi ki az erők összefogását a monopóliumok ellen, s a monopóliumok spekulációs módszereinek leküzdését.

A kutatások eredményei alapján megjegyzendő, a fejlett piacgazdasággal rendelkező országok tapasztalatai azt mutatják, hogy *azok az elsősorban fogyasztási szövetkezeti mozgalmak, amelyek a társadalmi-gazdasági rendszer gyökeres átalakítását tűzték ki célul válságba kerültek, vagy csődbe mentek.*

A szövetkezetkutatók vizsgálatai szerint a *szövetkezetek létrehozásának és működtetésének egymástól jól elkülöníthető öt változata van.* (A szövetkezeteknek átmenetileg, vagy tartósan jelentős hányada tartozik abba a kategóriába, amelyik hatékonysági fölényt mutat az alternatív gazdasági szervezetekkel szemben):

- *A szövetkezeteknek egy jelentős része nem mint a tőkés, vagy közcélú vállalatok konkurenseként jött és jön létre, hanem olyan szükséglet kielégítésére, amelyet más típusú (tehát magán, vagy közcélú) gazdasági szervezet nem elégített ki. Amikor ilyen szövetkezetek létrehozására és működtetésére kerül sor, akkor a gazdasági teljesítmény komparatív (összehasonlító) vizsgálatára valóban nincs lehetőség.*
- *Létrejöttüket leginkább fejletlen gazdasági viszonyok közepette lehet megfigyelni. Ez a szövetkezeti csoport a legsérülékenyebb, leginkább ki van téve annak, hogy a tőke, illetve a tőkés társaság, mihelyt üzletet lát abban a tevékenységben megkísérli ki, illetve visszaszorítani a szövetkezetet.*
- *A szövetkezetek létrehozásának harmadik motivációja, hogy az emberek egyes csoportjai az adott tevékenységen elérhető jövedelemnek a saját maguk számára való megszerzése érdekében hoznak létre szövetkezeti szervezetet. Ilyen esetben egy szövetkezet működtetése az esetek jelentős részében teljesítményfölényt mutat az alternatív gazdasági szervezetekkel szemben, de a tagok számára akkor is előnyös lehet, ha az adott gazdasági tevékenység elvégzésére szervezett tőkés, vagy közcélú vállalat gazdaságilag nagyobb teljesítményt tud, vagy tudna felmutatni.*

- *A szövetkezetek létrehozásának motivációja lehet az egymáshoz vertikálisan kapcsolódó tevékenységek egyes szakaszainak eltérő méretgazdaságossága. A mezőgazdasági alapanyag termelésnek más az optimálisnak tekinthető méretigénye, mint a feldolgozásé. Ennek áthidalására a szövetkezeti forma nyújt lehetőséget. A munkaszövetkezetek létesítésének és működésének is indoka lehet a méretgazdaságosságból fakadó előny kihasználása.*
- *Szövetkezetalapítás indoka lehet az egyes elkülönült termelők fennmaradásának biztosítása szövetkezeti ellátó és értékesítő hálózat fenntartásával, s ha erre gazdasági és társadalmi indok is van akár állami segítséggel is.*

Azok, akik szövetkezet alapítására vállalkoznak nem a pénzük befektetésére keresnek lehetőséget, hanem valamely konkrét gazdasági cél megvalósítására hozzák létre a gazdasági szervezetet. A tagok részéről történő közvetlen pénzbefektetés, vagy hitelfelvétel a működtetésnek szükséges feltétele, de nem célja.

A szövetkezeti tőke nem spekulációs, vagy más kifejezéssel élve: nem vállalkozó jellegű, hanem *hitel jellegű*. Az, hogy a szövetkezeti tőke nem spekulációs jellegű, azt is jelenti, hogy a szövetkezet nem vonzza magához az ilyen tőkét. Általában *a szövetkezetek legnagyobb gondja a tőke-ellátottságukkal, pontosabban a tőkehiánnyal van!*

Azoknak az országoknak stabilak a szövetkezetei, illetve szövetkezeti ágazatai, amelyekben tőkével, pontosabban olcsó hitellel való ellátását valamilyen módon megoldották !

2.3.2. Új amerikai és nyugat-európai gondolatok (a szövetkezésről)

Már kutatásaim kezdeti időszakában fokozatosan erősödött bennem az a törekvés, hogy az általam korábban ismert hagyományos szövetkezetelméleti gondolatok körét célszerű volna kiszélesíteni és bizonyítani próbáljam azt az empirikus kutatásaim alapján is létrejött felismerésemet, amely szerint az *új típusú gazdaság megváltozott környezeti feltételrendszerében új* (inter- és multidiszciplináris kutatásokra) *szövetkezetelméleti megközelítésekre van szükség.*

A szakirodalomban kutatva az új amerikai és nyugat-európai szövetkezetelméleti irányzatokat, azok - nem teljes körű - felhasználásával elemzem az új irányvonalakat és a legfontosabb megállapításokat. A következőkben bemutatásra

kerülő gondolatok a *szövetkezetelmélet fejlődési irányait* ugyan általában jellemzik, azonban meg kell jegyeznem, hogy döntően a mezőgazdasági szövetkezés, s elsősorban az agrárgazdasági termelői típusú szövetkezetek szempontjából közelítik a kutatók a kérdéskört, kevésbé a fogyasztási szövetkezeti, különösen nem a fogyasztási szövetkezeti kereskedelmi vonatkozásokban:

Elöljáróban megjegyzem, a szerzők a „szövetkezet” fogalmát a nemzetközileg elfogadott definíciók alapján használják, s általában az amerikai szövetkezetelméleti definíciót veszik alapul: „*A szövetkezet olyan tagi tulajdonú üzleti vállalkozás, amelyet a tagok irányítanak, és a hasznát a szövetkezettel való üzleti aktivitás arányában osztják el.*” (Barton 1989a: 1.o.).

Azt is egyértelműen meg kell állapítanom, hogy a szövetkezet *nem* nonprofit, hanem *üzleti* szervezet, ahol ugyanúgy a *profittermelés az elsődleges cél*, mint bármely más piaci szervezeti forma esetén. A *különbség* többek között abban van, hogy a *profitot hogyan osztják el*. Ugyanis a befektetői tulajdonú társaság esetében a profitot a részvénytőke arányában osztják el, a szövetkezetnél a *szövetkezettel folytatott üzleti tevékenység arányában*, nem pedig a befektetett tőke mértéke a döntő (Kispál 2006).

Amerikai szövetkezetelmélet

A szövetkezés elve egyidős a civilizációval, s ezt az állítást nagyon sok szövetkezetelméleti tankönyvben is megtalálhatjuk (Cobia 1989, Merrett-Walzer 2004).

A fejlődés következményeként és ezzel egyidőben kialakult az *amerikai szövetkezetelmélet* két alapvető iskolája Saphiro „monopóliummegközelítése”, és a Nourse-féle *normatív megközelítés* (yardstick approach). Az *amerikai szövetkezetelmélet*, mint tudományág általában véve rendkívül „*pragmatikus*”, a gyakorlati problémákat megoldó irányt képviseli.

Ezzel ellentétben a szövetkezetelmélet európai iskolái sokszor a nagy társadalmi reformokkal és azokkal kapcsolatos filozófiai megközelítések körül jöttek létre, és a hangsúlyt az elvek kidolgozására helyezték (Torgerson et al. 1998).

A Saphiro-féle megközelítés a termelőkkel való bánásmód kiegyenlítetttségén próbált segíteni és nagy regionális szövetkezetek létrehozásával igyekezett a marketingkoordinációt javítani.

A Nourse-féle normatív megközelítés esetében a hangsúly a helyi irányításon volt: "...szövetkezetekre azért van szükség, hogy a helyi közösségek termelőinek versenymérceként szolgáljanak – ha csak egy kis részét uralják a szövetkezetek a marketingcsatornának, a tagok akkor is megítélhetik a csatorna többi résztvevőjének a teljesítményét" (Kispál 2006: 71.o.). Nourse feltételezése az volt, hogy ha a piaci verseny tökéletessé vált a szövetkezetek tevékenysége következtében, akkor a szerepüket betöltötték és megszűnnek.

Új intézményi közgazdaságtan és szövetkezetelmélet

A vállalatelméletek közül az új intézményi közgazdaságtan elméletei foglalkoznak azzal a fontos kérdéssel – nemcsak a mezőgazdaságban, hanem a gazdaság más területein működő vállalkozások esetében is – hogy mi magyarázza a szervezeti forma választását. Témám szempontjából e tekintetben lényeges kérdésként vetődik fel, melyek azok a tényezők, amelyek az adott körülmények között meghatározzák, milyen – esetünkben szövetkezeti vagy befektetői tulajdonú társasági – formában fog működni egy vállalkozás.

Az új intézményi közgazdaságtan elméletei a következő kérdéseket teszik fel:

- Mely szervezeti forma a gazdasági folyamatok koordinációs problémáinak mely típusánál jár a viszonylag legkisebb költséggel és a legnagyobb hatékonysággal;
- Az intézmények kialakítására és változására milyen hatással vannak a cserekapcsolatok koordinációs problémái, költségei és hatékonysága (Kieser 1995, Bárdos 2004).

A négy vizsgált tényező: az *intézmény*, a *cseretranszakció*, a *költség* és a *hatékonyság*.

Ezeket az elméleteket sokan, sokféle módon osztályozzák pl.:

- North meghatározza, hogy szerinte mi a különbség az „intézmény” és a „szervezet” között; szerinte az intézmények adják a játékszabályokat és a szervezetek a játékosok (North 2005).
- Menard három tényezőt tekint alapvetőnek („aranyháromszögnek” hívja): *transzakció*, *szerződés* és *tulajdonjogok* (Menard 2004).
- Kieser az új intézményi közgazdaságtan elméleteit a következőképpen osztja fel:

- A tulajdonjogok elmélete;
- A tranzakciós költségek elmélete;
- Az ügynökelmélet

Az elméletek a gazdaságban történő eseményeket (a neoklasszikus közgazdaságtan elméleteitől eltérően) az egyének viselkedése által próbálják magyarázni. Feltételezik, hogy az emberi viselkedésben léteznek információs korlátok, van csalás és önérdék, valamint lényeges a korlátozott racionalitás. Az elméletek vizsgálják az olyan jelenségeket is, mint szervezeti kultúra, szervezeti emlékezet, de nem kész tényként, hanem magyarázandó jelenségként (Klein 1998).

„A tulajdonjogok speciális formája még egy lényeges szövetkezeti problémát vet fel: *a szövetkezet hagyományosan tőkeszegény szervezet, mivel tőkeszegény gazdasági szereplők hozzák létre*” (Kispál 2006).

A fejlődés során azonban kockázatitőke-befektetésre lehet szüksége, de a szövetkezet esetében ez nem olyan egyértelmű, mint például a részvénytársaságban. A tőkebefektető tulajdonjogokat kíván érvényesíteni és kamatot vagy osztalékot vár a tőkéje után. Ennek a fejlődési problémának azonban – ahogy a következőkben látni fogjuk – a gyakorlat kikényszerítette a megoldását.

Új szövetkezeti modellek

Chaddad-Cook elemzése (Chaddad-Cook 2003) új szövetkezeti modellek kialakulásáról a tökéletlen szerződések és a tulajdonjogok elmélete alapján definiál öt különböző szövetkezeti formát. A tökéletlen szerződések elmélete alapján a reziduális irányítási jogokat¹⁵ (residual rights of control) az a fél gyakorolja, aki az *ex ante* kapcsolatspecifikus befektetéseket végrehajtotta, és a hasznát a másik magatartása veszélyeztetheti. (pl. egy szövetkezet vágóhíd- és húsüzem-építési befektetése). E két jog alapján Chaddad-Cook öt új szövetkezeti szervezeti formát (ehelyütt terjedelmi okok miatt nem tudom az egyes modelleket részletezni) mutat be, ahol a szövetkezetben jelentkező néhány alapvető növekedési problémát igyekeztek megoldani.

¹⁵ Jog egy eszköz felhasználásával kapcsolatos minden olyan döntés meghozatalára, amelyet a törvény vagy egy szerződés nem rendelt explicit módon egy másik félhez.

Az öt új modell:

- *Korlátozott befektetői szövetkezet*
- *Tagi befektetői szövetkezet;*
- *Új generációs szövetkezetek;*
- *Szövetkezetek, amelyeknek befektetői tulajdonú társaság van a tulajdonában (a külső tőke nincs a szövetkezetben);*
- *Szövetkezetek, amelyeknek befektetői tulajdonú társaság van a tulajdonában (a külső tőke a szövetkezetben van).*

A tranzakciós költségek elméletének alkalmazása a szövetkezetelméletben

A tranzakciós költségek elmélete azért lényeges a szövetkezetelmélet szempontjából, mert tekinthető egyfajta szervezetelméleti megközelítésnek is (Kieser 1995). Az elmélet előzményének Coase írását tekintik (Coase 1937/2004). Az ebben feltett kérdésre – hogy miért vannak egyáltalán szervezetek – Oliver *Williamson* válaszai (Williamson 1985) számítanak a tranzakciós költségek elméletében alapvetőnek (Barney- Hesterly 1997, Williamson 1985).

Williamson a következő feltételeket sorolja fel *kritikus jellemzőként*:

- A tranzakció *bizonytalansága* – a vállalatok vertikális integrációjának fontos oka lehet.
- A tranzakciók *gyakorisága* – a vertikális integráció hatékonyságának lehet feltétele.
- A tranzakciók *specifitása* – az eszközspecifikusság nagy hatással van, például, a két tranzakciós fél közötti viszony meghatározására.

Tekinthetjük továbbá az elmélet egyik alapvető tételét: akkor jön létre a szervezet – pozitív tranzakciós költségek feltételezése mellett –, ha az csökkenti a felek tranzakciós költségeit. Tehát akkor választják a termelők a szövetkezeti formát, ha az tranzakciós költségeiket csökkenti.

Más szerző (Schaffer 1987) megállapítja a piacról, hogy a valóságban bizonytalanság, korlátozott racionalitás, önérdekkövető magatartás, külső hatások, nem megfelelő színvonalú alapanyagok, differenciált termékek és ragadós (*sticky*) árak jellemzik, tehát igen messze van a neoklasszikus közgazdaságtan által feltételezett tökéletes piactól (Kispál 2006).

Centner (Centner 1988) háromféle piaci hibát tárgyal, amellyel a termelők szembetalálhatják magukat:

- *Oligopszónia* (kisszámú vásárló);
- *Aszimmetrikus információ* esetén a termelő nem képes különbséget tenni a termékek minősége között;
- *A termelőknek korlátozott az alkupozíciójuk* (a tranzakcióspecifikus beruházások és a termék romlékonysága miatt a termelők rákényszerülhetnek, hogy alacsonyabb árakat fogadjanak el).

Mindhárom kockázat csökkentésében a szövetkezetek fontos szerepet játszhatnak. Különösen hatékony lehet ilyen esetekben a vertikális integráció, amikor a termelők tulajdonában van a feldolgozóüzem és a kereskedelmi egység is, ahol a készterméket árulják.

Ügynökelmélet alkalmazása a szövetkezetelméletben

A szervezet leírható mint szerződéses kapcsolatok hálózata (Jensen-Meckling 1976).

A szövetkezetelmélet szempontjából az ügynökelmélet feltételezései alapján néhány jellegzetes probléma lép fel, amelyek Magyarországon speciális formában jelentkeztek és jelentkeznek az átmeneti állapot miatt ma is (Kispál 2006).

Ezek a következők (Van Bekkum 2001, Egerstrom 2004) alapján:

A befektetésekhez:

- *Az osztatlan közös tulajdon* problémája (ez a probléma a szervezet finanszírozásához kapcsolódik);
- *Horizontprobléma* (Ez a probléma Magyarországon is jelentkezett azokban az átalakult szövetkezetekben, ahol különböző tulajdonosi viszonyok alakultak ki a törvény rendelkezése értelmében). Megoldására többféle javaslat van az irodalomban, de igazából mindenütt érvényes jó megoldás nincs. A magyar tapasztalat azt mutatja, hogy a tulajdonjogok tisztázása nem megoldás a horizontproblémára, mert a mezőgazdasági befektetések tulajdonságai akkor sem változnak meg, ha részvénytársasággá alakul a szövetkezet.

- *Portfólióprobléma.* Cook (Cook 1995) ezt tőkeszerzési problémaként értelmezi. Erre a problémára már ajánlanak megoldást, a befektetés diverzifikációs stratégiájával, mivel ez a tagok összes kockázatának csökkenését jelentheti (hasonló összefüggést fogok bemutatni a 4. fejezetben ismerttetendő „Multi-Coop” elnevezésű új szövetkezeti modellemben).
- *Ellenőrzési (monitoring) probléma.* Abból következik, hogy a nagyobb szövetkezetekben a döntési funkciókat, bármely más vállalathoz hasonlóan, átadják a döntési specialistáknak, akik nem a reziduális jogok tulajdonosai, azaz a menedzsereknek.
- *Követési (follow up) probléma.* Magyarországon is fontos a tagok számára hogy tájékozottak legyenek a szövetkezet ügyeiről. A képzetlen tagok meggyőzését azonban minden menedzser a döntési folyamat nehéz pontjaként értékelte (Kispál 2000).
- *Költségek befolyásolásának a problémája.* Heterogén tagságú és sokféle tevékenységű szövetkezet esetében fordul elő. A különböző érdekcsoportok különböző érdekeket kívánnak érvényesíteni, amelyek ellentétesek is lehetnek. Ennek a problémának elméletileg egyszerű a megoldása, a szövetkezet tevékenységét és tagságát homogenizálni kell. (Az új „Multi-Coop” elnevezésű szövetkezeti modellem „tarka” jellegénél fogva, a keretében létrejövő homogenizált tevékenységű szövetkezetek klaszter-szerveződésben fel tudják oldani ezt a problémát, plusz regionális szövetkezeti klaszter formáció is létrejön).
- *Döntési probléma.* Nagy és heterogén tagság esetén fordul elő, ahol a menedzsmentnek nehéz eldönteni, melyik érdekcsoport véleményét milyen súllyal vegye figyelembe.

Mindezen problémák megoldását Nilsson (Nilsson 2001) a szövetkezeti stratégiák és struktúrák harmonizálásában látja. Szerinte a *szövetkezetnek négy alaptípusa jön létre aszerint, hogy miként kombináljuk a tagok befektetői és egyszerű tagi viszonyát:*

- *Hagyományos szövetkezet,* ahol a tagi viszony a fontos, a befektetői nem;

- *Vállalkozói szövetkezet*, ahol mind a tagi, mind a befektetői viszony fontos;
- *Degenerált szövetkezet*, ahol a szövetkezet nem képes a piaci hibák korrigálására – azaz nincs kiegyenlítő ereje (counterwailing power) -, valamint befektetésre sem képes készíteni a tagokat, mert nem tud kamatot fizetni nekik;
- *Exszövetkezet, nem szövetkezet*, már inkább befektetői tulajdonú társaság, mint szövetkezet, de a tulajdonosok szövetkezeti tagok voltak.

A nyugat-európai szövetkezés lényege és fejlődési irányai

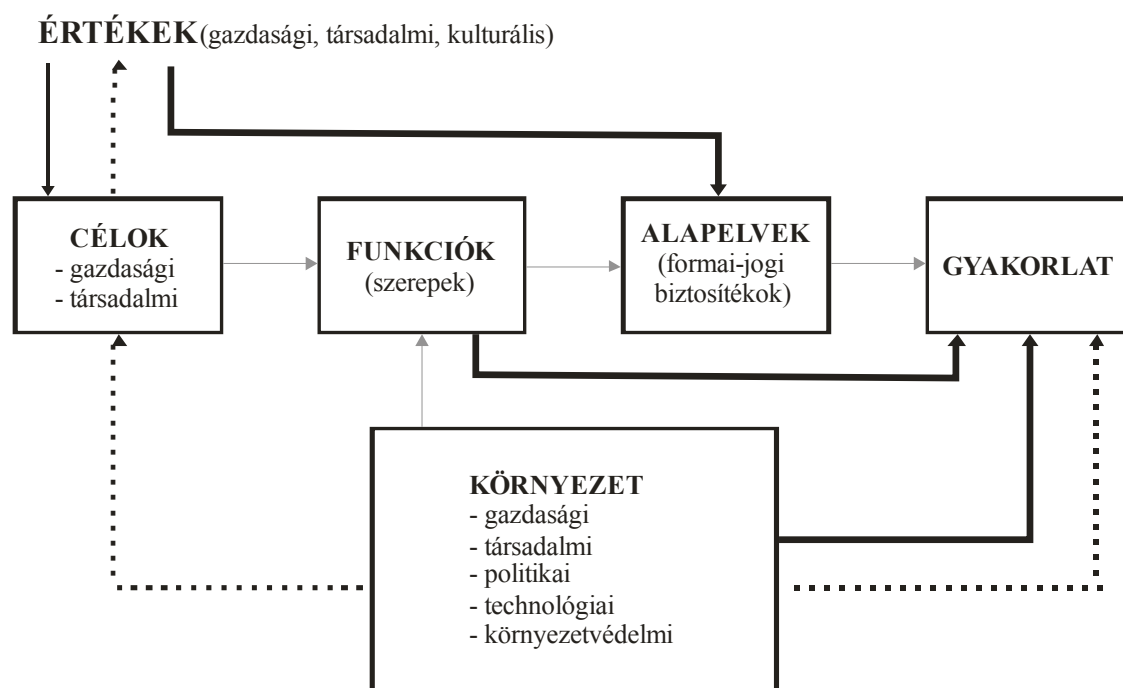
A nyugat-európai szövetkezés lényegének és fejlődési irányainak a vizsgálata számos szövetkezetkutató munkásságának középpontjában áll [(Szabó 2005), (Bekum 2001), (Dijk-Mackel 1991), (Hakelius 1996), (Poppe 1993)], s legtöbbjük a holland és dán példákon keresztül véli igazolhatónak szövetkezetelméleti álláspontját. Szabó G. Gáborral egyetértek abban, amit egyik legutóbbi tanulmányában (Szabó 2005) megfogalmazott, hogy a *szövetkezeti rendszerek elemzéséhez szükség van az úgynevezett szövetkezeti-identitás-felfogás elemeinek és kapcsolódásainak vizsgálatára*. Ennek a *koncepciónak a legfontosabb részei: a „szövetkezet” definíciója, a szövetkezetek alapvető céljai és az elérésükhöz szükséges funkciók (szerepek), valamint az úgynevezett szövetkezeti alapelvek*. A felfogás egyes részelemeinek részletes elemzését Szabó G. Gábor egy tanulmányában kifejtette, ezúttal ettől eltekintek (Szabó 2005).

Izgalmas viszont annak a megvizsgálása, hogy a *fent említett koncepció alkotórészei hogyan kapcsolódnak egymással a valós életben*. Az alábbi 2. ábra bemutatja a *szövetkezeti identitás elemek közötti főbb kapcsolatokat és viszonyukat a „gondolati” és „fizikai” valósághoz* (Szabó 2005).

A vékony fekete nyíl jelenti az értékek befolyásoló hatását a szövetkezeti célokra. Ha a társadalom értékrendje (társadalmi tőkéje) stabil, akkor ez alapján könnyebb megfogalmazni az – akár hosszabb távon is érvényes – (szövetkezeti) célokat. A dán és a holland mezőgazdasági szövetkezés jó példa az utóbbira. „A nagy társadalmi

átalakulások hatással lehetnek a szövetkezés szellemi bázisára, egy erős identitással rendelkező szövetkezés befolyásolhatja az alapjául szolgáló értékeket, bár ez a kapcsolat általában viszonylag gyenge (lásd fekete szaggatott vonal az ábra bal felső sarkában).

2. ábra. A „szövetkezeti identitás” elemeinek beágyazottsága és kapcsolódásai

[Forrás: (Szabó 1997) alapján szerző saját szerkesztése]

A szövetkezetek többfajta célt is kitűzhetnek, de ezek alapvetően két fő csoportba sorolhatók: gazdaságiak és társadalmiak. Természetesen lehetségesek más (például kulturális) célok is, de ha nem a gazdasági az elsődleges, akkor a szövetkezet nem lesz autonóm, önfinanszírozó, függni fog az államtól és/vagy más szervezetektől, s aki a tőkét adja, az szabja meg a feltételeket. A két legfontosabb cél a 2. ábra bal felső sarkában látható, s ez a kiindulópontja a további rövid vizsgálatomnak is.

A tagok meghatározhatják a funkciókat is (lásd szürke nyíl), annak érdekében, hogy az alapvető szövetkezeti célt teljesíteni tudja a szövetkezet. Gazdasági szempontból vizsgálva ezt a folyamatot, lényeges, hogy piacgazdasági viszonyok között a fő cél ugyanaz lehet hosszabb távon is, de a *funkciók átalakulnak*, annak megfelelően, hogy *hogyan és milyen gyorsan változik a környezet* (lásd később a holland példát). Ennek megfelelően a funkciók megváltozhatnak, a környezet különböző változásainak hatására (lásd szürke nyíl a *környezettől a funkciókig*).

A funkciókból adódó egységes szövetkezeti identitás megléte esetén *formai-jogi biztosítékot jelentő alapelvek* fogalmazhatók meg, amely kapcsolatot normál esetben a szürke nyíl fejez ki a *funkcióktól az alapelvekig*.

A *gyakorlat* a vizsgált folyamat végén található, ahogy a 2. ábrán látható. Egy erős és rugalmas szövetkezeti identitás esetén a napi működés az utolsó modul. A *normál” szövetkezeti út” követhető a 2. ábrán a szürke nyilak mentén*. A szaggatott nyilak gyengébb kapcsolatot jelentenek, ennek ellenére elképzelhető például, hogy a szövetkezeti gyakorlat befolyással van a környezetre, bár inkább az ellenkező irányú hatás a jellemző.¹⁶

A holland szövetkezeti fejlődés dióhéjban

A fő alapelv változatlanul érvényes (azaz, hogy a termék van a középpontban) és *a szövetkezetek célja* a tagok jövedelmének növelése. A különböző (marketing-, finanszírozási, szervezeti) stratégiák megvalósításához azonban *szükség van a funkciók megváltozására*, hiszen *közelebb kell jutni a fogyasztóhoz*, csak így lehet versenyben maradni a hazai és terjeszkedni a külföldi piacon.¹⁷

Emiatt valószínűsíthető, hogy a szövetkezet-tag kapcsolatban a tőkevonal jelentősége a jövőben előtérbe kerül a termékvonallal szemben, hiszen az új stratégiákhoz elsősorban pótlólagos tőkére van szükség Hollandiában is [(van Bekkum 2001), (van Dijk-Mackel Poppe 1993), (Kyriakopoulos 2000), (Poppe 1993)]. A következő évek legizgalmasabb kérdése a tagoktól származó befektetés szükségességének és honorálásának nagyobb hangsúlyozása mellett, a szövetkezet tevékenységének és szervezetének világosabbá, vonzóbbá tétele a nem tagoktól származó (külső kockázatviselő) tőke számára. A szövetkezeti vezetők azonban igyekeznek természetesen a tagságot is – *a tőkevonalon keresztül is* – *érdeklétté tenni* a szövetkezet működésének sikerében, s ennek érdekében speciális finanszírozási és szervezeti megoldásokat keresnek (van Dijk 1997).

Összességében a nyugati szakirodalmat tanulmányozva megállapítható, hogy a „...farmertagok gazdálkodása számára továbbra is *versenyképességet biztosító, nagy*

¹⁶ Terjedelmi korlátok miatt csak megemlítem, hogy Szabó G. egy másik tanulmányában (Szabó 1997) részletesen elemezte (az ábrán vastag fekete vonallal jelzett) három nagy veszélyt is, amely a nem elég erős identitással rendelkező szövetkezeteket érintheti.

¹⁷ A dolgozat 4. fejezetében mutatom be az új szövetkezeti modell elképzelésemet. Ezekkel a gondolatokkal szoros összhangban áll az új „Multi-Coop” modell lényege is: a szövetkezeti versenyképesség megőrzése érdekében hogyan tud új vevőértéket teremteni a szövetkezet mind a tagságának, mind pedig a szövetkezeten kívüli fogyasztóknak, ügyfeleknek. Ehhez kell új funkciókat kifejleszteni a megváltozott környezeti kihívásokra válaszul (klaszter szövetkezet).

hozzáadott értéket előállító élelmiszer-gazdasági szövetkezetek több ponton meghaladják a klasszikus szövetkezeti elveket, de teszik ezt a tagok érdekében” (Szabó 2002).

Az új amerikai és nyugat-európai szövetkezetelméleti kutatásaim alapján úgy látom, hogy helyes kutatási irányt választottam, amikor a szövetkezés kizárólag közgazdasági szempontú vizsgálatát megkíséreltem kiegészíteni, s tágabb kontextusban és változatosabb módszerekkel is vizsgálni a szövetkezés ügyét.

Az eddig ismert szövetkezeti elméletek nem képesek a szövetkezés lényegének és előnyeinek minden szempontú meghatározására (Rókholt 1999), ezért további lépést jelenthet a vizsgált téma interdiszciplináris vizsgálata, amelynek során a mélyreható közgazdasági elemzés mellett más (elsősorban társadalom-) tudományok kutatási eredményeit használok fel, hiszen *„... ez a szövetkezeti lényeg vizsgálatához, illetve a hosszú távú magyar szövetkezetfejlesztési stratégia kialakításához is elengedhetetlen”* (Szabó 2005: 90.o.)

3. A FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETEK

Az emberi társadalom fennmaradása, fejlődése többek között annak is köszönhető, hogy amikor az egyén erejét, tudását, lehetőségét meghaladó feladatra vállalkozott – vagy annak megoldására a sors rákényszerítette –, akkor hol ösztönszerűen, hol tudatosan, másokkal összefogva igyekezett azokat megoldani. Az ókorban ez az összefogás ösztönszerűen, primitív módon valósult meg. Később a feudalista, még inkább a kapitalista fejlődés időszakában ez egyre tudatosabbá vált. A XIX. és a XX. században a felgyorsult kapitalista fejlődés hatalmas tökeösszpontosítást eredményezett, ami szükségszerűen felgyorsította a termelés és a forgalmazás koncentrálódását. A gazdasági életben egyrészt hatalmas vállalatok – multinacionális cégek – keletkeztek, másrészt a kisparasztok, kisiparosok, kiskereskedők tömegesen tönkrementek, s váltak bér munkássá, vagy munkanélkülivé. Az elszegényedéssel szembenállók körében egyre tudatosabban, s mind nagyobb tömegeket érintően merült fel a szövetkezés gondolata és gyakorlata (Bíró et al. 1995).

A fogyasztási típusú szövetkezet jellemző vonásai

A szövetkezeti típusok, ágazatok és formák meghatározásának elsődleges célja a különböző szövetkezetek közös vonásainak és a közöttük mutatkozó alapvető minőségi különbségeknek a konkrét feltárása a szövetkezeti jogszabályalkotás tartalma és rendszere szempontjából. Ez nem jelentéktelen a szövetkezeti tan és a szövetkezeti jog fejlődése szempontjából sem. A szövetkezetek között a legnagyobb különbség a szövetkezet típusában van. A szövetkezeti típusok önállóságának megalapozásához, illetőleg egymástól való elhatárolásához három ismérvet kell alapul venni.

Először a szövetkezet és a tag kapcsolatát vizsgáljuk. Azt, hogy a szövetkezet a tag életviszonyaiban milyen szerepet tölt be és fordítva, hogy a szövetkezeti tag tevékenysége mennyire hat a szövetkezetre.

Második szempontként a szövetkezet mikroökonómiai struktúráját kell elemezni, nevezetesen azt, hogy az előbbi kapcsolat milyen gazdasági-szervezeti képződményt hoz létre, s mi a helye a tagnak e gazdasági szervezeti formában. Természetesen erre meghatározó szerepet gyakorol a tagsági viszony tartalma is.

Harmadik szempontként a szövetkezetek típusmeghatározásánál nem tekinthetünk el a makroökonómiai szféra vizsgálatától sem. E tekintetben azt kell kutatnunk, hogy a

szövetkezetek a társadalmi újratermelés melyik szférájában helyezkednek el, s ebből következően, mi a jellege a szövetkezet tevékenységének.

A Szövetkezeti Enciklopédia (Nagy (szerk.) 1978) alapján a fenti ismérveknek megfelelően Magyarországon ma a *szövetkezetek három típusáról beszélhetünk: termelőszövetkezetekről, lakásszövetkezetekről és fogyasztási (fogyasztói) szövetkezetekről.*

A termelői típusú szövetkezetek – miként nevük is mutatja – tartalmukat tekintve a tagok munkájára, illetve teljes vagy részleges foglalkoztatottságára alapított termelő tevékenységet végző szövetkezetek. Gazdasági feladatuk a tagok foglalkoztatása által megvalósítható árutermelés.

A magyar szövetkezeti szektor második típusa a lakásszövetkezet. Az irodalomban a fogyasztási szövetkezetek egyik ágazatának, hol pedig „egyéb” (tehát sem a termelői, sem a fogyasztási szférában el nem helyezhető) szövetkezetnek tekinti. A hivatkozott Szövetkezeti Enciklopédiában foglalt nézet szerint a lakásszövetkezet is önálló típus.

A magyar szövetkezeti szektor harmadik típusa a fogyasztási szövetkezet. A fogyasztási szövetkezet gyakorlatilag kereskedelmi tevékenységet folytató szövetkezet, tehát – mint Ihrig korábbi elemzéseiben is láthattuk – a forgalom szférájában tevékenykedik (jellegén alapvetően nem változtat, hogy bizonyos körben mezőgazdasági termelésszervező feladatokat is ellát), a lakásszövetkezet tevékenysége pedig nem azonosítható a kereskedelmi tevékenységgel sem közgazdasági, sem szociológiai, sem jogi értelemben.

A magyarországi szövetkezetek harmadik típusának jellemzője, hogy bár kooperatív jellegű, megvalósulásában izolált együttműködés és ennek alárendelt limitált vagyonegyesítés uralja a szövetkezet és a tag kapcsolatát. Sajátossága ennek az együttműködésnek, hogy bár a tagok szolgálatában álló, de azoktól relatíven elkülönült vállalatot hoz létre. Tevékenysége személyes fogyasztási célokat szolgáló kereskedelmi tevékenység. Ezért tevékenységének társadalmi oldala a szövetkezetek között a leghalványabb, inkább általános érdekvédelemre terjed ki (pl. fogyasztói érdekvédelem). A szövetkezetnek ezt a típusát hol kereskedelmi, hol forgalmi, hol *fogyasztási szövetkezetnek* nevezik. Újabban kialakulóban van az az álláspont, hogy a típus megjelölésére helyesebb a „*fogyasztói szövetkezet*”, amely jobban kifejezi közgazdaságilag a szövetkezetek funkcióit, szociológiailag a tagoknak a szövetkezeten

belüli minőségét, érdekelttségét. *E felfogás szerint a „fogyasztási szövetkezet” a fogyasztói szövetkezet egyik ágazata.*

A finomkodás határát súroló felfogás mögött éppúgy, mint az eltérő terminológiák mögött az húzódik, hogy ez a típus sokfajta tevékenységet fog egybe, a tevékenység azonban mindig a forgalom szférájában zajlik le, kereskedelmi jellegű tevékenységet folytat. Így az áfészek¹⁸ legfontosabb feladata tagjaik és a lakosság közszükségleti cikkekkel való ellátásának lényeges javítása. Figyelemmel kell lenniük a szövetkezeti tagok és a lakosság különböző rétegeinek sajátos igényeire. Ha nem is teljesen azonos, de hasonló struktúrájú egyébként a *takarékszövetkezet* és tagjának viszonya is.

A fogyasztási szövetkezet fő jellemző vonásai a következők:

A tag és a szövetkezet kapcsolata – tehát a *tagsági viszony tartalma* – a tag számára *nem egzisztenciális jellegű*, és nem kizárólagos, mert a tagnak létfenntartását más jogviszonyból származó jövedelem biztosítja, és a szövetkezet gazdasági tevékenysége, a tag háztartása, tehát személyes szükségleteinek kielégítése szempontjából kiegészítő jellegű, és végeredményben helyettesíthető. (E szempontból ún. kistermelői célok is fogyasztási célúnak tekintendők, mert a „ház körüli tevékenység” alapján véve személyes fogyasztási jellegű.) Ha nem találja kielégítőnek a szövetkezeti kapcsolatból eredő jogainak gyakorlását, mindezeket a jogokat az állami szektor, vagy a magán szektor hasonló természetű szervezetein keresztül is gyakorolhatja.

E típusnak ugyanakkor jellemző vonása, hogy „nyílt árusítási” tevékenységet folytat; a szövetkezet tevékenységének realizálói tagok és nem tagok egyaránt.

A közös szövetkezeti vagyon és a tag kapcsolata statikusan és dinamikusan egyaránt nem alkot olyan szoros egységet, mint akár a termelői típusú vagy akár a lakásszövetkezetben.

A személyes közreműködés a fogyasztói szükségletek jobb kielégítésére, értékesítési lehetőségre, kölcsönös önszegélyre és a szolgáltatások igénybevételére irányul. E típusú szövetkezetben az önkormányzat szervezete és a munkaszervezet különvállik. A szövetkezeti vagyon növekedésének jelentős tényezője a szövetkezeten kívüli lakosság is (Nagy (szerk.) 1978, 50-51.o).

¹⁸ A magyar „Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet” rövidített elnevezése (áfész)

3.1. A fogyasztási szövetkezetek története

Az általános társadalmi-gazdasági fejlődés tekintetében mind Európában, mind világviszonylatban kiemelkedő fontosságú tényezőként kezelhetjük azt a tényt, hogy Magyarországon a szövetkezeti fejlődés nem maradt el a többi európai, különösen nem a közép-európai fejlődéstől. A történészek és tudósok szakirodalomban fellelhető véleményei az első magyarországi szövetkezet tekintetében megoszlanak. Igaz ugyan, hogy időhorizontjukat tekintve nem nagy eltéréssel, de nem egységesen „kalibrálják” az első magyar szövetkezet megjelenésének időpontját.

Hozzá kell tenni, hogy az időzítésekbeni eltérésekhez hozzájárulhat az az egyszerű szakmai körülmény is, hogy a szerzők hogyan ítélik meg magát a szövetkezetszerűnek mondható szervezetet a korabeli gazdasági helyzetet mérlegelve, illetve az akkori szövetkezetszerűnek mondható szervezet mely ágazatban kezdte meg tevékenységét. Vélelmezhető, hogy a különböző szakterületeket képviselő tudósok saját szakterületük aspektusából hajlamosak aposztrofálni az elsőség kérdését.

A továbbiakban e rövid történelmi fejezetrészben a magyar szövetkezeti mozgalom fejlődési sajátosságainak bemutatását is először Ihrig munkásságára alapozva közelítem, majd pedig kitérek más jelentős szerzőknek a történetiséggel kapcsolatos legismertebb munkáira.

Ihrig elméleti és történelmi vonatkozású elemzései, megállapításai természetesen a XX. század 30-as éveikig terjedő korszakáig nyúlnak. Ezt figyelembe véve Magyarország szövetkezeti mozgalmát három korszakra osztotta fel.

- *1880. előtt a próbálkozások, kísérletezések ideje az első korszak;*
- *a második a Pestvármegyei Hitelszövetkezet megalakulásától 1898-ig, az OKH¹⁹ létrejöttéig, illetőleg az első szövetkezeti törvény megalkotásáig tart;*
- *a harmadik pedig ettől kezdve napjainkig (Ihrig korabeli napjainkat értve ezalatt).²⁰*

¹⁹ Országos Központi Hitelszövetkezet

²⁰ Ha az Ihrig-féle kategorizálást valóban napjainkig próbálnánk aktualizálni, akkor ehhez még feltétlenül két korszakot hozzá kell tennünk: 1. A magyarországi szocialista szövetkezeti- rendszer és mozgalom időszaka; 2. Az 1989-es rendszerváltást követő napjainkig tartó piacgazdasági, és a jövőbeni időszak.

A méltánytalanul elfeledett nagy magyarok közé sorolja – Széchenyi elődjeként kezelve – Vedres István szegedi mérnököt, aki egyebek közt a gazdasági akadémiák tervét is kidolgozta és 1804-ben már egy gabonaraktár szövetkezet tervével állt elő, melyet úgy gondolt létesíteni, hogy a szegedi vár épületeit használta volna fel erre a célra és támaszkodott volna a Tisza és Maros vízi útjaira. Ezen raktár mellé kölcsönpénztárt is tervezett. Tervét a helytartótanács nem fogadta el és így annak könyvéből kívül nyoma nem maradt.

Ezután 1840-ben találjuk az első szövetkezeti eseményt, amikor megalakul a Marosszéki Tűzkármentesítő Társulat, teljesen szövetkezeti alapon, a vármegye vezetése és felügyelete alatt. Kossuth védegylete sem volt lényegileg más, mint kísérlet egy értékesítő és fogyasztási szövetkezetre. Kossuth a hazai ipart akarta fellendíteni oly módon, hogy a hazai takácsok textiláruinak elhelyezést biztosítson az úri közönség körében. Az ötvenes években sokan Schultzhöz fordultak levélben felvilágosításért aziránt, hogyan lehetne szövetkezetet alakítani. Az abszolút kormány nem éppen jó szemmel nézte ezeket az akciókat. Csak a városi iparosság, mely több-kevesebb szabad mozgást élvezett, miután nagyobb részt német anyanyelvű volt, tudott szövetkezeti vagy ehhez hasonló alakulatokat létrehozni. 1851-ben alakult az erdélyi szászok Besztercei Takaré- és Kisegítő Egylete: az üzletrészt heti befizetésekből szedték össze, kölcsönt csak egyleti tagoknak adtak, még pedig a befizetések arányában. 1858-ban megalakult a Kolozsvári Kisegítő Takarékpénztár, az ország többi részén pedig hitelegyletek, melyek többnyire az évtársulati rendszert alkalmazták. Ennek lényege az volt, hogy az egylet keretén belül évenként egy-egy új társulat alakul hat-hat évre, ennek tagjai befizetéseket eszközölnek és mikor a határidő lejárt – rendszeren négy év alatt törlesztették az üzletrészeket és két évig élvezték a kamatokat -, akkor a tőkét és kamatokat felosztották az évtársulat tagjai közt. Ez a rendszer a legkisebb embereket is meg tudta mozgítani, s előnye volt az is, hogy nem volt hosszú időtartamhoz kötve a szövetkezés. Győrben, Pécsen, Székesfehérváron, Komáromban alakultak ilyenek.

Az első nagyobb szövetkezetszerű alakulás nálunk a Magyar Földhitelintézet. Mailáth György kancellár vetette fel legelőször eszméjét, de az abszolút kormány nem szívesen engedélyezte a magyar gazdák tömörülését s csak az alkotmányos kísérletek idején érhetett el a mozgalom sikert. A Magyar Földhitelintézet alaptőkéjét 209 alapító adta össze, mintegy üzletrészekként. A Földhitelintézet csak a nagy- és középbirtokosok hiteligényeinek kielégítésére rendezkedett be, ezért 1897-ben

megalakult a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete, melynek alaptőkéjéhez az állam is hozzájárult egy millió korona kamatmentes tőkével.

Az elevenebb és szakszerű szövetkezeti élet kezdőpontja az *1879. évi székesfehérvári gazdaggyűlés, melyen gróf Károlyi Sándor egy magyar hitelszövetkezeti központ létesítését sürgette*. Körülbelül ebbe az időbe esnek az Országos Magyar Gazdasági Egyesület ismételt állásfoglalásai ugyanebben az irányban, valamint György Endre felszólalása az 1885. évi nemzetközi gazdakongresszuson, ahol határozott állást foglalt Csengeri Antalnak 1864-ben a népbankokról közzétett terve mellett. Az igazi fordulat 1886-ban következett be, amikor a Pestvármegyei Gazdasági Egyesület gróf Károlyi Sándort elnökévé választotta.

Az első magyarországi szövetkezeti kongresszus éve 1892. volt. Ezen már Borsodból és Marostordából is jelen voltak kiküldöttek a pest megyeieken kívül. 1893-ban már 68 szövetkezet működött szerte az országban, a pest megyeieket nem számítva, melyek a pest megyei központhoz tartozónak vallották magukat. Indokolt volt tehát a gondolat, hogy a jogi kérdéseket külön szövetkezeti törvénybe kell lefektetni.

A Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézete, mint szövetkezet, országos központ megalakulásához vezettek a tárgyalások 1894. május 24-én. A központ a felügyeleten kívül a szövetkezeteknek pénzzel való ellátását is magára vállalta. Lapjává Bernát István Szövetkezés című lapját választották, amely ma is fennáll. A lapnak óriási érdemei voltak és vannak a szövetkezeti mozgalom terjesztése körül, ami akkor különösen nehéz volt, mert felforgatással vádolták a szövetkezés apostolait.

A központ hamarosan átadta hatáskörét az 1898. XXIII. t.-c- alapján létesített *Országos Központi Hitelszövetkezetnek*, mely 1899-ben alakult meg és a Hazai Szövetkezetek Központi Hitelintézetétől 48 vármegye területén 465 hitelszövetkezetet vett át több mint százezer taggal és több mint hatmillió korona tőkével.

1898-ban alakult meg gróf Károlyi Sándor, Bernát István és Balogh Elemér kezdeményezése folytán a Hangya, a Magyar Gazdaszövetség Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezete, azzal a céllal, hogy helyi szövetkezeteket alakítson, a hozzátartozókat ellenőrizze és áruval lássa el. A városi fogyasztóközönség számára létesítette a Hangya 1904-ben a Háztartás Fogyasztási Szövetkezetet.

Ennek fiókjai nem önálló szövetkezetek voltak, míg maga a Háztartás a Hangya kötelékébe tartozó önálló szövetkezet volt. Ugyancsak nagy szövetkezet volt a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási Szövetkezete, a MÁV Alkalmazottak Fogyasztási

Szövetkezete, a Pannónia Keresztény Fogyasztási Szövetkezet és az Általános Fogyasztási Szövetkezet (Áfosz).

Az első alapítás ellenére a XIX. században vidéken terjedtek el leginkább a fogyasztási szövetkezetek. A szövetkezeti mozgalom fellendülését hozta, hogy ezeket a szövetkezeteket gróf Károlyi Sándor 1898-tól országos hálózattá szervezte. „... a *Hangya Szövetkezeti Központ*, amelyhez az I. világháború kitörésekor már 1276 Hangya szövetkezet tartozott közel 200 ezer üzletrészes taggal” (Buday-Sántha 2001, 55.o).

A Hangya szövetkezet nagy területi áruraktárakat hozott létre a hálózat színvonalas kiszolgálása érdekében. Mondhatnánk mai értelemben, hogy megteremtette az első kereskedelmi logisztikai bázisokat az akkori korszerű kereskedelem gyakorlásához. De mindeközben már körvonalazódott egy napjainkban is korszerűnek mondható vertikális marketing rendszer, nevezetesen megalapították a Hangya Ipari Részvénytársaságot és több termelő és készletező szervezetet. Érdekességként megjegyezhető, hogy a hálózat része volt a Szövetkezetek Erzsébet Kórháza is.

A szövetkezeti mozgalom irodalmi és érdekképviselési központja a Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége 1908-ban alakult.

Más forrásból vizsgálva a magyar fogyasztási szövetkezetek történetét, hasonló megállapításokat tesznek a szerzők. A XIX. század utolsó évtizedeiben kibontakozott szövetkezeti mozgalom sajátosságai leginkább a felülről való szervezésből, illetve az állam szerepéből fakadtak. A magyar falusi szövetkezeti mozgalomban az állam igen jelentős szerepet vállalt. „A magyar szövetkezeti mozgalom fontos sajátosságaként emelhető ki egyrészt, hogy szervezésük felülről lefelé történt, másrészt, hogy a szövetkezeti rendszerek létrehozásában az állami, pontosabban kormánysszervek aktív szerepet játszottak. Ez a sajátosság rányomta bélyegét az egyes szövetkezeti rendszerek, illetve szövetkezetek működésére is. Jórészt e két sajátosság magyarázza azt, hogy a magyar mezőgazdasági szövetkezeti mozgalomban apparátusi túlsúly jött létre, s ez tovább élt a két világháború között is.” (Laczó 1996 673.o).

A két világháború közti magyar szövetkezeti mozgalmat változatlanul a dualizmus kori kétarcúság jellemezte, azzal a lényeges különbséggel, hogy a mozgalom negatív vonásai még erősebbé váltak. Továbbra is éltek az egészséges, alulról jövő kezdeményezések, de lehetőségeiket a centralizációs törekvések felerősödése a

minimumra szűkítette. A központosítás alapvető célkitűzését éppen az alulról kiépülő, demokratikus szövetkezeti mozgalom kialakulásának megakadályozása, „megfelelő mederbe” terelése képezte. A nagyon erős centralizáció az állami befolyás következményeként jött létre, mivel a korábban és az újonnan létesített szövetkezeti központok egyaránt lényegében állami tőkével gazdálkodtak, amihez üzletrésjegyzés, állami hitel formájában jutottak hozzá.

Ezen központok állami támogatása tulajdonképpen két okra vezethető vissza: az államhatalom ilyen formában jutalmazta, korrumpálta a központokat kézben tartó agrárius csoportot és vele a szövetséges, fajvédő állami bürokráciát. A másik lényegesebb oka az a felismerés volt, hogy ezek a csúcsszervek az állami monopolkapitalizmus gazdaságpolitikai elképzeléseinek jó végrehajtó eszközei lesznek.

Az álszövetkezetek is rendkívüli mértékben elterjedtek ez időben. Az állam az álszövetkezetek terjedését azzal segítette elő, hogy az állami vállalkozásokat szövetkezeti cégér mögé bújtatta.

A fogyasztási szövetkezés gyakorlatilag a *Hangya fogyasztási szövetkezeteire redukálódott: a Hangya Központnak 1938 után, a válságos években, több mint 500 tagszövetkezete oszlott föl, így 1489 szövetkezettel és 598 ezer taggal rendelkezett. Hálózatának kiskereskedelmi forgalma az ország 1936-37-es kiskereskedelmi forgalmának 6,0 %-át tette ki, az önálló fogyasztási szövetkezetek részesedését 1,5 % alkotta.*

A HANGYA

A magyar fogyasztási szövetkezetek történetében játszott kiemelkedő szerepe és jelentősége miatt a „HANGYA” szövetkezeti hálózatról érdemes az előzőeknél kissé részletesebben is beszélni.

Ez a fogyasztási szövetkezet termelő, értékesítő és fogyasztási feladatra vállalkozott. Ezeket a funkciókat egymással jól párosította. Különösen a termelés és a fogyasztás szempontjainak és érdekeinek egyeztetése hozott előnyt. Működése és fejlődése során képződött tiszta bevételét mindenkor célszerűen kamatoztatta belső kapacitásainak növelésére, hálózatának szélesítésére, illetve a tagságnak történő visszatérítésre. Ennek során a "Hangya" a hazai fogyasztási szövetkezetek körében az egyik legjelentősebbé nőtte ki magát.

A "Hangya" tipikus hazai szövetkezeti egyesülés. A magyar tapasztalatok és szükségletek alapján alakult és működött. Felvállalta és követte a fogyasztási

szövetkezetek céljait, érvényesítette a szövetkezeti alapelveket. Működésének középpontjába ugyanis a falvak lakosságának, a gazdáknak, az iparosoknak, általában a kispolgárságnak jó és olcsó áruval való ellátását állította. Az áru-uzsorával szembeni harcra vállalkozott.

A "Hangya" fogyasztási szövetkezeti mozgalom kiépítése felülről kezdődött. Először a "Hangya" Központot hozták létre, majd ezt követte a hálózat egységét képező helyi szövetkezetek alakulása. A kezdeti lépéseket mind a központ, mind pedig a helyi szövetkezetek igen nehéz körülmények között tették meg.

A fő problémát a tőkehiány okozta. Ez volt az egyedüli fékje a nemes célokat kifejező üzleti tervek valóra váltásának, a tevékenységi kör bővítésének, s a jövőt megalapozó akkumulációnak. Az első üzletévet 1899-ben zárták. Ebben 21 hónap tevékenységét foglalták össze. A mérleg deficittel zárult. A hiányt *Károlyi Sándor gróf* egyenlítette ki.

A nehézségek ezt követően sem szűntek meg. Problémák mutatkoztak az áruszállításban, az elosztásban és a likvidításban. Újabb hitel felvétellel stabilizálták helyzetüket. 1900-ban ugyanakkor már 100 szövetkezet, 1905-ben 500 szövetkezet tevékenykedett a "Hangya" kötelékében. 1911-ben megalakult Dömsödön az 1000. "Hangya" Szövetkezet. A nagyarányú hálózati bővülés mögött a "Hangyá"-hoz fűzött remények munkálkodtak. Tőle várták az összefogásból eredő előnyöket, az olcsóbb árukat, a falusi ellátás javulását.

A dinamikus számszerű gyarapodás az I. világháború kitöréséig tartott. A növekvő hálózati igények mellett a "Hangya" vezetésének sikerült hitel- és egyéb forrásokhoz jutni, s ennek nyomán stabilizálódott a működés, megalapozottabbá vált az üzleti terv.

Megalakulását követő 10-15 évben a "Hangya" sokirányú tevékenységbe kezdett, jelentősen kibővítette működési körét. Áruházat hozott létre, berendezkedett egy sor alapvető élelmiszer előállítására, ipari aktivitást bontakoztatott ki, mezőgazdasági felvásárlást folytatott. Összességében megvalósította a fogyasztást szolgáló termelést, elosztást, s a közvetlen értékesítést tagjai körében, városokban és falvakban egyaránt. A mennyiségi gyarapodást következetesen összekötötte a korszerűsítéssel. A "Hangya" sikeres szereplőjévé vált a hazai gazdaságnak.

Az I. világháború és az azt követő forradalmi események a "Hangyának" jelentős károkat okoztak. Különösen a katonai szolgálatra történő behívások okoztak jelentős gondokat. Nehéz volt a szakmai utánpótlás. A háborús események ugyanakkor

szükségletet is támasztottak a "Hangya" tevékenységével szemben. Az áruhiány tovább inspirálta a "Hangya" keretei közötti termék-előállítás. 1916-ban már 1386 szövetkezet működött. Keretei között 300 ezer család mintegy másfélmillió fogyasztója remélte a "Hangyától" igényeinek kielégítését. Erre való tekintettel jelentős erőfeszítéseket tett a vásárlási visszatérítés fokozására.

1917-ben az országban 1700 "Hangya" Szövetkezet működött. A központ minden tekintetben térnyeréshez jutott, újabb vállalkozásba kezdett. Közreműködött a Fructus gyümölcsértékesítő és szeszfőző szövetkezetek központjának a megalakításában. Sok más termelő szervezet irányításába és működtetésébe is bekapcsolódott. Tevékenységével összefüggésben állandóan növelte raktárainak számát és azoknak befogadó képességét.

A fejlődési folyamat a Tanácsköztársaság kikiáltása után megrekedt. A proletár diktatúra gyökerében támadta a szabad egyesülés elvein működő "Hangyát". Irányítására politikai megbízottat nevezett ki. Rövid időn belül a "Hangyánál" anarchia alakult ki. A zilált állapot megszűnése a proletár hatalom összeomlásával kapcsolódik össze.

Az I. világháború utáni Magyarországon (az új országhatárok keretein belül) lecsökkent a "Hangya" tagszövetkezeteinek száma. A 2240 szövetkezetből 951 maradt a megcsonkított Magyarországon. Az új viszonyok között a "Hangya" Központ rendezte eszközeit és forrásait, kötelékébe vont számos részvénytársaságot, illetve létrehozott ilyeneket. A szövetkezetek száma ismét gyarapodni kezdett, s 1922 végére elérte az 1969-et. Ezzel együtt jelentősen megnőtt az áruforgalom is. Új térnyerés következett be.

A "Hangya" Központ a 30-as években tovább fejlesztette az 1916 tavaszán alapított "Hangya" Ipar Részvénytársaságot, bővítette teljesítményét és működési körét az 1919-ben alapított FUTURA-nak (a Magyar Szövetkezeti Központok Áruforgalmi Részvénytársaságnak), tovább fejlesztette az 1918-ban megalapított PANTODROG-ot (a Magyar Gyógynövény Részvénytársaságot). Hasonlóan virágzásnak indult a "Hangya" és az Országos Központi Hitelszövetkezet által létrehozott Szövetkezeti Papíripari Rt.

A II. világháború után a "Hangya" újra kezdte tevékenységét. Ezt követően javainak döntő részét államosították. 1947-ben a "Hangya" Központ és hálózata beolvadt a Magyar Országos Szövetkezeti Központba.

Az egyik *fő tanulság*, hogy a Hangya-mozgalom eredményeként vidéken az árak szilárdan kialakultak. Hangsúlyozottá vált a Hangya központi szerepe, állandó összeköttetést tudott tartani a bel- és külföldi piacokkal, ismerték az összes számottevő árat. Ezenkívül össze tudták gyűjteni a falusi árukat, ezeket feldolgozták, piacképesé tették, tömegben tudták szállítani és eladni, gondosan figyelembe véve a termelők érdekeit is, akik szintén Hangya-tagok voltak! Sajátos volt a Hangya Szövetkezet filozófiájában, hogy a magyar típusú mozgalom nem szüntette meg az egyéni gazdálkodást. *A fő cél a gazdák összefogása volt a szakszerű termelés, gazdálkodás érdekében, és nagyon fontos volt a legcélszerűbb modern gépek beszerzése is, melyek aztán termelékenyebbé, jövedelmezőbbé tették az egész gazdálkodást.* Túlzás nélkül megállapíthatjuk, hogy *a huszadik század első évtizedeiben a Hangya-mozgalom nemcsak befolyásolta, de meg is változtatta a falu és általában a vidék kulturális és anyagi életét.* Olyan tünetek mutatkoztak, hogy az már a pusztta létezésével is megszüntette az áruuzsorát. Ahogy ezt a rendszerváltás éveiben egy Hangya-újság megfogalmazta: *„Az eredeti Hangya rávezette a falut az egymássegítés, az önszegélyezés jelentőségére, életet, sorsot formáló erejére. Ésszerűen számító, okosan takarékoskodó kisemberek tömegeit nevelte fel.”* A Hangya tulajdonképpen modellül szolgált a nyugati mezőgazdasági szövetkezeti rendszer kiépítéséhez.

A II. világháború utáni időszak

A szövetkezetek fejlődésében a *II. világháború utáni időszak a koncentrációt és centralizációt hozta*, valamint ezzel összefüggésben *az identitás keresést, néhány esetben az identitás elvesztését* jelentette. A szövetkezeti mozgalmat nemcsak veszteségek érték, de új területeket is hódított.

A háború után 4087 szövetkezet működött Magyarországon. Sokféle típust képviseltek. Döntő részük 1945-1948/49 között (az akkori politikai, hatalmi viszonyok következtében) egyesülés stb. útján átalakult, illetve megszűnt. Gyors ütemben jöttek létre a földműves-szövetkezetek (az fmsz-ek). Három év alatt (1948 elejére) 2439-re gyarapodtak. 1950-re az fmsz-ek az „egy falu egy szövetkezet” jelszó jegyében egyeduralkodókká váltak. Számuk ekkor 3356 volt. 1968-ban a megmaradottakból 567 általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet (áfész; v. ÁFÉSZ) alakult. E körbe, a rendszerváltás után tíz évvel, 1999-ben, 260 áfész tartozott (Fekete 1999).

A kisemberek összefogásán alapuló kereskedelem a fogyasztási típusú szövetkezetek keretei között bontakozott ki és formálódott az elmúlt több mint 50 évben Magyarországon. Ezért a *II. világháborútól a hetvenes nyolcvanas évekig terjedő történelmi időszak legfontosabb jellemzőit elsősorban a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése területén vizsgálom.*

Teszem ezt elsődlegesen azért, mert a mai fogyasztási szövetkezeti rendszer, s a szövetkezeti kereskedelem is az 1950-1960-as években gyökereznek. Döntően e miatt nem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1968. évi új gazdaságirányítási rendszer változásai a – szövetkezeti vonalon is – a vállalatszerű elemek megszorodását eredményezték, a terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos koncepciók (a középfokú központok körül kialakuló városkörnyékek, pedig) a méretgazdaságossági szempontokra helyezték a hangsúlyt.

A fejlődés főbb periódusait 2000-ig az alábbiak szerint lehet rendszerezni (Fekete 2002):

- ***Kezdet és kibontakozás (1945-1950)***

Az fmsz-ek működését a földhöz juttatottak gazdasági tevékenységének megindítása és kibontakoztatása határozta meg. A saját erő minimális volt A tevékenységet ezért az állam által juttatott vagyon mennyisége és minősége határozta meg. Ennek következtében is jelentős különbségek mutatkoztak a lehetőségekben és a tevékenységekben egyaránt. A fogyasztási és értékesítési üzletág szélesebb körű térhódításának jelei 1948-ban figyelhetők meg. A tőkehiány korlátozta a kereskedelem fejlődését.

- ***Szerepváltás és profilváltás (1950-1955)***

Világossá vált, ekkorra, hogy az „egy falu egy szövetkezet” elv nem életképes. Az fmsz-ek mezőgazdasági termelési tevékenysége megszűnt. Eszközeiket leadták. Irányváltás történt. A magánszférából boltokat vettek át. A városokból a vonatkozó állami utasítás alapján – kivonultak (1951). Az fmsz kiskereskedelem ezen időszakban mind üzlethálózatát, mind forgalmát lényegesen növelte. Gondot okozott, hogy a szövetkezetek saját nagykereskedelmi szervezettel nem rendelkeztek, az illetékes állami vállalatok viszont hátrányos megkülönböztetést alkalmaztak velük szemben.

- ***Forgalombővülés és eladótér-növekedés (1955-1960)***

Az fmsz hálózat áruforgalmi munkájának alakulását az 50-es évek második felében három fő tényező szabályozta. Egyik az életszínvonal-politika, a másik az élelmiszerek állami készletgyűjtésének módja, a harmadik a mezőgazdaság átszervezése. Az fmsz kiskereskedelem egységeinek száma egyenletes ütemben bővült. 1957-ben 12.519 bolt és telep, 1960-ban már 14.527 bolt működött. Az elárusítóhelyek 62,4%-át szaküzletek, tüzelő- és építőanyagtelepek tették ki. Ezek a kiskereskedelmi forgalom 65,4%-át bonyolították le. A kereskedelmi munka színvonalát javította az új eladási módszerek bevezetése. 2000 üzletben tértek át a boltok teljesítőképességét növelő önkiszolgáló és önkiválasztó rendszerű árusításra.

- ***Korszerűsödés és szakosodás (1960-1965)***

Világossá vált, hogy az fmsz kereskedelem és vendéglátás a 60-as évek elejére abba a szakaszba érkezett, amikor már nem egyszerűen mennyiségi igény kielégítés a feladat, hanem azzal lényegében egyenrangú követelménnyé válik a minőségi szempontok érvényesítése. Ezzel összhangban határozott fordulat történt az önkiszolgáló forma fejlesztése, a boltok és vendéglátó egységek korszerűsítése és szakosítása irányában. A folyamatot csak tovább izmosította az ipari és szolgáltató tevékenység erőteljes kibontakozása és dinamikus fejlődése. Szolgáltató tevékenységük főként a tagok termelését segítette.

- ***Tevékenységbővülés és vállalkozás (1960-1970)***

Az új szövetkezeti forma tömeges elterjedése fogyasztói keresletet gerjesztett. Fokozódott a felvásárlás. Emellett az iparcikk-kínálat növekedése a hálózat bővítését, vele együtt a *tőke koncentrációját* igényelte. Az érdek és a gazdasági racionalitás is hatni kezdett. Előtérbe lépett a jövedelmező működés. Leépítették a centralizált irányítást. 1968-ban bevezették az új gazdaságirányítási rendszert. Eltörölték a tervmutatókat, helyükre a szabályozókkal történő ráhatás lépett. Az fmsz-ek ugyancsak ebben az évben általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetekké (áfészekké) alakultak át. A névváltozás azonban nem formai aktus volt. A szélesedő tevékenységi struktúrát és a növekvő vállalkozási szabadságot fejezte ki.

- ***Visszatérés a városokba (1970-1975)***

A 70-es évek elején az áfészek együttműködése, teljesítőképességük növelése új szakaszba lépett. A városokba való visszatérés (1971) az áfészek számára nagy kihívást jelentett. A városok ellátatlan területei ellátási problémáinak megoldása érdekében a helyi szervek az áfészek ez irányú fejlesztési tevékenységét támogatásban részesítették. Ennek következtében ebben az időszakban az áfészek bolti kiskereskedelmi egységeinek alapterülete a városokban lényegesen nagyobb ütemben (43%-kal) nőtt, mint a községekben.

- ***Átlagon felüli növekedés (1975-1980)***

A szövetkezeti kereskedelem dinamikus fejlődést mutatott. Az évtized végén az áfészek a városok bolti kiskereskedelmi forgalmának ötödét bonyolították le. (vendéglátásban 17%). A boltok alapterülete 1 millió m²-rel, a vendéglátóhelyek területe 500 ezer m²-rel nőtt. A tagsági igényeket a szövetkezeti szakáruházak, ABC-áruházak, szaküzletek, korszerű éttermek, kisvendéglők különösen jól szolgálták.

- ***Kínálati stratégia módosítás (1980-1985)***

1984 végén az ország 153 áruházából 94, 988 ABC-áruházából pedig több mint 600 áfész-keretek között üzemelt. Ebben az évben a bolti kiskereskedelem forgalmából 32,6%-os, a vendéglátás forgalmából pedig 36,2%-os az áfész-szervek részesedése az országban. Színvonalas lett a napicikk ellátás a működési terület valamennyi településén. Másrészt a tartós javak, valamint a választékigényes iparcikkeknek az ellátási központokban, a városokban való koncentrálása megtörtént. Az összes árbevétel elérte a 162,5 milliárd forintot. Ennek döntő részét a bolti kiskereskedelmi forgalom tette ki.

- ***Fogyasztási szokás- és életmód-orientálás (1985-1990)***

Folyamatosan bővült a napi cikkek kínálata és választéka. A szövetkezeti kereskedelem növekvő szerepet töltött be az igényesebb ruházati és vegyesiparcikk-ellátásban is. Az áfész kereskedelem részesedése pl. a tartós fogyasztási javak értékesítési forgalmából, jellegüktől függően 20-50% között mozgott. Emellett a barkácsoláshoz szükséges áruk, a sportszerek, a járműalkatrészek, kultúrcikkek és egyéb áruk kínálatának szélesítésével a szövetkezeti kereskedelem jelentősen előmozdította a szabadidő kultúrált eltöltését a 80-as évtized második felében. A növekedési tendencia az évtized végéig jellemző maradt.

- ***Nem várt korlátok és bizonytalan perspektívák (1990-1995)***

Az évtized fordulóján politikai rendszerváltás történt. A szövetkezeti kereskedelem számára minden tekintetben ellentmondásos helyzet alakult ki. *Meglazultak a tagsági kapcsolatok.* A napicikk-forgalmazásra történő szakosodás – sok összetevő együttes hatására – leszűkítette az áfészek mozgásterét. Szűk keresztmetszetek és kényszerpályák alakultak ki. Ezen időszakban vidéken új körülmények jöttek létre. Megjelentek a kistulajdonosok. Szervezetlen termelői aktivitás bontakozott ki. Az értékesítés spontán módon történt. Termelési, értékesítési bizonytalanság, anarchia mutatkozott. Hiányoztak a termékértékesítési csatornák. Ennek következtében a falusi munkanélküliek egy része kényszervállalkozást folytatott. Az adott időszakban tehát nem várt korlátok támadtak, s bizonytalan perspektívák mutatkoztak.

A szövetkezeti kereskedelemben széleskörű racionalizálást hajtottak végre. Az áfészek irányt vettek a korszerű élelmiszer-kereskedelem, az iparcikk-kereskedelem és a mezőgazdasággal kapcsolatos szolgáltatás (gazdabolt hálózat) kifejlesztésére. A kisebb településeken lévő boltjaikat – igazodva a körülményekhez, a gazdasági feltételekhez, a kereskedelmi viszonyokhoz – jórészt bérletes formára szervezték át.

Az áfészek az élelmiszer, a napicikk-körére alapozva az évtized derekára befejezték a megyei (regionális) közös szövetkezeti beszerző szervezetek (a Pro-Coopok) létrehozását. Forgalmuk éves szinten ez időszakban mintegy 12 milliárd forintos nagyságrendet tett ki, ami meghaladta az áfészek élelmiszer-, napicikk-forgalmazásának egyötödét.

- ***Integrációs erőfeszítések (1995-1997)***

- ***Új esélyek és érdekek kibontakozása (1998-)***

A két utóbbi korszak részletes elemzésére a dolgozat 3.2. és 3.3. alfejezeteiben térünk vissza.

3.2. Fogyasztási szövetkezetek a magyar élelmiszer kiskereskedelemben

3.2.1. A fogyasztási szövetkezeti bolti kiskereskedelem

A szövetkezeti szektor átalakulása, az áfészek főbb jellemzői

A kilencvenes évek előtt a Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZÖVOSZ) három szövetkezeti ágazatot felügyelt (*a lakásszövetkezeteket, a takarékszövetkezeteket, a fogyasztási és értékesítési szövetkezeteket*), és látta el ezek érdekképviselését. A SZÖVOSZ 1990-es megszüntetésével egyidejűleg a különféle szövetkezeti ágazatok szétváltak. A lakásszövetkezetek és a takarékszövetkezetek önálló útra léptek, s létrehozták saját szövetségeiket.

A legjelentősebb fogyasztási és értékesítési szövetkezetek, az *áfészek* úgy döntöttek, hogy megyei szervezeteik mellett fenntartanak egy országos képviselői szervezetet is. Ez lett az 1990-ben megalakult Általános Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége (ÁFEOSZ), amelynek elsősorban érdekképviselői feladatokat szántak. A rendszerváltást követően az áfészek helyzetét, a kiéleződő piaci versenyben való helytállását megnehezítette a szövetkezetek kedvezőtlen politikai megítélése, a törvényalkotás elhúzódása és a törvények ellentmondásos végrehajtása.

A szövetkezetek mint gazdasági szervezetek egy ideig nem vehettek részt az állami vagyon privatizációjában. Végül is az áfészek a szövetkezeti átmeneti törvény és a szövetkezeti törvény előírásai szerint átalakultak, a vagyon mintegy 70 százalékát nevesítették. Az áfészek természetes személyek társas vállalkozásai, a magántulajdon szerves részei lettek.

A politikai (a szövetkezetpolitikai), a jogi, illetve a közgazdasági, a demográfiai, mindezek összegeződésekként a környezeti feltételek leszűkítették, vagy drasztikusan korlátozták az áfész-ek (a coop-ok) mozgásterét, cselekvőképességét. Azok gúzsba kötve harcoltak megmaradásukért és a jövőjükért.

Az áfész-ekké történő átalakulást elhatározó kongresszus időpontját (1967) követően számuk (23 év alatt) 1990-re 291-gyel (51%-kal) csökkent. Az *évtized végén tehát 276 áfész működött. Az általuk képviselt taglétszám ekkor 1 millió 336 ezer főt*

számlált. A bekövetkezett fogyás 32.1% (632 ezer fő) volt. A politikai rendszerváltás határkönek bizonyult. Az áfész-ek körében ezt követően minden tekintetben ellentmondásos helyzet alakult ki.

A fogyás és a növekedés egyes jellegcsoportjaikban egyformán előfordult. A 30 éven aluli tagok száma és aránya viszont alig változott: 19%, illetve 17% volt az arányuk. A megyék között csak szerény eltolódás mutatkozott. Ez a jelenség figyelemre méltó, a későbbi időszakokban bekövetkezett „mozgásokkal” ellentétben áll.

1. táblázat Az ÁFÉSZ-ek és taglétszámuk változása 1967-1990

Év	Áfész-ek		A taglétszám	
	száma	a változás %-a	ezer főben	a változás %-a
1967	567	100.0	1.968	100.0
1990	276	48.7	1.336	67.9
csökkenés 23 év alatt	291	51.3	632	32.1

(Forrás: Szövetkezeti Kutató Intézet, Fekete 2002)

A tagság létszámának rohamos csökkenése több tényező következménye volt. Az áfész-ek piacot vesztek és több szakterülettől megváltak. Különösen az agrárkapcsolatok szétesése lazította a tagsági kötődést. A menedzsment egy része - egyszerűbb irányításra törekedve, a tőkeérdekeltséget a fogyasztói érdekek elé helyezve - igyekezett csökkenteni a tagság létszámát.

A fogyás mértéke (még az ország népességéhez viszonyítva is) azonban igen markánsnak bizonyult. E szerint az egész lakosság (ideértve a csecsemőket is) mintegy 10%-ának szűnt meg formálisan, vagy ténylegesen a tagsága. A jelenség számos okkal hozható összefüggésbe. Kimúlt a statisztikai szemlélet, felülvizsgálatra került a tagnyilvántartás. Kifejeződött benne a kiöregedés (a kihalás) és (főleg az ifjúsági) utánpótlás negatív mérlege, vagy ez utóbbi teljes hiánya az áfész-ek jó részében. Számos helyen érvényesült a tőkeemelési céllal a részjegyek névértékének felemelésével végrehajtott tömeges kirekesztés és az üzletrészek visszavásárlásával egyidejűleg történő kiléptetés. Hatott az is, hogy a tagság egyes depressziós térségekben jórészt elvesztette fogyasztói, tulajdonosi, termelői (beszállítói) kötődésének igazi tartalmát és érdekeltségét. Végül az életmódbeli változások, a fogyasztói szokások átalakulása a folyamatban ugyancsak erőteljesen mutatkozott meg.

Mindent egybevetve: a tagsági státusz az elmúlt évtizedben erősen leértékelődött. Időszerű kérdéssé vált tehát az, hogy: milyen mértékben, főleg mely irányban változzék a tulajdonosi és fogyasztói tagság? A válasz egyértelműnek bizonyult. Tulajdonosi és fogyasztói minőségében egyaránt bázis volt és az is maradt a tagság. Nélküle

hagyományos arculatukat, főleg társadalmi beágyazottságukat elveszíthetik azok az áfész-ek (a coop-ok), amelyeknél a kirekesztő folyamat drasztikus méreteket öltött.

Az árnyaltabb képnek viszont részét képezte az is, hogy *nem kis számú áfész-ben a fentiek ellenkezője is tapasztalható volt.* Vagyis: az áfész-ek egy része döntő többségben *megtartotta tagságát*, s minden lehetséges módon *növelte tagjainak kötődését*. Hosszú távon *ők a nyertesek*, mert széleskörű tagságuk számukra társadalmi erőt, háttérrel biztosít, azon túl, hogy potenciális fogyasztói bázist is valószerűsít.

2. táblázat Az ÁFÉSZ-ek és szervezeteik főbb mutatóinak alakulása 1990-2000.

Megnevezés	Az áfész-ek és szervezeteik főbb mutatóinak alakulása			A csökkenés, illetve a növekedés	
	1990-ben	1992-ben	2000-ben	a jelzett mértékegységben	%-ban
1. Az áfész-ek száma	276		219	-57	-20.7
Ebből:					
modell áfész	0		102	•	•
klasszikus áfész ²¹	276		117	-159	-57.6
2. Az áfész-ek taglétszáma (millió fő)	1.349		307	-1.042	-77.2
3. Közös szervezetek száma	74		122	+48	+64.9
4. Vagyon összesen (milliárd Ft)	35		40	+5	+14.3
Ebből:					
részjegytőke (millió Ft)	843		697	-146	-17.3
célrészjegy (milliárd Ft)	4.5		5.9	+1.4	+31.1
5. Üzletek száma, db	12.739		4.822	-7.917	-62.1
Ebből coop-üzletek	-		1.909	•	•
6. Üzletek területe (ezer m2)	1.843		1.032	-811	-440
Ebből: coop-üzletek(ezer m2)	-		580	•	•
7. Árbevétel (milliárd Ft)	228.8		187.3	-41.5	-18.1
Ebből:					
kiskereskedelem (milliárd Ft)	174.4		148.4	-26.0	-14.9
felvásárlás (milliárd Ft)	14.3		2.2	-12.1	-84.6
8. Nyereség (milliárd Ft)	5.2		3.4	-1.8	-34.6
Veszteség (milliárd Ft)	0.6		0.4	-0.2	-33.3
Eredmény (milliárd Ft)	4.6		3.0	-1.6	-34.8
9. Teljes munkaidőben foglalkoztatott dolgozók létszáma, fő	85.961		17.688	-68.273	-79.4
átlagbére, Ft	9.360		58.706	+49.346	+527.2
10. Üzletrészek névértéke (milliárd Ft)	--	25.1	11.8	- 13.3	-53.0
11. Üzletrésszel rendelkezők száma, ezer fő	--	971	557	-414	-42.6

(Forrás: Szövetkezeti Kutató Intézet; Fekete 2002)

²¹ A régi formában működő, át nem alakult.

Az áfész-ek, a takaré- és lakásszövetkezetek önmagukat is gyengítették azzal, hogy (föderáció fenntartása helyett) az évtized elején feloszlatták a társadalomba beágyazott országos érdekképviselőket, akkor, amikor a közös fellépésre történelmi szükség és lehetőség egyszerre és együtt mutatkozott. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az elkülönült ágazatok az átalakulás nagy társadalmi és gazdasági folyamataiban lényegében csak szemlélői, inkább veszesei maradtak. Az utóbbiakat tetőzte az olyan központi integrációs alapok, források és keretek lebontása, amelyeket az idők múlásával igen nagy áldozatok árán, új körülmények között, létre kellett hozniuk az áfész-eknek. Ez a kényszer az évtizedben folytatódott.

A mérleg másik oldalán: az ágazati önállóság, a közvetlen és a több beleszólás, a politikai legitimáció, a pótlólagos forráshoz jutás állt. A „leosztott” vagyon egyes helyeken túlélést, másutt stabilitást, némi fejlesztést lehetővé tett. Ezek jó része azonban nem bizonyult tartós előnynek. Hiányzott a szervezett ágazati (szövetkezeti) gazdasági együttműködés. A megosztott érdekképviselők (szűkített bázisukból eredően) partnerségükben gyengébbekké váltak. Az anyagi erők koncentrálásának elmaradása pedig kisebb hatékonyságú közösségi pozíciót jelentett. Kooperációkban, integrációkban, tökeegyesítésben teljesítőképességüket tehát sikeresebben javíthatták volna az áfész-ek.

A vázolt történések elgondolkodtatóknak bizonyultak. A konzekvenciák levonását csak erősítette az, hogy a *föderáció az önállóság fenntartására megfelelő megoldásnak mutatkozott. Ez az évtized során nem változott. Ezért a föderáció az új helyzetben sem veszítette el vonzóképességét. Előnye csak fokozódott. Ezt azonban nem csak felismerni kell. Kihasználása érdekében cselekedni is lehetett volna a vizsgált időszakban. Minden résztvevő javára!*

Az egyesülések révén megvalósult koncentráció eredményeként kialakult 276 áfész megyénkénti számát és megoszlását a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat Az ÁFÉSZ-ek számának alakulása megyénként 1990-ben

Megye	Áfész-ek száma	A megoszlás %-ában
	1990-ben	
1. Baranya	13	4.7
2. Bács	22	8.0
3. Békés	18	6.5
4. Borsod	17	6.2
5. Csongrád	17	5.8
6. Fejér	8	2.9
7. Győr	14	5.0
8. Hajdú	18	6.5
9. Heves	12	4.4
10. Komárom	5	1.8
11. Nógrád	8	2.9
12. Pest	17	6.2
13. Somogy	16	5.8
14. Szabolcs	24	8.7
15. Szolnok	14	5.0
16. Tolna	12	4.4
17. Vas	10	3.6
18. Veszprém	10	3.6
19. Zala	13	4.7
20. Budapest	9	3.3
Összesen	276	100.0

(Forrás: Szövetkezeti Kutató Intézet; Fekete 2002)

Az üzleti struktúraváltás az áfészekben az üzleti árbevétel megoszlása alapján a

4. táblázat szerint alakult 1990-ben.

4. táblázat Az üzleti árbevétel megoszlása az ÁFÉSZ-ekben 1990-ben

Üzemágak	Az üzleti árbevétel megoszlása az áfész-ekben	
	1990-ben, millió Ft	az összes árbev. %-ában
Nagykereskedelem	7.939	3.5
Felvásárlás	14.246	6.2
Bolti kiskereskedelem	174.380	76.2
Vendéglátás	19.498	8.5
Ipar	6.944	3.1
Egyéb	5.789	2.5
Összesen	228.796	100.0

(Forrás: Szövetkezeti Kutató Intézet; Fekete 2002)

Az adatokból jól érzékelhető a szövetkezeti bolti kiskereskedelem domináns szerepe (76,2%).

A célterületen és a célcsoportban az alábbi *főbb változások összegezhetők az 1990-2000 közötti tíz évben: a szövetkezeti kereskedelemben a globalizáció elsődlegesen és közvetlenül éreztette hatását.* (ld. 5. táblázat)

5. táblázat. Az áfész-eket jellemző néhány főbb mutató alakulása az 1990-2000. évek között

Évek	számuk	üzleti árbevétel milliárd Ft	mérleg szerinti eredmény milliárd Ft	az alkalmazottak létszáma, fő	a tagok létszáma, ezer fő
1990	276	228.8	+4.6	85.961	1.349
1991	280	179.4	+1.3	58.717	1.193
1992	273	122.6	-0.9	41.516	1.095
1993	277	119.3	+0.4	34.884	nincs adat
1994	285	117.0	+0.8	30.225	nincs adat
1995	273	126.5	+0.9	26.009	662
1996	-	131.4	+1.3	25.051	559
1997	260	145.8	+1.4	24.186	553
1998	-	149.5	nincs adat	21.227	340
1999	231	171.8	+3.6	19.445	331
2000	219	187.3	+3.0	17.688	307

(Forrás: Fekete 2002. 47. sz. táblázat, 172.o)

A külföldi cégek (a multinacionális láncok), nem utolsó sorban a hazai tőkés vállalkozások, erőteljes versenyt diktáltak. Jellemzőjük a tőkeerő, a szakszerűség, a gyors reagálási képesség és az azonos arculat. Egységeik nagy alapterületűek. A városok számottevő hányadában és az agglomerációban általában uralkodó szerephez jutottak. Igen jelentős vásárlóerőt kötöttek le.

Az ilyen adottságokkal nem bővelkedő területeken viszont leginkább az áfész-ek jelentették, s végezték a szervezettebb, megfelelő kínálatot nyújtó kereskedelmet tagsági, lakossági érdek alapján. E „küldetés” általános érvényét az sem árnyékolta be, hogy a szóban forgó időszakban az apró- és a törpefalvakban az áfész-ek (a coop-ok) egységeik egy részét a kritikus időkben megszüntették, s a nagyobb községekben és a

városokban erősítették pozícióikat, a visszatérés azonban (a helyzet javulásával) fokozatosan megkezdődött.

Struktúraváltás történt: az élelmiszer és a napicikk (részben az iparcikk) kereskedelem került a középpontba, minden más gazdasági aktivitásukat, többek között a vendéglátást, az ipari és szolgáltatási tevékenységüket az áfész-ek általában abbahagyták, vagyis erőteljes profiltisztítást hajtottak végre.

A rendkívül gyors tőkés expanzióval szemben a liberalizált magyar piacon a lassú struktúraváltás, az alacsony tőkeerő következtében a szóban forgó szövetkezeti termelői és feldolgozó kapacitások csaknem teljesen megszűntek. Egy kis részük maradt meg ott, ahol már korábban a mezőgazdasági termeltetés-feldolgozás, értékesítés vertikumát sikerült létrehozniuk az áfész-eknek. A *tevékenység rekonstrukciójára (állami segítséggel) társadalmi igény mutatkozott*, ami az évtized során nem történt meg.

Döntő többségükben az áfész-ek tehát kivonultak (kényszerből) a termeltetési, a felvásárlási, a feldolgozási tevékenységből. Ezzel együtt tovább növekedett a munkanélküliség a falvakban. A változás ugyanis több százezer kistermelőt (beszállítót) érintett.

Amikor láthatóvá vált az új magyar piacgazdaság szerkezete, s már *jelentős volt a külföldi tőke beáramlás és a privatizáció, akkor egyre inkább erősödött az áfész-ek körében is az összefogás igénye.* A vizsgált évtized elején azonban még igen visszafogott, bátortalan volt ez a szándék. Ám fokozatosan elérte azt a szintet, amely lehetővé tette kereskedelmük számára a versenyképességet, sok ezer munkahely megőrzését, reális, hosszú távon fenntartható jövőkép kialakítását. *Az évtized (az áfész-ek nézőpontjából) a versenygazdasághoz, a globalizációhoz való alkalmazkodás, ezzel párhuzamosan az összefogás, az integráció története volt.*

A piaci kihívásokra az áfész-ek megfelelő választ adtak. Az élelmiszer, a ruházati, az iparcikk-, a kis- és a nagykereskedelemre koncentráltak. *A meglévő vagyonuk átstrukturálásával biztosították azt, hogy a rendelkezésükre álló erőforrások a stratégiai célokat szolgálták.*

Saját nagykereskedelmi rendszerük megszervezését alapvető, azonnal végrehajtandó feladatként tűzték ki. Ugyanakkor *a kiskereskedelem láncszerű formákban történő működésének megvalósítására is megfogalmazták az igényüket.*

Mindezek a célok számottevő munkahely megőrzését célozták, javarészt nagy munkanélküliséggel sújtott vidéki körzetekben. A siker kézzelfoghatóan mutatkozott meg (Fekete 2002).

Az áfész-ek nagykereskedelmében (a Pro-Coop rendszer megszervezésekor) alapvetően megyei struktúrák alakultak ki. A rendszer fizikai bázisául a korábbi (még megmaradt) szövetkezeti közös vállalatok, Zöldért raktárak szolgáltak. Rövid időn belül (kettő kivételével) szövetkezeti nagykereskedelmi vállalatok kezdték meg a működésüket a megyékben. Túlnyomó többségük a megyékben működő áfész-ek újonnan alakult gazdasági társaságaként tevékenykedett. Néhány megyében az áfész-ek bekapcsolódtak a privatizációs folyamatba és a volt Fűszért vállalatok megvásárlásával hozták létre saját nagykereskedelmi hátterüket.

Az Áfészek Országos Szövetsége nemcsak a szövetkezeti kereskedelem szerkezetének átalakítását segítette (a versenyképesség növelése érdekében), hanem a különböző országos érdekegyeztető fórumokon (illetve a kormánynál) a fekete-kereskedelem és más negatív jelenségek, a vállalkozásokat gátló szabályozásbeli korlátok, az áfész-ekkel szembeni hátrányos megkülönböztetések ellen is fellépett. Ezek a törekvések a szövetkezeti kereskedelemben legálisan, munkaviszonyban, a jogszabályokat betartva foglalkoztatott dolgozók munkahelyének védelmét is szolgálták.

Az áfész-ek többségénél kialakult az a bázis, amelyre támaszkodva - a szükséges intézkedések megtételével - a stabilitás tartóssá vált. Az áfész-ek és integrációs szervezeteik felkészültek egy dinamikusabb, offenzív üzletpolitika kialakítására, amelynek a korábbinál is erősebb összefogás vált az alapjává. Ezt követően kezdte meg munkáját a Coop-üzletlánc. Létrejött a nagykereskedelmi szervezetek országos összhangját szolgáló Pro-Coop Egyesülés, továbbá öt gesztor szövetkezet részvételével az iparcikkek nagybani beszerzése is beindult.

Az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységének értékelésével az ÁFEOSZ 2007. november 21-én Budapesten megtartott V. Kongresszusa foglalkozott behatóan.

Az ÁFEOSZ tagszervezeteinek összetétele 2007. június 30-án az alábbiak szerint alakult: 154 áfész, 95 modell gt²², 36 olyan társaság, amely az áfész-ek teljes átalakulásával jött létre, 5 PRO-COOP, 4 egyéb szervezet és a Co-op Hungary Zrt képezi a tagszervezetek körét. Azaz az Országos Szövetségnek összesen 295 tagszervezete volt.

Az ÁFEOSZ tagszervezeteinek száma a 2002. évhez képest 35-tel lett kevesebb. Ez a csökkenés többirányú folyamat eredménye volt.

- *Az áfész-ek száma 59-cel csökkent.* Egy részük átalakult gazdasági társasággá (esetleg több lépcsőben is), más részük pedig végelszámolással, vagy felszámolással szűnt meg.
- *A modell gt-k száma 12-vel mérséklődött,* amely döntően egyesülések következménye.
- *A 36 önálló gazdasági társaság mögött már nincs szervezet.* Ezek áfész-ekből alakultak át egy, vagy több lépcsőben.

A bemutatott szervezeti változás folyamatként jelentkezett, amely 2007. évi információim szerint tovább folytatódik részint az egyesülések, részint pedig az átalakulások, végelszámolások következtében.

A Kongresszus által értékelt időszakban viszonylag nagy számú volt az áfész-ek jogutód nélküli megszűnése. 2002 és 2007. június 30. között 5 áfész szűnt meg felszámolás, 16 áfész pedig végelszámolás következtében.

A vizsgált ciklusban történtek kilépések is, döntően a várható végelszámolás, felszámolás miatt, 5 esetben az ÁFEOSZ Elnöksége az ÁFEOSZ tagsági viszony megszűnését a *tagdíjfizetés tartós elmaradása miatt* regisztrálta.

Az a gyakorlat alakult ki, hogy ha az áfész-ek átalakultak gazdasági társasággá, vagy úgy szűntek meg, hogy modell gt-ket alapítottak, illetve a gazdasági tevékenység már az áfész-ben rendkívül lecsökkent, az áfész-ek az ÁFEOSZ-nál *meglévő alapítói jogukat átruházták az adott cégcsoporton belül egy másik szervezetre, általában a modell gt-kre.* (Ez a körülmény az ÁFEOSZ tulajdonában lévő közös vagyon hasznosításánál játszik szerepet.)

²² „modell gt”: modell gazdasági társaságot jelent, ezeket az áfészek hozták létre Kft-k, vagy Rt-k formájában. Az áfész vagyon döntő részét ezekbe a „modell” társaságokba apportálták (bolti kiskereskedelmi üzleteket, stb.), s ezek a társaságok azóta is ezen keretek között működnek, a szövetkezeti tagok pedig a bevitt üzletrészüket részvényekre cserélhették, s tulajdonosi jogukat immár tőkeérdekeltségi alapon tudják gyakorolni ezekben a társaságokban. (a szövetkezeti jelleg ezzel eltűnt).

A szervezeti változások eredményeként megállapítható, hogy ezek az integráció, a tőkekoncentráció irányába mutatnak. Realitásként rögzítette a Kongresszus is, hogy a szövetkezeti arculat a szövetkezetek számában és gazdasági súlyában is jelentősen háttérbe szorult. Ez a folyamat mind társadalmi, mind pedig gazdasági téren végbement.

A tagsági kapcsolatok a taglétszám csökkenésével jelentősen mérséklődtek. A központilag kibocsátott egységes tagsági kártya köre nem bővült. Ugyanakkor a Co-op Star Rt. svéd szövetkezeti tanácsadók közreműködésével új törzsvásárlói rendszert alakított ki. Ennek továbbfejlesztése volt a 2006. évben az ún. Coop Club Kártyaközpont Kft. megalapítása 24 szervezettel. Ennek keretében továbbfejlesztett törzsvásárlói kártyát bocsátottak ki, amely informatikai háttérének kialakításához a Co-op Hungary Zrt. nyújtott segítséget. Ez jelenleg közel 90.000 törzsvásárlót számlál.

Az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti részletes áruforgalmi és gazdálkodási adatait a melléklet 3.sz. – 20. sz. táblázatokban foglaltam össze, terjedelmi korlátok miatt azonban ezen adatok részletesebb elemzésétől eltekintek.

Összességében megállapítható, hogy a szövetkezeti kereskedelemben igen nagy mértékben konzerválódtak az elosztásos kereskedelem szervezeti viszonyai. Sem a profitérdekelt, sem a fogyasztásérdekelt tulajdonosok nem alakultak ki, vagy legalábbis nem voltak képesek érdekeik artikulálására. Így nem jött létre az a gazdasági erő, amely kikényszerítette volna a szövetkezeti mozgalom zászlaja mögött megbúvó bürokrácia leépülését. Ugyanakkor a szövetkezetek megyei és országos szervezetei az áfészek tehetetlenségére hivatkozva kereskedelemszervezési feladatokkal kezdtek foglalkozni, pontosabban az új körülményekhez igazították azt a tevékenységet, amit a tervgazdaság időszakában is folytattak. Végeredményben fennmaradtak a régi érdekek: a települések egy része saját áfészt akart, az áfész-központok ragaszkodtak pozíciójukhoz, a kisebb áfészek önállóságukhoz, a nagyobbak a kisebbek beolvasztására s az országos vagy a nem befolyásuk alatt álló megyei szervezetektől való függetlenedésre törekedtek, miközben a megyei érdekvédelmi szervezetek megyei összefogást - főleg közös beszerzést, de esetenként az áfészek egyesülését -, az országos érdekvédelmi szervezet országos összefogást - beszerzési szervezetet - hirdetett. Ezek a szövetkezeti mozgalmi, sőt inkább apparátusinak nevezhető módszerek meglehetősen anakronisztikusnak tűnnek a piacgazdasági viszonyok között.

Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy *mindez tőkehiánnyal párosult*, miközben a kereskedelmi szervezetek közötti *verseny egyre erősödött* (Karsai 2000).

A szövetkezeti kereskedelemben tehát – egyetértve Karsai Gábor egyik tanulmányában megfogalmazottakkal – lényegében *négy irány* érezhető (Karsai 2000). Az *egyik* a pusztán túlélésre törekvő *kis áfészeké*, amelyek korszerűsítésre nem képesek, de - a bérletbe adott üzletekből származó jövedelmet és az amortizációt is folyó költségekre fordítva - egyelőre fenn tudják tartani magukat. Sorsuk azonban előbb-utóbb a csőd - s ezzel a központ megszűnése - vagy a nagyobb áfészekbe történő beolvadás, s ezzel ugyancsak a központ leépülése lesz. A második út a *kreatívabb kisméretű szövetkezeteké*, amelyek a gazdaságilag irracionális szövetkezeti központot felszámolva *társasággá vagy társaságokká alakulnak*, bérletbe adják vagy értékesítik az üzleteket, illetve külső tőkét is bevonnak életképes egységeik fejlesztéséhez. Ezek lényegében mint kis magánvállalkozások működnek tovább. A *harmadik fejlődési irány* néhány *nagyméretű szövetkezeté*, amelyek valójában már ma is *tőkés szemlélettel működő szervezetté alakultak*. A szétaprózott tulajdonosi kör itt *nagyfokú függetlenséget, mozgásteret* biztosított illetve *biztosít a vezetésnek*, amely azonban természetesen előbb-utóbb a tényleges, üzletrészekben illetve a *szövetkezet tulajdonában levő társaságok részvénytulajdonában is megtestesülő tulajdonosi pozíció megszerzésére törekedett, illetve törekszik*. Ezt adott esetben **külső tőkebefektető** igénybevétele is kiegészítheti. A *negyedik út* az ÁFEOSZ által elgondolt, a szövetkezeti kereskedelmet mint *egészet felülről centralizált, üzlethálózatos láncokká átalakítani* igyekvő *irányzat*. Ennek működését a sokféle mozgalmi-bürokratikus érdek összehangolása és ráadásul ennek valamiféle tőkés szemlélettel, a részvénytársasági formával való összeegyeztetésének nehézségei akadályozzák. (Nem beszélve a tőkehiányról, ami az éles és egyre élesedő verseny körülményei között hosszabb távon elviselhetetlen helyzetet teremthet.)

Végeredményben azonban a *piac, a tőke a szövetkezeti kereskedelemben is utat tör magának*, noha ennek folyamata a szövetkezeti jelleg mögött továbbélő tervgazdasági megoldások következtében gyakran felemás és így elhúzódó (Karsai 2000).

A fentiekben felvázolt *négy jövőbeni fejlődési iránnyal* kapcsolatban az alábbiakban *összegzem* röviden a véleményemet:

- Az 1970-es évek elején a Dél-dunántúli régióban működő 87 fogyasztási szövetkezet koncentrációjára készültek modellszámítások (Dr. Horváth Gyula DSC, (dr.univ.) egyetemi doktori értekezése (PTE) 1978), amely arra mutatott rá, hogy a 17-20 új nagyobb méretű szövetkezet versenyképesebb és hatékonyabb lehetne. Hasonló modellszámítást végeztem én is az 1970-es évekre vonatkozóan az akkor működő 23 Bács-Kiskun megyei áfész adatainak a felhasználásával. Mindkét modellszámítás módszere a *faktoranalízis* volt. Saját kutatásomban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyek azok a legfontosabb *gazdasági, marketing tényezők*, amelyek a *jövőbeni sikeres fejlődés alapvető faktorai*. A két különálló kutatás eredményei egyértelmű összhangot mutattak. A koncentrált erőforrásokkal rendelkező nagyobb méretű szövetkezetek *teljesítő- és fejlődőképessége egyértelműen bizonyítást nyert*.²³ Saját kutatásomban ezt a *gazdasági erő, hatékonyság és piaci versenyképesség faktorok* igazolták. Hasonló eredményre jutott Horváth Gyula is a szintén faktoranalízissel végzett modellszámításai végeredményeként a dél dunántúli régió tekintetében.
- A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem jövője szempontjából vélelmezhetően (figyelembe véve a modellszámítások eredményeit is) a *harmadik és a negyedik út lehet sikeres* a jövőben.
- Véleményem szerint azonban *ezek az irányok* csak ideig-óráig, valószínűsíthetően *középtávon működhetnek eredményesen*. A *globalizációs folyamatok* és az *új típusú gazdaság új kihívásainak* sem szövetkezetpolitikai, sem marketing szempontból *nem tudnak majd eleget tenni a jelenlegi, vagy ehhez hasonló (változatlan) szervezeti struktúrákban*.
- A kulcskérdés szerintem a szövetkezeti tagság körének számottevő növelésében rejlik, olyan *új vonzó feltételek kialakításával*, amelyek a *potenciális tagság számára meggyőzőek és élni is szeretnének azokkal*. Másrészt a *fejlett országok szövetkezeti tapasztalatait is figyelembe véve a tulajdonosi szemlélet, s a tőkeerő növelését elősegítő megoldások lehetőségeinek kiteljesítésével, a versenyképesség növelése céljából, de szövetkezeti, szervezeti keretek között!*

²³ Hasonló kutatást végzett a Szövetkezeti Kutató Intézetben Domokos József. Kutatási tanulmányát 1984-ben publikálta. Domokos J.: A nagyméretű fogyasztási szövetkezetek fejlődőképességének, módosult jellemzőinek vizsgálata c. tanulmánykötetben. Szövetkezeti Kutató Intézet. Közlemények 179. Budapest 1984.

- *Az új szövetkezeti modell koncepcióm (regionális szövetkezeti klaszterek) újszerű módon ehhez teremti meg az alapfeltételeket.*

3.3. A Coop üzletlánc versenyképessége

A Coop-üzletlánc, a Coop Integráció létrejöttének körülményei

A Coop üzletlánc létrehozásával az áfész-ek a kereskedelemben is mutakozó globalizáció kihívásaira, a multinacionális cégeknek az évtized közepén megkezdődött terjeszkedésére reagáltak. Ebben az időszakban lényegében már lezajlott a hazai kereskedelem privatizációja, s igen erőteljes volt a kereskedelmi tőke koncentrációja. A nagy kereskedelmi világcégek elhatározták magyarországi hálózatuk kiépítését. A szövetkezeti kereskedelem számára tehát más út nem kínálkozott, mint a saját üzletlánc kialakítása, s annak folyamatos bővítése. Az már az alapításakor (az évtized közepén is) nyilvánvaló volt: a Coop üzletlánc legfontosabb előnye, hogy segítségével az akkorinál kiélezettebb versenyben is megőrizhető a csatlakozó áfész-ek vagyona, megtarthatók a munkahelyek, s vásárlási kedvezmények nyújthatók a tagságnak.

Az országos szakmai összefogás látványos sikereket hozott. A Coop üzletlánc ugyanis dinamikusan fejlődött. A Pro-Coop Áfész Beszerzési Egyesülés az ország legnagyobb árubeszerző szervezetévé vált. Olyan kölcsönösen előnyös együttműködés alakult ki, amelynek révén minden tagja javította pozícióit. A gazdasági siker azonban nem „részegítette” meg a döntéshozó testületeket. Feszegették, helyes-e az, hogy az ÁFEOSZ, mint országos érdekképviselő, egyidejűleg a gazdasági központ szerepét is átveszi. Hosszas vita után győzött az az álláspont, amely szerint a szövetségen belül szétválasztották a klasszikus érdekvédelmet, illetve a gazdaságszervező munkát. Az Országos Tanács úgy döntött, hogy ez utóbbi tevékenységet gazdasági társaság végezze. Megalakították a Co-op Hungary Rt-t.

Ezzel egy olyan hatékony szervezet jött létre, amely hosszú távra alapozta meg a szövetkezeti kereskedelem helytállását. A mindeddig az érdekképviselőten belül működő kereskedelemirányítás és a korlátozott üzleti mozgásteret adó Pro-Coop Egyesülés feladatait az Rt. vette át, amely a szállítókkal való tárgyalásokon, s az áfész-kereskedelem belső életének szervezésében lehetővé tette az áfész gazdasági csoport korábbinál egységesebb, hatékonyabb fellépését.

A vizsgált évtized második felében is gond volt az, hogy az *áfész-ek és menedzsmentjeik alkalmazkodása a gazdaság, a piaci verseny kihívásaira a kívánatosnál lassúbb volt. Változás e téren az évtized végére következett be. Ekkor (a megállapodások szintjén) a Pro-Coop-ok (a területi beszerző szervezetek) integrációja lezárult. Kialakult az öt régiós központ. Ezek gazdaságosan látták el az áfész-eket, s egyenként megfelelő nagyságrendet képeztek. A különböző szállítóik feltételeinek megfeleltek, s ezért többletkezdvezményben részesültek.*

Megalapozott gazdasági érvek szóltak a szellemi és a tőkekoncentráció, az ennek keretét adó egyesülések mellett. A korábban felülről irányított „gyógymódot”, az egyesülések útját azonban ekkor már az érdekelt áfész-ek (döntő többségükben) nem vállalták. *A gazdasági ésszerűség helyett periferikus érdekek érvényesültek. Az évtized közepének (csak igen kevés példával illusztrálható) kezdődő egyesülési folyamatait a menedzsmentek holtvágányra juttatták. Rövidtávú választ adtak a versenykörnyezet kihívásaira. A szövetkezeti önkormányzatok, s a tagok is - a menedzsment befolyására - az egyesülések ellen fordultak. A gazdasági logikával, törvényszerűségekkel szemben álló döntések miatt sok áfész tovább gyengült, s került zsákutcába, elvesztette vagyonát, vagy a fejlődés esélye nélkül vegetált.*

Az áfész-ek száma az évtized elején 276, a végén 219 volt. Állományuk tehát 21%-kal csökkent. A falvakban és a városokban (az áfész-ek addigi működési területén) ezért szövetkezetmentes területek alakultak. A fogyás ebben az értelemben veszteségnek számított. A helyi forrásokat (eszközöket, stb.) csak igen korlátozott mértékben egyesítették. A tevékenység szélesítésének (főleg hatékonysága növelésének) klasszikus szövetkezeti keretei közötti általános megalapozása és kiépítése pedig végképp elmaradt. A fájdalmas művelet „ellenszeréül” (önállóságuk megtartása mellett) az áfész-ek az egymás közötti integrációt választották. Az áfész-ek nagybani árubeszerző rendszere (Co-op Hungary Rt. és a régiós Pro-Coop-ok) a szövetkezeti kereskedelemnek már fontos hátterei voltak. A kiskereskedelem integrációja azonban - jórészt az egyesülések elmaradása miatt - még váratott magára. Ebben a helyzetben jelentett kiutat az úgynevezett új gt-modell (lehetőleg több áfész által alapított gazdasági társaság, amely magába foglalja az alapítók vagyonának meghatározó hányadát és működteti a bolthálózatot). Ennek a megoldásnak az előnye volt, hogy a szövetkezeti jelleg megőrzése mellett a piaci körülmények közé jobban illő, rugalmasabb gazdálkodó szervezetek jöttek létre. Mivel politikai érvek is szóltak a

vagyon gazdasági társaságba áthelyezése mellett (az egymást váltó kormányok jellegétől függetlenül kiszámíthatatlan szövetkezeti törvénykezés miatt), ezért ez a folyamat jórészt viszonylag tömegesen és gyorsan lezajlott. A gazdasági ésszerűség azonban a szövetkezeti társaságok megalakításakor mégis csak elvétve érvényesült. Mélyen az optimális üzemméret alatti áfész-ek is saját gazdasági társaságot alapítottak. A több áfész összefogásából létrejött társaságra csak elvétve akadt példa. A korábbi menedzsment és működési struktúra lényegében tehát a legtöbb helyen változatlan maradt, csak más cégér alatt. Pedig a tőkeegyesítés, a koncentráció útján nem lehet megállniuk az áfész-eknek. Számuk alapján az évtized végére a 102 áfész (47%) 97 modell gazdasági társaságot alapított. A számok összevetéséből is kitűnik az, hogy csak elenyésző számban hozott létre több áfész közös, azaz nagyobb méretű gt-t. A formálisan elhatárolt két gazdálkodói kör: az áfész-ek és a gt-k, valamint a régió központok általában összehangolt rendszerben fejtették ki aktivitásukat. Tevékenységüket az áfész-csoport együttes, közös megjelenítését és fellépését biztosító országos beszerző és elosztó szervezet (részvénytársaság) koordinálja.

Az évtizedben tehát két alapvető kihívás dőlt el:

- „holtvágányra” jutott a szövetkezeti egyesülések ügye;
- elfogadottá vált a gazdasági társaságokba való tömörülés.

Az első leginkább szubjektív okok (a tagság, a menedzsment, az önkormányzat) motiválta, s nem utolsó sorban az a körülmény, hogy időközben más alternatíva is született: az új szövetkezeti modell. A másodikat alapvetően kényszerbeli helyzet (a szövetkezeti forma fenyegetettsége) és a működés korszerűsítése, a szakszerűség növelése indokolta.

Az integrált rendszert a tőke (a vagyoni szerkezet) és az ennek megfelelő szerveződés markánsan elkülönülő három változata:

- a klasszikus áfész-ek (a régi formák);
- a társasággal rendelkező áfész-holdingok (az új áfész-modell szövetkezetek); és
- a szövetkezeti gazdasági társaságok (intézmények) alkotják.

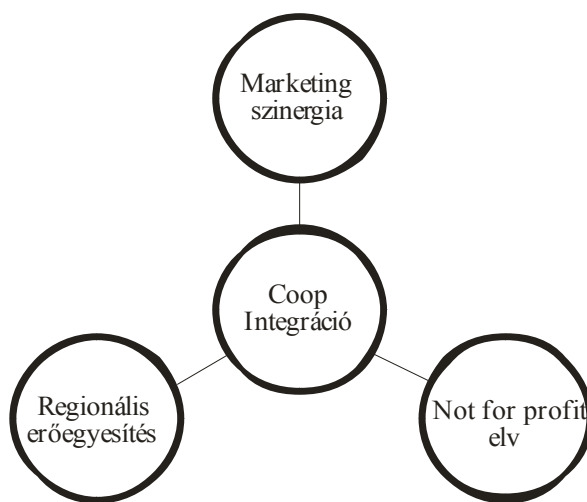
A három alapvető fogyasztási szövetkezeti formáció szoros együttműködésének, a versenyképesség megtartásának, illetve fokozásának, valamint a piac bővítésének, a jövedelemtermelő képesség javításának alapvető feltétele maradt az ezeknek keret

adó szerveződések, társulások, új modell gt-k további létrehozása. Ez utóbbiak terén viszont nem csak a számszerű gyarapodás, hanem a meglévők fúziója (tőkeegyesítése) is kívánatosnak mutatkozik.

A Co-op Hungary Rt. és a Coop-üzletlánc sikerének főbb összetevői

Kutatásaim alapján úgy ítélem meg, hogy az integrált fogyasztási szövetkezeti Coop kereskedelmi rendszer a szerves és innovatív fejlődés eredményeként alapvetően három fő pilléren nyugszik (ld. 3. ábra):

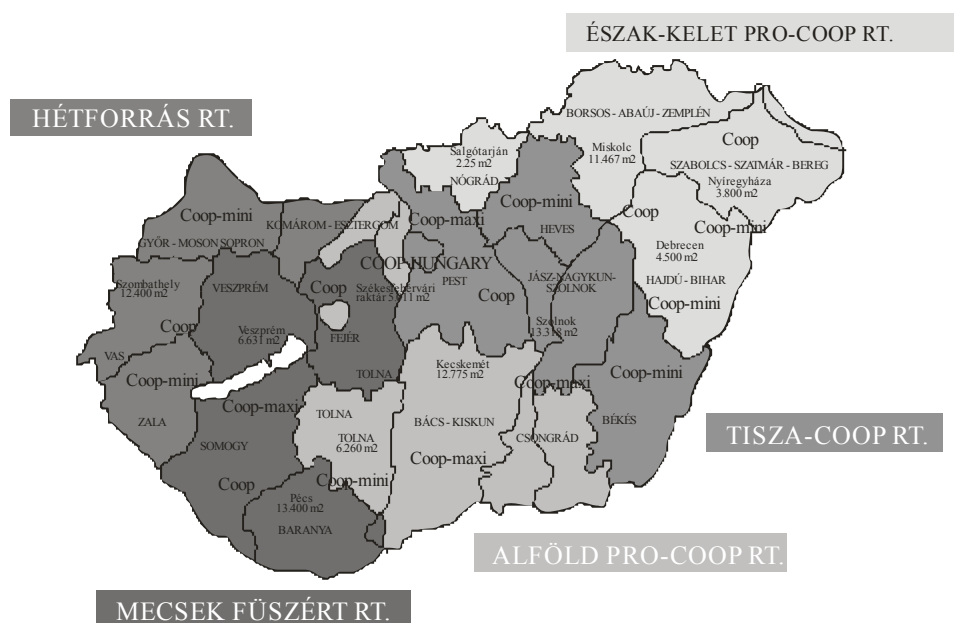
3. ábra. A szövetkezeti kereskedelem szervezeti innovációja sikerének elméleti alappillérei a rendszerváltást követően Magyarországon

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

Az egész integrált rendszer létrehozása *egyik* alapvető rendező elvének tekinthető a regionális rendszerű szerveződés, amelyet a fenti ábra alapján „regionális erőegyesítés” alappillérek tekintek. A *másik* lényeges, s az általános gazdasági, piaci versenykörnyezetben hatásos stratégiai elvnek tekinthető, mint második alappillér, a regionális Pro-Coop logisztikai bázisok „not for profit” elv alapján történt kialakítása. Területi elhelyezkedésüket Magyarországon az alábbi 4. ábra mutatja be.

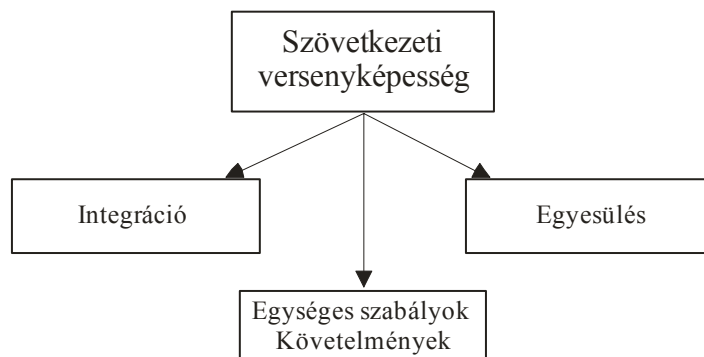
4. ábra. Az integrált nagykereskedelmi régiók

(Forrás: Coop Hungary Rt. prezentáció 2005.)

A *harmadik alappillér* pedig azon *marketing szinergia hatások* kinyerésének megvalósításából eredeztethető, amelyet a közös beszerzés és az egységes stratégiai elvekre épülő, marketing módszereket megvalósító Coop-üzletlánc révén ért el a hálózati elveket érvényesítve a szövetkezeti rendszer.

5. ábra. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem általános stratégiai célhierarchiája a versenyképesség szempontjából

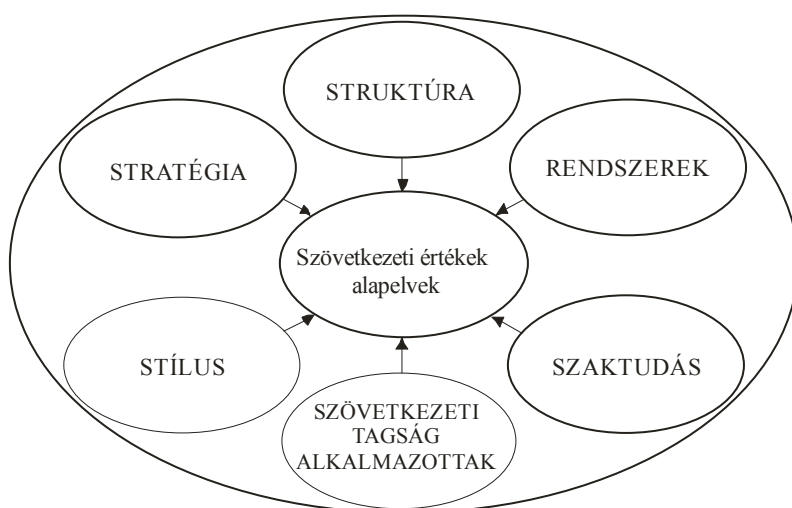

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem versenyképessége megőrzéséhez az általános stratégiai célhierarchia fenti 5. ábra szerinti rendszerlemeinek a hatékony és összehangolt megvalósítása volt szükséges. A három rendszerlem közül a „gyenge láncszem”-nek az egyesülés tekinthető.

6. ábra. A Coop-rendszer szervezeti innovációjának siker diagramja

MC Kinsey alapján

[Forrás: szerző saját szerkesztése MC Kinsey „hét-tényezős sikerdiagramja” alapján. (Kotler-Keller 2006)]

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelemben végrehajtott szervezeti innováció eredményeként a rendszerváltozást követően az összeszűkült piac tágulni kezdett. A kialakult „fehér foltok” egy részébe a tőkeerős áfész-ek benyomultak, expanzióba kezdtek. Mind jobban mutatkozott az összefogás továbbbszélesítésének igénye és érdeke. A fejlődés útjáról, változatairól, módjairól hosszantartó kemény viták, megütközések zajlottak le. Minden (elfogadott) változat ugyanakkor továbblépést eredményezett. Az évtized második felében a coop-rendszerben új kezdeményezések, új cselekvési irányok bontakoztak ki. Sor került az áfész-ek III. Kongresszusának megtartására, ahol jórészt számvetés, de lényegi előremutatás is történt. Nyugtázták az áfész-csoport „erő”, méret, aktivitás, település, tevékenység szerinti differenciálódását. Válasz született arra, hogy az egyes áfész-formációk között a kapcsolatrendszer szervezettebbé tételére, az intézményesebb együttműködés és az integráció kiszélesítésére milyen esélyek mutatkoznak; mi az áfész-ek jelenlegi és távlati szerepe az adott időszakban, a globalizációban hazánkban; milyen normatív eszközökkel lehet erősíteni az áfész-ek által létrehozott gazdasági társaságok szövetkezeti jellegét, nemzeti elismertségét. Összességében új szervezeti viszonyok, munkamegosztás, érdekeltség körvonalai bontakoztak ki. A coop-rendszer²⁴ magasabb szintre lépett, magasabb szervezettséget mutatott. Az áfész-ek és társaságaik, intézményeik, illetve érdekképviselőik integrált rendszerre fejlődésének alapja megteremtődött. Ez a folyamat az évtized végéig be is fejeződött.

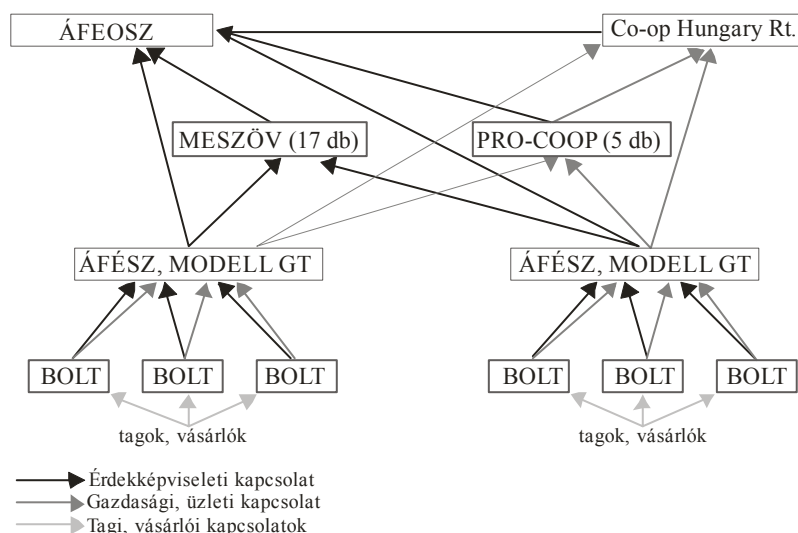
Összességében a tevékenységi, a tulajdonosi struktúra, az érdekeltség új alapokra helyezése (közvetlen kockázat, közvetlen előny, vagy kár), illetve a dolgozói részvétel a tőke és a munka új viszonyát teremtette meg az áfész-ek és szervezeteik integrált rendszerében. Konkrétabban: ezek az összetevők adtak a struktúrának igazi tartalmat. Eredményként - a vizsgált évtizedben - az egységesen szervezett áfész-ek és érdekeltségeik láncolata (a hálózat) összetartói, közös cselekvést gyakorló, rendezett

²⁴ Az alapszintet a vevőközpontok képezik, vagyis a modell gt.-vel rendelkező áfészek (szövetkezeti gazdasági társaságaik száma: 156), akik közvetlenül irányítják a coop, a mini coop, illetve a maxi coop, valamint a coop szuprmarket kereskedelmi láncokat, amelyekbe 2005-ben 2934 üzlet tartozott, s bruttó árbevételük 253 Md. Ft volt. Ide sorolandók azok az áfészek is, amelyek nem hoztak létre az általuk folytatott kereskedelmi tevékenység végzésére külön gazdasági társaságokat, hanem kereteik között valósul meg az üzleti tevékenység. A beszerzés nézőpontjából e körhöz sorolható még a külső franchise rendszerben működő, kis tulajdonosok kezében lévő 631 bolti egységből álló hálózat is. A középszintet az integrált nagykereskedelmi régiós központok alkotják, számuk: 5. A felső szintnek a Nagykereskedelmi Beszerző és Értékesítő Szövetkezeti Részvénytársaság, a Co-op Hungary Zrt. minősül.

egésszé, ez utóbbi pedig egységet, egyesülést megtestesítő integrált coop-rendszerre fejlődött.

E rendszeren belüli kapcsolatrendszer összefüggéseit mutatja be a következő 7. ábra, a tagi, vásárlói, a gazdasági, üzleti és az érdekképviselői rendszerbeli kapcsolatokon keresztül.

7. ábra. Áfész-Coop kapcsolatrendszer

(Forrás: Co-op Hungary Rt. prezentáció 2005.)

Versenyhelyzet a hazai üzletláncok (kereskedelmi hálózatok) között

A GfK Shopping Monitor 2005/2006 (GfK 2005) piackutatási tanulmány megállapításai alapján mutatom be a hazai üzletláncok főbb jellemzőit. A GfK hivatkozott kutatása a vásárlás folyamatának különböző fázisairól és jellemzőiről nyújt átfogó képet: a magyar családok bevásárlási szokásait vizsgálja egy reprezentatív minta megkérdezése segítségével; 3,8 millió magyarországi háztartást reprezentál több fontos szempont szerint. E széles vizsgálati körre kiterjedő tanulmányból a hazai üzletláncokra vonatkozó legfontosabb megállapításokat emelem ki az alábbiakban. Terjedelmi okok miatt nem tudok összehasonlító elemzéseket végezni – csak érintőlegesen – a multinacionális üzletláncok különböző üzlettípusaival (hipermarketek, szupermarketek diszkontok stb.)

COOP

A megkérdezettek 16%-a a COOP-ban költi el a legtöbb pénzt élelmiszerre, további 15%-a pedig második legfontosabb vásárlási helyszínnek tekinti. A vásárlók

döntő többsége (89%-a) azért vásárol ebben az üzletláncban, mert könnyen megközelíthető.

A lánc spontán ismertsége 34%, támogatott ismertsége 90%, a penetrációja pedig 43%. Az összes megkérdezett 32%-ához jut el COOP szórólap.

A minőségi szempontok értékelésében a COOP jobban elmarad az átlagtól, míg az ár értékelésekor kevésbé. Minőség szempontjából a két versenytársa (CBA és REÁL) között helyezkedik el, míg ár szempontjából mindkettő magasabb értékelést kapott.

A vásárlók percepciója szerint a *COOP-ban gyorsan lehet vásárolni, és személyzete átlagot meghaladó mértékben figyelmes a vásárlókkal. Reklámjainak ösztönző hatása azonban átlagon aluli* – inkább nem látták a megkérdezettek ezeket, vagy nem keltették fel az érdeklődésüket.

CBA

A megkérdezettek 11%-a a CBA-ban költi el a legtöbb pénzt élelmiszerre, további 9%-a pedig második legfontosabb vásárlási helyszínnek tekinti. Döntő többségben azért vásárolnak itt, mert könnyen megközelíthetőek a boltjai. A vásárlóknak szintén több mint a fele a kedvező árak miatt választja ezt a láncot, minden harmadik megkérdezett pedig a nagy áruválaszték miatt.

A lánc spontán ismertsége 29%, támogatott ismertsége 82%, a penetrációja pedig 34%.

Az összes megkérdezett 30%-ához jut el CBA szórólap.

Az árak és a minőségi szempontok együttes értékelése esetén a CBA az átlaghoz közeli – átlag alatti – értékeléseket kapott. A két versenytársához viszonyítva mind az ár, mind a minőség tekintetében magasabb értékelést ért el.

A vásárlók percepciója szerint a CBA-ra az átlagnál egyszerűbb kinézet jellemző. A vásárlás itt kevésbé nagy élmény. *A vásárlás gyorsasága, a vásárlókra való odafigyelés és a reklámok figyelemfelkeltésének tekintetében azonban átlagot meghaladó értékeket ért el.*

REÁL

A megkérdezettek 3%-a a Reál-ban költi el a legtöbb pénzt élelmiszerre, további 2%-a pedig második legfontosabb vásárlási helyszínnek tekinti.

A lánc spontán ismertsége 8%, támogatott ismertsége 72%, a penetrációja pedig 12%.

Az összes megkérdezett 7%-ához jut el Reál szórólap.

A Reál a minőségi szempontok értékelése esetén elmarad az átlagtól, míg az ár értékelése átlagos. A minőség értékelése gyengébb a másik két versenytárshoz viszonyítva, ár szempontjából pedig a kettő között helyezkedik el.

A vásárlók percepciója szerint a Reál-ban kevés időt vesz igénybe a sorban állás és átlagon felüli értéket ért el a vásárlókra való odafigyelés szempontjából is.

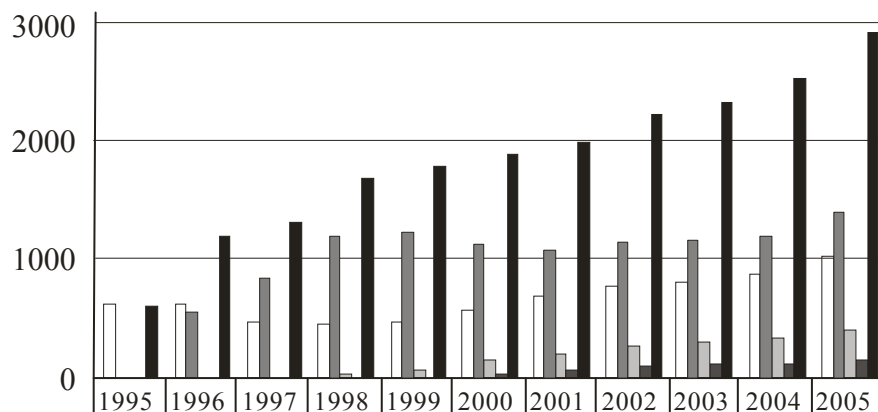
COOP (ÁFÉSZ) csoport²⁵

„Az elmúlt másfél évtized elején a hazai fogyasztási szövetkezeti rendszer felbomlott. A megváltozott körülmények között az áfészek megrendültek, identitási zavarokkal küszködtek. A "megtiport virág" azonban újraéledt. Hosszú vajúadás után megszületett a coop-csoport. Keretében az áfészek, illetve társaságaik újra egyesültek, tulajdon- és működési forma váltást valósítottak meg” (Bartus 2006).

A zömében un. modell gazdasági társaságokká átalakult Coop Kft-k és Rt-k üzemeltetésében lévő Coop-üzletlánc és még az áfész-ek tulajdonában és üzemeltetésében megmaradt üzlethálózat összesenjét értjük a COOP (ÁFÉSZ) csoport elnevezés alatt. Az üzletek száma és a forgalom értelemszerűen nagyobb az együttes figyelembevételkor, mint ha csak a Coop-üzletláncot önmagában vizsgáljuk. A Coop-üzletlánc esetében viszont a franchise rendszer kifejtése miatti stratégiai növekedés (üzlethálózat bővülés) is némiképp bonyolítja a külső szemlélő számára a helyzet értékelését.

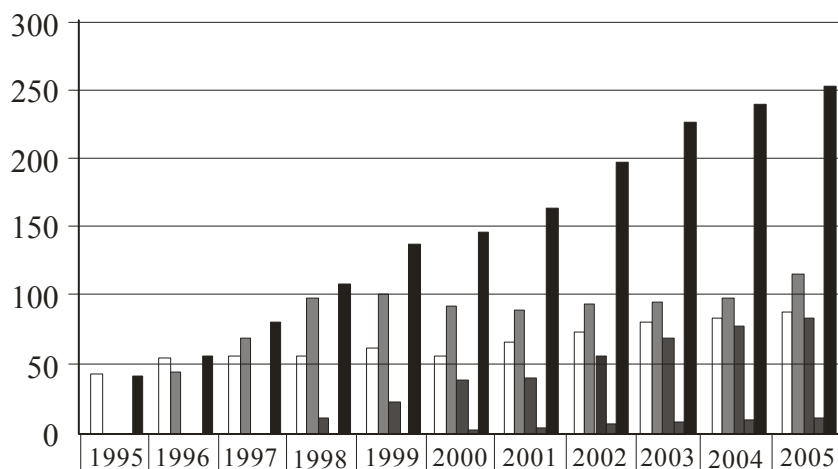
²⁵ A csoportot 900 kis- és középvállalkozás (szövetkezet, gazdasági társaság) alkotja. Az általuk üzemeltetett boltok száma megközelíti az 5.000-et. Ebből a négy üzletláncba szervezett: coop-, mini coop-, maxi coop-boltok, valamint a szupermarketek száma jelenleg: 3.790. A hálózat magyar tulajdonban van. Tevékenységi köre az élelmiszer, a ruházat, az iparcikk kis- és nagykereskedelem; valamint ipari és egyéb vállalkozás körében bontakozik ki. A magyar piacon a legnagyobb forgalmú franchise rendszert működteti. A legnagyobb kis- és középvállalati integrátor. Alkalmazottainak száma: 32.000 fő. Ennél fogva a vidéken a legnagyobb foglalkoztatók közé tartozik. A csoport összesített árbevétele 2005-ben 375 Md. Ft volt.

8. ábra. A COOP-üzletlánc fejlődése 1995-2005 (üzletek száma db)

(Forrás: Co-op Hungary Zrt. Prezentáció 2006.)

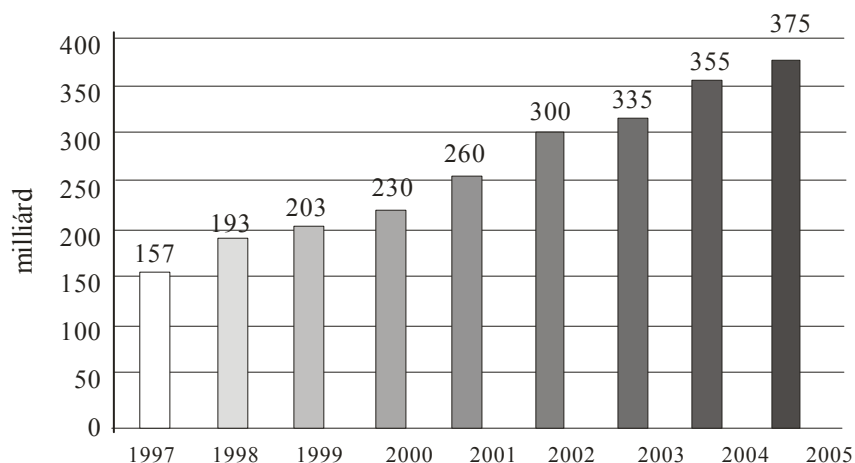
9. ábra. A COOP-üzletlánc bruttó árbevételének alakulása 1995-2005 (Md. Ft)

(Forrás: Co-op Hungary Zrt. Prezentáció 2006.)

A *Coop-üzletlánc*on belül, amint azt a fenti ábrák adatai is illusztrálják, *négy üzletkategoríát* alakítottak ki, az üzletek nagyságrendjének (alapterület), piaci környezetének, a közvetlen vásárlói igényeknek, a technológiai feltételeknek stb. a figyelembevételével: *Coop mini*; *Coop*; *Coop maxi* és *Coop supermarket* (az ábrákon az üzletek száma és az árbevétel ebben a sorrendben szerepel, ill. összes üzlet, összes árbevétel).

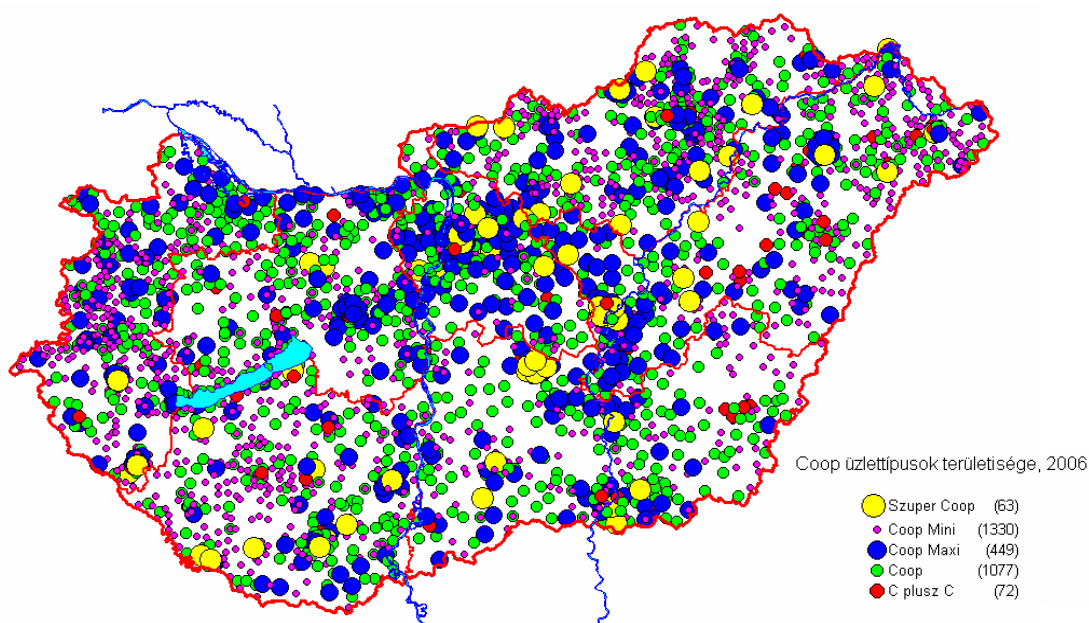
10. ábra. A COOP (ÁFÉSZ) csoport bevételének alakulása 1997-2005

(Forrás: Co-op Hungary Zrt. prezentáció 2006.) (adatok milliárd Ft-ban)

A Coop-üzletlánc térbeli eloszlását, az egyes területek szövetkezeti kereskedelmi hálózati egységekké való ellátottságát a következő ábra szemlélteti.

11. ábra. A Coop üzlet típusok területisége.

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

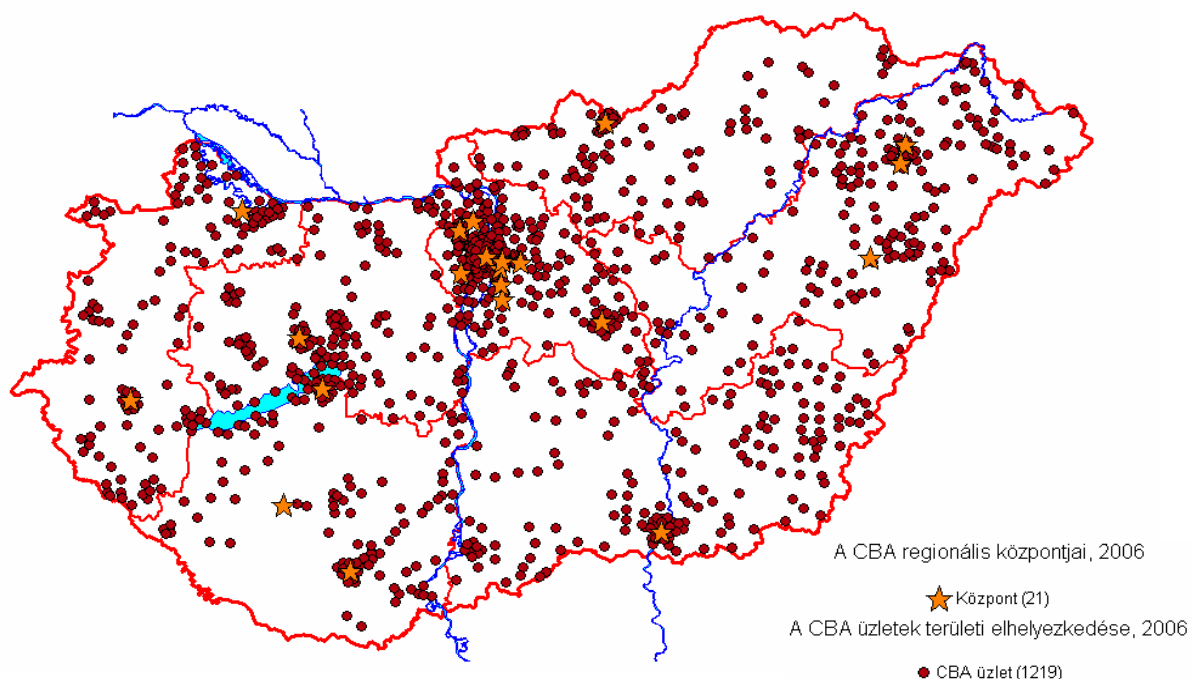
A dolgozat korábbi részeiben a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem helyével, szerepével, térbeli hálózati struktúrájának az elhelyezkedésével kapcsolatos megállapításokat a Magyarország térképén történő elhelyezés hangsúlyossá teszi. Megállapíthatjuk, hogy a kis vegyesboltok, a *Coop Mini* üzletek (szám szerint 1330) szinte az ország valamennyi vidéki, településén is megtalálhatóak, s jellemzően

„piacvezetők” is ezeken a területeken. A *Coop* kategóriájú (normál ABC) üzletek (1077 üzlet) hasonlóan lefedik az ország valamennyi régióját. A *Coop Maxi* és a *Coop Szupermarketek* elsősorban a nagyobb városokban, zömében centrális, nagy forgalmú helyeken működnek.

A versenytárs kereskedelmi láncokkal összehasonlítva (beleértve a multinacionális üzletláncokat is) a *Coop-üzletláncnak* van egy rendkívül *hátrányos* (versenyképességére ható) *sajátossága*, nevezetesen az, hogy az *ország legmagasabb vásárlóerejével rendelkező centrumában, a fővárosban és agglomerációs környezetében szerény pozíciókkal* rendelkezik. A *Coop-üzletlánc* legnagyobb hazai konkurensa a *CBA pl. Budapesten sokkal előnyösebb pozíciót tudott magának kialakítani.*

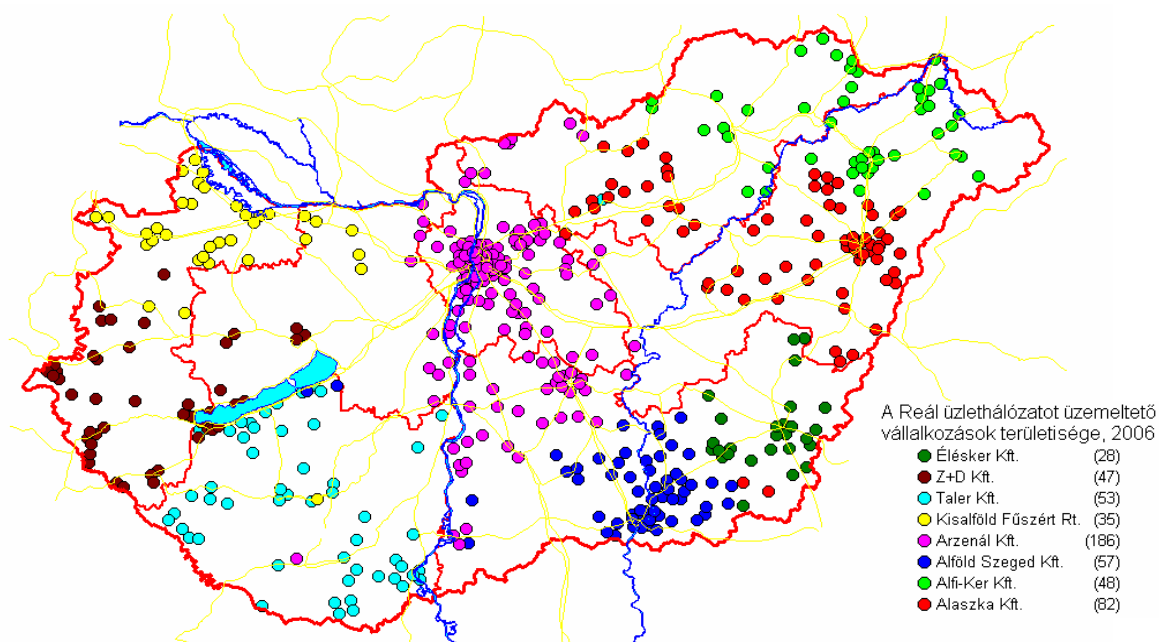
A következőkben néhány ábra segítségével mutatom be a korábbiakban már elemzett CBA és REÁL üzletláncok térbeli elhelyezkedését, koncentrálódását.

12. ábra. A CBA regionális központjai és üzleteinek területi elhelyezkedése 2006

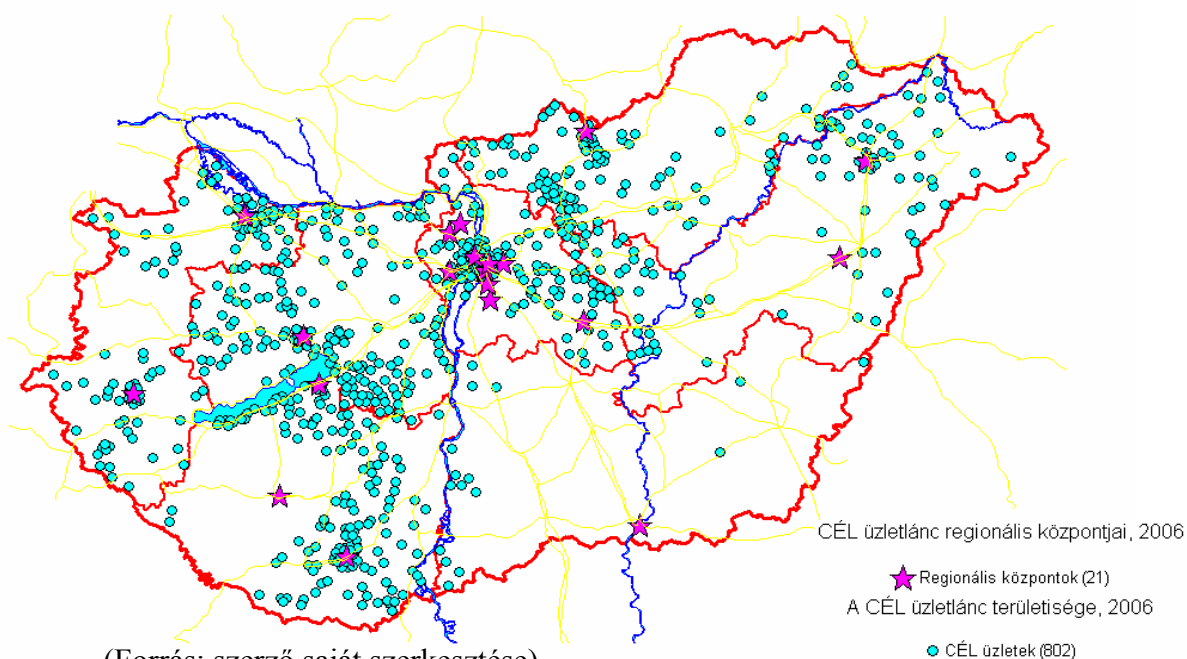
(Forrás: szerző saját szerkesztése)

13. ábra. A REÁL üzlethálózatot üzemeltető vállalkozások területisége 2006.

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

14. ábra. A CÉL üzletlánc regionális központjai és üzleteinek területisége 2006.

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

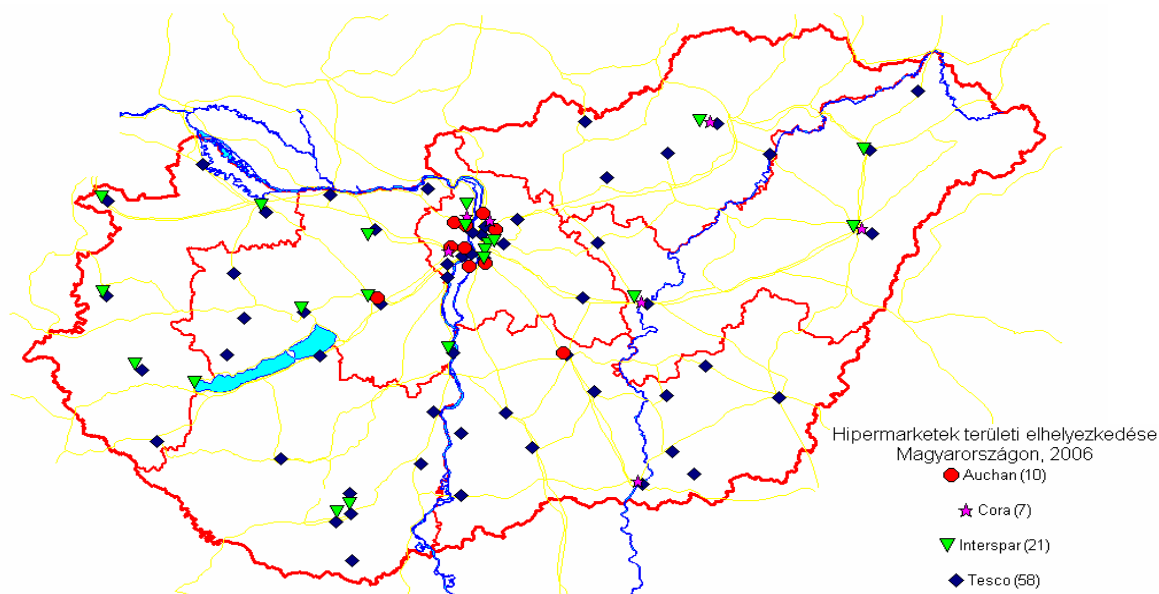
A COOP, a CBA, a REAL, és a CÉL hazai üzletláncok üzleteinek és régiós központjainak a fenti ábrákon bemutatott területi elhelyezkedése alátámasztja a

korábbiakban tett megállapításaimat. Az egyes régiók teljes kereskedelmi forgalma különbségeinek okai nem elsősorban az üzlethálózattal való ellátottságban, sokkal inkább a fizetőképes kereslet területenkénti eltéréseiben, és egyéb tényezőkben kereshetők.

A hazai láncok üzletei és regionális logisztikai központjai területi elhelyezkedései – a hatékonysági és a méretgazdaságossági kritériumok alapján – elsősorban *logisztikai megfontolások* tekintetében prognosztizálhatóvá tesznek bizonyos „*hálózat-ésszerűsítési*” *centralizációs és integrációs folyamatszerkezési lépések* bekövetkezését. A COOP-üzletlánc vezető testületei által kidolgozott *stratégiai elképzelések is valószínűsítik* több ilyen, vagy hasonló intézkedés jövőbeni végrehajtását.

A multinacionális hipermarket-láncok magyarországi telepítési helyei földrajzi eloszlásának bemutatásával szeretném érzékeltetni azt a kíméletlen kereskedelmi, üzleti, piaci pozíciószerezési versenyt, amely meghatározza a láncba szerveződött hazai kereskedelem, így a Coop-üzletlánc stratégiai pályáját is.

15. ábra. Hipermarketek területi elhelyezkedése Magyarországon 2006.

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

2006-ban 96 hipermarketet működött Magyarországon. Ezek közül a TESCO egyértelműen piacvezető szerepet tölt be. A TESCO hipermarketek száma 2007-re már meghaladta a 70 üzletet, s új, supermarketek megnyitásával ebben a kategóriában is további versenyhelyzetet gerjeszt a meglévő üzletláncok számára a nagy- és a kisebb városokban is. A hipermarketek száma 2008 évben meghaladta a 120-at (122 hipermarket összesen) Magyarországon.

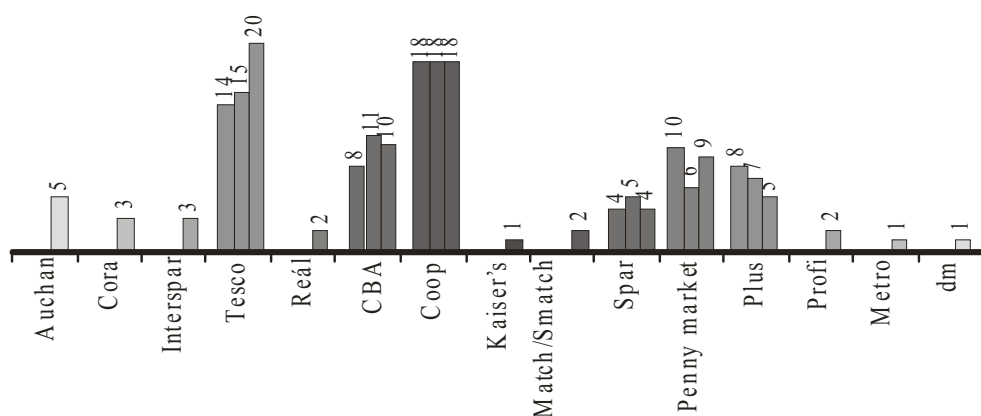
Coop image

2005-ben harmadik alkalommal mérte fel a GfK a Shopping Monitor kutatás keretében a vásárlók élelmiszerkereskedelmi láncokkal kapcsolatos percepcióját.

Az egyes kereskedelmi láncok értékelését összegezve megállapítható, hogy a legmagasabb értékeléseket mindegyik állítás-pár esetében a hipermarketek és drogériák érték el. A drogériák esetében a dm értékelése megelőzi a Rossmann értékelését. A hipermarketek között az esetek többségében a Cora vezet.

Az alábbiakban a GfK piackutatásainak eredményeire alapozva mutatom be a Coop-üzletlánc image-jellemzőit. (A 16.-20. ábrák a 2002, 2003 és 2004 évi felmérés adatait tartalmazzák)

16. ábra. Láncok spontán ismertsége- első említés %

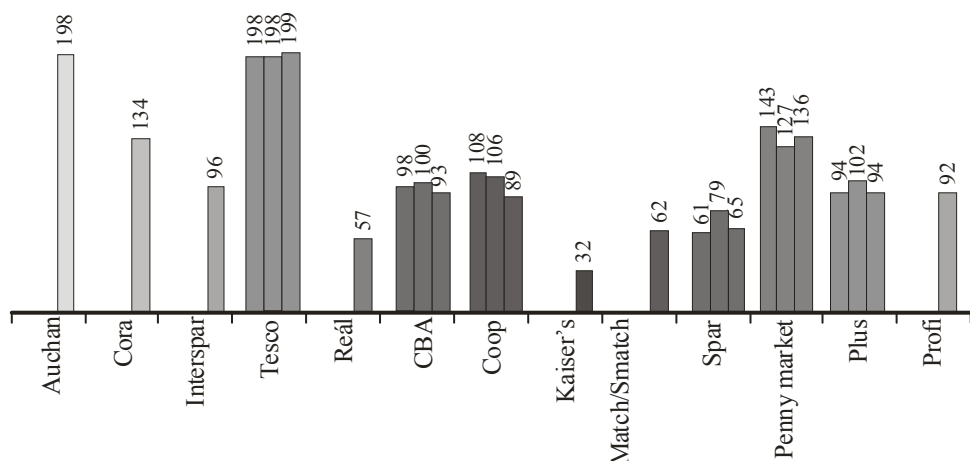

(Forrás: GfK Hungária Coop-üzletlánc image vizsgálata 2004.)

A hazai láncok spontán ismertsége (nem támogatott megkérdezés) eredménye alapján megállapítható, hogy a Coop-üzletlánc a Tesco ismertségétől alig elmaradva, stabilan a második legmagasabb értékkel rendelkezik (18%). A térképen (11.ábra) látható, hogy a

franchise üzletekkel együtt a több mint 3500 Coop üzlet szinte egyenletesen lefedi az egész országot, elsősorban a vidéket.

17. ábra. Árindex % (100%= az összes lánc átlaga)

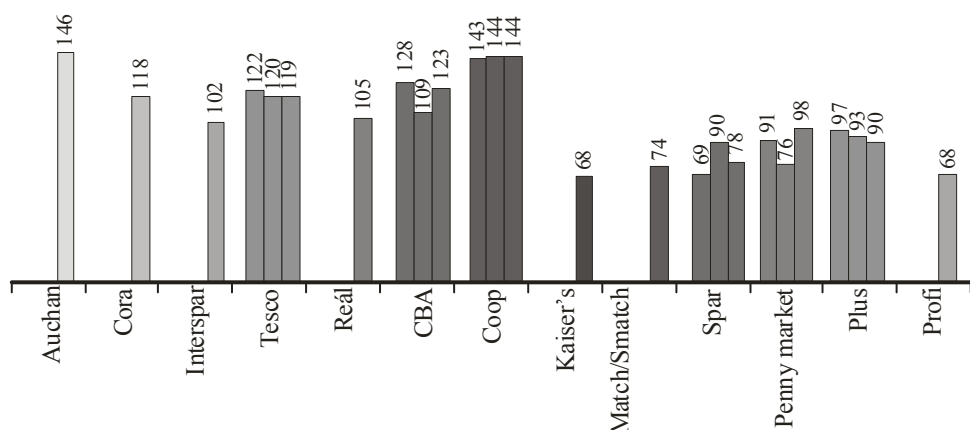

(Forrás: GfK Hungária Coop-üzletlánc image vizsgálata 2004.)

Az átlagos árszínvonal megítélése tekintetében a Coop-üzletlánc úgy tűnik egyelőre nem élvez kiemelkedően jó pozíciót. Van mit javítani. A hazai láncokkal összehasonlítva a CBA a nyertes, s mindössze a Real üzletláncnál jobb a vásárlók ármegítélése.

18. ábra. Személyzeti index* (%)

(100%=az összes lánc átlaga)

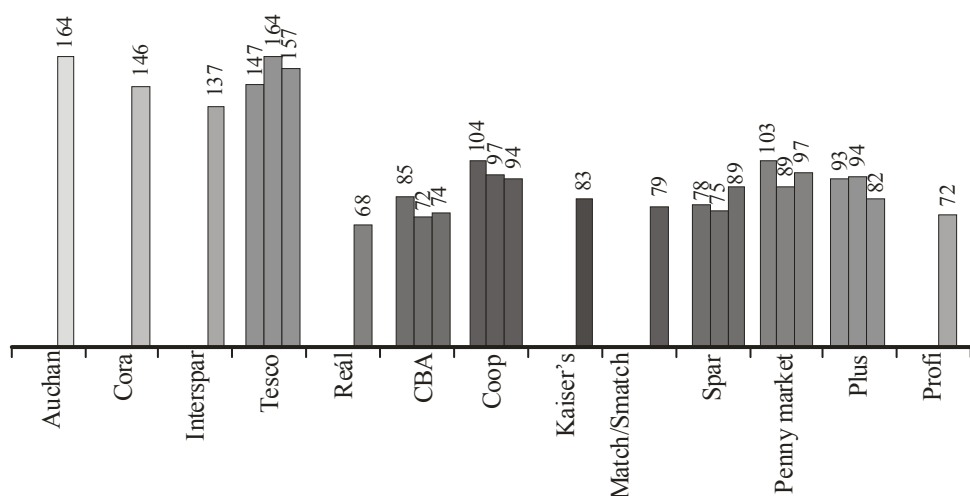

(Forrás: GfK Hungária Coop-üzletlánc image vizsgálata 2004.)

Kiemelkedően magas a Coop-üzletlánc *személyzete szakmai színvonalának, az eladóknak, értékesítési szakembereknek a megítélése**, s fontos, hogy ez a megítélés

rendkívüli stabilitást is mutat. A mért eredmény alátámasztja azt az empirikus megállapításunkat, hogy a Coop üzletek az adott település (különösen a kisebb települések esetében) „infokommunikációs-központ” szerepét is betöltik. A vásárlók szeretik és igénylik a velük való személyes foglalkozást, törődést a boltban, mindez a szövetkezeti tagság tekintetében természetesnek is tekinthető.

19. ábra. Üzlet megjelenése index* (100%=az összes lánc átlaga)

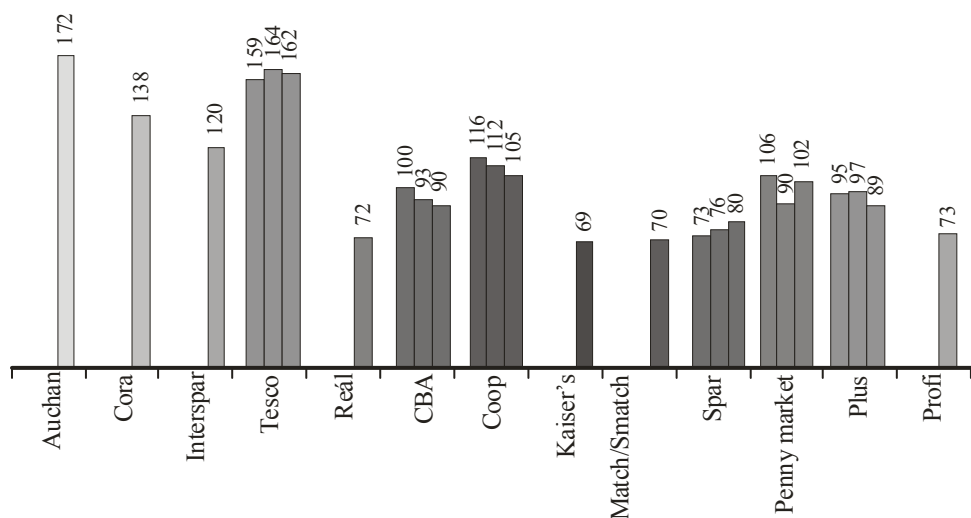
*A „tisztá, rendezett üzlet” és az „áttekinthető üzlet” szempontok együttes megítélése.

(Forrás: GfK Hungária Coop üzletlánc image-vizsgálata, 2004. (2003., 2002.))

A „tisztá rendezett” és az „áttekinthető” üzlet szempontok együttes megítélése alapján a hazai láncok közül a legjobb eredményt érte el a Coop-üzletlánc, azonban a multinacionális láncok hipermarketjeivel egyelőre nem tud versenyre kelni. Az egyéb multinacionális üzletkategóriákkal szemben viszont stabil versenyelőnyt élvez.

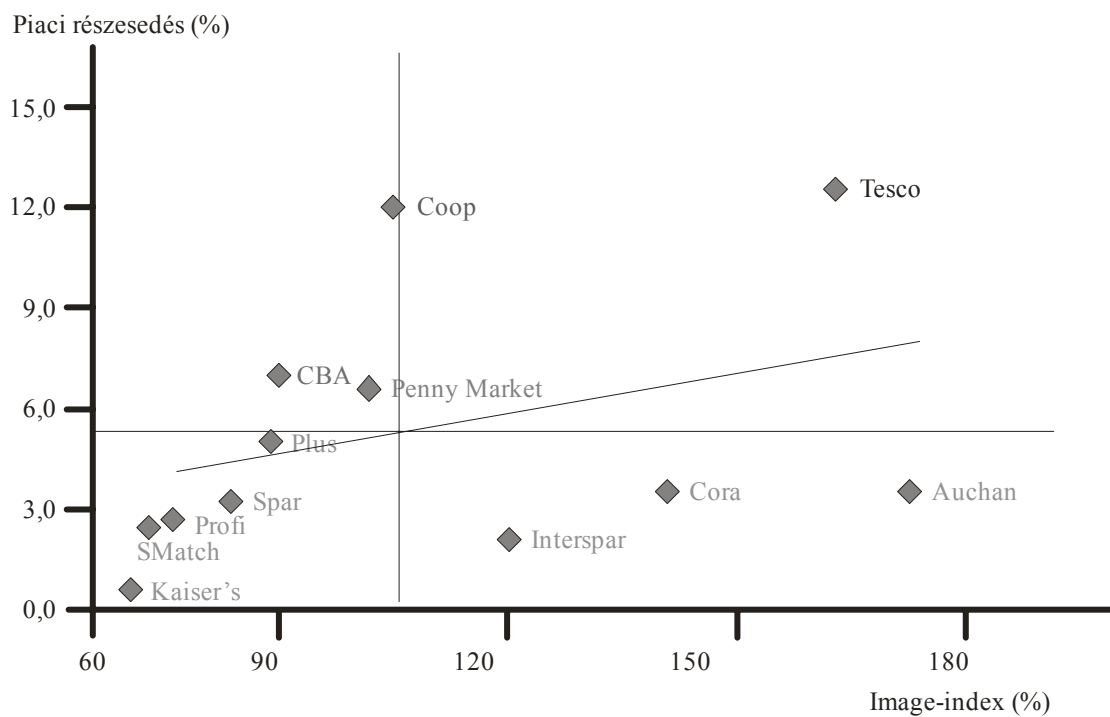
Az összesített image index szerint a négy nagy hipermarket lánc után a Coop-üzletlánc érte el a legjobb eredményt megelőzve magyar versenytársait és a diszkont kategóriába tartozó tartózkodó láncokat pl.:Penny Market üzletláncot is. Figyelmeztető jel lehet viszont, hogy ez az előny a Coop-üzletláncnál tendenciáját tekintve gyengülő képet mutat (lásd következő 20. ábra).

20. ábra. Összesített image index (%) (100 % = az összes lánc átlaga)

(Forrás: GfK Hungária Coop üzletlánc image vizsgálata 2004.)

21. ábra. Image index versus Piaci részesedés 2004.

(Forrás: GfK Hungária Coop üzletlánc image-vizsgálata és ConsumerScan 2004)

Az összesített image-index alapján a Tesco egyértelműen „bajnok”, míg a Coop-üzletlánc is előkelő helyezéssel bír. Mindössze a hipermarketek (Auchan, Cora, Tesco, Interspar) előzik meg, akik „jelölt”-eknek tekinthetők a „bajnok” címre. Az összes többi üzletláncához viszonyítva a Coop-üzletlánc mért értékei kedvező helyzetet tükröznek. Az image-index és a piaci részesedés jellemzők együttes portfóliója alapján mért érték azonban a Coop-üzletláncot mégis a „száműzöttek vagy jelöltek” kategóriába helyezhetővé teszi, ami figyelmeztető jel a jövőbeni stratégia kialakítása szempontjából is.

A csoport üzletpolitikájából a Co-op Hungary Zrt-re háruló feladatok:²⁶

- Szolgálja ki a tulajdonosok igényeit, eszközeivel használja ki a csoportszintű összefogásból fakadó előnyöket.
- A rendelkezésre álló erőforrásaival takarékos gazdálkodást folytasson.
- A franchise díjak csökkentésével is segítse elő a vevőközpontok jövedelmezőbb gazdálkodását.
- Az üzletpolitikából fakadó feladatait hangolja össze a régiós szervezetekkel.
- A Coop franchise szerződésekben vezesse át a csoport újjá alakult döntéshozói, döntéshozói struktúrájában bekövetkezett változások miatti módosítást.

A fenti elemzések alapját a hivatkozott információ-források: GfK Hungária Piackutató Intézet primer kutatásai, és a Co-op Hungary Zrt. belső elemző anyagai szolgáltatták.

Kutatási témám szempontjából egy nagyon lényeges hiányosság azonnal felfedezhető mindezek alapján. Nevezetesen szó sem esik arról, hogy a szövetkezésben, az *együttműködés speciális szövetkezeti formációja tekintetében milyen stratégiai elgondolásokkal rendelkezik a hálózatot integráló központ. Úgy tűnik semmilyen!* A Coop-üzletlánc sikereinek bemutatása során már említettem, hogy az integráció

²⁶ (Co-op Hungary Zrt. Prezentáció 2006)

megvalósításának volt és van egy *gyenge eleme*, ez az „egyesülés” a *szövetkezők szövetkezésének* a piaci kihívások, a versenykörnyezet által generált, *kíváratostól elmaradó* színvonala. Mindezeket alátámasztom azzal is, hogy információim szerint tárgyalások folytak arról, hogy 2008-tól a *REÁL kereskedelmi hálózata is szövetséget kötött volna a Coop-üzletlánc kereskedelmi hálózattal*, így a jövőben együttesen léptek volna fel az egyéb kereskedelmi hálózatokkal folytatott versenyben, tehát ismételten *nem a szövetkezeti értékeken és alapelveken nyugvó szervezetfejlesztés történt volna, hanem a franchise hálózat magántulajdonú, újabb nagy hálózattal történő bővítése irányába mozdult volna el a szövetkezeti üzletlánc a Co-op Hungary Zrt. vezényletével.* Legutolsó információim szerint azonban ez az egyezség egyelőre nem jött létre a két nagy üzlethálózat között.

Véleményem szerint a Co-op Hungary Zrt-nek a stratégiája nem jól szolgálja a jövőbeni szövetkezeti kereskedelmi hálózat fenntartható fejlődését, s általában a vidékfejlesztéssel összefüggő nemzetgazdaságilag is preferálandó célkitűzéseket.

Több évtizedes szövetkezeti gyakorlati tapasztalataim, valamint széleskörű dokumentumelemzéseim alapján a következő főbb megállapításokat teszem:

- A rendszerváltás után tönkretett, majd „újraélesztett” szövetkezeti kereskedelmi hálózat, *jelenleg már nem igazán nevezhető szövetkezeti kereskedelmi hálózatnak*;
- „Antagonisztikus” *érdekellentétek* indukálódtak a szövetkezeti hálózaton belül a jelenleg működő szervezeti struktúrákban. A Coop Hungary Zrt. jószerével *profitérdekek alapján működő integráló szerepet betöltő szervezetként irányítja a hálózat működését.* Érdekei alapvetően eltérnek sok esetben mind a logisztikai szerepet betöltő Pro-Coop-ok és a még meglévő Áfészekétől, illetve modell gazdasági társaságokétól. *A túlságosan sok tulajdonos szinte kezelhetetlen érdek összeütközéseket generál folyamatosan!* A Pro-Coop logisztikai központoknak ugyanúgy tulajdonosai az Áfészek, mint a Co-op Hungary Zrt-nek, s a szövetkezeti demokratikus elvek alapján szerveződő önkormányzatiság, a hálózat egészének hatékonyságát számottevően rontja ezáltal, ráadásul „effektív” szövetkezeti tagsági tulajdonosi háttér nélkül.

- A meglévő szövetkezeti kereskedelmi hálózatot irányító *menedzsment szakmai felkészültségi színvonala az új típusú gazdaság kihívásaival a szövetkezetek zömében nem áll azzal összhangban, kivéve néhány nagyobb vidéki integrációt irányító szövetkezeti szervezetrendszert.*
- Amennyiben a szövetkezeti kereskedelem nem történik meg a *szövetkezetiség, a szövetkezeti tagság perdöntő szerepének az újraértékelése és a megfelelő válaszok kidolgozása, akkor nagy valószínűséggel prognosztizálható a mégoly sikeres Coop-üzletlánc piaci pozíciójának folyamatos gyengülése, a vidéki szövetkezeti kereskedelmi hálózat versenyképességének katasztrofális leromlása, a vidéki lakosság életminőségének további számottevő mérséklődése.*
- A jelenlegi gyakorlatban alkalmazott szövetkezeti modell véleményem szerint bizonyíthatóan *nem ad releváns válaszokat a feltárt érdekeltségi és hatékonysági, illetve versenyképesség-növelési kérdésekre. A kulcs a szövetkezeti tagság (mint tulajdonosok) számának igen jelentős növelésében rejlik, olyan még újabb modell létrehozásával, amely vonzóvá teszi a szövetkezést és érdekeltté teszi az embereket a szövetkezeti hálózatokba történő belépésben. (A dolgozatban egy ilyen új modell kidolgozását végeztem el.)*

Megvizsgáltam a szövetkezeti üzletlánc *vevőközpontok* szerinti *forgalmi koncentrációjának* mértékét, illetve a forgalom területi eloszlását a Co-op Hungary Zrt. számára legnagyobb forgalmat hozó (TOP 50) vevőközpont 2005. évi árbevétele alapján (részletes adatokat lásd az 1.sz. mellékletben). Megállapítottam, hogy míg az *ötvenes toplistában* szereplő *vevőközpontok* a teljes szövetkezeti kiskereskedelmi forgalom 67 %-át bonyolították le, addig az első ötven közül a *húsz legnagyobb forgalmú vevőközpont összes forgalma elérte a teljes forgalom 50%-át!*

A rendelkezésemre álló adatok korlátozott volta miatt a forgalom területi megoszlását csak két relációban, *Kelet-Magyarország és Nyugat-Magyarország viszonylatában* tudtam összehasonlítani a „TOP 50” vevőközpont adatai alapján.

Az 50 vevőközpont – mint azt fentebb már említettem - a teljes forgalom 67 %-át tette ki. Ebből a *kelet-magyarországi vevők 46%-ponttal, a nyugat-magyarországiak pedig 21%-ponttal* részesedtek. Érdemes megemlítenem azt is, hogy az egyes *regionális Pro-Coop* logisztikai központok által ellátott *vevőpartnerek*

megoszlása hogyan alakult a jelzett időszakban a *kelet- és nyugat magyarországi régió* tekintetében. Az ország *keleti részében* ez az arány *62%-ot*, míg a *nyugati részében* *39%-ot* ért el. Az *összes* – a Coop-üzletláncot ellátó logisztikai központhoz tartozó Coop-üzletlánci, áfész és egyéb franchise-partnerek – *vevőpartner számarányának* az *országon belüli megoszlását* mutatják az előző adatok.

Az elemzésből kitűnik, hogy a *szövetkezeti kereskedelem súlypontja* jelenleg az *ország keleti felén* található. A *regionális fejlődés, illetve fejlettségbeli különbségekkel egybevetve* a szövetkezeti kereskedelem helyzetét (forgalmi szempontból) azt állapítottam meg, hogy a szövetkezeti kereskedelmi jövőbeni *stratégia kidolgozása során* érdemes volna *nagyobb hangsúlyt helyezni azokra a területi különbségekre*, amelyek az *egyes régiók általános fejlettségbeli különbségeiben is kifejezésre jutnak*, és az ebből adódó *lehetőségeket a szövetkezeteknek célszerű lenne jobban kiaknázni*.

A fejlettebb régiókban fejletlenebb a szövetkezeti kereskedelem! (pl.:Budapesten és agglomerációjában)

A magyarországi ún. „kelet-nyugati lejtő”, amellyel a regionális gazdaságtan is kiemelten foglalkozik (a régiók általános fejlődésbeli vizsgálata során), a szövetkezeti kereskedelemben is megnyilvánul Magyarországon, csak a szokásos megközelítéshez viszonyítva ellentétes előjellel!

Nem véletlenszerű tehát, a *multinacionális cégek kereskedelmi stratégiája*, miszerint nagy alapterületű hipermarketjeiket és egyéb üzlethálózataikat *nagyobb mértékben koncentrálják* az ország „gazdagabb” régióiban. (Közép-Magyarország és Budapest, illetve Nyugat-Magyarország fejlettebb térségeiben). Ugyanez érvényes a *legnagyobb hazai tulajdonú versenytárs, a CBA kereskedelmi hálózat* esetében is, amely *tőkeérdekeltségű tulajdonosi alapokon* nyugszik.

Vezető kereskedelmi hálózatok a magyar piacon

A magyarországi élelmiszer-kereskedelem top-listája 2007-ben a mellékelt 2.sz. táblázatban látható. Különböző piackutató cégek kutatási eredményei alapján egybehangzóan megállapítható, hogy mind a tízes, mind a tizenötös ranglista élén a Tesco, CBA és a Coop áll a legnagyobb forgalmú élelmiszert és vegyiárut értékesítő kereskedelmi hálózatok közül. Az 2.sz. melléklet bemutatja a TOP tízes 2007. évi élelmiszer-kereskedelmi hálózati rangsort és az egyes hálózatokat jellemző legfontosabb adatokat.

Össességében megállapítható, hogy 2007-ben folytatódott a *kiskereskedelmi piac koncentrációja*, ugyanakkor továbbra is sok szereplő sokféle üzletformával van jelen a piacon. Még a piacvezető Tesco kiskereskedelmi forgalomból való részesedése is 10 százalék alatt van.

A 10 vezető kiskereskedelmi csoportosulás összforgalma tavaly meghaladta a 3100 milliárd forintot, ezzel részesedésük a gépjármű- és üzemanyag-forgalom nélkül számított hazai kiskereskedelmi forgalomból az *előző évi 45 százalékról 46,5 százalékra nőtt* (a METRO forgalmát nem vettem figyelembe, mivel forgalmának java részét ma már a viszonteladók vásárlásai teszik ki).

A top-lista sorrendje valamelyest változott az előző évhez képest: a terjeszkedő Spar megelőzte a METRO-t, az Auchan pedig a Louis Delhaize csoportot. A lista utolsó helyén a Lidl váltotta a Plus-t, mely utóbbit időközben felvásárolta a Spar Magyarország Kft. *A legnagyobb forgalom-növekedést a Tesco és a Spar produkálta*, míg a CBA és a Louis Delhaize csoport (Cora, Match, Profi) veszített piaci részesedéséből.

A régióban egyedülálló módon, a *hazai tulajdonú üzletláncok* továbbra is tartják előkelő helyüket a *top-lista 2-4. helyein*, összesített részesedésük a top-lista össz-forgalmából *alig csökkent*.²⁷

²⁷ A Coop üzletlánc területiségét bemutató 11 sz. ábra adatai a 2006. évi helyzetet tükrözik. A melléklet 2. sz. táblázatban a TOP 10 magyarországi kereskedelmi hálózat adatai viszont már a 2007. évi kutatásokat tükröző helyzetfelmérés alapján készültek.

4. ÚJ FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETI MODELL

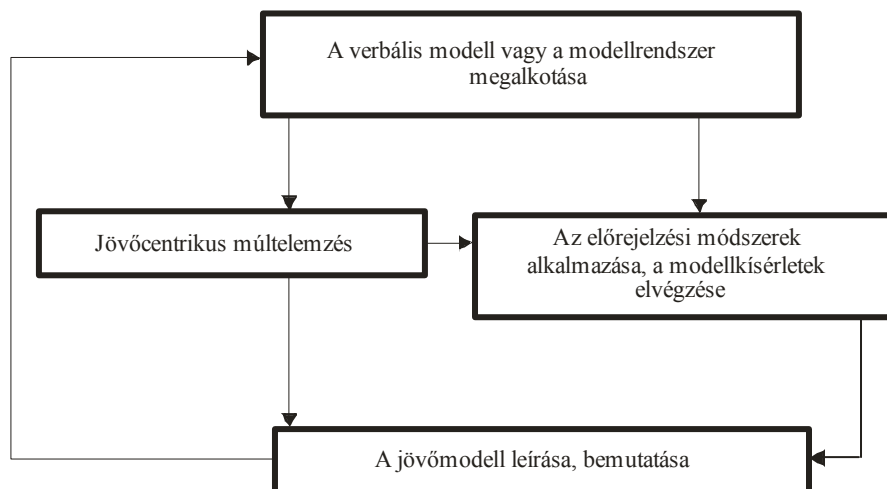
Kutatásaim során nagyon sok értékes gondolattal találkoztam mind a szakkönyvekben, mind pedig a különböző publikációkban. Többek között az új szövetkezeti modell elképzelésemhez hasonló érdekes és igen értékes gondolatokat fogalmazott meg Szlamenicky István, aki hosszabb időn keresztül volt a SZÖVOSZ (Fogyasztási Szövetkezetek Országos Szövetsége) elnöke (Szlamenicky 1989.). Az általam kialakított új szövetkezeti modell elgondolásom eredetileg tőle teljesen függetlenül fogalmazódott meg bennem, egyfajta „*jövőcentrikus múltelelemzés*” során.

Az előrejelzési célú modellekben a súlyt azokra a jelenségekre, eseményekre, tendenciákra és kölcsönös összefüggésekre kell helyezni, amelyek a jövőt hordozhatják (Nováky 1997).

Töreksem arra, hogy a jelen összefüggésrendszerének egyszerűsített – de kezelhető számú tényezőből álló – formáját kapjam. Nováky szerint az ilyen modell megkonstruálása bonyolultabb és összetettebb feladatot jelent, mint egy olyan modellé, amellyel a cél – például – a magyarázó funkció teljesítése. Bonyolultabb azért is, mert a modellkísérletek eredményei a jelenben csupán áttételesen vihetők át az előrejelzés tárgyára, hiszen azok csak később válhatnak valósággá. *A jövőcentrikus múltelelemzés az alapinformációk feldolgozását és előrejelzési információkká történő átalakítását célozza.* A jövőcentrikus múltelelemzéssel – mint *jövőkutatói módszerrel* – tudjuk megalapozni a múlt, a jelen és a jövő szerves kapcsolatát az *előrejelzésben*. A hatékony információnak ugyanis mindig *két, egymással komplementáris viszonyban álló összetevője van: ismeretmegerősítés és újdonság* (Nováky 1997. 216.o).

Az előrejelzési tevékenység szakaszait az 22. ábra mutatja be. Ez alapján a verbális modell, illetve a modellrendszer elképzelésem nagyvonalú megalkotásához szükséges elméleti megfontolások leírására bemutatására kerül sor a továbbiakban.

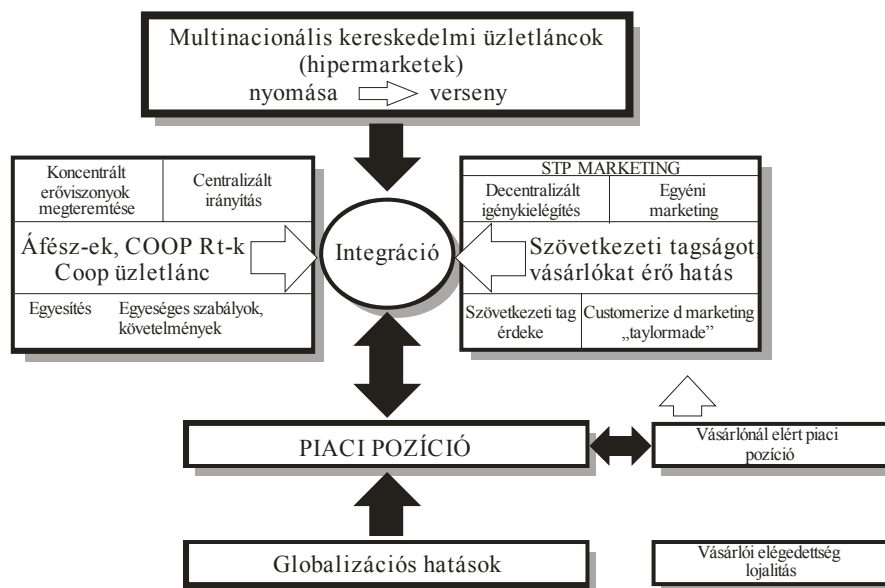
22. ábra. Az előrejelzési tevékenység szakaszai

(Forrás: (Nováky 1997. 215.0) ábra alapján szerző saját szerkesztése)

Az új szövetkezeti modell-elképzelésem egyik sarkalatos elvi kiindulópontja arra alapozódik, hogy a szövetkezetelméletet is új, a megváltozott világ körülményeihez, követelményeihez jobban igazodó elméleti alapokra szükséges helyezni (H.3. hipotézis). Ehhez szolgálhatnak alapul más tudományterületek szövetkezetekre adaptálható eredményei. Alapvetően fontosnak tartom e tekintetben a marketingszemlélet érvényesülését, ugyanis a múltban bizonyítható módon ez a tudományterület nem kapott megfelelő súlyt a szövetkezetelmélettel foglalkozó kutatók körében sem. A 23. ábra segítségével azt kívánom bemutatni, érzékeltetni, hogy paradox helyzet érvényesül ezen a téren. Lényege, hogy a szövetkezeti tagság alapvetően mindig bizalmáról, lojalitásáról biztosította a fogyasztási szövetkezeteket (áfészeket). A szövetkezeti vezetés nem kellő marketingorientáltságát többek között alátámasztja az a tény, hogy nem ismerte fel a tagságban rejlő marketingértéket, „vevőértéket” hagyta elenyészni és a rendszerváltást követő kaotikus periódusban – mely bizonyos tekintetben véleményem szerint még napjainkban is tart – kizárólag a piacgazdasági erőviszonyok és feltételek fejlesztésére koncentrált. (Természetesen figyelembe kell venni az általános politikai környezetbeli, valamint a szövetkezeteket meghatározó törvénykezésbeli tényezőket is).

23. ábra. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem piaci pozíció paradoxona

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

Minden tudomány időnként rákényszerül arra, hogy a saját területén óhatatlanul előálló módszertani lyukakat a saját módszereitől idegen eszközökkel tömjé be. Ilyenkor általában helyesebb, ha ezt egy másik, szintén tisztán tudományos alapokon álló diszciplína eredményeinek figyelembevételével teszi, mint ha pusztán spekulációkba bocsátkozik. Esetemben ez az út csak akkor járható, ha jogosan feltételezem, hogy a gazdasági rendszerekben is érvényesül az a természeti erő, amelyet evolúciónak nevezünk (Mérő 2000.). Mérő ezen gondolata tökéletesen visszaadja az általam követett kutatási módszertant és logikát is, s saját tapasztalataim alapján is alátámasztottnak ítélem a szerző fenti megállapításait, olyannyira, hogy az új szövetkezeti modell elképzelésem erre a koncepcióra építkezve született meg. Ha az evolúció működésének fő eszköze a természetes szelekció, azaz a túlélésért folytatott harc, akkor ennek analógiáit nem nehéz megtalálni a gazdaságban.

Az élővilágban az evolúciós verseny résztvevői a természet erőforrásaiért küzdenek, a gazdaságban pedig a fogyasztók, megrendelők kegyeiért folyik a versengés.

Bizonyosan állítható, hogy mindez igaz a fogyasztási szövetkezetekre, így a szövetkezeti tagságra nézve is. A gazdaságban egyértelműen megjelennek – és helyet kérnek maguknak – olyan értékek, amelyek létrehozása külön-külön egyik résztvevőnek

sem érdeke, de mégis mindenki számára nélkülözhetetlenek. Ilyenek az iskolák, utak, kórházak, a belső rend fenntartása, a honvédelem és még sok minden.

Samuelson és Nordhaus szép példája a világító tornyok szükségessége (Samuelson-Nordhaus 1987.). Az ilyen értékek létezése nélkül a gazdaság nem működhet, és úgy tűnik, a természetes szelekció ezeket nem alakíthatja ki. A gazdaság emberek által kialakított játékszabályaiból azonban egészen biztosan nem számúzhatók ezek a fogalmak (Mérő 2000. 190.o.). Az önszervező rendszerek egyik alapvető jellemzője a folyamatos önreflexió. Ha a rendszerek észlelik, hogy a környezet változásai miatt nekik maguknak is meg kell változniuk, ezt mindig oly módon teszik, hogy önmagukkal szemben következetesek maradjanak. Ez maga a működő autopoiesisz, olyan rendszer, mely az önfenntartásra, önmaga előállítására összpontosít; *a jövőbeni viselkedését a múltban kialakult önképéhez igazítja.*

Az új állapot kialakulása a rendszerek önszervező dinamikus mozgásának következménye, amit azonban fel kell tudni ismernünk. Vizsgálatuk ezért gyakran *interdiszciplináris* módon *kell, hogy történjen,* kiindulva akár abból, hogy a *káoszelmélet* a modern fizika nemlineáris, determinisztikus rendszerek kutatásainak eredménye, aminek nyomán a *társadalomtudományi alkalmazás* lehetővé vált. Számos szerző próbál ennek nyomán megfelelő *modelleket* felállítani, de legalábbis a gondolkodásába *káoszelméleti ismereteket* applikálni (Töröcsik 2003. 23.o). Töröcsik előző gondolatai szellemiségükben az egész kutatási tevékenységem során tetten érhetők.

A modell-elgondolásom jobb megértéséhez szükségesnek tartom röviden elemezni a *hálózatok* és a *klaszterek*, valamint a *virtuális vállalatok* (szövetkezeti szervezeteket is értve ez alatt) *szerepét a modern gazdaságban,* illetve a *fogyasztási szövetkezeti kereskedelemmel összefüggésben.*

A hálózatok *alapja a tagok közötti bizalom.* A hálózatok terjedése mögött az információkhoz való tömegesebb hozzáférési lehetőségek és az emberek egymás közti kommunikációjának megsokszorozódott lehetőségei állnak. Az Internet segítségével a hálózati kommunikációnak lecsökkentek a *földrajzi korlátjai.* A *hálózat, erőforrás összegzési mód,* az erők összegzésének és koordinálásának olyan korszerű módja, amelyben a résztvevők úgy sokszorozzák meg hatékonyságukat, hogy közben *megőrzik*

önállóságukat. A hálózat sokkal inkább a források szervezésének eszköze, semmint egy módszer a tulajdon kezelésére.

A hálózat lehetséges *eredményei*: *erőforrás többszörözés; költségcsökkentés és költségmegosztás; teljesebb körű szolgáltatás* (a szolgáltatások kiegészíthetik egymást, komplex terméké, szolgáltatási csomaggá fejleszthetők); *nagyobb piaci vonzerő; magasabb és biztosabb bevétel; olcsóbb beszerzés; intenzívebb kommunikáció; a környezet jobb megismerése; gyorsabb innováció; szinergiahatás.* A hálózati együttműködéseknek különböző *intenzitását* különböztetik meg a szakirodalomban, amelyet a következő skála mentén szokásos mérni. A skála egyik végén vannak az un. „*lágyszál*” *hálózatok* (pl.: érdekképviselő, közös akciócsoport stb.), a skála másik végén pedig az un. „*kemény*” *hálózatok* (pl.: konzorcium; két cég stratégiai partnerkapcsolata, több cég stratégiai partnerkapcsolata). A legkeményebb hálózatnak azt tekintik, amikor már háromnál több cég alkot stratégiai partnerkapcsolatot. Az együttműködésekben a *közös tevékenységek integráltsági foka* is különböző lehet (magas integráltság: konzorcium; felvásárlás, fúzió; közös vállalat; együttműködés; franchise).

A *hálózatok kialakítása bizalmi befektetés*. Befektetés gazdasági tőkében, kulturális tőkében és társadalmi tőkében. Amennyiben tisztán a vállalati hasznokkal kívánnék foglalkozni, érdemes a *vállalati stratégiai szövetségek által a vállalkozásoknak nyújtott előnyöket* vizsgálni, mert ezek megfigyelhetők a *hálózatok és klaszterek esetén is*. (e helyütt ennek az elemzésétől eltekintek).

Általánosítható tapasztalat, hogy amennyiben *sikereket értünk el a hálózatok kialakítása során*, akkor el lehet kezdeni a *klaszterek kialakítását*, amelyek egy következő fokozatot képviselnek.

A *klaszterépítő programokat* időben meg kell, hogy előzzék a *hálózatépítő programok*, amelyek során ki kell alakítani a viszonylag *szoros vállalati együttműködések*et, tudatosítani kell a vállalkozókban az *együttes cselekvés előnyeit* (először elméletileg, majd sikeres gyakorlati példával kell azt alátámasztani) és *azonosítani kell az egyes „iparágak” kulcsszereplőit*. Amennyiben a *hálózatépítés sikeresen lezajlott*, akkor lehet az együttműködések kibővítése révén a *klaszterfejlesztési programokat* elindítani. Míg a vállalati hálózatokat csak vállalatok alkotják, a *klaszterek működését* a vállalatok mellett általában *intézmények, szakmai*

szervezetek is segítik. Természetesen a vállalatok fogalma alatt esetünkben a szövetkezetek fogalmát is értem.

Az utóbbi évek gazdasági változásainak következtében a vállalkozások zavartalan működésének biztosítása érdekében megnőtt a vállalati *hálózatok*, azon belül is a *klaszterek szerepe*. A klaszterek létrejötte, működése új, korábban ebben a formában nem ismert jelenségnek tekinthető a magyar gazdaságban, ezért a vállalati hálózatoknak erre a speciális fajtájára, a klaszterre nem találhatunk *nevesített jogi szabályozást*. Jogrendszerünk azonban mégis olyan jogi környezetet biztosít, amely alapján az együttműködni szándékozó vállalkozások találtak olyan megoldási lehetőségeket, amelyek mentén elindulhattak a klaszterek. A klaszterek működésének egyik alapelve (a szövetkezeti alapelvekhez hasonlóan) a *tagvállalkozások közötti kölcsönös bizalom*.

Ez az alapelv meghatározza a klaszter egyik előnyét, hogy *formailag a klaszter egy laza hálózat*, ami biztosítja a tagvállalkozások számára az együttműködések végtelen széles skáláját, az együttműködési lehetőségek rugalmas alakulását az adott szituációnak megfelelően, ugyanakkor mindig *jelen van a hosszabb távú együttműködési stratégia az adott „iparághoz” tartozó célkitűzésekkel*. Létrehozásuk jogi alapját a Ptk.-ban megfogalmazott alapelv, a *szerződéskötés szabadságának alapelve* teremtette meg. Ez alapján jött eddig létre a klaszterek jelentős része, mégpedig a klaszter megalapítására az *ún. alapítóvállalatok együttműködési megállapodása* révén került sor. Az együttműködési megállapodások aláírásával az adott iparág vállalkozásai, szakértői, szervezetei, tudományos és oktatási intézményei részéről megfogalmazódnak azok a célkitűzések, amelyek megvalósításával az adott iparág versenyképességének, hatékonyságának növelése a fő feladat.

A hatékony klaszterműködéshez szükséges egy olyan *munkaszervezet*, amely a klaszter szervezeti és működési szabályzata alapján létrehozott szakmai szervek (pl.: klaszterbizottság, munkabizottságok, stb.) által kidolgozott iparági és területi (helyi, regionális) *stratégia* megvalósítására, *operatív feladatainak elvégzésére* képes. A külföldi tapasztalatok, de részben a magyar klaszterek rövid gyakorlata alapján megállapítható, hogy az operatív feladatok ellátásában *jogi személyiséggel rendelkező munkaszervezet* tud a leghatékonyabban tevékenykedni a vállalkozások érdekében, az eredményes gazdaságpolitika jegyében. A jogi személyek egyes fajtái közül az eddig

megalakult klaszterek a *Kht-t*, másrészt *alapítványként* működő munkaszervezetet alkalmaztak, viszont működőképesnek tűnik az *egyesületi* és a *szövetkezeti forma is*.

A megalakult klaszterek közül jogi személyiséggel rendelkezik a *szövetkezeti formában működő klaszter is*. A szövetkezet esetében meghatározó, hogy a tagok vagyoni hozzájárulásával és személyes közreműködésével valósítják meg a klaszter célkitűzéseit. Meghatározó sajátossága – mint azt a dolgozat 2. fejezetében több szempontból is megvizsgáltam – az önkormányzati jelleg, amely alapját képezi a tagok érdekeit szolgáló vállalkozási és más tevékenységeknek. Kiemelendő vonása a szövetkezeteknek, hogy elsődlegesen gazdálkodó tevékenység folytatására jönnek létre a profitszerzés érdekében, de a tagok kapcsolatát egyrészt a gazdálkodó szervezeteket (vállalkozásokat) jellemző vonások, másrészt az egyesületeket jellemző vonások határozzák meg. (Ezeket a jellemzőket is áttekintettem a 2. fejezet vonatkozó részeiben).

A szövetkezet „kétarcúsága” jelzi, hogy egyrészt *belső jogviszonyaiban a nonprofit jelleg érvényesül a tagság érdekében*, a tőkeérdekeltség helyett a szövetkezés *személyes eleme a meghatározó*, másrészt *külső jogviszonyaiban a szövetkezet üzletszerű gazdasági tevékenysége során a piacgazdaság általános normáit köteles figyelembe venni*. A szövetkezet mindezen sajátosságainak kiemelt fontossága lehet az *ipari, a mezőgazdasági, a szolgáltatási területeken létrejövő szövetkezetek fejlődése, fennmaradása szempontjából*.

A fentiekben bemutatott tényezőket *mind a hálózat, mind a klaszterek vonatkozásában érvényesítendőnek tartom az új szövetkezeti modell koncepciómban a szövetkezeti klaszterekre nézve is*.

Mivel a *szövetkezeti klaszter* elsődleges feladata a hálózat különböző stratégiájú tagszervezetei és tagvállalkozásai számára a *versenyképesség megteremtése*, ennek a feladatnak a megvalósításához szükség van egy olyan *szövetkezeti munkaszervezetre* (moderátorra), amely a vállalkozásfejlesztésben nagy tapasztalatú szakértői gárdával rendelkezik. A munkaszervezet által működtetett koordinációs mechanizmushoz szükséges a források biztosítása (eleinte nem várható el a finanszírozás a tagvállalkozásoktól). A finanszírozás történhet egyrészt *céltámogatások*, másrészt a *regionális szintű támogatási rendszer* kidolgozása révén, valamint a *normatív támogatás* is meghatározó lehet a klaszter *munkaszervezete* számára, mivel a kezdeti

együttműködések során a szövetkezeti klaszterek tevékenysége nem generál közvetlen hasznot a vállalkozások számára. A jelenleg működő klaszterek helyzete azt mutatja, hogy hatékonyság szempontjából szükséges egy munkaszervezet létrehozása. *Előnyös a hálózati együttműködés során, ha nonprofit szervezetként tud működni és meghatározó tevékenysége a vállalkozásfejlesztés.* Elképzelhetőnek tartok egy *speciális együttműködést ebben a tekintetben a létrejövő szövetkezeti klaszterek munkaszervezetei és a Magyarországon 19 megyében és a fővárosban működő vállalkozásfejlesztési hálózattal a saját régiójukhoz kapcsolódóan.*

Regionális szövetkezeti klaszter fogalma alatt – a modell struktúrájából kiindulva – : a szövetkezeti értékek és alapelvek szerint szerveződő egyazon iparágba tartozó, egyazon térségben működő, versenyző és kooperáló szövetkezetek, kapcsolódó és támogató szövetkezeti (vagy nem szövetkezeti szervezet esetén a szövetkezettel együttműködő) iparágak, pénzügyi intézmények (takarékszövetkezetek) szolgáltató és együttműködő szövetkezeti és egyéb infrastrukturális intézmények (oktatás, szakképzés, kutatás), vállalkozói szövetségek (kamarák, klubok) szervezeteinek innovatív kapcsolatrendszerén alapuló földrajzi koncentrációit értem (Lengyel-Deák 2002 alapján).

Az új modellben egy új szövetkezeti vállalkozási kategóriát is bevezetek, nevezetesen a *virtuális szövetkezet* (vállalkozás) fogalmát. A *virtuális* (vállalatok), *szövetkezetek szerepe* jelentősen *megnövekszik*, s szerves összefüggésben áll az *információs társadalom* kialakulásával, mivel azok területi elhelyezésüktől függetlenül többek között lehetővé teszik, a *régiós, interrégiós, és egyéb nemzetközi együttműködést*. A gazdasági élet szereplőiként és mint „*nagyvállalatok*” (a létrejövő *klaszter szövetkezetek* és azok *dinamikus regionális hálózataként a regionális szövetkezeti klaszterek*) felvehetik a versenyt a *globalizáció kihívásaival* szemben.

A *Virtuális Szövetkezet* (Klaszter Szövetkezet) olyan *területileg szétszórt, önálló vállalkozások, önálló szervezeti egységek csoportja*, amelyek ideiglenesen, vagy tetszőleges időpontig – *önállóságuk megtartásával* – *együttműködnek a közös céljaik megvalósításában.* Az együttműködés többek között kiterjed a *fejlesztés (K+F)*, az *ipar a mezőgazdaság, a szolgáltatás (pénzügyi szolgáltatásokat is beleértve), a közlekedés, a kereskedelem és a közigazgatás bizonyos területeire.*

Természetesen a virtuális szerveződésben résztvevők elsősorban a gazdasági élet szereplői, illetve valamilyen kapcsolatuk van azokkal, így a laza, vagy szoros szerveződés megvalósítása elsősorban a *közös üzleti célok megvalósítására* irányul a *szövetkezeti klaszter* keretein belül, a *klaszter szövetkezetek dinamikus hálózati együttműködése* révén.

A *Virtuális Szövetkezeteken* belül, az önálló vállalkozások, szervezetek jogviszonya az *igényeknek és a lehetőségeknek* a függvényében *különböző* lehet:

- Szerződéses;
- Franchise (know-how átadás);
- Tulajdonrész;
- Tagi részvény stb.

A *virtuális szövetkezeti szerveződés főbb előnyei*: a *szövetkezeti szervezeti formán* túl további *szinergiaként, kooperatív többletként*, a szövetkezeti vállalkozások önállóságuk megtartásával *nagyvállalati piaci résztvevőkké válnak*, élvezik annak kedvező hatását és *nagyobb eséllyel vehetnek részt az egyre élestedő piaci versenyben*.

Az új fogyasztási szövetkezeti modell elképzelésemet a következő oldalon lévő 24. ábra segítségével kívánom érzékeltetni. A fogyasztási szövetkezetek jelenlegi elméleti és gyakorlati működési mechanizmusával szemben az *új modell* alapvetően *abban tér el* a rendszerváltást követően kialakult gyakorlattól, hogy elsődlegesen a *szövetkezeti értékekre* (a *marketing értékorientáció* elvei alapján) és az *egyéni érdekekre, érdekeltségi viszonyrendszerre*, valamint a *lokális és regionális (pl.: kistérségi) csoportérdekekre* koncentrálna próbál meg *új mozgásteret, versenyképes helyzetet teremteni* az egész koncepció lényegi *alapsejtjét* képező *szövetkezeti tagságnak*.

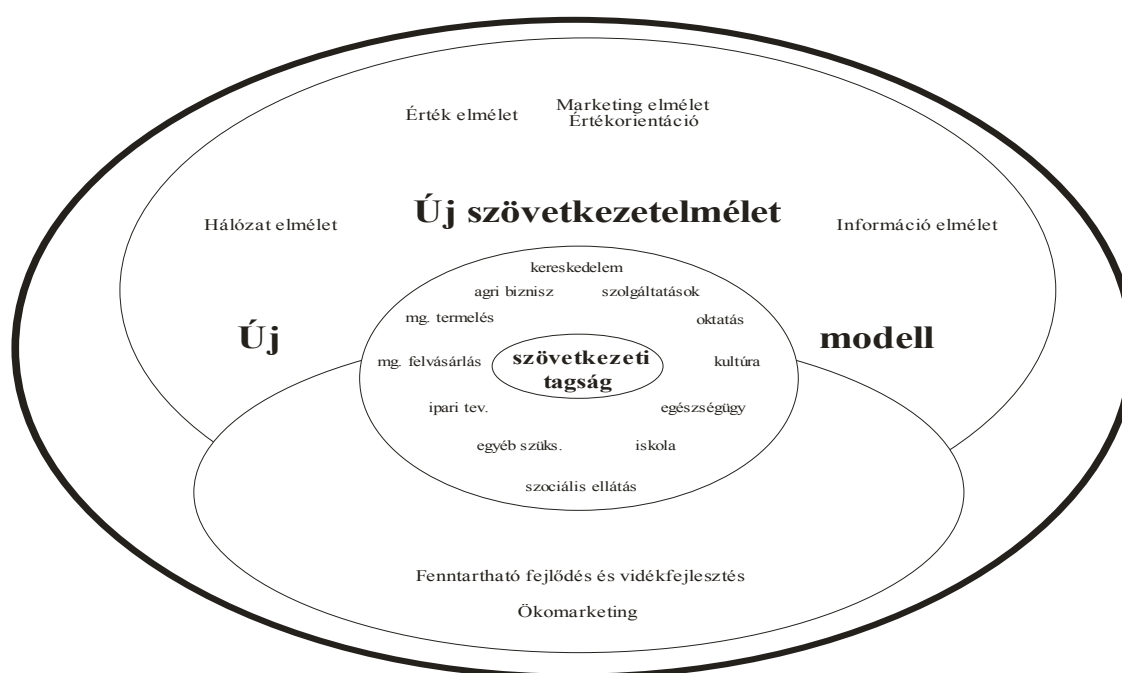
A modell elgondolás lényegéhez tartozik az a hipotetikus kérdésfeltevés, hogy „*miért érdemes szövetkezeti tagnak lenni?*”; milyen érzékelhető *előnyökkel jár*, ha *csatlakozik* valaki egy *fogyasztási szövetkezethez* a jövőben *tagként*; hogyan tudja a szövetkezeti tagsággal *javítani az általános életminőségét* stb.

Ezekre a *kérdésekre* igyekeztem kutatásaim során *válaszokat* keresni.

Az elméleti háttérkutatások során egyre inkább meggyőződésemmé vált a fentiekben már jelzett tény, hogy az új kihívásokra csak egy új szemléletű megoldási javaslattal lehet érdemi választ adni.

Ezért kezdtem el azzal foglalkozni, hogy a hagyományos felfogású szövetkezetelméleti ismereteinket hogyan lehetne – az új típusú gazdasággal adekvát módon – új alapokra helyezni. Kísérletem *heurisztikus kísérletként* kezelhető, valószínűleg első ránézésre „rendszer-idegen”-nek is tűnhet. Azonban, ha a Maslow-féle *szükségleti hierarchia rendszeréből* kiindulva kezdjük el vizsgálni az élhető falu, vidék, a fenntartható fejlődés és a *vidéki lakosság életminőségének fejlődésével* kapcsolatos bonyolult szociológiai kérdéseket a *szövetkező (együttműködő) tagság összefüggésrendszerében*, és mindezek közben a regionális gazdaságtan, mint új tudomány alapvető téziseit is figyelembe vesszük, talán jobban érthetővé válik az új szövetkezetelméleti és az új fogyasztási szövetkezeti modell koncepcióm.

24. ábra. Az új fogyasztási szövetkezeti modell rendszerstruktúrája

(Forrás: szerző saját szerkesztése)

A 2.3. pontban elemeztem az új amerikai és nyugat-európai szövetkezetelméleti irányzatokat, megjegyezve, hogy ezek az elméletek alapvetően a mezőgazdasági szövetkezéssel, az agrárszövetkezetekkel összefüggésben tárgyalják az új kihívásokra adandó elméleti és gyakorlati válaszokat.

A következőkben részletezendő új modell elgondolásomban egyelőre *elméleti* szempontból próbáltam ötvözni azokat a gondolatokat, amelyek a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem *piaci pozíciója növelésének* lehetőségeit rejtik magukban.

Az új szövetkezeti modell elnevezésén sokat gondolkodtam, mert szerettem volna, ha összhangban állna az alapötlettel. Legtalálóbbnak, és a tudományos igényekkel is összhangban állónak a következőt találtam: „*MULTI-COOP*”.

A magyar fogyasztási szövetkezeti szektor, szűkebb értelemben az áfészek szempontjából az *új modell* alapján egy teljesen *újrastrukturált*, nem kizárólag a *kis- és nagykereskedelemre koncentráló stratégia* teremtheti csak meg a versenyképességet a multinacionális cégekkel teletűzdelt piacon. Miért állítom ezt? Ennek *több oka* is felismerhető. Az *egyik*: amely napjainkban alapvető *versenyelőnyt* jelent a multinacionális kereskedelmi üzletláncok számára, a „*mindent egy helyen*” kínáló *választék*. A marketingfilozófia alapján a *kereskedelem alapvető „terméke” a választék*. A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem *meglévő hálózati struktúrája* és egyéb itt nem részletezendő okok miatt *ezen a téren nem tudja felvenni a versenyt* az említett tökeerős multinacionális hálózatokkal. A *másik*: viszont *logikusan kínálkoznak más, egyéb lehetőségek* a multinacionális láncokkal szemben, amelyek végső soron (nagy számú előfordulásuknál fogva multiplikátorszerűen) *kiegyenlíthetik ezt a látszólagos versenyhátrányt*. Itt csak a *disztribúciós előnyeit* szeretném kiemelni a fogyasztási szövetkezeteknek, hiszen az ország *legkisebb településein* is rendelkeznek kiskereskedelmi üzletekkel.

A primer kutatás során a szakértők rendelkezésére bocsátott modell-leírásban (tanulmányban) elsődlegesen *elméleti oldalról* vizsgáltam a magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelmet.

(A szakértői megkérdezés teljes anyagát a 22. sz. melléklet tartalmazza). Az EU szintjén is kétségtelen sikereket felmutatni tudó *magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelmi hálózat szerepe és jelentősége* azonban jóval túlmutat azon a kizárólagos „*kereskedelmi-szakmai téren*”, amelyet ágazati szakmai szempontból a bolti kiskereskedelem és a logisztikai funkciókat betöltő Pro-Coop rendszer létrehozásával *elért a „vidék” meghatározó kereskedelmi üzletlánc*. A fogyasztási szövetkezetek vidéki magyarországi hagyományainál fogva, valamint a szövetkezésben rejlő értékekre és alapelvekre alapozva egy teljesen új marketing gondolkodásmóddal felépített stratégia

segítségével véleményem szerint középtávon gyökeres fordulat érhető el a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem és általában a szövetkezés társadalmi megítélése tekintetében is a jövőben. A legújabb marketing koncepció elmélet alapján (Berács et al. 2004) a vevő/szövetkezeti tag számára olyan új értékeket (vevőértéket) kell létrehozni egy új szövetkezeti modell segítségével, ami vonzóvá teszi számára az új típusú szövetkezeti formációt és vélelmezhetően örömmel csatlakozna is hozzá, mert érdekeltté válik annak kihasználásában. (Az áfészek taglétszámának drasztikus csökkenését már korábban is elemeztem, a legfrissebb adatok szerint (becsült ÁFEOSZ adat): 2007-ben 50 ezer fő volt).

Tézisem : A szövetkezeti taglétszám növelését kulcskérdésként kell kezelni a szövetkezetek jövőbeni piaci pozíciójának és versenyképessége növelésének szempontjából. Az új szövetkezeti modellben a tagnak és a tagi érdekeknek kell hangsúlyozottan középpontba kerülniük.

Egy lehetséges elméleti modell felvázolására tettem kísérletet a primer kutatásba vont tanulmányban. Kutatásaim eredményeként kialakult véleményem alapján az új fogyasztási szövetkezeti modell egy olyan, kizárólag a szövetkezeti értékekre és alapelvekre felépítendő diverzifikált vállalkozás, („Multi-Coop”), amelyben a kereskedelem mellett az agrárgazdaság (agribiznisz), a takarékszövetkezeti pénzügyi szféra, az élelmiszertermelés és forgalmazás vertikuma (a vidékfejlesztés integrátoraként), szolgáltatások széles köre: kulturális, egészségügyi, és oktatási, komplex diverzifikált új rendszere alkothatná azt a XXI. századi új szövetkezeti modellt, amely az Internet (a hálózatok hálózatának) segítségével – a virtuális szövetkezeti hálózat létrehozásával is – versenyképes partnere lehet a globalizált világcégeknek.

A modell alapvetően két fő pilléren nyugszik:

- Az egyik alappillér a *profitorientált* működési elvekre épülő – az információtechnológiai, infokommunikációs igényekkel összhangban *újrapozicionált* fogyasztási szövetkezeti kereskedelmi „Coop-üzletlánc”, mint a *szövetkezeti klaszter kereskedelmi vállalkozási stratégiai üzletága*. A meglévő, és a *franchise-rendszer* révén egyre bővülő *üzlethálózat* rendkívül nagy értéket képvisel. Többek között olyan közösségi helyek, „terek” az *üzletlánc üzletei*, amelyeknek a *hagyományos funkciókon túlmenően* teljesen új plusz funkciókat lehet adni, a *szövetkezeti tagságnak ezen keresztül új többlet vevőértéket*

nyújtani. Összességében az *értékinnováció* bázisaként is kezelhető ez a pillér. *Értékinnováció alatt*: az adott településen élők körében meglévő *latens* szükségleteik kielégítését szolgáló új szervezetek szövetkezeti keretek között történő létrehozását és működtetését értem, amelyeknek a segítségével új, többlet „vevőértéket” tudnak teremteni a potenciális szövetkezeti tagság körében, s ezáltal a nem tag lakosok számára is vonzóvá tudják tenni az *érdekeltség megteremtésével* a szövetkezeti taggá válást.

- A másik alappillér a jelenlegi gyakorlatban még csak ritkán előforduló, vagy egyáltalán nem létező „közösségi platform”-ot alkotó (nonprofit) funkcionális területek halmaza. Ez az a pillér, amely alapvetően a *not for profit elv* alapján szerveződő szükséglet-kategóriák kielégítését látja el a dinamikus regionális szerveződési elvek alapján, s ezt a pillért kell finanszírozási szempontból összhangba hozni a makrogazdasági szabályozás keretei közötti feltételrendszer alkotta elemekkel. (Vidékfejlesztés, területfejlesztés, agrárpolitika, kultúrpolitika, egészségügyi reformpolitika, oktatáspolitikai, kistérségi regionális szerveződések integrátori funkcióit állami támogatással felvállaló regionális szövetkezeti klaszterként).

A fenti gondolatok alapján a magyarországi településhálózati sajátosságokat is figyelembe véve – az új fogyasztási szövetkezeti modell-koncepció – két irányultságú:

- A kistelepüléseken az *értékinnovációs* elgondolás szerinti új, többlet funkciókkal bővített modell képzelhető el. Az ott élők meglévő, de helyben ki nem elégíthető szükségleteinek, igényeinek széleskörű figyelembevételével szervezendő új termelési, felvásárlási, pénzügyi, marketing funkciókat ellátó szervezetek, szolgáltatások, intézmények, oktatási, kulturális, egészségügyi stb. szövetkezetszerű működési keretek között, amelyeknek tagjává is válhatnak mindazok, akik számára mindezek „értéket”, érdeket, hasznosságot testesítenek meg.
- A városokban és a nagyobb lélekszámú településeken a nem szövetkezeti tagok felé irányuló integrált marketing kommunikációra kell helyezni a hangsúlyt, s a szolidaritási elvet célszerű a fókuszba helyezni pozitív módon. Azzal az üzenettel, hogy a városokban élő népesség ezt az új, megújuló szövetkezeti közösségi teret támogassa, (természetesen ehhez meg kell teremteni korszerű

marketing eszközökkel az egyéni vásárlók további érdekeltségét, mint pl.: a közelmúltban elindított „Törzsvásárlói Klub” által nyújtott folyamatos és rendszeres kedvezmények stb. révén) s lehetőség szerint, szükségletei és igényei alapján csatlakozzon a szövetkezeti tagság egyre növekvő táborához a szövetkezeti *tagság révén elérhető előnyök* által teremtett vevőérték-többség miatt. Fontos marketing kommunikációs üzenet: „*Multi-Coop*” a teljes egészében hazai tulajdonú hálózat”! Mindez feltételezi a szövetkezeti kiskereskedelmi üzlethálózat további korszerűsítését, a tőkeerő függvényében a piaci pozíció növelése céljából, hatékony beruházási stratégia révén új, versenyképes üzletek megvalósítását is. A Coop image elemzésével foglalkozó pontban részletesen elemeztem azokat a tényezőket, amelyekre marketing szempontból fokozott hangsúlyt kell fektetni a jövőben a Coop üzletlánc fejlesztési stratégiájában.

A „Multi-Coop” modell, mint egy *regionális szövetkezeti-klaszter integrálja a különféle szükségletkategóriákba tartozó tevékenységeket a szövetkezeti értékek és elvek alapján létrejövő vállalkozások révén* (A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény alapján), amelyek a szövetkezeti tagság, különösen az újonnan csatlakozó szövetkezeti tagok számára is vonzóvá teszik a belépést, és az együttműködés révén elérhető előnyöket. Az új szövetkezeti modell elgondolás megvalósíthatóságához szorosan hozzátartozóként kezelem egy olyan új, *multidisziplináris* elvekre épülő *fogyasztási szövetkezeti marketingstratégia kidolgozását*, amelynek abszolút középpontjában a *szövetkezeti tag helyezkedik el* és számára a multifunkcionális felépítésű modell által biztosítandó, *komplex szükséglet kielégítését hatékony és versenyképes, a tagság és a vevőkör széleskörű szükségleteit kiszolgáló hálózat és marketing eszközrendszer (a „4C” és a „4E” koncepciókra épülően)*²⁸ segítségével biztosítja. A szövetkezeti modell a CSR²⁹ filozófia stratégiai megközelítésére alapozva is „új vevőértéket” tud teremteni a potenciális szövetkezeti tagság körében.

²⁸ A klasszikus „4P” marketing mix (Product; Price; Place; Promotion) fogyasztócentrikusabb új minőségi koncepciói a „4C” (Customer value; Cost; Convenience; Communication), illetve a diverzifikálódott legújabb koncepció „4E” (Environment; Education; Ethic; Empathy) összhangban a holisztikus marketing koncepcióval (Philip Kotler elmélete alapján).

²⁹ Corporate Social Responsibility (Vállalatok Társadalmi Felelősségvállalása) filozófiai elvekre épülő stratégiai megközelítés.

A *regionális szövetkezeti-klaszter* gondolata önmagában is újszerűnek tűnik a fenntartható fejlődés és vidékfejlesztés összefüggésében, azonban kutatásaim során abból a megfontolásból hoztam létre ezt a *kizárólag szövetkezeti szempontból újszerűnek mondható kategóriát*, mert az általános világtendenciák (amint ezt a jelen fejezet elején részletesebben elemeztem) tükrében a megújuló szövetkezeti rendszerben megítélésem szerint elsősorban a *területi és regionális versenyképesség fejlesztésében* rendelkezhet az új modell olyan *versenyelőnyökkel*, amelyek a multinacionális cégekkel szembeni helytállást, a *kihívásokra adandó hatékony válaszokat* generálhatják. A modell-tanulmányban foglalt multidiszciplináris elemzéssel, a társtudományok eredményeire való kitekintéssel, és ezeknek az eredményeknek az új szövetkezeti modellalkotás folyamatába illesztésével, adaptációjával (pl. hálózatelmélet) a fogyasztási szövetkezetek jövőbeni fenntartható fejlődésének, mint szervezetelméleti, gazdasági gazdálkodási céloknak a követelményrendszerén túl egy olyan „háttér-megfontolás” is vezérelt, hogy megpróbáljak elméleti megalapozást adni a szövetkezés egy „ősi gyenge-pontbeli” problémájának a megoldására, a „*szövetkezetek szövetkezése*” kérdésére. A *regionális szövetkezeti-klaszter* az *integrált klaszter-szövetkezet* kvázi „*holdingszerű szervezeteként*” koordinálja az összetett, *diverzifikált új modellbeli funkciókat ellátó szövetkezeteket*. Az új szövetkezeti alapmodell tehát *multifunkcionális tevékenységi szerkezete* következtében önmagában is *klaszterszerűen* épül fel. Fel kell ismerni azt, hogy a *szövetkezeten belüli hálózat szerkezete* felelős azért, hogy a szövetkezet *képes-e alkalmazkodni* a gyorsan változó piaci követelményekhez. Az új modell előnyei miatt várhatóan *dinamikusan gyarapodó szövetkezeti tagság tömegeinek hálózatos szerkezetét kihasználó stratégiák* vélelmezhetően teljesen új jelenségekhez, konkrét gazdasági, erőviszonybeli fejlődéshez vezethetnek. Feltétele: meg kell érteni a szövetkezeti tagság, mint hálózat jelenségeit, ugyanis „*a hálózati jelenségek megértése egy gyorsan fejlődő, újszerű gazdaságban a túlélés alapvető feltételévé vált*” (Barabási 2003. 261.o).

A környezet alakulása mellett a vállalatok fejlődési lehetőségeit jelentősen befolyásolja az is, hogy milyen tevékenységi körrel, működési folyamatokkal, erőforrásokkal rendelkeznek. Vannak olyan cégek, amelyek jövőképük, küldetésük meghatározásánál a „suszter maradj a kaptafánál” elvet követve elsősorban a belső feltételekből, s nem a környezeti trendekből indulnak ki. A szándékok kontrollálásához, pontosításához alaposan meg kell vizsgálni ezeket a jellemzőket, de más szervezeteknél sem haszontalan felmérni, milyen erőforrásokat, képességeket birtokol a cég. A legtöbb

esetben a környezeti és belső adottságok együttes mérlegelése szükséges ahhoz, hogy a vállalat vezetése valóban megalapozott döntéseket hozzon a jövőről.

A stratégiai diagnóziskészítésnél nem hagyományos értelemben vett átvilágításról, a szervezet önmagában való értékeléséről van szó, sőt – megítélésem szerint – a múltbeli fejlődéssel sem érdemes túlzottan foglalkozni. *Azt kell megvizsgálni, hogy a cég képességei, erőforrásai „mennyit érnek a jövőben”; mennyire alkalmasak az elképzelések valóra váltásához, illetve miképpen kellene azokat fejleszteni*, hogy minél nagyobb mértékben segítsék a kijelölt fókuszpontok elérését. *Az elemzés ugyanakkor arra is felhívhatja a figyelmet, hogy az előzetesen felvázolt jövőkép, küldetés-módosítást igényel.* Az analízis során kiderülhet, hogy az elképzelések megvalósítása a belső adottságok olyan mértékű fejlesztését igényli, amit nem érdemes felvállalni, inkább a vízió, a misszió tartalmát célszerű megváltoztatni.

Az új modell-koncepcióban nem csak a szövetkezeti kereskedelmi jellegű cégekről (Coop Rt-k; modell gt-k) van szó, hanem a fogyasztási szövetkezésről (a klasszikus fogyasztási szövetkezéstől eltérő újszerű felfogásban) *gondolkodom* és nem a kereskedelemről kizárólag, mert ha ezt tenném, akkor nem tudnék létrehozni egy *teljesen új „játékteret”* (piaci teret értek ez alatt) a „Kék óceán stratégiát” (Kim Chan-Mauborgne 2006 alapján) ún. *verseny nélküli piaci teret*.

A modellalkotás során *szükségszerűen ki kell lépni a kereskedelemről*, az előzetesen felvázolt elvi, *elméleti megfontolások alapján*, azonban mégis az *egész koncepció alapegysége a Coop bolt, a Coop-üzletlánc*. A modellel kapcsolatos ellenvetésként lehet felvetni, hogy hogyan oldható fel, *hogyan emelhető át a Coop Rt-k, Kft-k profitorientált szervezete ezen a „hálón”*. Hogyan lehet a bolt és a kocsma alapján bizonyítani, hogy *új értéket hoz létre az új modell*, mert akkor beszélhetünk csak *értékteremtésről*, ha *új funkciókat* is tudunk mindezek mellé csatolni. Megítélésem szerint egy Coop bolt attól tud több lenni, mintsem hogy csak egy kereskedelmi egységet, boltot üzemeltető vállalkozásról lenne szó, hogy az adott *lokális környezetben meg lehet teremteni azokat a feltételeket*, amelyek az információtechnológiai „forradalom,, időszakában a szövetkezeti kereskedelmi egységeket „infokommunikációs központokká” tudják változtatni. A modell koncepcióban felvázolt *diverzifikált, új tevékenységi szerkezet* a hagyományos kereskedelmi funkciók ellátásán túl lehetővé teszi *teljesen új szolgáltatási igények kielégítését is* – un. „egyablakos” rendszer kialakításával integrált *összhang teremthető az e-government jövőbeni kiteljesedő koncepcióval a vidéki környezetben is*, s ennek a „Multi-Coop” regionális

szövetkezeti klaszter hálózat lehet a piacvezető tényezője. (Ezek a kereskedelmi egységek a múltban is, mint találkozási helyek, kommunikációs terek működtek a hagyományos módon). Mindez csak jól megtervezett *szövetkezeti, illetve marketing stratégia kérdése.* (Pl. legyen minden Coop üzletben, a legkisebben is egy jól kiképzett kereskedelmi szakember, aki a fogyasztási szövetkezeti tagság igényeit a legkorszerűbb eszközökkel (internet, e-commerce) online módon képes naprakészen intézni, a hagyományos kereskedelmi kiszolgálási funkciókon túlmenően. Mindezeket *kiegészítheti egy sor új, pl.: posta-jellegű stb. szolgáltatás is a helyi igényeknek megfelelően, vagy azoktól függően rugalmasan).*

A megvalósítást (leegyszerűsített módon) a „Multi-Coop” modell példáján (ld. 24. ábra) mutatom be:

A *regionális szövetkezeti hálózatok sikerességéhez* három szempontot kell kiemelni (Sydow 1996. 25.o): a *rugalmasságot, a kooperációt és a specializációt.* Ennek a három feltételnek az ún. *dinamikus, azaz időben változó összetételű regionális szövetkezeti hálózatok* felelnek meg. A dinamikus együttműködési formának (amelyet gyakran nevez a hazai menedzsment szakirodalom „*virtuális szerveződésnek*”) pontosan a flexibilitás az egyik legnagyobb erőssége, a hálózat szerveződésének is a *rugalmas alkalmazkodóképesség* a mozgatórugója (Imreh-Lengyel 2002).

A „Multi-Coop” modellt (ld. 24. ábra) *dinamikus regionális hálózatként* értelmezem. Strukturális összetétele, *multifunkcionális üzleti és intézményi jellege, s azok klaszterszerű szerveződése* révén, ha ezt a dinamikus hálózatot a külső környezetből egy kihívás éri, akkor az adott pillanatban erre legalkalmasabb, a kihívás speciális feltételeihez igazodni tudó néhány résztvevő képez egy *alkalmi hálózatot*, (ez lehet *virtuális szövetkezeti szervezetekre* épülő szerveződés is), amely szerveződés a legjobban meg tud felelni ennek a kihívásnak. *A rendszer dinamizmusa az erőteljes kooperációs készségből (mint a szövetkezés egyik legalapvetőbb jellemzőjéből) ered,* a következő környezeti kihívásra már a *hálózatok más tagjai* fognak *alkalmi jelleggel kooperálni.* A *fenntartható helyi gazdasági fejlődés* egyik alapeleme ennek a *dinamikus regionális hálózati együttműködésnek a támogatása különböző helyi intézmények által.* A dinamikus szövetkezeti hálózatok egyúttal *nyitottak* is, azaz új szereplők (pl. újabb intézmények, egyesületek stb.) is felléphetnek, ez a nyitottság egyúttal a regionális hálózatok alkalmazkodóképességét is erősíti. A résztvevők közötti koordinációt

elősegítő együttműködési fórumok mellett a *regionális szövetkezeti hálózatok elemei közötti koordináció* legfontosabb eszköze a *közösen elfogadott cél, jövőkép, vízió megfogalmazása*. Az *önszerveződő regionális szövetkezeti hálózatok lényege a térség (kistérség) vágyott jövőjének felvázolása és az ahhoz vezető lehetséges utak, a koncepció és stratégiai program megalkotása*. Ezt a *jövőképet* és a hozzá vezető lépéseket *tudatosítani kell mindegyik helyi szereplőben*, mivel egy térség fejlődéséhez számtalan olyan szereplő is hozzájárul, akik nem vesznek részt aktívan a helyi politizálásban (kisvállalkozások alapítása, háztartások lakásvásárlási, fiatalok pályaválasztási döntései stb.) Ebből a szempontból a különböző *területi programok, a területfejlesztési koncepció és stratégiai programok is versenystratégiának minősülnek*, és eszerint is célszerű elkészíteni őket (Lengyel 2003).

Elméleti szempontból fontos megjegyezni, hogy a *dinamikus regionális hálózatok működése* lényegében hasonló a *regionális klaszterekhez* (Lengyel 2003). Nyilván egy *komplex regionális hálózat* az adott régió összes klaszterét átfogja. Jellemző, hogy nincs konkrét együttműködési (formális) megállapodás a résztvevők között, hanem *mindegyik szereplő felismeri (ezért tartom fontosnak az érték- és hálózatelméleti megközelítést és gondolkodásmódot a fogyasztási szövetkezeti modell megalkotása és működtetése során is), hogy az (informális) együttműködés mindenki számára előnyös lehet*.

Főleg olyan fejlesztések széles körű támogatására van esély, amelyek a közvetlenül érdekelt helyi szereplőkön túl a *többség számára is dinamikus agglomerációs előnyöket nyújtanak*. Természetesen *területi egységek közötti versenyben nincsenek erőfölényt korlátozó olyan szabályok, mint amit pl. a versenypolitika előír a termékpiacokon folyó verseny feltételeire*. Azonban a *területi verseny is bizonyos szabályozott mozgástérben zajlik*. Ezt a mozgástérét részben a *makroökonómiai környezet* (adó-, oktatási, önkormányzati stb. törvények), részben a *központi kormányzat gazdaságpolitikai döntései* (autópálya építés, befektetés ösztönzés stb.), részben a *területfejlesztési politika és intézményei szűkítik le*.

Elméleti és gyakorlati szempontból itt jutottunk el a „Multi-Coop” szövetkezeti modell koncepció leglényegesebb tartalmi mondanivalójához. A *fogyasztási szövetkezeti szektornak a jövőbeni új kihívásokra mind elméleti, mind gyakorlati szempontból fel kell készülnie, a versenyképessége megőrzése, és lehetséges fejlődési potenciálja („Kék óceán stratégiája”) kibontakoztatása érdekében* (Kim Chan-Mauborgne 2006).

A regionális felzárkózás, felzárkóztatás kiemelt gazdaságpolitikai prioritás lesz az EU támogatások felhasználása során is a Nemzeti Fejlesztési tervvel összhangban, a 2007-2013. közötti tervezési időszakban. Véleményem szerint a fogyasztási szövetkezeti rendszer jelenlegi rendkívül sikeresnek mondható kereskedelmi versenysztratégiája – azt nem alábecsülve – kevésnek tűnik a jövőben.

Az általam felvázolt elméleti modell *multifunkcionális jellege*, valamint az elméleti háttér megalapozást nyújtó elemzésekből leszűrhető tapasztalatoknál fogva, a *fogyasztási szövetkezetek klaszterszerű dinamikus hálózati szerveződése* tűnik a vidéki lakosság, az élhető falu, az egyébként szinte abszolút üzleti versenyhátrányban lévő vidéki lakosság életminősége fejlesztése és felzárkóztatása szempontjából az egyik *lehetséges, megfelelő stratégiai irányvonalnak*.

Ezzel a stratégiával a *térségek versenyében* – nemzetgazdasági szinten - *nem az erőfölénybe kerülők korlátozása, hanem inkább a verseny veszteseinek segítése fordul elő*. Pl. a regionális politikákban a *lemaradó térségek támogatása*, - a kormányzati gazdaságpolitika aspektusából is -, hiszen a *szövetkezeti klaszterek olyan feladatok regionális szintű megszervezésének és ellátásának a fő gesztoraivá is válnának, amely tevékenységeket mind központi állami pénzeszközökkel, mind pedig helyi regionális, illetve önkormányzati és kistérségi forrásokból támogatnának, az adott régióban élők - szövetkezeti tagok és nem szövetkezeti tagok - életminősége javítása céljából*.

Mindezzel látom *megteremthetőnek* egy, a multinacionális versenytársakkal szembeni új „verseny nélküli piaci tér” szerinti *konceptió* megvalósításának a *nyerő esélyét*.

Egy ilyen, vagy ehhez hasonló új fogyasztási szövetkezeti modell lehet az egyik integrátora a fenntartható fejlődés- és vidékfejlesztéssel kapcsolatos – a primer kutatás gerincét alkotó tanulmányban elemzett – nemes célok megvalósításának kutatásaim összegezése alapján.

5. AZ ÚJ FOGYASZTÁSI SZÖVETKEZETI MODELL KUTATÁSA

Ebben az alfejezetben először az eddigi kutatásaimat kiegészítő - korábban más piackutatók által a szövetkezetekkel összefüggésben elvégzett - primer kutatások eredményeit felhasználva végzett *szekunder elemzésemet ismertetem*.. Ezt követően a *saját primer kutatásaimat* mutatom be (szakértői megkérdezés eredményei; egy falufókuszcsoporthoz tartozó kutatás és a H.1. hipotézis primer kutatása), s végül *összegzem* röviden az új szövetkezeti modellem kutatásával kapcsolatos *eredményeket*.

5.1. Szekunder kutatás

Kutatásom egésze, valamint az új szövetkezeti modellel összefüggő kérdések alátámasztása céljából két korábban készített reprezentatív kutatás leglényegesebb megállapításait mutatom be ebben az alfejezetben.

Először egy SZONDA IPSOS által 2003. májusában végzett kérdőíves közvéleménykutatás – saját kutatásom szempontjából legfontosabb – eredményeit ismertetem.

A kutatás céljáról, módszeréről és a minta összetételéről

A SZONDA IPSOS Média- Vélemény és Piackutató Intézet 2003. májusában kérdőíves közvélemény-kutatást végzett azzal a céllal, hogy bemutassa az aktuális közvéleményt a szövetkezetekkel kapcsolatban.

A vizsgálat során 1500 főt kérdeztek meg, akik a *legfontosabb társadalmi-demográfiai jellemzők – életkor, nem, lakóhely típusa – szerint reprezentálják a 18 éves és annál idősebb magyarországi lakosságot*.

A mintavételi hiba maximum 3%, ami azt jelenti, hogy a vizsgálatban mért adat legfeljebb ennyivel térhet el attól az adattól, amit akkor kaptak volna, ha az összes felnőtt magyarországi lakost megkérdezik. Ha az adat nem a minta egészére, hanem annak valamely csoportjára vonatkozik (pl. nők, falusiak, diplomások), akkor a mintavételi hiba nagyobb. A százalékos adatok közti különbségek statisztikai értelemben nem jelentősek, ha a különbség nem haladja meg a mintavételi hiba nagyságát. A teljes mintára vonatkozó átlagok között a különbségek 1 tizedtől kezdődően tekinthetők szignifikánsak a vizsgálatban szereplő négyfokú skálákon.

A kutatási gyorsjelentésben az adatokat kerekítették, így a százalékok összege 1-2 százalékponttal eltérhet a 100-tól.

A kutatás alapadatai

A 8,3 millió főt reprezentáló minta - elmondása szerint - 15%-a tagja és 4%-a alkalmazottja jelenleg valamilyen szövetkezetnek. Azoknak az aránya, akik korábban voltak tagok, illetve alkalmazottak, 27, illetve 15%.

Sokan többféle szövetkezetnek voltak korábban tagjai, és többszörös tagság jelenleg is előfordul: a megkérdezettek 3%-a két vagy több szövetkezet tagja.

6. táblázat

**Szövetkezeti tagok és alkalmazottak százalékos aránya:
jelenleg és korábban**

	jelenleg tag	tag volt	jelenleg alkalmazott	alkalmazott volt
mezőgazdasági termelőszövetkezet	2	11	1	9
gazdaszövetkezet	1	1	0	0
kisipari szövetkezet	1	3	0	3
takarékszövetkezet	7	11	1	1
lakásszövetkezet	2	3	0	0
fogyasztási szövetkezet	4	8	1	3
diákszövetkezet, iskolaszövetkezet	1	3	1	1
Együtt	15	27	4	15

(Forrás: Szonda Ipsos 2003)

A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetsége által elfogadott *hat érték*: az *önsegélyezés*, a *felelősségvállalás*, a *demokrácia*, az *egyenlőség*, a *méltányosság* és a *szolidaritás* a válaszadók felfogása szerint meglehetősen közel áll a szövetkezet fogalmához, de azért nem kapcsolódik szorosan ahhoz. Más értékeket, mint az összefogást, az együttműködést, a közösségi szellemet, az önszerveződést és az önkéntességet többen érzik a szövetkezet fogalmához tartozónak és kevesebben attól távolállónak, mint a kiemelt hat értéket. Az előző társadalmi rendszerben erőszakos módon létrehozott szövetkezetek rossz emlékére utal, hogy a válaszadók az államtól, a kormánytól való függetlenséget tartják a szövetkezet fogalmától legtávolabb állónak a felsorolt 15 érték közül. Azt pedig, hogy a jelenleg létező szövetkezetekre sem jellemző, hogy e hat érték szellemében működnek, mutatja, hogy azok, akik jelenleg tagjai valamilyen szövetkezetnek, távolabb állónak érzik annak fogalmától e hat értéket, mint azok, akik nem tagjai semmilyen szövetkezetnek.

7. táblázat

**15 érték megítélése:
mennyire áll közel vagy távol a szövetkezet fogalmától?**
(átlagok négyfokú skálán, ahol 1=nagyon közel áll, 4=nagyon távol áll, illetve azok százalékos aránya, akik szerint nagyon közel vagy közel áll és távol vagy nagyon távol áll)

	átlag	nagyon közel vagy közel	távol vagy nagyon távol
együttműködés	1,7	77	10
összefogás	1,7	75	10
közösségi szellem	1,8	73	13
egymás támogatása	1,9	70	15
önszerveződés	1,9	67	15
önkéntesség	1,9	64	19
felelősségvállalás egymásért	2,0	65	19
demokrácia	2,0	64	20
szolidaritás	2,0	63	17
nyitottság	2,0	63	18
részesedés az előnyökből	2,0	61	21
önsegélyezés	2,0	59	20
egyenlőség	2,1	62	21
méltányosság	2,1	59	21
függetlenség az államtól, kormánytól	2,3	49	31

(Forrás Szonda Ipsos 2003)

A felnőtt lakosság egyharmada tud arról, hogy a nyugat-európai országokban sok beszerzési-értékesítési, fogasztási, ipari szövetkezet működik.

8. táblázat

Ismeretek a nyugat-európai országokban működő
szövetkezetekről

(az igenlően válaszolók százalékos aránya)

Hallott Ön arról, hogy a nyugat-európai országok mezőgazdaságában sok beszerzési-értékesítési szövetkezet működik, amelyben a tagok önállóan gazdálkodnak, de közösen szerzik be a vetőmagot vagy a takarmányt és közösen adják el a terményeket, a tejet, a húst?	38
Hallott-e arról, hogy a nyugat-európai országokban sok fogyasztási szövetkezet van, amelyek közös erőből boltokat működtetnek, ahol a tagoknak olcsóbban árusítanak?	36
Hallott-e arról, hogy a nyugat-európai országokban sok ipari szövetkezet van, amelynek a tagjai összeadják a kis pénzüket és közös vállalkozásban működtetnek valamilyen kisebb ipari üzemet?	33

(Forrás: Szonda Ipsos 2003)

Az uralkodó nézet szerint Magyarországon is szükség lenne hasonló szövetkezetekre. A megkérdezettek 64%-ának ez a véleménye és 7%-nyian helyezkedtek az ellenkező álláspontra. A többiek (29%) nem tudtak véleményt formálni e kérdésről.

A baloldali és a liberális pártok, valamint az MDF hívei körében az átlagosnál gyakoribb az a nézet, hogy szükség lenne Magyarországon is önkéntesen szerveződő szövetkezetekre. Az ellenkező nézet a Fidesz-MPP és a MIÉP támogatóinak körében felülreprezentált.

A válaszadók szerint Magyarországon 100 falusi gazdálkodó közül 41-en lépnének be egy ilyen beszerzési-értékesítési szövetkezetbe, s 100 család közül 43-an fogyasztási és 34-en ipari szövetkezetbe. (Ezek az átlagértékek a megkérdezettek 69, 68, illetve 66%-ának a válaszain alapulnak, mivel a többiek nem vállalkoztak a becslésre.)

A megkérdezettek 2%-ának megítélése szerint a saját falujában, városában, a környéken sok, 18% szerint pedig elég sok olyan ember van, aki alkalmas is lenne és hajlandó is lenne ilyen szövetkezetet szervezni. Elég kevés ilyen embert 31%, nagyon kevés ilyen embert pedig 21% feltételez. (27%-nyian nem tudtak állást foglalni.)

Az emberek véleménye nagyon megosztott abban a tekintetben, hogy ha önkéntes szövetkezetek alakulnak Magyarországon, mennyire lesz jellemző rájuk a vizsgált 15

érték. Leginkább azt feltételezik, hogy az önszerveződés, az önkéntesség, az együttműködés és az összefogás fogja jellemezni őket. A kiemelt hat érték érvényesülését kevésbé tartják valószínűnek, mint ezeket. A legritkábban azt valószínűsítik, hogy az új szervezetek függetlenek lehetnek az államtól és a kormánytól.

9. táblázat

15 érték megítélése:

ennyire lesz jellemző az önkéntes szervezetekre?

(átlagok négyfokú skálán, ahol 1=nagyon jellemző, 4=egyáltalán nem jellemző, illetve azok százalékos aránya, akik szerint nagyon jellemző vagy jellemző lesz és kevésbé vagy egyáltalán nem lesz jellemző)

	átlag	nagyon jellemző vagy jellemző	kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző
önszerveződés	2,0	57	20
együttműködés	2,1	57	21
önkéntesség	2,1	54	24
összefogás	2,1	54	25
nyitottság	2,2	50	26
közösségi szellem	2,3	51	28
részesedés az előnyökből	2,3	47	30
egymás támogatása	2,3	47	31
önsegélyezés	2,3	45	28
demokrácia	2,4	46	32
szolidaritás	2,4	44	31
méltányosság	2,4	41	33
felelősségvállalás egymásért	2,5	41	37
egyenlőség	2,5	39	39
függetlenség az államtól, kormánytól	2,5	36	39

(Forrás: Szonda Ipsos 2003)

Ezen 15 értéket általában véve kevésbé látják jellemzőnek az emberek Magyarországra, kevésbé tapasztalják azok érvényesülését a mindennapi életükben. A megkérdezettek többsége valamennyi értékre azt mondta, hogy az kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző Magyarországon. Leginkább a demokráciát, legkevésbé pedig az egyenlőséget látják érvényesülni.

10. táblázat

15 érték megítélése:

**mennyire jellemző általában véve Magyarországra
mennyire tapasztalja a mindennapi életben?**

(átlagok négyfokú skálán, ahol 1=nagyon jellemző, 4=egyáltalán nem jellemző, illetve azok százalékos aránya, akik szerint nagyon jellemző vagy jellemző és kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző)

	átlag	nagyon jellemző vagy jellemző	kevésbé vagy egyáltalán nem jellemző
demokrácia	2,7	33	58
önszerveződés	2,8	30	57
nyitottság	2,8	32	57
Önkéntesség	2,9	26	64
részesedés az előnyökből	2,9	25	65
önsegélyezés	2,9	23	61
szolidaritás	2,9	22	65
együtműködés	2,9	22	70
méltányosság	3,0	21	66
közösségi szellem	3,0	20	72
összefogás	3,0	16	76
függetlenség az államtól, kormánytól	3,0	18	67
egymás támogatása	3,1	17	75
felelősségvállalás egymásért	3,2	13	78
egyenlőség	3,3	10	82

(Forrás: Szonda Ipsos 2003)

Összevetve az értékek jelenlegi, általános érvényesülésére és az önkéntes szervezetekben való majdani érvényesülésére vonatkozó adatsorokat, azt állapíthatjuk meg, hogy *az emberek bíznak abban, hogy a szervezetek előrelépést jelentenek majd ezen értékek terén: feltételezésük szerint valamennyi érték nagyobb szerepet játszik bennük, mint amennyire manapság az Magyarországon általában jellemző.* Különösen az *összefogás és az együttműködés* tekintetében gondolják ezt. A *hat kiemelt érték közül az egyenlőség terén* számítanak leginkább *előrelépésre* az önkéntes szervezetek révén.

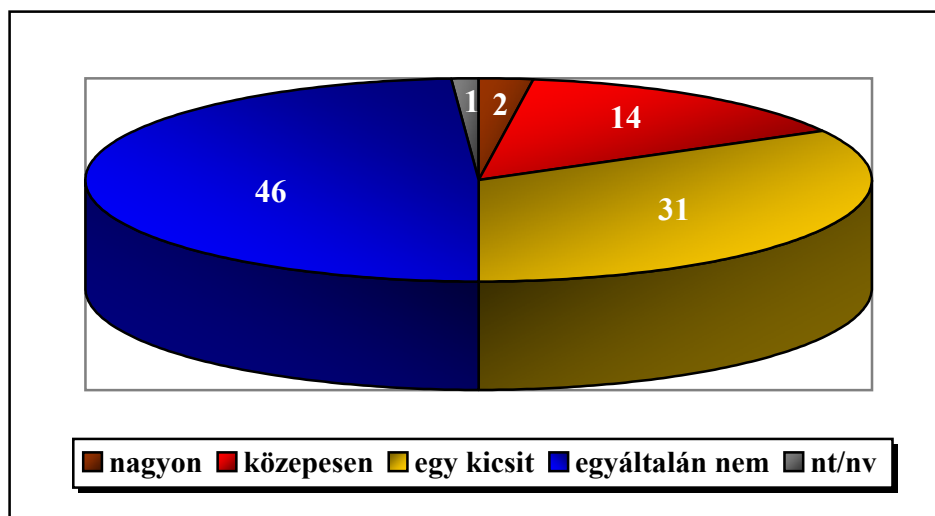
A MEH kutatás háttere³⁰

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás adatfelvétele 2005. március 31. és április 6. között zajlott 1200 országszerte véletlenszerűen kiválasztott felnőtt megkérdezésével. A véletlen mintavételi eljárás miatt a társadalmi-demográfiai jellemzők eloszlása kismértékben eltér a valós arányoktól. Ezt az adatfeldolgozás során – a KSH 2001-es népszámlálása alapján – több szempontos súlyozással korrigálták. A súlyozás után az alapbecslések bizonytalansága kisebb, mint $\pm 3\text{-}4\%$.

Általánosságban elmondható, hogy *a magyar lakosság tájékozatlannak érzi magát a hazai szervezetek tevékenységét illetően. A megkérdezettek csaknem fele azt állítja, hogy egyáltalán nem ismeri a magyarországi szervezetek tevékenységét,* további harmaduk pedig csak kicsit ismeri. Csupán 14 százalékuk állította azt, hogy közepesen és 2 százalékuk azt, hogy nagyon ismeri a hazai szervezetek tevékenységét.

³⁰ (Miniszterelnöki Hivatal Általános Politikai Államtitkárság Stratégiai Elemző és Kutatási Főosztály 2005. április: Vélemények a hazai szervezetek társadalmi szerepéről c. tanulmány alapján)

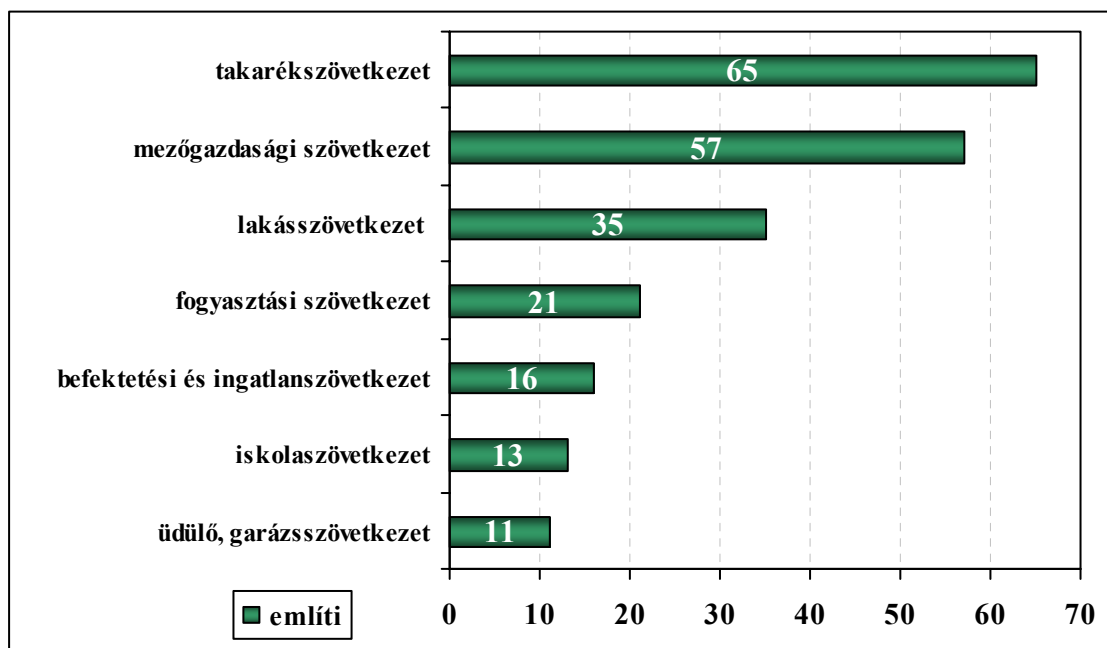
25. ábra: Ön hogy érzi, mennyire ismeri a magyarországi szövetkezetek tevékenységét?
(összes megkérdezett, %)

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szövetkezetek társadalmi szerepéről)

A szövetkezet a magyar lakosság többségének takaré- illetve mezőgazdasági szövetkezetet jelent, a megkérdezettek 65, illetve 57 százaléka hallott róluk. A lakásszövetkezeteket minden harmadik, a fogyasztási szövetkezeteket minden ötödik válaszadó említi. A más típusú szövetkezetek ismertsége csekélyebb, a lakosság kevesebb, mint 20%-a hallott róluk.

26. ábra: Milyen típusú szövetkezetről hallott már?
(nyitott kérdésre adott spontán válaszok, összes megkérdezett, %)

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szövetkezetek társadalmi szerepéről)

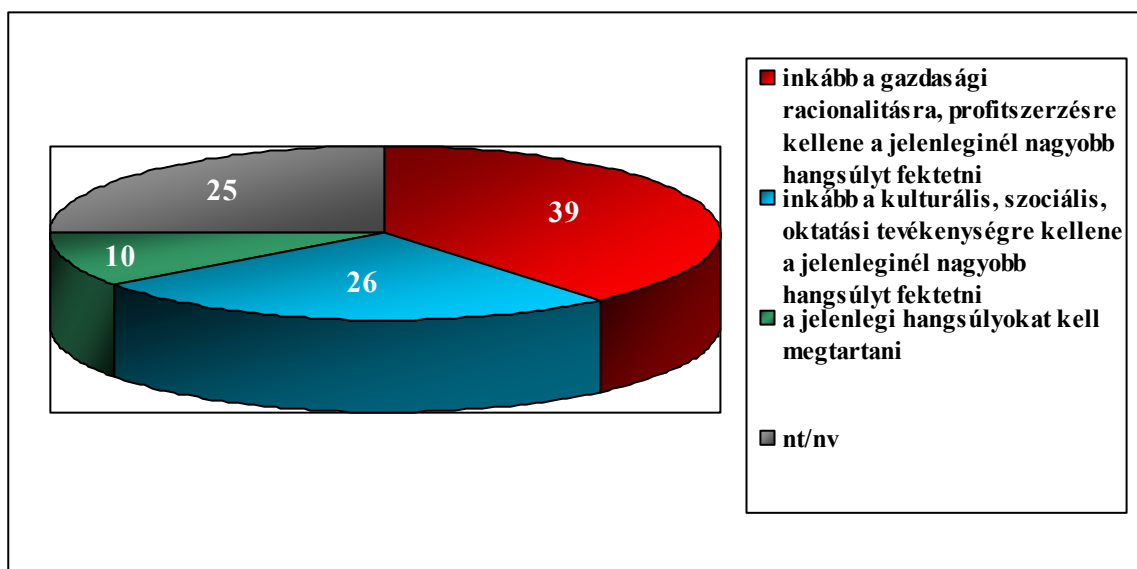
A megkérdezettek 18 százaléka állítja, hogy tagja valamilyen szervezetnek, abszolút többségük (64%) takarékszövetkezeti tag. Az egyéb szervezetek közül többen lakás- (16%), fogyasztási (11%), illetve mezőgazdasági szervezetek tagjai (9%), az iskola- (5%) befektetési és ingatlan- (5%) vagy üdülő, garázsszövetkezetek (2%) tagjainak aránya elenyésző.

Vélemények a modern szervezetekről

A szervezetek tevékenységével mindössze a lakosság egytizede elégedett, ennyien gondolják úgy, hogy a szervezetek működésében a jelenlegi hangsúlyok a megfelelőek. A válaszadók relatív többsége, négytizede szerint a modern szervezetekben nagyobb hangsúlyt kellene fordítani a profitszerzésre. Nincsenek azonban kevesen azok sem (26%), akik szerint inkább a kulturális, szociális, oktatási tevékenységre kellene nagyobb hangsúlyt fektetni, illetve azok, akik nem tudnak válaszolni erre a kérdésre.

27. ábra: Ön szerint a modern szervezetek tevékenységében...?

(összes megkérdezett, %)

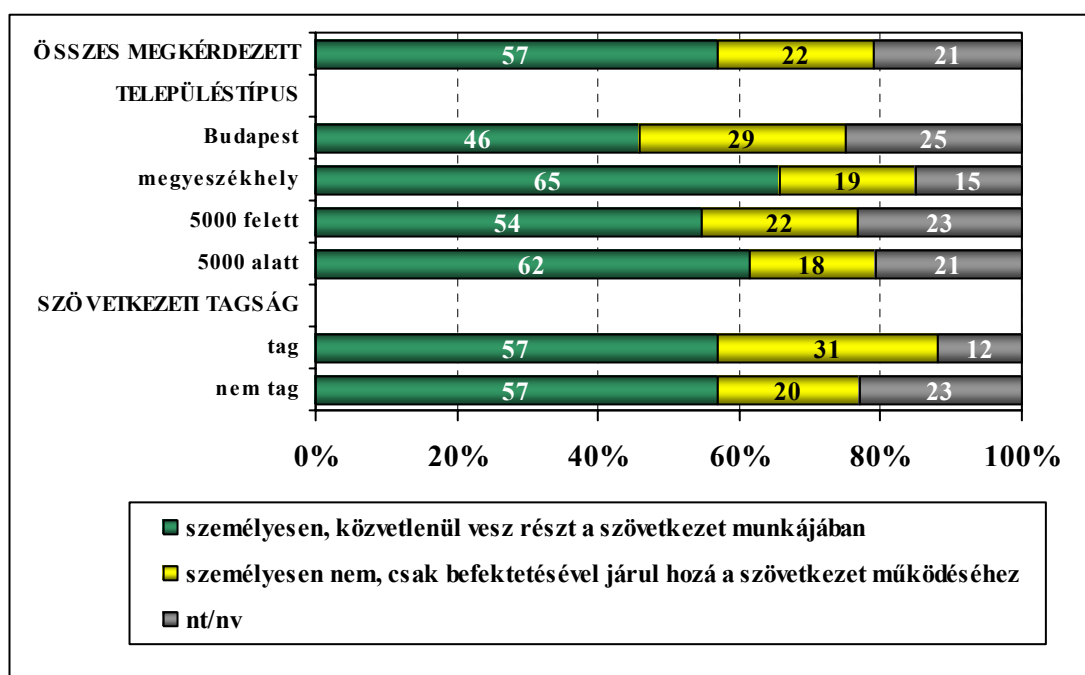

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szervezetek társadalmi szerepéről)

A vélemények abban is eltérnek egymástól, hogy a modern szervezeteknek a tagok önkéntes szerveződésén (22%), profitszerzésén (16%), vagy önsegélyezésén (7%) kell-e alapulnia. Legtöbben azt gondolják, hogy a modern szervezeteknek a felsoroltak mindegyikét ötvöznie kell.

A megkérdezettek abszolút többsége szerint az a jobb, ha a szövetkezeti tagok személyesen is részt vesznek a szövetkezet munkájában. Huszonkét százalékuk szerint az a jobb, ha a tagok csak befektetéseikkel járulnak hozzá a szövetkezet működéséhez. A vidékiek valamivel fontosabbnak vélik a közvetlen részvételt a budapestieknél. A szövetkezeti tagoknak valamivel nagyobb része gondolja a tagsággal nem rendelkezőknél, hogy az a jobb, ha a tagok csak befektetéseikkel járulnak hozzá a szövetkezetek működéséhez, de mindkét csoportban abszolút többségben (57-57%) vannak azok, akik szerint a személyes részvétel is fontos.

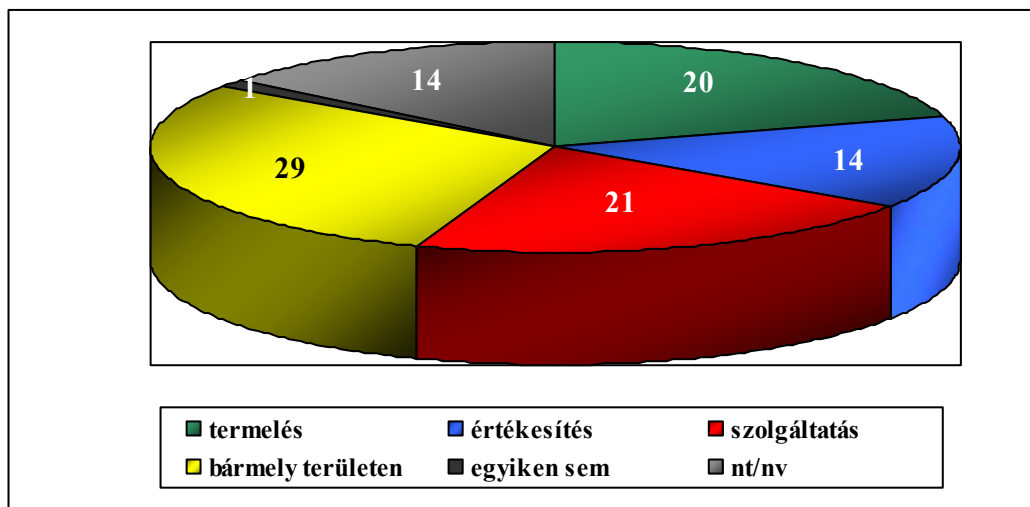
28. ábra: Ön szerint mi a jobb, ha a szövetkezeti tag...(%)

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szövetkezetek társadalmi szerepéről)

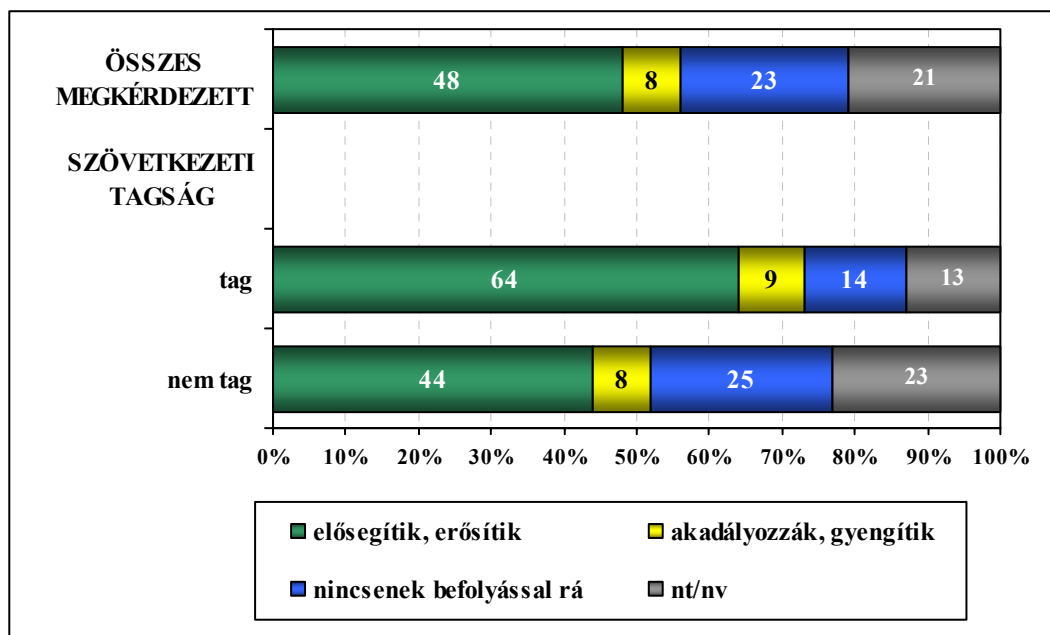
Az emberek csaknem egyharmadának az a véleménye, hogy a szövetkezetek bármely területen hatékonyan működhetnek. A társadalom nagyjából 20-20 százaléka gondolja, hogy a termelés, illetve a szolgáltatás területén lehetnek a leghatékonyabbak a szövetkezetek, és valamivel kevesebben, hogy az értékesítés a legmegfelelőbb tevékenységi terület számukra. A megkérdezetteknek csupán egy százaléka szkeptikus teljesen a kérdéssel kapcsolatban.

29. ábra: Ön szerint a modern szervezetek mely területen működnek leghatékonyabban? (összes megkérdezett, %)

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szervezetek társadalmi szerepéről)

30. ábra: Ön szerint a modern szervezetek inkább elősegítik, erősítik az állampolgárok közötti kapcsolattartást és együttműködést vagy akadályozzák, gyengítik? (%)

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szervezetek társadalmi szerepéről)

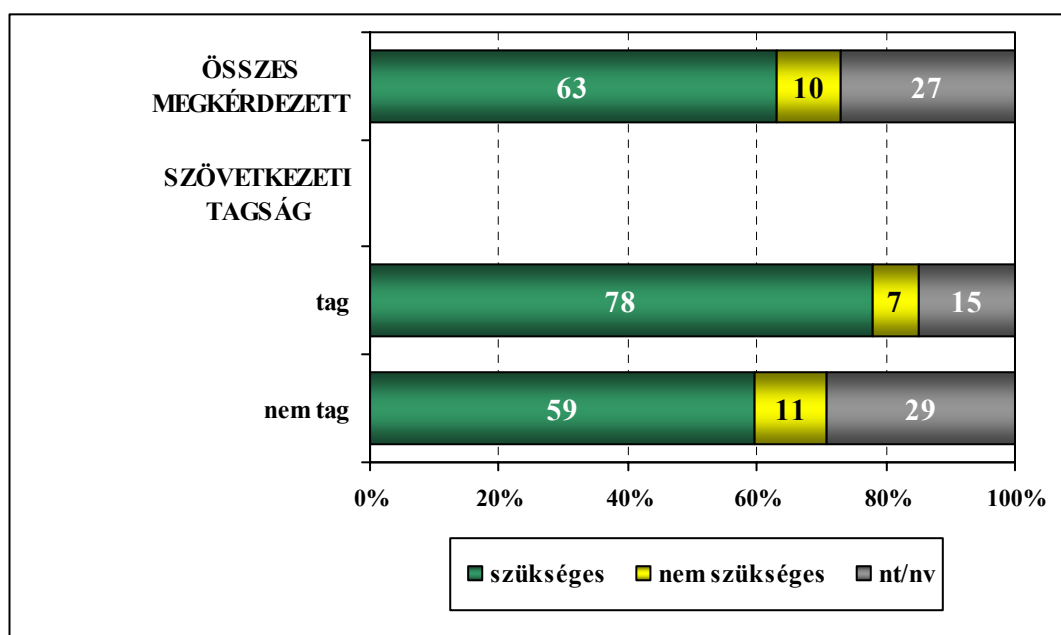
A lakosság közel fele gondolkodik a modern szervezetek állampolgárok közötti együttműködésében játszott szerepéről inkább pozitívan; ennyien vélekednek úgy, hogy a modern szervezetek elősegítik az állampolgárok közötti kapcsolattartást.

Ennek ellenkezőjét – a szervezetek akadályozzák, gyengítik az állampolgárok közötti kapcsolattartást és együttműködést – mindössze a megkérdezettek szűk tizede gondolja. A lakosság további negyede ugyanakkor úgy látja, hogy a szervezetek semmilyen hatással nincsenek az állampolgárok közötti kapcsolatokra. A szervezetek tagok ebben a kérdésben is pozitívabban gondolkodnak a szervezetekről, mint a tagsággal nem rendelkezők. A modern szervezetekről való véleményekben nem tér el radikálisan egymástól az egyes szociológiai-demográfiai csoportok véleménye.

Állam és szervezet

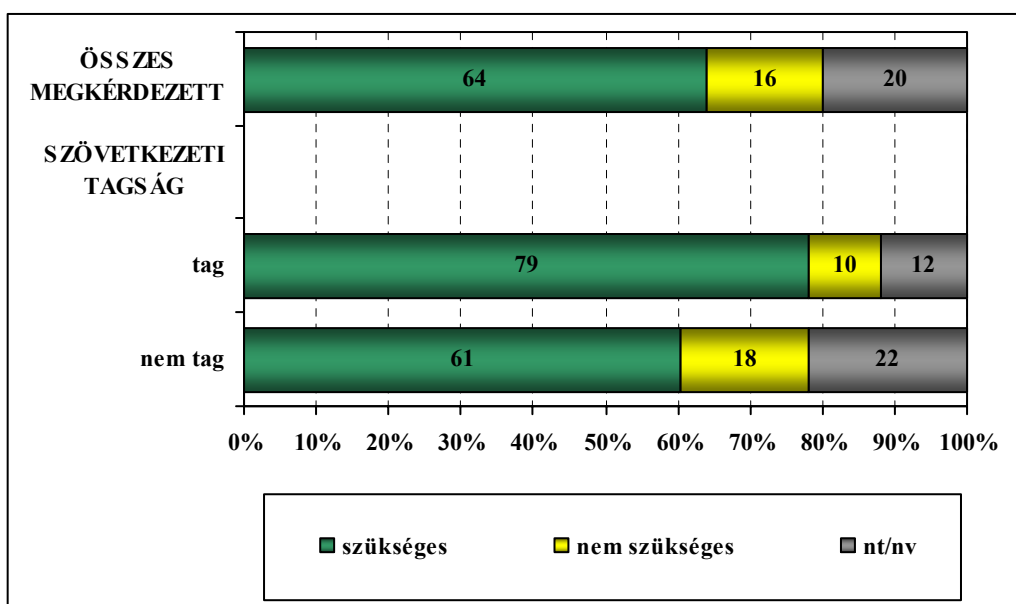
Az eddigiekből kiderült, hogy a lakosság nagyobb hányada inkább pozitívan ítéli meg a modern szervezeteket. Viszont úgy érzi, hogy az államnak is tennie kell azért, hogy minél több modern szervezet működjön Magyarországon. *A lakosság döntő többsége (63-64%-a) úgy gondolja, hogy az államnak egyszerűsítene kell a szervezetek megalakulásához szükséges eljárási formákat, illetve, hogy a szervezeteknek adókedvezményt kell biztosítani a közösségi feladataik ellátásához.* A szervezetek tagok valamivel nagyobb hányadban vélekednek így. Az egyéb szociológiai-demográfiai csoportok között nincs ezekben a kérdésekben lényeges különbség.

31. ábra: Ön szerint ahhoz hogy minél több szervezet működjön Magyarországon a megalakuláshoz szükséges-e egyszerűsített eljárási formákat biztosítani?

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szervezetek társadalmi szerepéről)

32. ábra: Ön szerint a magyarországi szövetkezetek részére a közösségi feladatok ellátásához szükséges-e adókedvezményt biztosítani?

(Forrás: MEH kutatás 2005: Vélemények a hazai szövetkezetek társadalmi szerepéről)

5.2. Az új fogyasztási szövetkezeti modell primer kutatási eredményei

5.2.1. A primer kutatásban alkalmazott módszer

Előrejelzések készítéséhez mindenkor nagy előszeretettel alkalmazták az írásbeli szakértői megkérdezésen alapuló eljárások klasszikusát, a Delphi-módszert, amelynek segítségével feltárhatók a fejlődés fő irányvonalai, a várhatóan bekövetkező események és azok időrendi sorrendje. Átmeneti időszakokban négy cél - az *alternatív fejlődéstendenciák, fejlődési pályák kijelölése; a fordulópontok megkeresése; a múlt és a jelen jövőt befolyásoló erejének előrebecslése; a jövőbeni mozgástér (lehetőséghatárok) becslése* - realizálandó egyforma erősséggel a Delphi-módszer segítségével, amit az csak akkor tud teljesíteni, ha az eredeti eljárástól kissé eltérően, az átmenet feltételeinek, kívánalmainak megfelelően módosított formában alkalmazzák (Nováky 1997). Kutatásom céljával összhangban az ismert tudományos módszerek egyfajta kombinációjával kíséreltem meg a tesztelését egy, az elméleti kutatási eredményeimre és a gyakorlatban szerzett tapasztalataimra épülő új fogyasztási szövetkezeti modell elképzelésemnek.

A Delphi eljárás célorientált módosításának lényege abban van, hogy átmeneti időszakokban a feldolgozott szakértői vélemények másfajta megítélés alá esnek, mint a hagyományos, klasszikus eljárásban. A klasszikus Delphi-eljárás alkalmazása akkor fejeződik be, amikor az egymást követő fordulóknál közel változatlan a vélemények átlagos eltérése. Ekkor nem szükséges a további megkérdezés, mert a szakértők kitartanak véleményük mellett, a csoportban tehát jól elkülönültek a véleményük mellett kitartók és a véleményüket megváltoztatók. A klasszikus Delphi-eljárásban a szöveges értékelés és összefoglaló ezekre a szilárdan megjelent csoportvéleményekre épül, és az azoktól eltérőket úgy értékelik, mint amelyek mások, mint az átlagvélemény. Nem tekintik ezeket igazi, minőségileg más alternatíváknak, csupán eltérő vélekedéseknek, ezért szisztematikus elemzésük is elmarad. Az átmenet időszakában azonban különös figyelmet kell fordítani azokra a véleményekre, amelyek ugyan jelentősen eltérnek az átlagvéleménytől, de amelyek a visszacsatolások, a többmenetes kérdőíves megkérdezések során rendre nem változnak meg. Nemcsak azért fordítok ezekre megkülönböztetett figyelmet, mert lehetséges, hogy ezek - a csoportvéleményhez viszonyítva - jobban megközelítik a jövőbeni valóságot, hanem azért is, mert a csoportvéleménytől eltérő vélemények a jövőnek további lehetséges

alternatíváit (variánsait) adhatják, amelyek kialakulása a jelenből éppoly valószínű lehet, mint a csoportvéleményé. Az átmenet korában semmi biztosíték nincsen arra, hogy a sokak által mondott szakértői vélemény szerint fog a jövő alakulni. Korunkban - a tartós átmenet korában - nem célszerű tehát arra törekedni, hogy a Delphi-eljárás segítségével csak az egyetlen, az esetleg konvergens jövőváltozatot hozzuk felszínre, hanem ugyanolyan figyelmet fordítunk az eltérőekre is. Így vázolható fel a sokszínű jövő, s így fogalmazható meg az út a színes jövőképhez.

A Delphi-módszer jól alkalmazható arra is, hogy a nem szakértők - mint például a társadalmi szervezetek vagy a lakosság - jövővel kapcsolatos vélekedését is feltárjuk. Az átmenet időszakában ugyanis tisztában kell lenni azzal, hogy a szélesebb rétegeket milyen, a jövővel kapcsolatos kérdések foglalkoztatják, milyen válaszokat remélnék jelenbeli problémáik megoldására, milyen várakozásaik, aspirációik vannak a jövőre vonatkozóan, milyen tevékenységekkel, cselekedetekkel kívánnak hozzájárulni a jövő pozitív formálásához. Mit tesznek a jövővel kapcsolatos félelmeik elkerülésére, hogyan készítenek fel másokat a jövőre, milyen a kapcsolatuk más emberekhez és szervezetekhez, milyen elvárásaik vannak arra vonatkozóan, hogy mások mit tegyenek a jövőért általában és az ő jövőjükért különösen. Az egyének (Nováky-Hideg-Kappéter 1994), valamint a hazai nagyvállalatok és szolgáltató vállalatok/vállalkozások (Nováky-Hideg 1998) jövőorientáltságának vizsgálata - aminek eredményei jelentős adalékkul szolgálnak a korszerű jövőkép-vizsgálatokhoz és a szakképzés társadalmi környezetének kutatásához - a Delphi-eljárás sajátos alkalmazásaként fogható fel.

A SEER-módszer

Az események értékelési és felülvizsgálati rendszere (System for Event Evaluation and Review) a Delphi módszer továbbfejlesztése, amit az USA-ban a technológiai előrejelzésre 1968-ban használtak először. Nem üres lappal hanem egy minta előrejelzés megadásával indítják, amit a résztvevők az első menetben kiegészítenek. A második menetben mások sokféle szempontból szólnak ehhez hozzá. Az asszociációk és ötletek képzéséhez ez jobban bevált, mint a Delphi módszer. Kombinálva is továbbfejlesztették a Delphi módszert a brainstorminggal együtt alkalmazva azt. Valóban e kettő, és változataik képezik a hasznosítható kreatív

technikák oroszlanrészét. A jövőbe látás megoldása pedig a kutatómunkában kiemelt fontosságú, ezért e módszercsalád tanulmányozása nélkülözhetetlen (Nováky 1997).

Az elméleti kutatási eredményeimre és a gyakorlatban szerzett tapasztalataimra épülő új fogyasztási szövetkezeti modell elképzelésem tesztelését kutatásom céljával összhangban az ismert tudományos módszerek sajátos kombinációjával kíséreltem meg. Egyrészt a fenti két módszer egyfajta kombinációjaként nem többfordulós, hanem egyfordulós „Szakértői megkérdezést” alkalmaztam egy – a szekunder kutatások és az empirikus kutatás eredményei alapján kidolgozott – minta előrejelzés megadásával, valamint négy nyitott – a téma szempontjából releváns – kérdés feltevésével, amelyekre a szakértők válaszoltak, illetve kifejtették azokkal kapcsolatos véleményüket.

Ezt egészítette ki egy „Falu-fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás”, amelynek a segítségével a szakértőktől megszerzett véleményeket igyekeztünk elmélyíteni mind a vidéki életminőség, az élhető falu és a szövetkezés összefüggésrendszerét, jövőbeni fejlődési lehetőségeit, mind pedig az új fogyasztási szövetkezeti modell „életképességét” kutatva.

A primer kutatásom harmadik része a *H1 hipotézisem* igazolását, vagy elvetését volt hivatott alátámasztani. A „szövetkezet fogalmáról” alkotott megítélést egy *1500 fős reprezentatív minta* alapján elvégzett *szóbeli megkérdezés* segítségével vizsgáltam.

5.2.2. A szakértői megkérdezés (Delphi-kutatás) eredményei

A szakértői megkérdezést olyan szakértői körben igyekeztem elvégezni, amelyben tudományos kutatók, a szövetkezetiséget, szövetkezeti mozgalmat elméletileg is kiválóan ismerő, magasabb tudományos fokozattal rendelkező szakértők mellett a mai fogyasztási szövetkezeti mozgalom legfelső szintű irányítóin, vezetőin kívül az operatív gyakorlati életben csúcsvezetői beosztásokat betöltő személyek is véleményt nyilváníthattak. A kiválasztott és megkérdezett szakértők listáját a 21.sz. melléklet, míg a részletes szakértői válaszokat a 22. sz. melléklet tartalmazza.

Mind az elméleti, mind a gyakorlati szakértők egyöntetűen üdvözltek azt, hogy a PhD kutatásom témájaként a szövetkezeti mozgalom – ezen belül a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem – rendkívül izgalmas és aktuális kérdéskörét választottam.

A szakértőknek megküldött tanulmányban röviden összefoglaltam az új fogyasztási szövetkezeti modell koncepcióm lényegét és négy nyílt kérdést tettem fel, amelyre elemző, értékelő válaszokat vártam és meg is kaptam, amint azt a későbbiekben majd láthatjuk.

Mielőtt konkrétan rátérnék a négy kérdésemre adott szakértői válaszok elemzésére, néhány általánosítható véleményt emelek ki.

Egybehangzó véleménye mind az elméleti, mind a gyakorlati területen tevékenykedő szakértőknek az, hogy a *politika meghatározó szereppel bír* a szövetkezetiség, a szövetkezeti mozgalom, általában a szövetkezetek, ezen belül a fogyasztási szövetkezetek működési feltételeinek alakítása, lehetőségeinek jogalkotáson keresztül történő irányítása, befolyásolása, s a *szövetkezeti értékek és alapelvek érvényesíthetősége tekintetében*. A magyarországi 1989. évi rendszerváltást követően a *politika a szövetkezetek ellen fordult* – vélelmezhetően téves ideológiai felfogás okán – amelynek az lett az eredménye, hogy a korábban oly sikeres agrár- és egyéb, pl. fogyasztási szövetkezeti formációk *átmenetileg vagy tartósan az ellehetetlenülés állapotába kerültek*.

A gyakorlati élet vezetői posztjain tevékenykedő szakértők pesszimistábban ítélik meg a szövetkezeti mozgalom általános fejlődési lehetőségeit Magyarországon, mint az elméleti kérdésekkel is foglalkozók. Az egyik országosan is jelentős Coop Zrt. elnök-vezérigazgatója a következőket írta:

„Mára gyakorlatilag megszűnt a klasszikus „ÁFÉSZ” rendszer, annak legfeljebb csak megnevezésében felel meg, de napjainkban is a szövetkezetek sora alakul át

gazdasági társasággá, vagy szűnik meg végelszámolással, felszámolással. Így van ez az általam vezetett fogyasztási szövetkezetről is”. (Kelemen J.)

Általános az egyetértés viszont abban a tekintetben, hogy a hazai életviszonyok, az általános életszínvonal, a gazdaság általános – az európai színvonalhoz történő – felzárkózása után megvalósíthatónak vélik azokat a ma még „elképzeltetlenné” tűnő új fogyasztási szövetkezeti modell-beli elképzeléseket, amelyeket felvázoltam a rendelkezésükre bocsátott tanulmányomban.

A tudományos kutatással foglalkozó szakértők szinte egyöntetűen üdvözlötték az új modell-koncepcióban megfogalmazott gondolatokat, sőt nemzetközi tapasztalatokkal és példákkal is alátámasztották azok megvalósíthatóságát (ld. Csordás Imre szakértői véleményéből idézet 150.o.). A regionális szövetkezeti klaszter és a klaszter szövetkezet gondolata esetenként heves vitát is kiváltott.

Összességében azonban egyetértés mutatkozott abban a kérdésben, hogy az új típusú gazdaságban a szövetkezeti szektornak is új típusú válaszokat kell adnia a folyamatosan változó körülményekre, és mindezeket figyelembe véve az elméleti kutatások gyakorlatba történő átültetésén érdemes a szövetkezeti modell-alkotás tekintetében is intenzíven dolgozni. Több érdemi javaslat is született a szakértők elemzései során, ezek közül néhányat idézek :

- „A horizontális és vertikális integráció nem csak azonos tevékenységet folytató, hanem az eltérő profilú (kereskedelmi és pénzügyi, illetve biztosítási, termelői és feldolgozó, beszerzési és értékesítési, stb.) szövetkezeti szervezetek számára is alternatívát kínál. Ezek a formák túlmutatnak a leírt változaton. (E tekintetben vitatkozom a szakértő véleményével, ugyanis a modell-koncepciómnak éppen vele egyetértésben lényegi sajátosságai lennének az általa kifogásoltak. Tehát a szakértő általi véleményt, mely szerint „ezek a formák túlmutatnak a leírt változaton”, nem tudom elfogadni). *Az élhető falu szempontjából (mind az azonos, mind pedig az eltérő tevékenységek integrálása) azért érdemes különleges figyelmet, mert a szövetkezetek számára stabilitási, fennmaradási és fejlődési esélyt biztosítanak azáltal, hogy életképessé teszi őket, munkát, jövedelemszerzést, fogyasztást valószínűsítene a helyben lakóknak* (Fekete J.).
- „Az áfészek megalakulását követően eddig három *modell formálódott: 1. az optimális méretet kifejező áfész modell (1968-1989); 2. a struktúraváltást előtérbe állító áfész modell (1999-1998); 3. az integrációt megtestesítő áfész modell (1999-). Érelődnek új követelményei egy új áfész (fogyasztási szövetkezeti)*

modellnek. Tető alá hozása új tudományos teljesítménynek számít és a gyakorlat jó orientálója lehet. Megalkotásánál az alábbi lépéseket javaslom:

- a környezetnek, mint változást generáló erőnek a körvonalazása;
 - a szövetkezet, mint olyan, általános bemutatása, ez a modell legszélesebb alapja;
 - a sajátosságokkal rendelkező fogyasztási szövetkezet (ezen belül is az áfészek) ismertetése, ez a szűkebb környezet;
 - az eddigi áfész modellek bemutatása, minősítésük, meghaladásuk szükségessége és módja; ebből eredeztethető az előnyösebb tulajdonságokkal és képességgel rendelkező modell;
 - az új fogyasztási szövetkezeti modell elvi szintű leírása úgy, hogy az formailag és tartalmilag megragadható legyen, s kapcsolatrendszerben helyezkedjen el. A „miértekre” és a „hogyanokra” elvi szintű tudományos okfejtés történjen”. (Fekete J.)
- „Válasz (Gazdag László): a klaszterszövetkezet – egyelőre elméletben megalkotott modellje – továbbgondolásra érdemes. Ugyanakkor fölhívnám a figyelmet arra, hogy szerintem a magyarországi agrárfejlődési modell sok elemének felújítása is javasolható, mégpedig úgy, hogy a fogyasztási szövetkezeti klaszter ráépülhetne a még meglévő, és fejlesztésre érdemes agrár termelőszövetkezeti modellre. A komplex, belső vertikációs láncolatokat megvalósító, sok lábon álló, termeléssel is foglalkozó szövetkezet alkalmas lehet a kereskedelmi láncolat működtetésére vidéken”. (Gazdag L.) ...” Ezért javaslom a kérdésfölvetés kiterjesztését általában a szövetkezeti mozgalom és modell általános megerősítésének kérdésével.
(Fogyasztási szövetkezeti modell és termelésre is kiterjedő szövetkezeti modell összekapcsolása)”. (Gazdag L.)
 - „Úgy gondolom, hogy általában véve kellene fölvetni a szövetkezeti modellek létjogosultságát, és nem csupán a fogyasztási szövetkezet modelljének fejlesztésével kellene foglalkoznunk.
A megoldást az jelentené, ha a soklábon álló (diverzifikált! Lásd: Diver-Coop elnevezés, 5. o.!), belső vertikumokat megvalósító, megfelelő méretű, termeléssel, feldolgozással és kereskedelemmel egyaránt foglalkozó szövetkezeti modell

fejlesztését kötnénk össze az itt vázolt fogyasztási szövetkezeti klaszter modelljével.

Ugyanis úgy gondolom, hogy a szétforgácsolt termelői szféra is jócskán védelemre szorul”. (Gazdag L.)

- *„A javasolt modell a vidékfejlesztés és a fenntartható fejlődés szolgálatába állítható, megvalósítható, létrejötte elősegíti az élhetőbb falu megteremtését. Mindenképpen alkalmas látens versenyelőnyök kiaknázására, amelyek más módon nem mobilizálhatók. Itt valóban olyan hálózatról van szó, amely a kistelepülések majdnem mindegyikében jelen van. Az erre építhető hagyományos marketingstratégiának azonban sok korlátja van. Szinte biztosra vehető, hogy azok a marketingstratégiák, amelyek középpontjában kizárólag a tiszta gazdasági racionalitás követelményei, azon belül a nyereség növelése áll, nem működőképesek”. (Losoncz M.) ... „A piac horizontális (és vertikális) integrálásában kiemelkedő szerepe lehet a szövetkezeti formának, amely a klaszter szerveződésekre is nagymértékben támaszkodik. A szövetkezeti formán kívül nemigen van olyan intézményi keret, amely erre a jelenlegi körülmények között alkalmas lenne. A szövetkezet játssza ebben a modellben azt a szerepet, amit a klaszterben a kulcsvállalat tölt be (a kulcsvállalatok Magyarországon multinacionális cégek). A klasszikus szövetkezeti elvek bizonyos mértékben helyettesítik vagy pótolják vagy kompenzálják az alacsonyabb profitabilitással kapcsolatos hiányosságokat, illetve a külföldi vállalatokétól eltérő marketingstratégia, ezáltal költségszerkezet alkalmazását teszi lehetővé”. (Losoncz M.)*
- *„Az új fogyasztási szövetkezeti modell koncepciójában foglalt („Diver-Coop”), „Multi-Coop” regionális klaszterszövetkezet elgondolás véleménye szerint elősegítheti-e az élhetőbb falu megteremtését? Elméleti és gyakorlati téren is igen, de látni kell, hogy ez nem elsősorban szövetkezeti, hanem állami és önkormányzati feladat”. (Zs.Szőke Z.) „...A modell megvalósítható, de első feltétel a sikeres gazdasági tevékenység. Továbbá az állam által biztosítandó adózási és jogszabályi környezet megteremtése”. „...A számok magukért beszélnek: 14%-os piaci részesedés az élelmiszerkereskedelmi piacon, évi 400 milliárdos árbevétel, 3000 bolt láncba szervezve a COOP üzletláncban, öt régiós nagykereskedelmi központ az áruellátás biztosítására: ezek az életképesség jelei...”. Ehhez jön még a nemzetközi szintű szövetkezeti gazdasági*

együttműködés fokozásának szükségszerűsége a szövetkezeti kereskedelem európai szintű multinacionalizálódásának megteremtése.

Ebből kiindulva én a „Multi-Coop” nevet tartom a jövő szövetkezete számára több szempontból is megfelelőbbnek (nemzetközi összefogás a gazdálkodásban és sokrétű tevékenység helyi szinten).” (Zs. Szőke Z.)

- „Dr. Géro Imre javaslatát, mely szerint új tartalommal kell megtölteni a fogyasztási szövetkezeti mozgalmat, én kitágítanám, mely szerint az „egész vidéki társadalmi-gazdasági szövetkezést” (amennyiben egyáltalán lehetséges) kell új tartalommal megtölteni”. (Béres V.) „...egy fogyasztási típusú szövetkezeti modell önmagában nehezen segítheti elő egy élhetőbb térség megvalósulását. A szövetkezés fogyasztási típusú modellje a piacgazdaságban már nem teremt olyan szoros kötődést (egymásra utaltságot) az alacsony tőkekövetkeztetésű tag és a gazdasági tevékenységet végző szövetkezet között, ami biztosítaná azt, hogy a tag saját szövetkezete szolgáltatását vegye igénybe. Ebből következhet az, hogy a szövetkezet jövőjét, fejlődőképességét nem csak a versenyhátrányból fakadó magasabb költségigényesség veszélyezteti, hanem a tag vásárlási lojalitásának csökkenése. Ez a lojalitás a fiatalabb korosztályra már egyáltalán nem jellemző”. „...Egy új típusú szövetkezeti modell viszont elősegítheti egy élhetőbb falu (vidék) megteremtését”. „...Az, hogy egy ilyen modell megvalósulhat-e és az elmélet szintjén is van-e realitása, számos kérdést fel kell tenni és meg kell válaszolni:

- a) Miben van versenyhátránya az adott (kistérségnek) falunak?
- b) Mi az oka ennek?
- c) Hogyan lehet ezt megszüntetni?
- d) Megszüntethető-e ez szövetkezéssel ?
- e) Milyen addicionális (társadalmi, gazdasági) előnyt jelent ez a szövetkezőknek? (gazdasági szereplőknek, magánszemélyeknek)
- f) Kiknek érdemes erre szövetkezni?
- g) Hogyan valósítható ez meg?” (Béres V.)

„...A kérdés az, hogy az új generáció a vevőérték maximalizálásakor felismeri-e, fantáziát lát-e a szövetkezeti alapon történő marketing érték növelési lehetőségekben”. (Béres V.)

- „A szövetkezeti háttérből kinövő coop rendszert egyébként hosszútávon

életképesnek tartom, ha végbemennek a gazdasági alapokon nyugvó szükséges szervezeti és tevékenységi integrációk. Ha ez nem következik be vagy nem gyorsul fel, a coop-rendszer rohamosan veszít versenyképességéből”. (Umheiser I.)

- „Az időtállóság kérdését a mindenkori adaptációs, benchmarking szempontok és a korszerűsítési és gazdaságossági szempontok figyelembevételével is felül kell vizsgálni. A fentiek alapján a korszerűsített szövetkezeti modell és annak működtetése minden esetben eredményesebb lehet, és jobban képviselheti az idő előrehaladtával is a szövetkezetben egyesült tagok mindenkori érdekeit. A korszerűsítésben elsődleges lehet a már jól bevált nyugati szövetkezeti minták követése és adaptációja a magyar viszonyokra. Külföldi személyes tapasztalataim alapján mindenképpen javaslom a francia modellek tanulmányozását és azok hasznosítását a magyar gyakorlatban”. (Csordás I.)

A szakértői vélemények elemzése alapján az eredeti hipotéziseimben foglaltak zömében megerősítést nyertek (a hipotézisek értékelésére a 6. fejezetben kerül sor részletesebben).

Hangsúlyoznom kell azonban azt, hogy a jelenlegi magyarországi gyakorlatban tapasztalható és érvényesülő tendenciák nem nyújtanak kedvező táptalajt a modellben foglalt hosszú távra érvényes értékek megvalósításának. *Az új modell jelenkori megvalósíthatóságát kétségbe vonó szakértők is megjegyezték, hogy az általános gazdasági helyzet, a vidék fokozottabb felzárkóztatása és felzárkózása esetén valóban szükségessé válik egy a modellben foglaltakkal azonos, vagy ahhoz hasonló szövetkezeti rendszer-struktúra változás a korszerű – az új típusú gazdaság követelményeivel összhangban álló – diszciplínák elméleti megalapozottságára épülően.* Az elsősorban operatív gyakorlati területen vezetői funkciót betöltő szakértők azonban rövidtávon (napjainkban) *nem látják megvalósíthatónak a modellbeli elképzeléseket, s hangot adtak azon észrevételüknek is, hogy ebben alapvetően két döntő tényező a „ludas”.* Az egyik a jelenlegi fogyasztási szövetkezeti humán-erőforrás oldal – elsősorban az „előregedett” felső vezetői gárda, másrészt pedig a politikai háttér támogatottság jelenlegi hiánya. Ha az új szövetkezeti modellt a javaslatok alapján egy még komplexebb integrált egységes klaszter szövetkezetként vizsgáljuk, *meghatározó szereppel kezelve ebben az agrár-szövetkezést is, akkor már jóval nagyobb esélyt adnak a szakértők is az elméleti elgondolásom gyakorlatba történő átvittethetőségének.*

A kutatás egyik legfontosabb új eredményeként értékelem annak a gondolkörnek a felszínre kerülését, amely szerint az eredeti modellbeli elképzelésemtől eltérően az „új szövetkezeti modell”-t valóban szövetkezeti modellként és nem leszűkített értelemben vett „fogyasztási szövetkezeti modell”-ként célszerű kezelni. Ez nem zárja ki a klaszter-szövetkezet, illetve a regionális szövetkezeti klaszter fogalmának tartalmi megvalósíthatóságát, sőt véleményem szerint még erősítheti is az ezen az alapon szerveződő dinamikus regionális hálózatok jövőbeni szerepét.

Örvendetes új eredményként állapíthatom meg a marketing diszciplína szakértők által is elismert felértékelődését a fogyasztási szövetkezeti mozgalom, így a szövetkezeti bolti kiskereskedelem (Coop-üzletlánc) tekintetében is. A dolgozatban a korábbi fejezetekben részletesen foglalkoztam az együttműködésben rejlő lehetőségekkel, s azzal, hogy a fogyasztási szövetkezetek még „aranykorukban” sem használták ki igazán a szövetkezeti tagságuk nyújtotta marketing és vevő-értékből kinyerhető szinergiákat. Az új modell alapvetően ezeknek az értékeknek (szoros összhangban a szövetkezeti értékekkel és alapelvekkel) a felismerésére és szövetkezetpolitikai, valamint gazdasági, gazdálkodási, üzletpolitikai kiaknázására épít, annak érdekében, hogy a megroppant magyar szövetkezeti tagi bázis újra életre tudjon kelni és erejét a vidéki életminőség fejlesztése, valamint a városokban élő szövetkezeti tagság lojalitásának növelése érdekében is kamatoztathassa.

Az elemzés korrekt volta megköveteli, hogy megemlítsük, volt olyan szakértői vélemény is, amelynek a szerzője a hagyományos fogyasztási szövetkezeti alapokon nem látja „revitalizálhatónak” a jelenlegi – szerinte csak névlegesen – fogyasztási szövetkezeti rendszernek mondott struktúrát.

Összességében megállapítható, hogy az újszerű elméleti megközelítésekre épülő új fogyasztási szövetkezeti modellem a felkért szakértői körben rendkívül értő és ambíciózus, valamint kriptikus tesztelésen esett át. A fentiekben vázolt új eredmények egyben a modellel kapcsolatos további kutatások szempontjából is rendkívül sok hasznos gondolatot hoztak felszínre, előre vetítve a kutatás jövőbeni továbbfolytatása új irányainak a lehetőségeit is.

5.2.3. Falu fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás eredménye

A primer kutatások gerincét alkotó Delphi-kutatási (Szakértői-megkérdezés) eredményeim megalapozottabbá tétele érdekében egy kvalitatív „falu-fókuszcsoporthoz” kutatást is végeztem. A megkérdezést egy előre összeállított forgatókönyv alapján folytattam le Szegeden, a COOP-Szeged Zrt központi irodájában (Szeged, Szent István tér 16.; A forgatókönyvet ld. 23.sz. melléklet)

A fókuszcsoporthoz összetétele kizárólag Szeged környéki falvakban lakókból állt, az alábbi nem- és életkor szerinti megoszlásban (összesen 6 fő):

- 60 évnél idősebb nő egy fő;
- 60 évnél idősebb férfi egy fő;
- 30-60 év közötti nő egy fő;
- 30-60 év közötti férfi egy fő;
- 30 év alatti nő (megbetegedett);
- 30 év alatti férfi egy fő.

A fókuszcsoporthoz interjú lebonyolításában a COOP-Szeged Zrt elnök-vezérigazgatója segítette munkámat, mind a felsorolt személyek felkérése, mind pedig a megkérdezés technikai lebonyolítása tekintetében.

Az interjúra 2006 december 11-én 9.00-tól kb. 13.30-ig került sor a COOP irodaépületében. Az interjút teljes terjedelmében videofelvételen rögzítettem. A részletes jegyzőkönyv a mellékletben található (ld. 24. sz. melléklet: Falu-fókuszcsoporthoz megkérdezés jegyzőkönyve). A forgatókönyv alapján négy fő témában kutattam a vizsgálatba vont személyek véleményét:

- **A falusi életminőség**

Miért érdemes falun élni; Mi az ami legjobban hiányzik a faluban; Mi a vonzó a falusiak számára a városi életben; Össze tudják-e hasonlítani a két lakóhely-típust; Milyen a falu ellátottsága szociális, kulturális, oktatási, művelődési, egészségügyi, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltatási infrastruktúra tekintetében; Van-e Internet hozzáférés a faluban és használják-e; stb.

- **A szövetkezés és az együttműködés (kooperáció) általános megítélése**

Vannak-e olyan célok a faluban, amelyek érdekében érdemes volna összefogni, együttműködni; Mennyire jellemző a falun élő, vidéki emberekre az

együttműködés; Mit gondolnak a szövetkezésről, a szövetkezetekről; Működik-e szövetkezet a faluban, milyen típusú; stb.

- **COOP Üzletlánc, a falusi kereskedelmi ellátás színvonala**

Tagja-e Ön az Áfésznek, részvényese-e a COOp Szeged Zrt-nek; Sikeresnek tartják-e a Coop-üzletláncot; A kereskedelmi ellátás általános és szövetkezeti színvonala; Vásárlási szokásaik; Vélemény a Coop üzletlánc konkurenseinek tevékenységéről; stb.

- **Az új fogyasztási szövetkezeti modell**

Mit gondolnak a bemutatott modell-elképzelésről; Életképesnek tartják-e az elképzelést; Mivel egészítenék ki a bemutatott tevékenységi köröket; stb.

Az első kérdéskörben a *falusi életminőséggel* foglalkoztunk. Arra a kérdésre, hogy miért érdemes falun élni, a következő vélemények hangzottak el. Általában a megkérdezett falun élők nem szeretnék városban élni, még akkor sem, ha korábban már éltek hosszabb-rövidebb ideig városban. Ezt a véleményüket olyan gondolatokkal támasztották alá, hogy áttekinthetőbb a közösség, jobb ismeretségek alakulhatnak ki, falun a szomszédokkal is barátságban van az ember, aki szereti az állatokat, az állatot is tarthat, a kis közösségben a kapcsolatok talán még szorosabbra tudnak fűződni. Általában összetartóbbnak ítélik a közösséget. Figyelemre méltónak tartják egyesek, hogy az emberek pozitív értékek mentén képesek nagyobb összefogásra (pl. házépítés esetén kaláka stb.). Kiszámíthatóbb az életpálya alakulása. A generációk közötti összetartás a sok vita ellenére is stabil. A többgenerációs tapasztalatokat jobban át tudják adni.

Ami legjobban hiányzik a falun az a városi szolgáltatások elérhetősége, ami az utazási költségek emelkedésével, az anyagiak miatt egyre nehezebbé válik. Tulajdonképpen a falu összkomfortossá vált, nagyjából a lakhatás meg egyéb, TV, rádió, telefon, víz, gáz stb. tekintetében. Alapvetően a *munkahely* az, ami hiányzik a faluban, mert ez az, ami megváltoztatja a falu egész létét, a múltját. A közösségi szellem, az összetartás a faluban hagyományosan jóval magasabb színvonalú volt, mint a városban, azonban ez is megváltozott a rendszerváltás óta, amiatt, hogy helybéli munkahelyek szűntek meg, a falusiak nagy része kénytelen a közeli városban munkahelyet keresni, oda jár dolgozni, tehát mindezek miatt a korábbi megszokott közösségi szellem hiányzik. Relatív módon még mindig nagyobb, mint a városban. A megkérdezettek véleménye megegyezett abban a tekintetben, hogy igazából mindenki ott él meg legjobban ahol született, és ott kellene megtalálni az életterét, s elismerik,

hogy biztosan máshol is lehet jól megélni, de a falun véleményük szerint jobb, azoké szerint is akik már életük során éltek városban.

A falun élő megkérdezetteknek, az agrárgazdasággal kapcsolatos véleménye röviden a következőkkel jellemezhető. Arra a kérdésre, hogy ahol élnek, van-e mezőgazdasági termelés, termeltetés, általános volt a válasz, hogy nagyon kevés. Az igazi mezőgazdaság, mint az a 70-es évekbeli „aranykorában” volt szinte teljesen megszűnt a Szeged környékbeli falun élők véleménye szerint. Van 2-3 nagygazda, aki műveli a földeket, de a kicsik szinte teljesen eltűntek. Azt mondják nem is éri meg művelni a kis földbirtokokat. Nagy hiányossággként élik meg azt, hogy a földbirtokok döntő hányada pár ember kezében van, vagy ők bérlik, de nincs szövetkezet. A 90-es évek első felében, a privatizációs időszakban sok olyan ember jutott földhöz, akik megfelelő információval és pénzzel rendelkeztek – ügyvédekre és orvosokra gondoltak – akik azt sem tudják, hogy hol van a földjük. A birtokviszonyok viszonylag gyorsan átrendeződtek ezidőtájt. Kialakult egy középirtokos rendszer, de ezek nincsenek kapcsolatban, maximum annyira, hogy elkérik egymástól a gépet, tehát nem szövetkezetről van szó. Markánsan kirajzolódó vélemény volt a falu kérdéskörrel kapcsolatosan, ha egy falut vizsgálunk, akkor azt kell nézzük, hogy a helyi közösség, az egyén és a földterület tulajdonlásáról szóló kérdés hogyan reflektál az egyén tekintetében. Ez a három kérdéscsoport el is intézte az egyént, abban a tekintetben, hogy hová helyezte el őt a közösség a falusi társadalmi hierarchiában. Elmondták az interjúalanyok, hogy a falusi ember ragaszkodik a begyakorlott falusi életformához, azért, mert az egyéniségét veszíti el, hogyha bekerül egy olyan környezetbe, ahol nincs már szüksége azokra az ismeretekre, amelyeket a falusi életformában élve magáénak vallott. Ezért látszik meginogni a földtulajdonlással, földhasználattal kapcsolatos kérdés, ami összefügg a szövetkezet kérdésével is. A generációváltás során sokkal több tapasztalatgyűjtésre lenne szükség ezek hasznosítására. „A mezőgazdaság részeire hullik szét, ha nem lesz olyan gazdasági alapja, ami tekintélyt, rangot adhat, ahol az emberi tevékenységet értelmesen ki lehet fejteni, tehát egyáltalán egy *jövőképet* kialakítani, mégha ez kicsit maradinak is számít” (Faragó M. Vilmos)

Úgy érezhető, hogy a szövetkezetek megszűnésével, a szaktudással rendelkező emberek is eltűntek. „...A szövetkezetekben dolgozó emberek megszokták, hogy őket szakemberek irányítják. Ezek nem azért mert buták, csak egyszerűen nem voltak arra rákényszerítve, hogy valamit önállóan kitaláljanak, önállóan értékesítsenek. Így aztán ugye „lebénultak”, így kell, hogy mondjam, mert nem volt mögöttük

szaktudás, nem volt mögöttük a termelőszövetkezet gépállománya, mert a kisebb emberek odabújtak a termelőszövetkezet mögé, és a vetésekhez, aratásokhoz azért összejöttek azok a gépek, és ezek hirtelen megszűntek”. (Novák Ferenc)

Az agrárjellegű termelő vállalkozásokon túl más típusú termelő tevékenység még a Szeged környéki falusi településeken is csak elvétve fordul elő (pl. hőszigetelő anyag gyártás; gumiiipari tevékenység „Taurusz” stb.)

A falu szociális ellátottsága, a kulturális, oktatási, művelődési, egészségügyi, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltatási infrastruktúrájával összefüggő kérdéskörrel a következő vélemények hangzottak el. Általában van faluház, sportpálya, Teleház, ahol Internetet is működtetnek. Vannak különféle nemzetiségi kultúrcsoportok (néptánc stb.). A kereskedelmi hálózati ellátottság is megfelelő, a COOP Szeged Zrt. üzletein túl jelentős számú magánkereskedés és hálózatba szerveződött egyéb bolti kiskereskedelmi egység működik a falvakban (pl. REÁL, CBA stb.). Jellemző módon olyan szolgáltatások hiányoznak, mint pl.: lakatos, bádogos, kisebb háztartási javító-szerelő szolgáltatások. Ezt hiányolják a falun élők. E kérdés tekintetében a Szeged környéki, illetve a Dél-Tisza menti ÁFÉSZ vonzáskörzetébe tartozó falvak „összkomfortosak”, jól felszereltek, jól állnak a megkérdezettek véleménye alapján.

A második kérdéskörben a *szövetkezés és az együttműködés, a kooperáció* általános megítélését vizsgáltam.

Arra a kérdésre, hogy *vannak-e olyan célok a faluban, amelyeknek az érdekében érdemes lenne szövetkezni, meglehetősen negatív vélemények hangzottak el.*

Folytonosan visszatérő problémaként érzékeltem a földosztás problematikáját. A kis parcellák, kis birtokok nem tudják betölteni azt a szerepet a családok életében, amit vártak a politikai döntéshozók a rendszerváltás utáni privatizációs hullám során ettől a lépéstől. Egyes vélemények szerint kár volt kiosztani a földeket, de hasznos is volt. Ha *szövetkeznének* több hasznuk lehetne, a termelést értékesítés követné. De a jelenlegi formájában nem sok értelme van, mert akinek van egy kis földje, általában az is kiadja bérbe, hogy legalább számára is valamilyen hasznot hajtson, mert a megművelése nem éri meg a család számára.

A falun élők tekintetében a múltbeli társadalmi értékrendek átalakulása következtében szinte azt lehet mondani, hogy megszűnt napjainkra az a fajta együttműködési szándék, hajlandóság, ami régebben megvolt. Azt mondták „elégge elvadult a világ”. Nincs olyan közös cél, aminek az érdekében ez létrejönne. Túl anyagias lett a világ, nincs hajlam ennek következtében a közösség létrehozására. A

városból kiáramló emberek – részben divatból is – hatására felhígult a klasszikus falusi életforma. A korábbi emberbaráti, szomszédsági ismeretségek nem egy szervezett szövetséget, hanem egy emberi kapcsolaton alapuló baráti közösséget hoztak létre. Ez ma már hiányzik. *Az interjúalanyok elmondták saját tapasztalataikra alapozva, hogy minden emberben benne él az egzisztenciális elszigetelődéstől való rettegés, félelem. „...Kiesek az állásomból, nem lesz tekintélyem, nem bírom a gazdaságomat vinni, mit fognak szólni a rokonok, lebetegszem, mint családfő elveszítem a családon belüli tekintélyemet. Alapvető emberi szükséglet, hogy valamilyen személyiséggel megjelenhessen a szűkebb, vagy tágabb környezetén belül az ember. Félnék, hogy az egzisztencia veszélybe kerül. Én nagyon sok embernél tapasztaltam régen, hogy a szövetkezetben nem csak az anyagi érdeküket látták, hanem valamilyen módon, abba a struktúrába, abba a szervezetbe be tudott a saját szellemisége, saját igénye, tehetsége meg adottságai szerint illeszkedni”.* (Faragó M. Vilmos). Faragó M. Vilmos a szövetkezetnek azt a struktúráját tartja a legnagyobb értékének, hogy ha ez jól jön össze, és nem külső nyomásra, hogy a legtehetségesebbek, legügyesebbek lehetnek az élen, és olyan szervezet alakulhat ki, hogy mindenki a maga tehetségének és ambíciójának megfelelően kereshet pozíciót ezen a munkaszervezeten belül.

Kölcsönösen egyetértettek a fókuszcsoporthoz tartozók abban, hogy szövetkezésre szükség lenne. Hogy milyenre, ebben nem volt egyöntetű a vélemény, de érzékelhető volt, hogy elsősorban termelési jellegű termelőszövetkezetekre, az agrár problémák kezelhetősége, ezen keresztül a falusi munkalehetőség megteremtethetősége érdekében is. Baloghné véleménye szerint például szükség lenne a szorosabb együttműködésre, a szövetkezésre, „...de most valahogy nem olyan a világ, hogy ez létrejöhessen”.

A szövetkezéssel kapcsolatban további érdemleges vélemények is elhangzottak. Faragó M. Vilmos szerint az egy tag egy szavazat elve „...egy lelki gyógyírt jelent egy olyan réteg számára, akiknek sose számított különösebben a véleménye”. Nagyon sokféle döntéshozatali mechanizmus van, de az „...egy tag egy szavazat elve ellensúlyozta, hogy a tehetségesebb, az ügyesebb az ugyan előbbre jár, de az egymás iránti kölcsönös nyitottságot és az együttműködési készséget nagyban befolyásolta” (Faragó M. Vilmos). *A fókuszcsoporthoz tartozók véleménye alapján a szövetkezeti értékek és alapelvek időtállóak és szükség van rájuk, jóllehet a körülmények változásával összhangban önmaguk is folytonosan változhatnak.* Sarkalatos kérdésként vetődött fel magának a „szövetkezet” szónak a jelentése napjainkban. A megkérdezettek egyöntetű véleménye alapján a rendszerváltás óta sokan – különösen

politikusi körökben –, „...egy kicsit undorral mondták ki a szövetkezet szót” (Novák Ferenc). Véleményük szerint *sajnálatos, hogy mostanában a politikusok „szitok” szóként használják a szövetkezetet.*

A falusi életformához egyértelműen hozzátartozónak tartják a csoport tagjai a szövetkezést. Véleményt kértem továbbá arról is, hogy hogyan ítélik meg a szövetkezés ügyét a városok tekintetében. Szükség van-e szövetkezetre a városban is.

Tapasztalataik alapján úgy látják, hogy *a szövetkezésre, illetve bizonyos formáira (pl. bolti kiskereskedelem) általánosságban a városban is szükség van.* Érdekes gondolatként vetődött fel, részben a korábban említett politikusi megközelítéssel összefüggésben, *hogy egyesekben van valamilyen fajta félelem a kis emberek összefogásával szemben, és ezért sem támogatják az így gondolkodók a szövetkezés ügyét. Mindez a városok esetében még hangsúlyosabban jelentkezik.* Az áfész boltot többször is egyfajta pozitív értékeket kifejezésre juttató „*találkozási hely*”-ként említették a megkérdezettek, ami marketing (kommunikációs) szempontból is fontos tényező lehet a jövőbeni szövetkezeti stratégia és a fejlődési pálya meghatározása tekintetében.

A fókuszcsoportos kutatásom *egyik leglényegesebb eredménye, hogy több szempontból megerősítést nyert az az alaphipotézisem, hogy a szövetkezés lényegi tartalma általánosságban és elviekben is az „értékek” körében keresendő, illetve ezirányból jól közelíthető. Hétköznapi nyelvre ezt pl. úgy fordították le a válaszadók, hogy a szövetkezeti boltok személyesebbek a hipermarketeknél, a vásárlók általában személyesen ismerik az eladót, a vezetőt, mindenkit. Ebben „leledzik” a szövetkezeti bolti kiskereskedelmi egységek, így a Coop-üzletlánc „varázsa” is (Balogh Györgyné).* Én is úgy látom, hogy a fogyasztási szövetkezeti bolti kiskereskedelmi egységek egyfajta „*infokommunikációs-hely*” szerepet is betöltenek, s mindezt a vásárlók rendkívül pozitívnak tartják, szeretik. Ezt, és hasonló más dolgokat olyan *emberi értékek*ként is kezelhetjük, amelyekre az embereknek szüksége van, igénylik.

Ugyanakkor felszínre került egy másik érdekes – a szövetkezésre negatívan ható – gondolatkör is. Ez a *bizalom és a bizalmatlanság ellentétpárral jellemezhető, amihez társul még az anyagi helyzet, az anyagiak. A nehéz anyagi sorsú emberek körében (pl. munkanélküliek) úgy látják, hogy nem tud működni a szövetkezés lényege: az összefogás, a bizalom hiánya, a bizalmatlanság miatt.* Vér István véleménye szerint falun se nagyon lehet megvalósítani, de a falun még mindig nagyobb esélyt lát rá, mint a városban. „...*A szövetkezet az, hogy összefogás*” (Vér István). A válaszadók

egyetértésre jutottak abban, hogy napjainkban *az emberek egymással szembeni bizalmatlanságát a jelenlegi társadalmi rend is sugallja.*

Ez utóbbi bekezdésben foglalt gondolatokat azért tartom *kiemelkedően fontosnak kutatásom szempontjából,* mert látszólag *azt támasztja alá, hogy a szövetkezés, mint vállalkozási forma nem működik és a gyakorlati tapasztalatok is azt látszanak igazolni, hogy a szövetkezeti eszmeiség „térvesztésével” állunk szemben.* Véleményem szerint a *szövetkezetelmélet újragondolására és a dolgozatomban megkísérelt multidiszciplináris megközelítésre éppen azért van szükség, mert hagyományos módon, illetve felfogásban úgy tűnik, valóban nem lehetséges felszínre hozni, kibontakoztatni és gyakorlatba átültetni a szövetkezeti értékekre és alapelvekre épülő együttműködési formát, a szövetkezést.* A tőke teljhatalmával szemben azonban a legújabb tudományterületek eredményeire alapozva és újszerű alkalmazásukkal lehetségesnek látom a *szövetkezeti összefogásban rejlő lehetőségek jövőbeni magasabb színvonalú kihasználását.* (A fókuszcsoportos kutatásom negyedik kérdéskörében, az új szövetkezeti modellről alkotott vélemények elemzésénél erre a gondolatra még visszatérek).

A *harmadik* kérdéscsoportban A COOP üzletláncról, a falusi kereskedelmi ellátás színvonaláról mondtak véleményt a kutatásban résztvevők.

A falusi kereskedelem is sokszínűvé vált a rendszerváltást megelőző időszakkal szemben. A szövetkezeti üzletek mellett megjelentek a magánkereskedelmi egységek, láncok, sőt multinacionális kiskereskedelmi üzletláncok is. *Az áfész és Coop-üzletlánc bolti kiskereskedelmi egységei által nyújtott ellátási színvonallal összességében elégedettek a falun élő megkérdezettek. A Coop-üzletláncot kifejezetten sikeresnek tartják, mind az üzletek színvonala, választéka, az érvényesített eladási árak, a kiszolgálás kultúrálttsága stb. tekintetében. Jó lépésként említették a fogyasztási szövetkezeti rendszer egészén belül az 1992-ben hozott döntést, mely szerint elhatározták, hogy a Coop csak az élelmiszerkereskedelemmel foglalkozik, s erőit ezen a fronton fogja össze (beszerzési társulás). A multinacionális üzletláncok hipermarketeinek „varázsa” immár megszokottá vált, kezdenek visszaszokni a vásárlók a színvonalasan felújított korszerűsített szövetkezeti kiskereskedelmi falusi üzletekbe, ami a Coop integráció sikerének is betudható. A válaszadók véleményének értékelésekor –e tekintetben – figyelembe kell vennem azt a sajátos körülményt, hogy a COOP Szeged Zrt. az utóbbi években kiemelten nagy figyelmet és anyagi eszközöket*

fordított az üzlethálózatának rekonstrukciójára, korszerűsítésére mind a falusi, mind a városi üzletei tekintetében. Versenyképességének megőrzéséhez ezek a fejlesztések nélkülözhetetlenek voltak. Mivel a kutatásba bevont személyek Szeged környékén lévő falvakban élnek ezért helyi tapasztalataik teljeskörűen pozitívak a Coop-üzletláncba tartozó COOP Szeged Zrt. Üzletei vonatkozásában.

A *negyedik* témakör – új fogyasztási szövetkezeti modell – felvezetése során ismertettem a modell célját, lényegét, alapelveit, struktúráját és működési mechanizmusát. A fókuszcsoportos kutatásom előző három kérdésköre természetesen szoros összhangban van az új modell lényegi elemeivel. (Az új modell egy újfajta, integrált szövetkezési rendszer lenne, vertikális és horizontális szerveződéssel, amely egy újszerű „szövetkezeti klaszter” létrehozását jelenthetné). Azért is jártuk körbe ezeket a területeket a megkérdezettekkel, hogy az olvasó számára is érzékelhető legyen a fogyasztási szövetkezeti modellváltás szükségessége, az új modell lényegi elemeinek a gyakorlatban is felfedezhető látens szükségletekre, igényekre történő ráépülése.

A megkérdezettek meglepő nyíltsággal és őszinteséggel „üdvözltek” a modell elgondolást. Novák Ferenc úgy fogalmazott: „Én ezt nem elképzelhetőnek, hanem szükségesnek tartanám.” De sajnos az a véleményem, hogy a jelenlegi társadalmi viszonyok között ez nagyon nehezen megvalósítható”. Faragó M. vilmos példákkal is illusztrálta véleményét, mely szerint: „...Rendkívül életképes ez az elgondolás, ahol mindenképpen a komplexitás jelenti a jövőt. Ahol az emberek még érzik a súlyát a döntéseiknek, érzik, hogy van értelme megtakarítani”. Pópity Jánosné szerint annak nem sok értelme volna, nem látná realitását, hogy „...bárminek egy-egy szegmensét kezdjük el, tehát egy-egy dologban szövetkezni....távoleső faluknál el tudnám képzelni....Tehát akármiben szövetkeznének, az nem tudna életképes lenni, de ha így komplexen, sok mindenben, és ezeket egymáshoz viszonyítva is szervezve, akkor igen. Akkor el tudom képzelni, hogy egy „kis országot” csinálnának a faluból”.

A fókuszcsoportos kutatás során folytatott hosszas beszélgetésünk frappáns összefoglalójaként Faragó M. Vilmos befejező gondolatát idézem: „...*Ha a lényegét szeretné az ember összefoglalni, akkor mi sokáig beszélgettünk a falusi életről. Nem az a fontos, hogy milyen magas az ember, hanem hogy a lába a földig érjen. Nagyon fontos, mert az ember kiemelkedhet, de az nagyon fontos, hogy talaj legyen a talpa alatt*”.

5.2.4. A H. 1. hipotézis primer kutatása

A szóbeli megkérdezés egy 1500 fős reprezentatív minta segítségével készült egy kérdés tekintetében: (A minta alapadatait a 32.sz melléklet mutatja be)

„*Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?*”

A kutatásom célja a *H1 hipotézisem igazolása vagy elvetése* volt. A feltett kérdést a következő *szempontok* szerint vizsgáltam:

- Nemek;
- Település mérete;
- Településtípus;
- Végzettség;
- (munka)Jogi helyzet;
- Anyagi helyzet;
- Korcsoportok.

A kutatás fenti szempontok alapján összeállított értékelő táblázatait a *melléklet 25-31.sz. táblázatok tartalmazzák.*

A kutatás eredményeként összességében megállapítottam, hogy a „szövetkezet” szó az emberek többségében pozitív képzzettel él napjainkban is.

Azonban jelentős szóródás tapasztalható a vizsgált különböző szempontok szerint, amelyeknek a részleteibe a mellékelt (25-31.sz.) táblázatok nyújtanak bepillantást.

A megkérdezettek körének *61,3 %-ában a szövetkezet szó közepesen pozitív vagy annál kedvezőbb gondolatokat kelt.* Településtípusonként vizsgálva is hasonló eredményeket kaptam. *Nemek szerint* érdekes módon a nők esetében átlagosan 2 %-ponttal magasabb a közepesen vagy ennél is pozitívabb megítélés, mint a férfiaknál. Az *iskolai végzettség* szerint a legkedvezőbben a felsőfokú végzettségűek (66,6%) és az érettségivel rendelkezők (64%) viszonyulnak a szövetkezethez, a szakmunkások és a max. 8 általánost végzettek között is azonban viszonylag kedvezőnek mondható a megítélés, mindkét kategóriában 58,6-58,6 %-kal. Az egyes *családok anyagi helyzete* alapján mért eredmény legkedvezőbbnek (74,9 %) a nélkülözések között élők körében volt tapasztalható, ezt követően a „beosztással kijönnek a jövedelmükből” kategóriába tartozók (64 %) és a „biztosan kijönnek a jövedelmükből” (58,1 %) értékeket mutatott.

A „nélkülözések között élők” körében mindössze 51,4 % volt a közepes vagy annál kedvezőbb megítélése a szövetkezet fogalmának. *Korcsoportok* szerint a szövetkezet szó megítélése legkedvezőbbnek a 60 éves vagy ennél idősebb korosztály tekintetében nyilvánult meg, 79,3 %-uk minősítette közepesen vagy ennél is pozitívabban a szövetkezet szót.

Összességében a hipotézis primer kutatási eredménye azt igazolta, hogy a hipotézist el kell vetni, az nem nyert igazolást.

A szövetkezet szót tehát nem kell elhagyni, hanem új tartalommal kell megtölteni.

5. 3. Az új modell primer kutatási eredményének összegzése

Az új fogyasztási szövetkezeti modell elgondolásomat az előző alfejezetekben bemutatott módszerek (szakértői megkérdezés (írásbeli); falu-fókuszcsoporthoz kvalitatív kutatás) segítségével teszteltem. A primer kutatás leglényegesebb eredményének az alábbiakat tekintem:

- Az új fogyasztási szövetkezeti modellelmet „szövetkezeti modell”-ként és nem leszűkített értelemben vett „fogyasztási szövetkezeti modell”-ként célszerű kezelni. (Fogyasztási szövetkezeti modell és termelésre is kiterjedő szövetkezeti modell összekapcsolása). *Az egész vidéki társadalmi-gazdasági szövetkezést kell új tartalommal megtölteni. Az új szövetkezeti modellt egy még komplexebb integrált egységes klaszter szövetkezetként kezelve, meghatározó szereppel felruháztatva ebben az agrárszövetkezést, teremthető meg az esélye az elméleti elgondolásom gyakorlatba történő átültethetőségének.*
- *Az új típusú gazdaságban új típusú szövetkezéssel lehet csak az új kihívásokra hatékonyan, a fenntartható fejlődés és vidékfejlesztés követelményeivel összhangban reagálni. A javasolt modell a vidékfejlesztés és a fenntartható fejlődés szolgálatába állítható, megvalósítható, létrejötte elősegíti az élhetőbb falu megteremtését.*
- *A klaszterszövetkezet – egyelőre elméletben megalkotott modellje – továbbgondolásra érdemes. A szövetkezet játssza ebben a modellben azt a szerepet, amit a klaszterben a kulcsvállalat tölt be. A klasszikus szövetkezeti elvek bizonyos*

mértékben helyettesítik, pótolják, vagy kompenzálják az alacsonyabb profitabilitással kapcsolatos hiányosságokat, s a külföldi vállalatokétól eltérő marketingstratégia alkalmazását teszik lehetővé.

- *A marketing diszciplína "szövetkezetesítése" nélkülözhetetlen kelléke kell legyen a szövetkezeti értékek és alapelvekre épülő jövőbeni szövetkezeti mozgalmi fejlődésnek.*
- *A falusi életformához egyértelműen hozzátartozónak mondható a szövetkezés.*
- *A szövetkezés lényegi tartalma általánosságban és elviekben is az „értékek” körében keresendő, illetve ezirányból jól közelíthető. Erre az elméleti megállapításra épülően lehet újszerűen kezelni a legújabb tudományos elméletekre alapozva a szövetkezés új típusú gazdasággal adekvát továbbfejlesztését (pl.: értékorientációs marketing koncepció; holisztikus marketing; hálózatelemélet stb.).*
- *Az új fogyasztási szövetkezeti modell elnevezése: „MULTI-COOP”, szerencsésebbnek tűnik, mint a „DIVER-COOP”.*
- *A H.1. hipotézisem nem nyert igazolást, tehát azt el kell vetni.*

6. A KUTATÁS LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI, A HIPOTÉZISEK ÉRTÉKELÉSE

A kutatás célja a magyar *fogyasztási szövetkezeti* mozgalom egy meghatározó szegmensének, a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem – közkeletű nevén az ÁFÉSZ-ek, jelenleg Coop-üzletlánc – fejlődésének sokoldalú vizsgálata. Az ÁFÉSZ-mozgalom, mint hálózat, igen nagy történelmi múlttal és fontos társadalmi-gazdasági szereppel bírt – elsősorban a vidék életében a múltban – és a rendszerváltást követően csaknem elemeire hullott szét. Mindezek ellenére kutatásommal igazolni kívánom azt, hogy a szövetkezeti szervezeteknek igen komoly szerepe volt mind a múltban és lehet a jövőben is az élhető falu, a vidék integrált és fenntartható fejlődését, fejlesztését biztosító célkitűzések megvalósításában éppúgy, mint a vidéki lakosság életszínvonala fejlesztésében. A dolgozatban elsődlegesen a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem aspektusából próbáltam közelíteni a fenntartható fejlődés és vidékfejlesztés összefüggés rendszerét, figyelembe véve a szubszidiaritás elvét, amely az európai államközösség egyik legfontosabb szervező elvévé változott a nyolcvanas évektől fogva. A társadalom szervezeteit az emberek maguk hozzák létre három fő értékdimenzió mentén. Ezek a közös lakóhely, a közös gazdasági érdek és a hagyomány közössége. Kutatásom másik kiemelkedően fontos célja egy újszerű szövetkezeti modell elgondolás kidolgozása volt az új típusú gazdaság kihívásaival összhangban álló tudományelméleti megalapozással, s ennek primer kutatással történő tesztelése. A modellel – egyelőre elméleti vonatkozásban – elő kívánom segíteni az élhetőbb falu, a falusi életminőség fejlesztésének nemes célkitűzéseit, valamint ezáltal a fenntartható-fejlődés és vidékfejlesztés jövőbeni eredményesebb megvalósíthatóságát.

A hipotézisek értékelése

H.1. A szövetkezés elve napjainkra végzetesen kompromittálódott, új szót kell keresni az új típusú szövetkezések megnevezésére.

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődése jellemzőinek megismerését célzó kutatásom keretében elméleti közgazdaságtani oldalról is vizsgáltam a *szövetkezés lényegét*, általában az *együttműködésben* rejlő különböző mozgásformák társadalmi-gazdasági helyét, szerepét és lehetőségeit. A magyar szövetkezeti mozgalom területén a rendszerváltást követő időszakban történtek alapján egyes szerzők arra a véleményre jutottak, hogy a szövetkezés elve

végzetesen kompromittálódott, annyira, hogy most talán valami új szót kell keresni az új típusú, nem kolhozmintájú szövetkezesek megnevezésére (Miklóssy 1999. 281.o). A dolgozat szerzőjeként nem osztom ezt a véleményt. Azon az állásponton vagyok, hogy a szövetkezésnek nem az elnevezését kell megváltoztatni, hiszen a fejlett világbeli tapasztalatok is igazolják az elnevezés és a fogalom mögött meghúzódó elméleti és gyakorlati tartalom helyességét, hanem a szövetkezést, ezen belül a *fogyasztási szövetkezeti mozgalmat kell új tartalommal megtölteni*, a XXI. század világ gazdasági trendjeivel adekvát módon. A fenntartható fejlődés és a vidékfejlesztés aspektusából, sajátos, multidiszciplináris megközelítéssel kíséreltem meg felépíteni egy általam elgondolt új fogyasztási szövetkezeti modell rendszerstruktúráját.

A hipotézis primer kutatási eredményét is figyelembe véve elvetem tehát az induló hipotézisemet, és megerősítem azon véleményemet, mely szerint a szövetkezés kifejezés hűen tükrözi annak tartalmát, s nem az elnevezést kell megváltoztatni, hanem azt kell új tartalommal megtölteni.

H.2. Az állam nem lehet közömbös a szövetkezés ügye tekintetében.

Az emberek összefogása, tenni akarása, az önszerveződés, a demokratikus működés, a szükségletek jobb és olcsóbb kielégítésének igénye, az aktivitás és a jövedelemszerzés vágya számottevő erőként mutatkozik meg a szövetkezés keretei között. Olyan verseny bontakozott ki (a termelésben és a realizálásban egyaránt), amely korlátozza a szövetkezetek működését azon területeken és népességcsoportokban (a tagság körében), ahol eddig természetes szerveződésként ágyazódtak be. Milliók esélye és lehetősége rendült meg az öntevékeny összefogásban, a sorsukért való önszerveződésben. Mindez a munkanélküliséggel, a létbizonytalansággal is összekapcsolódott. Ez már túlmutat a szövetkezés térvesztésén, elméletének és gyakorlatának a konfliktusán.

Számolnunk kell azzal is, hogy a szövetkezetek és szervezeteik soha nem voltak és nem is lesznek független, elszigetelt jelenségek a társadalmakban. Azok mindig a külső feltételrendszerbe ágyazódnak, s abban is fejeződnek ki. Benne a gazdasági és a piaci viszonyok, a demográfiai tényezők, illetve a tulajdonformák, általában a társadalmi körülmények visszatükröződnek. A hipotézis igazolását alátámasztottnak tartom, a modern szövetkezet és az állam viszonyát az állampolgárok ebben a szellemiségben érzik elfogadhatónak.

Elemzéseimmel alátámasztottnak vélem azt, hogy az állam nem lehet közömbös a jövőt illetően a szövetkezés ügye tekintetében.

H.3. Az új típusú gazdaság új típusú szövetkezetelméleti megközelítéseket igényel, az új kihívásokra csak egy teljesen új szemléletű elméleti megoldási javaslattal lehet érdemi választ adni.

A közgazdasági szakértők egybehangzó véleménye, hogy az új típusú gazdaságnak alapvetően két fő húzóereje van: az egyik a globalizáció, a másik pedig az információs és kommunikációs technológia forradalmi változásai. A dolgozatban több oldalról is igyekeztem megközelíteni ezeknek az általános elméleti és gyakorlati szempontból is vizsgálható változásoknak a szövetkezésre vonatkozó relevanciáit. Az új típusú gazdaság új kihívásaira - a dolgozatban bemutatott elemzések eredményei alapján is - állíthatom, hogy a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemnek, általánosságban pedig a szövetkezésnek is új válaszokat kell adnia. Erre a régi struktúrák, felfogások, elméletek nem minden esetben megfelelőek. Ezért fordítottam kiemelt figyelmet arra, hogy elméleti oldalról multidiszciplinárisan közelítsem meg egy új szemléletű szövetkezetpolitikai koncepció létrehozását, melynek továbbfejlesztése révén egy megújuló szövetkezetelméleti megközelítéssel a szövetkezés egészének ügye is új alapokra helyezhető lehet.

Mindezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy az induló hipotézis helyes volt, kutatásom eredményei alapján az megerősítést nyert.

H.4. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem, szűkebb értelemben az ÁFÉSZ-ek szempontjából egy teljesen újrastrukturált, nem kizárólag a kis- és nagykereskedelemre koncentráló stratégia teremtheti csak meg hosszú távon a versenyképességet a multinacionális cégekkel és a hazai konkurenssekkel teletűzdelt kereskedelemben.

A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem mégoly sikeresnek mondható rendszerváltás utáni fejlődése sem nyújt – megítélésem szerint - biztos garanciát a jövőbeni továbbfejlődéshez, a kialakult rendkívül erőteljes versenyhelyzetben. A vidék meghatározó kereskedelmi hálózatának igen nagy verseny- és hatékonyságbeli hátrányai vannak a hazánkban széles körben teret hódított rendkívül tőkeerős multinacionális kereskedelmi hálózatokkal szemben. Ezeknek a tényezőknek az összefüggésrendszerét igyekeztem sokoldalúan elemezni a dolgozatban. Megítélésem szerint a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem - az elsősorban külföldi versenytársakkal szembeni - versenyhátrányának „ledolgozására” vidéki viszonylatokban nem marad más lehetősége a jövőben, mint új utak keresése, az ún. „Kék Óceán Stratégia” megtalálása. Az új modell - mint a sok közül egy lehetséges jövőkép - kidolgozásakor ezt az alapvető elvi szempontot figyelembe véve tettem javaslatot egy olyan új

„verseny nélküli piaci tér” létrehozására, amelyben a szövetkezeti mozgalomnak megítélésem szerint számottevő tartalékai és lehetőségei vannak.

Nagyságrendileg nem azonos, de hasonló verseny jött létre a kialakult egyéb hazai tulajdonú kereskedelmi üzletláncok és a szövetkezeti kereskedelem között, amellyel szintén igen komolyan kell számolni a szövetkezeti vezetőknek a jövőbeni stratégiájukban (CBA, REAL stb.). A fogyasztási szövetkezeti kereskedelem történelmi sajátosságainál fogva - vidéki jellege miatt is – rendelkezik olyan potenciális együttműködést elősegítő, generáló lehetőségekkel, amelyeket igyekeztem részletesebben megfogalmazni az új modell-koncepciómban.

Mindezek alapján úgy vélem, hogy elméletileg lehetséges a szövetkezés ügyének új alapokra való helyezése, egy megújuló piac-centrikus versenysztratégia kidolgozása, amellyel hatékonyan felvehetik a versenyt a szövetkezeti vállalkozások az egyéb versenytársaikkal. Ehhez azonban túl kell lépni a kizárólag kis-illetve nagykereskedelemre koncentráló koncepción, s a regionális szövetkezeti klaszter-koncepció megvalósításának irányába elmozdulni.

H.5. A fenntartható fejlődés és vidékfejlesztésben a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemnek meghatározó szereppel kell bírnia.

„A fenntartható vidékfejlesztés az agrárgazdaság és ezen belül a mezőgazdaság, illetve az élelmiszertermelés fenntartható fejlődésénél tágabb fogalomkör, de azokkal szoros összefüggésben áll, mert magában foglalja a vidéki lakosság és a vidéki települések nem mezőgazdasági jellegű tevékenységi köreit is, amelyek sok esetben az agrárgazdaság fenntartható fejlődésének nélkülözhetetlen elemei. A fenntartható fejlődésnek az életminőség és az életfeltételek javítását kell célul kitűznie” (Láng 1997. 42.o.). Buday-Sántha a vidékfejlesztés legfőbb céljának a vidéken élők életszínvonalának, életminőségének (foglalkoztatásának) a javítását, az ország területének kultúrállapotban tartását és a természeti és kulturális értékek megőrzését, a hagyományok ápolását tekinti (Buday-Sántha 2007).

Kutatásaim egyik eredményeként az elméletileg lehetséges „sokarcú” jövőkép egy változatoként fogalmaztam meg a „MULTI-COOP” szövetkezeti klaszter modelljét. Hasonló következtetésre jut Buday-Sántha is egyik vidékfejlesztéssel foglalkozó tanulmányában: „A vidéki ipar és szolgáltatások fejlesztése során célszerű arra törekedni, hogy az lehetőleg helyi erőforrásokra támaszkodva, esetleg a helyi igényeket elégítse ki, de nagyobb mértékű fejlődésre akkor számíthatunk, ha az pl. részegységek, alkatrészek beszállítójaként, szolgáltatások nyújtójaként kapcsolódni tud a nagyobb gazdasági rendszerek teljesítményéhez. Így bizonyos klaszterek jönnének létre” (Buday-Sántha 2007).

A magyar vidék életében a fogyasztási szövetkezetek hosszú évtizedek óta (több mint másfél évszázada) meghatározó szerepet töltek be, és megítélésem szerint a jövőben még meghatározóbbakká válhatnak.

Szakértői véleményekre alapozva egyetértettem azzal, hogy a klaszteresedési folyamat Magyarországon is sikeres lehet. Ebben a folyamatban jelentős szerepet látok a fogyasztási szövetkezeti mozgalom újraélesztése révén ennek a szektornak is. Ez a program jól illeszthető a gazdaságfejlesztés koncepciójába, és ezen belül a kis- és közepes vállalkozások támogatási politikájába, hiszen a fejlesztési és támogatási célok egybevágnak. Az állami támogatásoknak és adókedvezményeknek kompatibilisnek kell lenniük az EU-normákkal. Az EU-támogatások igénybevétele érdekében pontosan meghatározott projektek kidolgozása szükséges. A klaszterek megfelelő keretet nyújtanak a támogatások sikeres megszerzéséhez, egyrészt mert a klasztermenedzsment, vagy egy klasztertag-projekt koordinátor összefogja és irányítja a projektkidolgozást és a pályázat benyújtásának munkafolyamatát, másrészt a KKV-k a kooperációban összevonva erőforrásaikat sikerebben képesek pályázni a támogatásokra.

Elemzéseim alapján megerősítettnek vélem azt, hogy a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem egy megújuló struktúrával aktív és meghatározó szereplő lehet a jövőben a fenntartható fejlődésben és vidékfejlesztésben.

A kutatás legfontosabb eredményei

Összefoglalva az induló hipotézisek alapján a kutatás legfontosabb *új vagy újszerű eredményei a következők:*

- A kutatás egyik legfontosabb eredményének tekinthető a *magyar szövetkezetpolitika fejlődéstörténetének összegzése, az ÁFÉSZ-ek átalakulásában szerepet játszó tényezők feltárása, a hazai fogyasztási szövetkezeti kereskedelem elméleti és gyakorlati kérdéseivel foglalkozó irodalmak összegyűjtése, elemzése.* A szekunder kutatások alapján megállapítottam, hogy az eddig ismert szövetkezeti elméletek nem képesek a szövetkezés lényegének és előnyeinek minden szempontból kielégítő meghatározására (Rokholt 1999), ezért is tettem kísérletet arra, hogy a *témát interdiszciplinárisan vizsgáljam*, melynek során a mélyreható közgazdasági elemzés mellett más (elsősorban társadalom) tudományok kutatási eredményeit használtam fel, hiszen ez a szövetkezeti lényeg vizsgálatához, illetve a hosszú távú magyar szövetkezetfejlesztési stratégia kialakításához is elengedhetetlen. Az új típusú gazdaságban a szövetkezeti vállalkozásoknak is alkalmazkodniuk kell a gyorsan változó körülményekhez. Elméleti szempontból kiemelten kezeltem azokat a tudományos szempontból figyelembe vehető, illetve a szövetkezés lényegével összefüggő legújabb eredményeket, amelyekre alapozva egy valóban teljesen új szemléletű szövetkezetelmélet kidolgozása válhat lehetségessé.
- Annak a felismerése és elemzésekkel történt alátámasztása, hogy *paradigmaváltásra van szükség a szövetkezetelmélet terén is*, más tudományterületekhez hasonlóan. A klasszikus és neoklasszikus szövetkezetelméleti megközelítések általában a tulajdonjogok, tranzakciós költségek és szervezetek, ügynökelméletek stb. aspektusából közelítik a szövetkezetelméletet.
- Kutatási eredmény annak a felismerése, hogy a szövetkezeti vállalkozások lényege más tőkealapon működő vállalkozásokkal szemben az *együttműködésre épülő tőkekoncentráción keresztül létrejövő szövetkezeti tulajdon, amelyben a szövetkezet minden tagjának egyenlő versenyeseje van.* Szövetkezetelméleti szempontból a tulajdon kérdése ugyan változatlanul meghatározó, azonban az új típusú gazdaság teljesen új közgazdasági jellemzői, mint pl. a hálózatok kialakulása, a globalizáció, az erőkoncentráció, az információtechnológia stb. új filozófiát és új stratégiákat követelnek a szövetkezőktől.
- Kutatási eredmény annak felismerése, hogy a regionális fejlődési sajátosságok által vezérelt makro- és mikrogazdasági struktúrákban a fogyasztási szövetkezeti kereskedelmi szervezetek abszolút versenyelőnye lehet a lokális disztribúciós adottsága

a multinacionális kereskedelmi cégekkel szemben. Az egyénre szabott igény-kielégítés, a speciális szükséglet-kielégítés „kisüzemi” szinten is művelhető olyan színvonalon, mint a hipermarketek szintjén. A hálózati, az információtechnológiai előnyökre, az internet nyújtotta lehetőségekre koncentráló szövetkezeti stratégiai elvekre építve a szövetkezetek a tagságot sajátos szövetkezeti érdekviszonyokra épülő kötődés kialakításával tudják magukhoz láncolni, míg a nem tagoknak pedig egyéb szolgáltatásokkal nyújtanak többet. *A szövetkezés lényegét a kooperációban rejlő hálózati erőre épülő koncentrációban, erőegyesítésben látom.*

- Az „üzleti vállalkozás-szerű szövetkezés” fogalma (nem ideértve a társadalmi lét során kibontakozó sokirányú másfajta szövetkezési lehetőségeket) elméletileg kétféle értelemben is felfogható:

- a tőkealapon működő vállalkozások együttműködő szövetsége, szövetkezése, kvázi a kereskedelmi koncentrációs folyamat ellenszereként az erőegyesítés révén próbál piaci pozícióbeli előnyökhöz jutni. (Példaként felhozható a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem, a Coop-üzletlánc legnagyobb hazai tulajdonú riválisa: a CBA üzletlánc).
- a szövetkezeti értékekre és alapelvekre épülő szükségleti elven nyugvó együttműködés, szövetkezés, ez a szövetkezeti mozgalom sajátja. A szövetkezeti taggá válás, a szövetkezeti tagság, a szövetkezeti tag vásárló számára új vevőértéket képes teremteni és ennek az egész kontextusnak a lényege nem alapvetően csak a tulajdonra épül, hiszen ezen a téren rendkívül elaprózott, hanem *a kooperatív stratégia alapján olyan új többlet vevő-érték megteremtését segíti elő* a szövetkezéssel, amelyet az összefogás, együttműködés nélkül nem lehetne elérni. Tehát ezáltal *új igényeket is tud gerjeszteni* a meglévő szükségleti körön belül, ami által az ebben közreműködő szövetkezeti tagság életminőségét *a tőke és a profit elvek átértelmezésével egy új „mezőbe” helyezi*. A szövetkezeti mozgalmat a hálózatelmélet szerint is ez a központosításból eredő erőegyesítés teheti az általános globalizálódó gazdaságban potenciálisan egyenlő versenytárrá a tőkeorientált vállalkozásokkal szemben.

A szövetkezés a jövőben is vélelmezhetően csak lokális szintről indulva, de regionális, interregionális és nemzetközi, globális szinten történő szerveződéssel tud versenyképes lenni a tőkealapon szerveződő multinacionális vállalkozásokkal szemben. A hálózatépítés és a kooperatív marketing stratégia kulcskérdések a jövőbeni „életben maradás” tekintetében.

- A kutatás során egyértelművé vált, hogy a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem fejlődési perspektívái elválaszthatatlanok a vidék, a fenntartható vidékfejlesztés, a vidéki életminőség fejlesztésének kérdéseitől. Mindezek pedig természetüknél fogva szorosan

összefüggnek az agrárgazdaság, a mezőgazdaság problémáival is. A primer kutatási eredmények is azt mutatták, hogy a szekunder- és a primer kutatásokra épülő „új fogyasztási szövetkezeti modell” elképzelésem nem választható el az agrárgazdaságbeli, agribizniszbeli szövetkezeti problémáktól. Gazdag László egyik tanulmányában (Gazdag 2003) úgy fogalmazott a multifunkcionális, integrált mezőgazdaság, vertikumok kiépítése kapcsán, hogy „...a mezőgazdaság fejlesztését össze kell kötni a vidékfejlesztéssel és a környezetgazdálkodással, vagyis a környezet általános fejlesztésével, illetve a regionális politikával”. Én úgy látom ezzel összhangban, hogy ennek az integrációnak a létrehozásában az új modellbeli elképzelésem szerinti *klaszterszövetkezetek, illetve a regionális szövetkezeti klaszterek lehetnek a meghatározó tényezők*. Ugyanakkor úgy gondolom, nem biztos, hogy csak az integráció és az erők egyre fokozottabb egyesítése jelentheti csak a jövőbeni fejlődés zálogát (pl.: Japán miniatürizálási stratégiája; új információtechnológiai forradalom, innováció; értéknövelt szolgáltatások; mobil világ; internet stb.), hiszen mindezek új szükségleteket is indukálnak, ezáltal az erőegyesítő integrációk helyett egy interaktívabb decentralizált gazdasági szerkezet jobban megfelelhet a szükségleteknek, azok folyamatos változása, fejlődése következtében. Hatékonyságnövelés az új gazdaságban új értékek alapján is létrejöhet.

Új mozgásformák jöhetnek létre ezáltal a fogyasztási szövetkezeti kereskedelemben is, amelyeknek az alapját a regionális szövetkezeti klaszter modell struktúrában látom megvalósíthatónak.

- A dolgozat ráirányítja a figyelmet *a fogyasztási szövetkezetek marketing szemléletének és alkalmazott eszközrendszerének a hiányosságaira*, arra, hogy ma már nemcsak lehetőség a marketing alkalmazása, hanem szükségszerűség is. Megkísérli feltárni a területre érvényes alkalmazás lehetséges hatásait.
- Ahogy a marketing koncepciók is állandó változásban, fejlődésben vannak (pl.: társadalmi marketing koncepció; holisztikus marketing; 4E koncepció; stb.), az *új szövetkezeti modell elképzelésem esetében is* felül kell emelkedni a hagyományos gondolkodásmódon és a globális vállalkozásoktól „ellevé” *lokálisan életre kell kelteni azokat az értékeket, amelyek az integráció segítségével az együttműködésre – szövetkezésre – alapozva a jövő új versenyképes lehetőségeit teremtik meg egyrészt a vállalkozások tekintetében, ugyanakkor új értékláncot teremtenek a potenciális szövetkezeti tagság, a fogyasztók számára is az elégedettség, a lojalitás megszerzéséhez.*
- Új eredményként kezelhető az a megállapításom, mely szerint *a szövetkezés magyarországi fejlettségbeli helyzete, illetve az ezt elősegítő politikai-, jogi- és*

gazdaságpolitikai környezete még nem teljesen kompatibilis a fejlett országokéhoz viszonyítva.

- Új eredmény az elemzéseim során felismert összefüggés: *azon országokban stabilak a szövetkezeti ágazatok, amelyekben tökével, pontosabban olcsó hitellel való ellátását valamilyen módon megoldották.*
- Új eredményként kezelhető annak a felismerése, hogy a rendszerváltás után tönkretett, majd „újraélesztett” szövetkezeti kereskedelmi hálózat jelenleg már nem igazán nevezhető szövetkezeti kereskedelmi hálózatnak.
- „Antagonisztikus” érdeklentések indukálódtak a szövetkezeti hálózaton belül a jelenleg működő szervezeti struktúrákban.
- A meglévő szövetkezeti kereskedelmi hálózatot irányító menedzsment szakmai felkészültségi színvonala az új típusú gazdaság kihívásaival a szövetkezetek zömében nem áll azzal összhangban, kivéve néhány nagyobb vidéki integrációt irányító szövetkezeti kereskedelmi szervezetrendszer.
- Új eredmény annak a felismerése, hogy amennyiben a szövetkezeti kereskedelemben nem történik meg a szövetkezetiség, a szövetkezeti tagság perdöntő szerepének az újraértékelése és a megfelelő válaszok kidolgozása, akkor nagy valószínűséggel prognosztizálható a fogyasztási szövetkezetek piaci pozíciójának folyamatos gyengülése, a vidéki szövetkezeti kereskedelmi hálózat versenyképességének „katasztrofális” leromlása, a vidéki lakosság életminőségének további számottevő mérséklődése, különösen akkor, ha figyelembe vesszük a 2008 év végére kialakult „subprime” válságból adódó világgazdasági válsággal összefüggő nehézségeket is.
- Új eredmény annak a felismerése, hogy a jelenlegi gyakorlatban alkalmazott szövetkezeti modell (modell gt-k stb.) nem ad releváns „szövetkezeti” válaszokat az érdekeltségi, hatékonysági, illetve versenyképesség-növelési kérdésekre. A kulcs a szövetkezeti tagság (mint tulajdonosok) számának igen jelentős növelésében rejlik, olyan még újabb modell létrehozásával, amely vonzóvá teszi a szövetkezést, és érdekeltté teszi az embereket a szövetkezeti hálózatokba történő belépésben.
- Újszerű eredményként kezelhető a fogyasztási szövetkezetek térszervező szerepének bizonyítása, a gazdasági és a társadalmi feladatkörök dichotómiájának és összeegyeztetési lehetőségeinek feltárása.

- Új eredmény az új, diverzifikált szövetkezeti vállalkozási modell alapjának kidolgozása, a szövetkezeti kiskereskedelem újrapozicionálási szükségességének bizonyítása, a versenyképes szövetkezeti szektor térgazdaságtani összetevőinek bemutatása.
- Új eredmény, hogy kutatásaimra épülően a *BGF-en létrehoztam egy új tárgyat* (kötelezően választható szakmai alternatív tárgy: „Szövetkezeti kereskedelem”), s immár több éve eredményesen oktatom.
- Összességében a kutatásom új eredménye annak a felismerése, hogy a jövőbeni magyar gazdaságpolitikában a makrogazdaság jelenlegi ágazati és tulajdoni szerkezetében kialakult problémákkal szemben a *szövetkezésben rejlő potenciális erők biztosíthatják az ország számára a kitörés legbiztosabbnak tűnő lehetőségeit* (agrárium, élelmiszergazdaság, alapanyagtermelés és feldolgozás újraszervezése szövetkezeti szervezetrendszerben „szövetkezeti klaszterek” révén stb.) *Az új szövetkezeti modellel valóban szövetkezeti modell-ként és nem leszűkített értelemben vett fogyasztási szövetkezeti modell-ként kell kezelni.*

7. ZÁRSZÓ

Általános megítélés szerint a szervezetek napjainkban kisebb figyelmet kapnak, mint azt tényleges súlyuk indokolná. A szervezeti szektor alapvető számadatai alapján is jogosan igényel nagyobb politikai és gazdasági törődést. Magyarországon ma 5300 szervezet működik, közel 1,8 millió taggal. „A kialakult hagyományos csoportosítás szerint a hazai működő szervezetek megoszlása jelenleg a következő: lakásszervezetekből 1900, mezőgazdasági szervezetekből 1300, fogyasztási szervezetekből 1200, ipari szervezetekből 600, takarékszervezetekből 190, és diákszervezetekből 20 tevékenykedik” (Karácsony 2006).

A rendszerváltást követően a szervezeti területen döntően politikai okokból kialakult helyzet rendkívül disszonánssá tette ezt a vállalkozási szférát. Az 1992 évi szervezeti törvénynek egy, a mai napig is érthetetlen és vitatott szakasza volt az üzletrészek megjelenítése. Számos gond forrásává vált ez a törvényi szakasz, s nem tudni kinek milyen érdeke fűződött ahhoz, hogy ez a kárpótlás jellegű szervezeti intézményrendszer a törvénybe került. A politika részéről 2000-ben felmerült módosítási igény egy teljesen új törvény formájában testesült meg. Ez a törvény alapvető változást hozott az addigi törvényi szabályozás soraiban: egyrészt megingatta az egységes szervezeti törvény keretében történő valamennyi szervezeti ágazat szabályozásának esélyét, másrészt csapást mért a szervezeti érdekképviselőkre, az üzletrész probléma tekintetében pedig a hosszú távú jövő biztosítékára. A másik bekövetkezett kellemetlenség pedig az lett, hogy a szervezetek egyidejűleg nem egy, hanem két törvény szabályai szerint kellett, hogy szervezzék működésüket. A Szervezeti Kollégium 2003. október 28-i megalakulása hozta felszínre a szervezésnek, mint a civil társadalom új eszközének újragondolását, a szervezeti demokrácia alapján a globalizáció káros elemei elleni küzdelem lehetőségét. *A szervezéssel foglalkozó kutatóként is vallom, hogy a huszonegyedik századi szervezeti demokrácia válhat a civil társadalom új arcává. A Szervezetpolitikai Kollégium hosszas egyeztető és előkészítő munkája nyomán született meg a 2006. évi X. törvény a szervezetekről. A szervezetekről szóló legfrissebb törvény tehát megszületett, de egyetértek az OSZT azon álláspontjával, hogy a szervezeti ágazat különböző szegmenseiben megfogalmazódhatnak olyan igények, melyek a jelenleg elfogadott törvény egyes előírásainak szellemiségét, üzenetét másképp látják. Az ilyen*

igények elismerésének helye van, törekednünk kell arra, hogy megtaláljuk az ilyen igények érvényesítésének módját.

Kutatásommal a fogyasztási szövetkezeti kereskedelem oldaláról közelítve a szövetkezés rendkívül összetett és bonyolult problémakörét, igyekeztem hozzájárulni, új, vagy újszerű elgondolásaim - egyelőre elméleti - felvázolásával a továbblépéshez szükséges témakörök felismeréséhez.

A dolgozatban – a teljességre való törekvés igénye nélkül – elemeztem a nemzetközi, különösképpen az európai tapasztalatokat a szövetkezés tekintetében. *A szerves fejlődés másfél évszázad alatt kikristályosította a szövetkezés célját, rendeltetését, a működés alapvető jellemzőit és ezen alapulva olyan meghatározó nagyságrendű szövetkezeti hálózatok jöttek létre, amelyek hatékony működést valósítanak meg. Az Európai Unióban kb. 160 ezer szövetkezeti vállalkozás található, 110 millió taggal és további, közel 3 millió munkavállalóval. A világban jelenleg több mint 800 millió szövetkezeti tagot tartanak nyilván. Kenyában a lakosság 20 %-a, Argentínában 29 %-a, Norvégiában 33 %-a, az Egyesült Államokban 40 %-a szövetkezeti tag (Karácsony 2006).*

Megállapítottam, hogy a szövetkezetek a foglalkoztatáspolitikai, a regionális, a vidékfejlesztési, az agrár-, s a környezetvédelmi politika keretei között felmerülő problémák megoldásának, de legalábbis kiegyensúlyozásának az eszközét is jelentik. Elemezve a szövetkezés nemzetközi tendenciáit, hangsúlyoztam, hogy az utóbbi időben több meghatározó nemzetközi fórum napirendjén szerepelt a szövetkezés ügye. Ezek a fórumok a szövetkezeteket a globalizálódó világ korrekciós mechanizmusaként fogják fel.

Megállapíthattam továbbá azt is, hogy az 1950-es 60-as években végbement – az önkéntesség követelményét sértő – szövetkezetszervezés máig tartó hatására nem alakulnak számottevő mértékben és méreteken szövetkezetek, jóllehet a meglévő tulajdonosi és gazdálkodási struktúra mellett az egyik leghatékonyabb lehetőséget kínálják a szociális, kulturális és gazdálkodási nehézségek leküzdésében, a versenyképesség feltételrendszerének megteremtésében, illetve a társadalom önvédelmi-, önszervező képessége szervezeti feltételrendszerének biztosításában.

Az új szövetkezeti modell javaslatommal a fentiekben vázolt problémák egyfajta megoldási lehetőségére szeretném ráirányítani a figyelmet, felhasználva a más tudományterületeken elért eredményeket.

További kutatási irányok

A környezet gyors változása és kiszámíthatatlansága erősíti a fogyasztási szövetkezeti szervezetek stratégiai gondolkodásának szükségességét, a marketing filozófiájának és eszköztárának alkalmazását.

Az összegyűjtött szekunder és primer információk eredményeként további kutatási irányokat definiálhatok:

- *A fogyasztási szövetkezeti modell és termelésre is kiterjedő szövetkezeti modell összekapcsolása az egész vidéki társadalmi-gazdasági szövetkezés új tartalommal való megtöltése érdekében egy – a dolgozatban felvázoltnál – még komplexebb integrált egységes klaszter szövetkezetként kezelve, meghatározó szereppel felruházva ebben az agrárszövetkezést és agribizniszt, a további feladatok, kutatási irányok egyikeként.*
- *A klaszterszövetkezet továbbgondolása oly módon, hogy ebben a modellben a szövetkezet játssza azt a szerepet, amit a klaszterben a kulcsvállalat tölt be. A kutatás során fel kell tárni, hogy a klasszikus szövetkezeti elvek milyen esetekben helyettesíthetők, pótolhatják, vagy kompenzálhatják az alacsonyabb profitabilitással kapcsolatos hiányosságokat, s hogyan milyen módon teszik lehetővé a külföldi vállalatokétól eltérő marketingstratégia alkalmazását.*
- *A hálózatépítés és a kooperatív marketing stratégia fogyasztási szövetkezeti mozgásformái további lehetséges változatainak kutatása.*
- *A regionális szövetkezeti klaszter modell struktúra operatív, gyakorlatias kidolgozása felhasználva az ezirányú nemzetközi szövetkezeti tapasztalatokat.*
- *A fogyasztási szövetkezetek szövetkezeti tag-orientált marketing szemléletének és alkalmazandó eszközrendszerének kutatása és általános érvényű kidolgozása, célul kitűzve a tagi bázis fejlesztését, vevőértéket teremtő sajátos szövetkezeti marketingstratégia kialakításával.*

- *A média szerepének vizsgálata a szövetkezeti mozgalom által közvetített értékek szélesebbkörű elterjesztésében, tudatosításában az együttműködésben rejlő lehetőségek újszerű módon történő kihasználására ösztönzésben további kutatási területet jelenthet.*

A fogyasztási szövetkezeti kereskedelemnek a *jövőbeni versenykörnyezetben egyre erősödő és felgyorsuló új kihívásokra rugalmas, hatékony és gyors válaszokat kell tudni adnia*. Ehhez nélkülözhetetlen a már eddig is jól összehangolt érdekérvényesítő tevékenység a szövetkezeti ágazatban működő társszervezetekkel, nemzetközi szervezetekkel, és a velük folytatandó folyamatos stratégiai együttgondolkodás. Vélhetően lassú, buktatókkal tűzdelt út lesz, melyet végig kell járniuk a szövetkezeti mozgalom szereplőinek, a siker pedig nem csak a végrehajtás módjában, hanem az időtényezőben is rejlik majd.

Irodalom és forrásmunkák jegyzéke

- Ágh A. 2003: Szövetkezeti demokrácia – A civil társadalom új arca. In: Szövetkezés. Szövetkezeti Kutató Intézet, XXIV. Évf. 2. szám 37.o.
- Bajtay P-né 1998 : Szövetkezetek az Európai Unióban. In: Szövetkezés XIX. Évf. 2. szám, 79-94.o.
- Barabási, L. A. 2003: Behálózva : A hálózatok új tudománya : Hogyan kapcsolódik minden egymáshoz, és mit jelent ez a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Barney, J. B. – Hesterley, W. 1997 : Organizational Economics: Understanding the Relationship between Organizations and Economic Analysis. Megjelent : Clegg, S. R. – Hardy, C. – Nord, W. R. (szerk.) 1997 : Handbook of Organization Studies, Sage, London. 115-147. o.
- Barton, D. 1989a : What is a Cooperative? Megjelent: Cobia, D. W.(szerk.)1989 : Cooperatives in Agriculture, Prentice Hall Career& Technology, Englewood Cliffs, New Yersey, 1-20.o.
- Bartus P. 2007: Az ÁFÉSZ-ektől a COOP rendszerig a hazai szövetkezés keretei között. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest.
- Bárdos K. K. 2004 : Vertikális koordináció és tranzakciós költségek. A magyar húsmarhaszektor esete. PhD-értekezés, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, agrár-közgazdasági és vidékfejlesztési tanszék.
- Bekkum, O. F. van 2001 : Cooperative Models and Farm Policy Reform. Van Gorcum, Assen.
- Berács J.-Lehota J.-Piskóti I.-Rekettye G. (szerk.) 2004: Marketingelmélet a gyakorlatban. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest.
- Bíró F.(szerk.)-Gyenis J.-Juhász J. 1995:Szövetkezeti ismeretek I.: Szövetkezeti alapelvek és rendszerek, nemzetközi tapasztalatok. Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Kara, Gyöngyös
- Bogár L. 2003 : " Nem volt világos stratégiánk", Népszabadság, január 4.
- Buday-Sántha A. 2001: Agrárpolitika-vidékpolitika: A magyar agrárgazdaság és az Európai Unió.Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs.
- Buday-Sántha A. 2007: A sikeres vidékfejlesztés feltételei, lehetőségei. In: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar VI. Nemzetközi Konferencia I.kötet. 98-104.o

- CECOP 2002 : Szociális gazdaság, Prága. A szociális gazdaság kibővítése - előkészítő dosszié. Koordinátor: Bruno Roelants, június 13.
- Centner, T. J. 1988 : The Role of Cooperatives in Agriculture: Historic Remnant of Viable Membership Organization? Megjelent: van Bekkum, O. (szerk.): Cooperative Models and Farm Policy Reform. Van Gorcum, Assen, 2001.
- Chaddad, F. R. –Cook, M. L. 2003 :The Emergence of Non-Traditional Cooperative Structures : Public and Private Policy Issues, Paper prepared for presentation at the NCR-194 Research on Cooperatives Annual Meeting, 2003. október 29. Kansas City, Missouri.
- Coase, R. H. 1937/2004 : A vállalat természete. Megjelent: A vállalat, a piac és a jog. Tankönyvkiadó, Budapest, 53-83. o.
- Cobia, D. W. (szerk.) 1989 : Cooperatives in Agriculture, Prentice Hall Career & Technology. Englewood Cliffs, New Yersey.
- Cook, M. L. 1995 : The Future of U.S. Agricultural Cooperatives: A Neo-Institutional Approach. American Journal of Agricultural Economics, 77. 1153-1159. o. <http://www.ssu.missouri.edu/faculty/mcook/cv/ajae.pdf>.
- Dijk, G. van 1997 : Implementing the Six Reason for Cooperation: New Generation Cooperatives in Agribusiness. Megjelent: Nilsson, J.-Dijk, G. van (szerk.) : Strategies and Structures in the Agro-food Industries. Van Gorcum. Assen.
- Dijk, G. van- Mackel, C. J. 1991 : Dutch agriculture seeking for market leader strategies. European Review of Agricultural Economics, 3-4. 345-365. o.
- Dijk, G. van- Mackel, C. J. – Poppe, K. J. 1993 : Finance and management strategies of agricultural cooperatives. Aspects of the debate in the Netherlands. Proceedings ICOS-conference on cooperative financing, kézirat Dublin, 1-12. o.
- Egerstrom, L. 2004 : Obstacles to Cooperation. Megjelent: Merrett, C. D. – Walzer, N. (szerk.): Cooperatives and Local Development. M. E. Sharpe, Armonk, NY.
- Enyedi Gy. 1996 : Regionális folyamatok Magyarországon *az átmenet időszakában*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. Budapest.
- Erdei F. 1979: Szövetkezetek. In Fekete F. (szerk.): Erdei Ferenc összegyűjtött művei: Szövetkezeti írások 1. Akadémiai Kiadó, Budapest
- EU Bizottság 2001: Szövetkezetek a vállalkozóbarát Európában. Az EU Bizottság munkadokumentuma, Brüsszel.

- European Community 1986: The cooperative, mutual and non-profit sector and its organisations in the European Community, European Communities, Economic and Social Committee, Brussels 684.o
- Fekete J. 1999: A szövetkezeti kereskedelem történetének és fejlődésének periódusai hazánkban. Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet folyóirata. XX. Évf. 1.szám.
- Fekete J. 2002: A "Közösen a Jövő Munkahelyeiért" Alapítvány által kiírt és támogatott pályázat címe: Az Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetek átalakulása, irányítási rendszerük, tagsági és alkalmazotti csoportjainak változása, tulajdonosi és munkaügyi kapcsolataik átformálódása (a globalizáció hatásának tükrében) az elmúlt évtizedben hazánkban. Szövetkezeti Kutató Intézet, Budapest.
- Gazdag L. 2003: Agrárgazdaság: a hatékonyság kérdése és a modernizáció. In: Szövetkezés. XXIV. Évf. 2.szám 112-126.o.
- GfK 2005 : Shopping Monitor 2005/2006. GfK Piackutató Intézet Budapest.
- Gyimesi S. 1990 : A parasztság és a szövetkezeti mozgalmak. In Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, Akadémiai Kiadó, Budapest, II. k. 621.
- Hagen, H. 2004 : Szövetkezeti értékek és alapelvek megjelenítése az Európai Unió tagállamai szövetkezeti törvényhozásában és az EU-szabályozással kialakított Európai Szövetkezeti Társaság (ESZT) Alapokmányában. In: Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos tájékoztató folyóirata, XXV.évfolyam 1-2.szám
- Hakelius, K. 1996 : Cooperative Values – Farmers' Cooperatives in the Minds of the Farmers. Dissertations 23. Swedish University of Agricultural Sciences, Uppsala.
- ICA 1989 : Consumer Co-operatives in Changing World, (Fogyasztási szövetkezetek egy változó világban), International Co-operative Alliance, Geneva, 678.o
- Ihrig K. 1937: A szövetkezetek a közgazdaságban. A szerző kiadása, Budapest
- Imreh Sz.-Lengyel I. 2002: A kis- és középvállalkozások regionális hálózatai. In. Buzás N. - Lengyel I. (szerk): Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. SZTE GTK, JATEPress, Szeged, 154-174.o.
- Jensen, M. C. – Meckling, W. H. 1976 : Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure. Journal of Financial Economics, Vol. 3, No. 4. 305-360. o. http://papers.ssrn.com/sol3/paper.taf?ABSTRACT_ID=94043

- Karácsony M. 2004: http://misc.meh.hu/binary/5533_kar_csony_igy_jav.doc. MeH (2006.07.29.)
- Karácsony M. 2006 : Új szövetkezeti törvény azaz lehetőség a társadalmi önszerveződésre és az öngazgatásra. In Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos és tájékoztató folyóirata. XXVII. évfolyam, 2006/1. szám.
- Karsai G. 2000 : Válaszút előtt az áfészek. Cégvezetés, Terepszemle. 9.szám.
- Kárpátalja Online Hetilap 2006 : A Hangya. VI. évf., 51. (310) szám 2006. december 22. <http://www.karpatok.uzhgorod.ua/hetilap/archivum/310szam/v6.html> (2008. 09.03.)
- Kieser, A. 1995: Szervezetelméletek. Aula, Budapest
- Kim Chan, W.-Mauborgne, R. 2006 : Kék óceán stratégia : A verseny nélküli piaci tér. Park Könyvkiadó. Budapest.
- Kispál-Vitai Zs. 2000 : Szövetkezetek a piacgazdaságban. PhD értekezés.
- Kispál-Vitai Zs. 2006 : Gondolatok a szövetkezetelmélet fejlődéséről. Közgazdasági Szemle, LIII. évf., január, 69-84. o.
- Klein, P. G. 1998 : New Institutional Economics. University of Missouri at Columbia. Contracting and Organizations Research Institute (CORI), Working Paper Series, <http://ssrn.com/abstract=115811>.
- Konjunkturbedingte 1985: "Konjunkturbedingte" Ergebnisse der schwedischen Konsum-genossenschaften im Jahra 1985, (A svéd fogyasztási szövetkezetek konjunktúráról függő eredményei 1985-ben), Der Verbraucher, Hamburg, 1986.(Fordítás) 3.o. és Annual Report 1989. KF Group, Sweden 14.o.
- Kotler, P.-Keller, L.K. 2006 : Marketingmenedzsment. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Kyriakopoulos, K. 2000 : The Market Orientation of Cooperative Organizations. Assen: Van Gorcum.
- Laczó F. 1995 : Szövetkezeti típusok és formák piacgazdaságokban. In: Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos tájékoztató folyóirata, XVI. Évfolyam 2.szám
- Laczó F.1996 : A szövetkezeti metamorfózis hazai változatai. In: Romány P.(szerk.)-Orosz I.-Für L.: Magyarország agrártörténete: Agrártörténeti tanulmányok.Mezőgazda Kiadó, Budapest.
- Lengyel I. 2003:Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged.

- Lengyel I. - Deák Sz. 2002: Regionális/lokális klaszter: sikeres válasz a globális kihívásra. *Marketing&Menedzsment*, 4. 17-26.o.
- Macpherson, I. 1994: A szövetkezeti identitás a XXI. században. In : Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos tájékoztató folyóirata, XV. évfolyam 1-2.szám
- Magyar Tudománystár 2004 : A magyar belkereskedelem történeti fejlődése. Magyar Tudománystár. Gazdaság. 5.kötet. MTA Társadalomkutató Központ. Kossuth Kiadó, Budapest
- Manchester 1995: Az SZNSZ állásfoglalása a szövetkezeti identitásról. Idézi: Szövetkezés, 1999/2. 152.
- Menard, C. 2004 :A New Institutional Approach To Organization. Megjelent: Menard, C.-M. Shirley (szerk.): Handbook of New Institutional Economics. Kluwer, Boston-Dordrecht, 281-318.o.
- Merrett, C. D. – Walzer, N. 2004: Cooperatives and Local Development. M. E. Sharpe, Armonk, NY.
- Mérő L. 2000: Mindenki másképp egyforma: A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Tericum Kiadó Kft, Budapest.
- Miklóssy E.1999: A regionális tervezésről, a szubszidiaritásról és a helyi gazdaságról. In Pócs Gy.(szerk.): Vidékfejlesztés vidékpolitika: Cikkek, tanulmányok. Agroinform Kiadóház, Budapest.
- Mohácsi K. 1998 : A magyarországi élelmiszer forgalmazás – a szövetkezeti kereskedelem (az áfészek) lehetőségei. Közgazdasági Szemle. XLV évf. 5. 494-506. o.
- Nagy L.(szerk.)-Babai M.-Csete L.-Csizmadiáné Székely M.-Juhász J-né.-Karcsai K.-Molnár I.-Szép Gy.-Vándor P. 1978: Szövetkezeti Enciklopédia. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Nilsson, J. 2001 : Organisational principles for cooperative firms. Scandinavian Journal of Management, Vol. 17. No. 3. 329-356. o.
- North, D. C. 2005: Institutions and Credible Commitment,
<http://econwp.wustl.edu/eps/eh/papers/9412/9412002.pdf>
- Nováky E. (szerk.) 1997: Jövőkutatás. Aula Kiadó Kft, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem.
- OSZT 2002 : Az Országos Szövetkezeti Tanács kiadványa a 80. Nemzetközi Szövetkezeti Nap alkalmával, július 5. 22.

- Poppe, K. J. 1993 : Financing in Western European Agriculture: A Comparative Perspective. Megjelent: Silvi, H. J. (szerk.): Capital and Finance in Western and Eastern European Agriculture, Wageningen Agricultural University, 13-55. o.
- Rokholt, P.O. 1999 : Strengths and weaknesses of the co-operative form. A Matter of Perspective and Opinion. Az ICA nemzetközi tudományos konferenciáján elhangzott előadás, Quebec, augusztus 28-29.
- Samuelson, A.P - Nordhaus D.W. 1987: Közgazdaságtan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Shaffer, J. D. 1987 : Thinking about farmer's cooperatives, contracts and economic coordination. Megjelent: Royer, J. S. (szerk.): Cooperative theory: new approaches, ACS Service report, 18. USDA, Washington DC.
- Sydow, J. 1996 : Flexible Specialization in Regional Networks. In Sraber, U.H.-Schaefer, N. V. - Sharma, B. (eds): Business Networks. Walter de Gruyter, Berlin, 24-40.o.
- Szabó G. G. 1993: Titokzatos-e a szövetkezeti lényeg?: Az Ihrig-féle alapelvek ma. In Szövetkezés. A Szövetkezeti Kutató Intézet tudományos tájékoztató folyóirata, XIV. évfolyam, 1.szám
- Szabó G. G. 1997 : Usefulness and possibilities of using the „co-operative identity” concept in economic analysis of co-operatives. Acta Agrária Kaposváriensis, 1. sz. 67-79. o. <http://www.kaposvar.pate.hu/PDF/VOL1NO1/13Szabo.pdf>. (2007.08.29.)
- Szabó G. G. 2002 : A szövetkezeti vertikális integráció fejlődése az élelmiszer-gazdaságban. Közgazdasági Szemle, 3. sz. 235-251. o.
- Szabó G. G. 2005 : A szövetkezeti identitás - egy dinamikus megközelítés a szövetkezetek fejlődésének gazdasági nézőpontú elemzésére. Közgazdasági Szemle, LII. évf., január, 81-92. o.
- Szlamenicky I. 1989: Reform és a fogyasztási szövetkezetek. Szövetkezeti Szervezési Iroda, Budapest.
- SZNSZ 1995 : A Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének Állásfoglalása a szövetkezeti identitásról (A szövetkezés nemzetközi alapelvei). Manchester.
- SZNSZ Genf 1998 : Az 1996-os adatok: Statisztika és információ az európai szövetkezetekről.
- Torgerson, R. E. -Reynolds, B. J. -Gray, T. W. 1998 : Evolution of Cooperative Thought. Theory and Purpose. Journal of Cooperatives, 13. 1-20. o.

- Törőcsik M. 2003: Fogyasztói magatartás: Trendek: Új fogyasztói csoportok. KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft, Budapest.
- Van Bekkum, O. 2001 : Cooperative Models and Farm Policy Reform. Van Gorcum, Assen.
- Williamson, O. E. 1985 : The economic institutions of capitalism, The Free Press, New York

Internetes források:

- http://misc.meh.hu/binary/5533_kar_csony_Igy_jav.doc.MeH (2006.07.29)
- http://misc.meh.hu/binary/5594_sz_vetkezeti_id_zetek.doc (2006.07.29.)
- http://misc.meh.hu/binary/5560_8t-rv_ny.doc (2006.07.29.)
- http://misc.meh.hu/binary/5537_ensz56k_zgy_jav.doc (2006.07.29.)]
- <http://misc.meh.hu/letoltheto/ilo193ajanlas.rtf> (2006.07.29.)]
- <http://www.kaposvar.pate.hu/PDF/VOL1NO1/13Szabo.pdf>. (2007.08.29.)
- <http://www.karpatok.uzhgorod.ua/hetilap/archivum/310szam/v6.html> (2008. 09.03.)

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra. A szövetkezetek közgazdasági alapelvek szerinti rendszerezése	25
2. ábra. A „szövetkezeti identitás” elemeinek beágyazottsága és kapcsolódásai.....	56
3. ábra. A szövetkezeti kereskedelem szervezeti innovációja sikerének elméleti alappillérei a rendszerváltást követően Magyarországon.....	89
4. ábra. Az integrált nagykereskedelmi régiók	90
5. ábra. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem általános stratégiai célhierarchiája a versenyképesség szempontjából	91
6. ábra. A Coop-rendszer szervezeti innovációjának siker diagramja MC Kinsey alapján	91
7. ábra. Áfész Coop kapcsolatrendszer	93
8. ábra. A COOP Üzletlánc fejlődése 1995-2005 (üzletek száma db).....	96
9. ábra. A COOP-Üzletlánc bruttó árbevételének alakulása 1995-2005 (Md. Ft).....	96
10. ábra.. A COOP (ÁFÉSZ) csoport bevételének alakulása 1997-2005 (Md. Ft).....	97
11. ábra. A Coop üzlettypusok területisége	97
12. ábra. A CBA regionális központjai és üzleteinek területi elhelyezkedése 2006.....	98
13. ábra. A REÁL üzlethálózatot üzemeltető vállalkozások területisége 2006.....	99
14. ábra. A CÉL üzletlánc regionális központjai és üzleteinek területisége 2006.....	99
15. ábra. Hipermarketek területi elhelyezkedése Magyarországon 2006.....	100
16. ábra. Láncok spontán ismertsége- első említés %.....	101
17. ábra. Árindex % (100%= az összes lánc átlaga).....	102

18. ábra. Személyzeti index* (%) (100%=az összes lánc átlaga).....	102
19. ábra. Üzlet megjelenése index	103
20. ábra. Összesített image index (%) (100 % = az összes lánc átlaga).....	104
21. ábra. Image index versus Piaci részesedés 2004... ..	104
22. ábra. Az előrejelzési tevékenység szakaszai.....	111
23. ábra. A magyar fogyasztási szövetkezeti kereskedelem piaci pozíció paradoxona.....	112
24. ábra. Az új fogyasztási szövetkezeti modell rendszerstruktúrája.....	119
25. ábra. Ön hogy érzi, mennyire ismeri a magyarországi szövetkezetek tevékenységét? (összes megkérdezett, %).....	136
26. ábra. Milyen típusú szövetkezeetről hallott már? (nyitott kérdésre adott spontán válaszok, összes megkérdezett, %).....	136
27. ábra. Ön szerint a modern szövetkezetek tevékenységében? (összes megkérdezett, %).....	137
28. ábra. Ön szerint mi a jobb, ha a szövetkezeti tag...(%).....	138
29. ábra. Ön szerint a modern szövetkezetek mely területen működnek leghatékonyabban? (összes megkérdezett, %).....	139
30. ábra. Ön szerint a modern szövetkezetek inkább elősegítik, erősítik az állampolgárok közötti kapcsolattartást és együttműködést vagy akadályozzák, gyengítik?(%).....	139
31. ábra. Ön szerint ahhoz hogy minél több szövetkezet működjön Magyarországon a megalakuláshoz szükséges-e egyszerűsített eljárási formákat biztosítani.....	140
32. ábra. Ön szerint a magyarországi szövetkezetek részére a közösségi feladatok ellátásához szükséges-e adókedvezményt biztosítani?.....	141

Mellékletek

1.sz. melléklet

**A legnagyobb forgalmat lebonyolító(TOP 50) vevőközpont
forgalma 2005. évben
(Adat: E Ft, és %-ban)**

	Cégnév	Összesen	Résza- rány	Kumulált részarány
1.	UNIÓ COOP RT.	23 037 177	9,1%	9,1%
2.	Mecsek Fűszért Rt.	15 526 392	6,2%	15,3%
3.	COOP SZOLNOK RT	14 438 686	5,7%	21,0%
4.	CO-OP STAR Kereskedelmi Rt.	12 517 350	5,0%	26,0%
5.	UNIVER COOP RT.	8 253 933	3,3%	29,3%
6.	NYÍRZEM Coop Ker. Rt.	5 996 171	2,4%	31,6%
7.	Győri Áfész	5 493 575	2,2%	33,8%
8.	COOP SZEGED Rt.	4 840 281	1,9%	35,7%
9.	Forrás Coop	4 220 642	1,7%	37,4%
10.	Budavidék Rt.	4 217 240	1,7%	39,1%
11.	Szabolcs-Coop Rt.	3 342 829	1,3%	40,4%
12.	Mezőkövesdi Ker. Coop Rt.	3 094 668	1,2%	41,6%
13.	HUNOR COOP ZRT	3 069 194	1,2%	42,8%
14.	Kapos-Coop Ker. Rt.	2 696 178	1,1%	43,9%
15.	Salgó Center Coop Rt.	2 512 604	1,0%	44,9%
16.	Tiszaföldvár és Vidéke Áfész	2 511 084	1,0%	45,9%
17.	GALGA - COOP RT.	2 466 733	1,0%	46,9%

	Cégnév	Összesen	Résza- rány	Kumulált részarány
18.	Szombathely és Vidéke Áfész Kft.	2 180 975	0,9%	47,7%
19.	Nyugat-nógrádi Coop Kereskedelmi Rt.	2 122 457	0,8%	48,6%
20.	Abaúj Coop Rt	2 086 986	0,8%	49,4%
21.	GORSIUM COOP Ker. Rt.	2 019 648	0,8%	50,2%
22.	KOP-KA Áfész	1 905 231	0,8%	51,0%
23.	INTEGRÁL Áfész	1 893 281	0,8%	51,7%
24.	Gödöllő Coop Rt.	1 882 753	0,7%	52,5%
25.	VAKOM RT.	1 880 851	0,7%	53,2%
26.	Egyetértés Coop Rt.	1 880 188	0,7%	54,0%
27.	Barcs és Vidéke Áfész	1 874 025	0,7%	54,7%
28.	Észak-Balatoni Rt.	1 757 218	0,7%	55,4%
29.	Zirc és Vidéke Áfész	1 693 589	0,7%	56,1%
30.	Szarvas Coop Rt.	1 671 533	0,7%	56,7%
31.	JÁSZINVEST RT.	1 627 537	0,6%	57,4%
32.	Egyesült Körzeti Áfész	1 618 059	0,6%	58,0%
33.	Fehérgyarmat és Vidéke Áfész	1 594 327	0,6%	58,7%

(Forrás : Co-op Hungary Zrt prezentáció 2006.)

1.sz.melléklet (folyt.)

**A legnagyobb forgalmat lebonyolító(TOP 50) vevőközpont
forgalma 2005. évben
(Adat: E Ft, és %-ban)
(folytatás)**

	Cégnev	Összesen	Résza- rány	Kumulált részarány
34.	Coop-Halas Rt.	1 542 576	0,6%	59,3%
35.	Áfész Kápolna	1 490 301	0,6%	59,9%
36.	Georgikon Coop Rt.	1 470 254	0,6%	60,4%
37.	GYÖNGYSZÖV Áfész	1 456 565	0,6%	61,0%
38.	Cell-Coop Kft.	1 449 113	0,6%	61,6%
39.	HÍD-COOP RT	1 387 069	0,5%	62,1%
40.	HAJDÚ-COOP RT.	1 357 765	0,5%	62,7%
41.	Vasvár és V. Áfész	1 329 194	0,5%	63,2%
42.	Pécs Város és Vidéke Áfész	1 229 019	0,5%	63,7%
43.	Nagyatád és V. Áfész	1 218 266	0,5%	64,2%
44.	DOMBÓ-COOP RT.	1 205 907	0,5%	64,7%
45.	A-Z TOPKER KFT	1 191 120	0,5%	65,1%
46.	Csongrádi Köröstorok Kft.	1 189 169	0,5%	65,6%
47.	Kraszna-Coop Rt.	1 104 735	0,4%	66,0%
48.	Vác és Vidéke Áfész	1 074 869	0,4%	66,5%
49.	Pécsvárad Coop Kft	1 041 378	0,4%	66,9%
50.	Paks és Vidéke Áfész	1 022 913	0,4%	67,3%

(Forrás: Co-op Hungary Zrt. Prezentáció 2006.)

2.sz. melléklet

A magyarországi élelmiszer-kereskedelem top-listája, 2007-ben

No.	A vállalat neve	Bruttó forgalom 2007-ben (milliárd Ft)	Üzletek száma összesen	Üzlettípus és üzletek átlagos mérete	Részesedés a kisker. forgalomból 2007 (%)**	Részesedés a top-lista teljes forgalmából 2007 (%)***
1.	TESCO-Global Zrt.	598	99	18 szupermarket 76 hipermarket 28 kis üzlet	9,6 %	19,3 %
2.	CBA	525	2.924	többségében 50-400 m ²	8,5 %	16,9 %
3.	ÁFEOSZ, Coop	440	5.283 kisker. üzlet		7,1 %	14,2 %
		ebből Coop: 288	ebből Coop: 2.913	többségében 100-400 m ²		
4.	Reál Hungária Zrt.	331	2.330	főleg kis élelmiszerüzletek 630 Reál élelmiszerüzlet 1700 ReálPont 84 C+C	5,4 %	10,7 %
5.	Spar Magyarország Kft. Spar, Interspar, Kaiser's)	285*	204	155 Spar szupermarket	4,6 %	9,2 %
		ebből Interspar: 134*		29 Interspar hipermarket 20 Kaiser's szupermarket		
6.	METRO	232*	13	13 C+C áruház	Nem kiskereskedelmi vállalat	7,5 %
7.	Auchan Magyarország	212	10	10 hipermarket	3,4 %	6,8 %

8.	Louis Delhaize	209	204	7 Cora hipermarket	3,4 %	6,7 %
	csoport (Cora, Match és Profi)	Ebből: Cora: 119 Match: 57 Profi: 33		124 Match szupermarket 73 Profi hard discount		
9.	Penny Market Kft. (Rewe)	145	163	163 hard diszkont	2,3 %	4,7 %
10.	Lidl Kft.	124*	90	90 hard diszkont	2 %	4 %
	Összesen	3.101			46,5 %****	100%

*becslés

** részesedés a magyarországi kiskereskedelmi forgalomból, gépjármű- és üzemanyag-forgalom nélkül (2007-ben 6172 mrd Ft, 2006-ban 6001 mrd Ft volt)

*** forgalmi részesedés a listában szereplő cégek összes árbevételének százalékában

****a Metro részesedése nélkül

(Forrás: Oszoli Bt tanulmány 2008)

3. sz. melléklet

**Az ÁFEOSZ tagszervezetei
számának és összetételének változása**

Megnevezés	A tagszervezetek száma		
	2002. XII. 31.	2006. XII. 31.	2007. VI. 30.
Áfész-ek	213	164	154
Modell gt-k	107	102	95
Önálló gazdasági társaságok	2	31	36
PRO-COOP-ok	5	5	5
Co-op Hungary Zrt	1	1	1
Egyéb szervezetek	2	4	4
Összesen	330	307	295

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

4. sz. melléklet

Szövetkezeti mozgalmi adatok

Értékadatok: millió Ft-ban

Megnevezés	2002. XII. 31.	2006. XII. 31	2007. VI. 30.
1. ÁFEOSZ tagszervezetek száma			
• áfész-ek	213	164	154
• modell gt-k	107	102	95
• önálló gazdasági társaságok	2	31	36
• egyéb szervezetek	8	10	10
Összesen	330	307	295
2. Az áfész-ek taglétszáma, ezer fő	268,7 ^{1/}	50,7 ^{2/}	50,0 ^{3/}
3. Az áfész-ek összes vagyona (saját tőkéje) az adott év végén	38.528,1	
<u>Ebből:</u>			
• részjegyalap	680,5	466,5	
• üzletrészek értéke	9.370,6	3.963,8	3.323,0 ^{4/}
4. A szövetkezeti üzletrészek megoszlása a tulajdonosok között			
• szövetkezeti tagoknál	5.260,8 ^{1/}	1.276,8 ^{2/}	812,4 ^{4/}
• külső tulajdonosoknál	4.110,0 ^{1/}	2.687,1 ^{2/}	2.510,6 ^{4/}
• az áfész-ek által visszavásárolt üzlet-részek értéke	9.223,2 ^{1/}	nincs adat	
5. Az üzletrész tulajdonosok megoszlása			
• üzletrész tulajdonos szövetkezeti tagok száma, ezer fő	268,7 ^{1/}	50,7
• külső üzletrésztulajdonosok száma, ezer fő		
• befektetői részjegytulajdonosok száma, ezer fő	223,7	159,7	
• átalakított befektetői részjegytulajdonosok száma, ezer fő			8,4
			128,5 ^{5/}
6. Célrészjegy állomány összege az adott év végén	5.587,8 ^{1/}	2.110,9 ^{2/}	1.891,5 ^{6/}

^{1/} 183 áfész adata^{2/} 136 áfész adata^{3/} Becsült adat^{4/} 116 áfész 2007. IV. 29-i adata^{5/} Egyaránt tartalmaz tagot és külső tulajdonost^{6/} 116 áfész adata

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

5. sz. melléklet

Az áfész-ek és gazdasági társaságok
árbevétele, eredménye tevékenységenként

Értékadatok: millió Ft-ban

Megnevezés	2002. év */	2006. év	2007. I. félév
1. Üzleti tevékenység			
• árbevétele	217.280	227.555	110.330
• eredménye	2.803	4.328	2.092
2. Pénzügyi tevékenység			
• árbevétele	1.456	1.705	855
• eredménye	- 162	385	406
3. Rendkívüli tevékenység			
• árbevétele	2.223	1.600	469
• eredménye	642	821	314
4. Mindösszesen			
• árbevétel	220.959	230.860	111.654
• eredmény	3.283	5.534	2.812

*/ Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
 ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

6. sz. melléklet

**Az áfész-ek és a gazdasági társaságok
árbevételének és eredményének alakulása */**

Megnevezés	2002. év **/		2006. év		2007. I. félév	
	Mó Ft	%	Mó Ft	%	Mó Ft	%
Összes árbevétel	220.959	100,0	230.860	100,0	111.654	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	89.187	40,4	51.208	22,2	26.843	24,0
• gazdasági társaságok	131.772	59,6	179.652	77,8	84.811	76,0
Összes eredmény	3.283	100,0	5.534	100,0	2.812	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	961	29,3	575	10,4	569	20,2
• gazdasági társaságok	2.322	70,7	4.959	89,6	2.243	79,8
Nyereség	4.499	100,0	6.062	100,0	3.294	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	2.056	45,7	1.039	17,1	806	24,5
• gazdasági társaságok	2.443	54,3	5.023	82,9	2.488	75,5
Nyereséges adatszolgáltatók száma	231		201		165	
Ebből:						
• áfész-ek	143		95		72	
• gazdasági társaságok	88		106		93	
Nyereséges adatszolg. árbevétele	205.689	100,0	218.661	100,0	98.870	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	82.302	40,0	45.147	20,6	20.942	21,2
• gazdasági társaságok	123.387	60,0	173.514	79,4	77.928	78,8
Veszteség	1.216	100,0	528	100,0	482	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	1.095	90,0	465	88,1	237	49,0
• gazdasági társaságok	121	10,0	63	11,9	245	51,0
Veszteséges adatszolgáltatók száma	60		56		72	
Ebből:						
• áfész-ek	51		43		48	
• gazdasági társaságok	9		13		24	
Veszteséges adatszolg. árbevétele	15.270	100,0	12.199	100,0	12.784	100,0
Ebből:						
• áfész-ek	6.885	45,1	6.061	49,7	5.901	46,2
• gazdasági társaságok	8.385	54,9	6.138	50,3	6.883	53,8

*/ A PRO-COOP-ok és a Co-op Hungary Zrt nélkül

**/ Korrigált adatok

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

7. sz. melléklet

Az árbevétel alakulása

Érték: MdFt-ban

Szervezeti formák	Adatszolgáltatók száma db			Árbevétel					
	2002. 12.31.	2006. 12.31.	2007. 06.30.	2002. ^{*/}		2006.		2007. I. félév	
				érték	megosz- lás %	érték	megosz- lás %	érték	megosz- lás %
Áfész-ek	194	138	120	89,2	40,4	51,2	22,2	26,8	24,0
Gazdasági társaságok	97	119	117	131,8	59,6	179,7	77,8	84,8	76,0
Összesen	291	257	237	221,0	100,0	230,9	100,0	111,6	100,0

*/ Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

8. sz. melléklet

Az áfész-ek és a gazdasági társaságok számának megoszlása az árbevétel nagysága alapján

Árbevétel MóFt	Áfész-ek/gt-k			
	2002. évi		2006. évi	
	száma	megoszlása %	száma	megoszlása %
10 alatt	29	10,0	37	14,4
10,1-100 között	72	24,7	63	24,6
101-300 között	43	14,8	28	10,9
301-500 között	28	9,6	25	9,7
501-1.000 között	52	17,9	43	16,7
1.001-2.000 között	42	14,4	36	14,0
2.001-5.000 között	19	6,5	19	7,4
5.000 felett	6	2,1	6	2,3
Összesen	291	100,0	257	100,0

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

9. sz. melléklet

Az áfész-ek és a gazdasági társaságok árbevételének megoszlása árbevétel kategóriák szerint

Érték: MóFt

Árbevétel kategóriák MóFt	Áfész-ek/gt-k árbevételének			
	2002. évi		2006. évi	
	értéke	megoszlása %	értéke	megoszlása %
10 alatt	122	0,1	141	0,1
10,1-100 között	2.697	1,2	2.597	1,1
101-300 között	7.700	3,5	5.530	2,4
301-500 között	10.768	4,9	9.368	4,0
501-1.000 között	37.809	17,1	33.514	14,5
1.001-2.000 között	56.202	25,4	50.589	21,9
2.001-5.000 között	54.071	24,5	57.875	25,1
5.000 felett	51.590	23,3	71.246	30,9
Összesen	220.959 ^{*/}	100,0	230.860	100,0

*/ Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

10. sz. melléklet

Az áfész-ek és a gazdasági társaságok bolti kiskereskedelmi forgalmának alakulása

Érték: MóFt

Kiskereskedelmi forgalom MóFt	Áfész/gt kiskereskedelmi forgalom			
	2002. évi ^{*/}		2006. évi	
	értéke	megoszlása %	értéke	megoszlása %
10 alatt	15	0,0	5	0,0
10,1-100 között	263	0,1	161	0,1
101-300 között	6.331	3,1	4.281	2,0
301-500 között	8.902	4,3	8.360	3,9
501-1.000 között	39.777	19,3	30.914	14,5
1.001-2.000 között	55.020	26,7	50.646	23,7
2.001-5.000 között	60.283	29,3	49.462	23,1
5.000 felett	35.430	17,2	69.762	32,7
Összesen	206.021	100,0	213.591	100,0

*/ Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről.
ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

11. sz. melléklet

Bolti kiskereskedelmi forgalom alakulása szervezeti formák szerint

Szervezeti formák	2002. ^{*/}		2006.		2007. I. félév	
	MóFt	Megoszlás %	MóFt	Megoszlás %	MóFt	Megoszlás %
Áfész-ek	70.022	34,0	42.696	20,0	19.860	18,2
Gazdasági társaságok	135.999	66,0	170.895	80,0	89.546	81,8
Összesen	206.021	100,0	213.591	100,0	109.406	100,0

^{*/} Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

12. sz. melléklet

A Coop boltok adatai

Érték: MóFt

Üzlet kategória	Boltok száma			Forgalom		
	2002.	2006.	2007. I. félév	2002.	2006.	2007. I. félév
Szupermarket	40	67	89	19.129	33.408	20.093
Coop maxi	272	454	472	57.261	94.496	46.229
Coop	776	1.073	1.067	75.417	98.609	47.795
Coop mini	1.145	1.314	1.277	46.722	50.478	23.727
Összesen	2.233	2.908	2.905	198.529	276.991	137.844
Összesenből Honi Coop		372	352		24.180	12.377

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

13. sz. melléklet**Saját üzemelésű boltok száma és alapterülete**

Megnevezés	2002. ^{*/}		2006.		2007. I. félév	
	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²
Áruházak	33	49,4	16	18,4	15	16,1
Élelmiszer boltok	2.838	627,2	2.387	568,0	2.373	561,2
Ruházati boltok	45	12,6	20	4,9	20	3,6
Iparcikk boltok	264	75,2	155	41,2	156	42,2
Összesen	3.180	764,4	2.578	632,5	2.564	623,1

^{*/} Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

14. sz. melléklet**Vállalkozásba adott boltok száma és alapterülete**

Megnevezés	2002.		2006.		2007. I. félév	
	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²	boltok száma db	alapter. 1.000 m ²
Bolti kiskereskedelem	2.031	295,5	1.679	282,2	1.811	323,4
Vendéglátás	1.265	179,4	1.056	153,0	1.006	151,3

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

15. sz. melléklet**Az eredmény megoszlása szervezeti formák szerint**

Szervezeti formák	2002. ^{*/}			2006.			2007. I. félév		
	Db	MóFt	Meg-oszlás %	Db	MóFt	Meg-oszlás %	Db	MóFt	Meg-oszlás %
Áfész-ek	194	961	29,3	138	575	10,4	120	569	20,2
Gazdasági társaságok	97	2.322	70,7	119	4.959	89,6	117	2.243	79,8
Összesen	291	3.283	100,0	257	5.534	100,0	237	2.812	100,0

^{*/} Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

16. sz. melléklet

Az áfész-ek/gt-k részesedése nagyságrend szerint az árbevételből, bolti kiskereskedelmi forgalomból, eredményből

Tagszervezetek db	Részesedés, %								
	Árbevételből			Bolti kiskereskedelmi forgalomból			Eredményből		
	2002.	2006.	2007. I. f.év	2002.	2006.	2007. I. f.év	2002.	2006.	2007. I. f.év
Az első 10	30,7	38,0	39,5	30,3	41,1	41,5	65,1	53,3	53,4
A második 10	12,3	13,0	13,4	12,1	12,8	13,5	15,9	16,3	18,8
A harmadik 10	9,2	9,1	9,0	9,6	8,7	9,0	11,2	9,2	11,2
A negyedik 10	7,0	7,0	6,4	7,5	6,9	6,9	8,5	6,1	8,1
Az ötödik 10	5,6	5,6	5,5	6,1	5,6	5,6	6,9	4,7	6,0
Együtt	64,7	72,7	73,7	65,5	75,1	76,6	107,5 ^{*/}	89,7	97,5

^{*/} Az áfész/gt szintű összes eredmény a nyereség és veszteség egyenlegét tartalmazza.

Az első 50 tagszervezet nyereséges volt.

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

17. sz. melléklet

Minimálbér és bérminimum alakulása

Évek	Minimálbér		Bérminimum ^{*/}	
	értéke	láncindex %	értéke	láncindex %
2002.	50.000	100,0		
2003.	50.000	100,0		
2004.	53.000	106,0		
2005.	57.000	107,5		
2006.	62.500	109,6	68.800 ^{**/}	100,0
2007.	65.500	104,8	75.400	109,6
2008.	69.000	105,3	86.300	114,5

^{*/} Legalább 2 év gyakorlattal, vagy 50 év felett

^{**/} 2006. július 1-től

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

18.sz. melléklet

**Az áfész-ek és gazdasági társaságok saját üzemeltetésű
kiskereskedelmi hálózatának változása**

Üzlettípus	2002. XII. 31-én */		2006. XII. 31-én		2007. VI. 30-án	
	az üzletek					
	száma, db	alapterülete, m ²	száma, db	alapterülete, m ²	száma, db	alapterülete, m ²
1. Általános áruházak	33	49.408	16	18.434	15	16.108
2. Élelmiszer jellegű boltok	2.838	627.236	2.387	567.988	2.373	561.210
3. Ruházati boltok	45	12.554	20	4.912	20	3.569
4. Egyéb iparcikk boltok	264	75.170	155	41.156	156	42.255
5. Bolti kiskereskedelmi egységek együtt	3.180	764.368	2.578	632.490	2.564	623.142
6. Vendéglátó üzletek	35	5.512	16	2.941	15	2.615
Az adatszolgáltató áfész-ek, gazdasági társaságok száma	189		147		142	

*/ Korrigált adat

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

19.sz. melléklet

**Az áfész-ek és gazdasági társaságok saját üzemeltetésű egységei
bolti kiskereskedelmi forgalma**

Üzelettípus	2002. év */			2006. év			2007. I. félév		
	bolti kiskereskedelmi forgalom, millió forintban								
	áfész-ek	gazd. tár- saságok	együtt	áfész-ek	gazd. tár- saságok	együtt	áfész-ek	gazd. tár- saságok	együtt
1. Általános áruházak	4.030	4.221	8.251	1.190	2.788	3.978	547	848	1.395
2. Élelmiszerboltok	60.425	122.733	183.158	38.363	161.369	199.732	18.219	84.481	102.700
3. Ruházati boltok	525	737	1.262	134	363	497	30	972	1.002
4. Egyéb iparcikk boltok	5.042	8.308	13.350	3.009	6.375	9.384	1.064	3.245	4.309
5. Bolti kiskereskedelmi egységek együtt	70.022	135.999	206.021	42.696	170.895	213.591	19.860	89.546	109.406
7. Az adatszolgáltatók száma	106	83	189	61	86	147	56	86	142

*/ Korrigált adatok

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

20.sz. melléklet

Az áfész-ek és gazdasági társaságok saját és vállalkozásba adott (franchise rendszerben működő) kiskereskedelmi hálózata

Üzeletttípus	2002. XII. 31-én */		2006. XII. 31-én		2007. VI. 30-án	
	saját üzemeltetésű, franchise és bérelt üzletek együtt					
	db	m ²	db	m ²	db	m ²
1. Általános áruházak	40	59.244	22	30.058	28	29.744
2. Élelmiszerboltok	4.275	828.221	3.514	743.620	3.617	763.401
3. Ruházati boltok	242	33.106	228	38.134	224	40.155
4. Egyéb iparcikk boltok	654	139.308	493	102.869	506	113.222
5. Bolti kiskereskedelmi egységek együtt	5.211	1.059.879	4.257	914.681	4.375	946.522
6. Vendéglátó üzletek	1.300	184.913	1.072	155.975	1.021	153.955

*/ Korrigált adatok

(Forrás: Jelentés az Áfész/Coop csoport 2002-2007. évek közötti tevékenységéről. ÁFEOSZ V. Kongresszus, Budapest, 2007. november 21.)

A Delphi- kutatás próbatesztelésében résztvevő szakértők:

- 1./ Dr. Törőcsik Mária (PhD) egyetemi tanár PTE; PhD kutatási témavezetőm.**
- 2./ Dr. Kandikó József (CSC) rektor Modern Üzleti Tudományok Főiskolája Tatabánya**

A Delphi-kutatásban résztvevő felkért szakértők listája :

- 1./ Dr. Zs. Szőke Zoltán ÁFEOSZ elnök**
- 2./ Dr. Fekete József (CSC) Szövetkezeti Kutató Intézet igazgató**
- 3./ Dr. Gazdag László (PhD) egyetemi tanár PTE**
- 4./ Dr. Losoncz Miklós habil (DSC) egyetemi tanár MÜTF**
- 5./ Kelemen János Coop Szeged Rt. elnök-vezérigazgató**
- 6./ Umheiser István Mecsek Fűszért Rt. vezérigazgató h.**
- 7./ Béres Vilmos Pannon Market Rt. elnök-vezérigazgató; Sárszeg ÁFÉSZ elnök**
- 8. / Csordás Imre főiskolai docens BGF KKFK**

A felkért Szakértőknek feltett, megválaszolendő (nyílt) kérdésekre adott szakértői vélemények teljes anyaga

Dr. Fekete József (CSC) igazgató

Szövetkezeti Kutató Intézet

Kérdések és válaszok az új fogyasztási szövetkezeti modell témakörében

Kiemelten fontos, időszerű problematikának vélem a témát. A társadalom és a gazdaság akut kérdése a szövetkezés ügye. Feladatot ró a tudományra és a gyakorlatra egyaránt. Minden területen lemaradásban vagyunk. A közgazdaság-, a jog-, a szociológia tudománya egyaránt adós. Gyérek az alapok. Bizonytalan a gyakorlat, noha a szövetkezés tömegek érdeke. Hiányzik az állam cselekvő részvétele, az új szövetkezeti törvény egyszerre lendít és fékez.

A szövetkezetek még mindig identitási zavarokkal küszködnek. Lassú az igazodás, a megújulás. A vagyon felélése és széthordása, illetve új szövetkezetek alakítása egy időben zajlik. A szövetkezetek átalakulását írja elő a törvény (2007. július 1). Ez az üzletrésszel érintett három szövetkezeti ágazatba tartozó (köztük a fogyasztási) szövetkezetek jelentős részében tulajdon és működési forma váltással kapcsolódik össze. Időszerű tehát a hogyan tovább kérdése. A jelzett témakör kidolgozása sok miéltre adhat tudományos választ. Érdek fűződik ahhoz, hogy sikeresen kerüljön megoldásra ez a nem könnyű feladat. Az új modell a jövőkép egyik pillérje lehet.

A négy kérdés a téma alapjainak tekinthető. Rájuk sok nézőpontból és sok fajta érdek alapján adható válasz. A tudományos megközelítés viszont szűkíti a mozgásteret. Annak elvont és egzakt, valamint a logikai követelményeknek egyaránt meg kell felelnie. E szempontok figyelembe vételével adható reális válasz:

1. Időtállónak tartja-e az „ősi”, illetve a korszerűsített szövetkezeti értékeket, szövetkezeti alapelveket az új típusú gazdaságban?

A téma egyik fundamentális problematikáját képezik a szövetkezeti értékek és alapelvek. A kérdés megfogalmazása (tudományos szempontból) azonban nem tűnik szerencsésnek. Mert : 1. semmi sem időt álló; 2. önmagukban nincsenek „ősi” és korszerűsített szövetkezeti

értékek és alapelvek, azok az adott kor (társadalmi, gazdasági, stb.) körülményei között formálódhatnak ki, s a környezet változásával összhangban módosulnak, vagyis követő jellegűek. Tehát az értékek és alapelvek mindig viszony-rendszerben állnak.

Ezért (elvileg) nem célszerű „ösi”, illetve korszerűsített minőségükben definiálni azokat. A kérdésben szereplő új típusú gazdaságra is ez a logika érvényes. E helyett (ez összefüggésekben) mindig a folyamatosan létezőről beszélhetünk, ami egyúttal változást is kifejez. A szövetkezetek sem külön álló, legfeljebb sajátos formációk a társadalomban, illetve a gazdaságban, tehát mint részek együtt változnak az egészszel, arra hatást is gyakorolnak. Munkál a kölcsönösség.

Az első szövetkezet megalakulását követően mindmáig (161 éven át) ez a viszonyrendszer tendenciaszerűen érvényesült. Ebbe beletartozik az, hogy nem mindig időben, s nem mindig élethűen, (tükörképszerűen), inkább szakaszosan valósult meg a külső környezet és a belső viszonyok közötti "kommunikáció", ezen belül az értékek és az alapelvek módosulása. Ez a fejlődés (a versenyképesség, a tagsági szolgálat), az önálló, az önkifejező arculat (az autonómia), illetve a külső viszonyokkal való szinkronban maradás szempontjából a szövetkezetek világában zavarokat is okozott, s ez ma is létező jelenség. A kérdés feltevését is ennek érzékelése motiválhatta (okszerűen).

Az önmeghatározás, vagyis a szövetkezeti értékek és elvek definiálása (változtatása) legutóbb az SZNSZ 1995. szeptember 22-én Manchesterben megtartott kongresszusán történt meg.

Az ismérvek kifejeződésének számbavétele nehézkes, elvont, s esetenként megengedő jellegű. Ugyanakkor az említett értékek és elvek alapján ismerhető el az adott szervezet valódi szövetkezetnek, vagy tekinthető álszövetkezetnek. Lásd: a botrányos hazai befektető szövetkezeteket.

Az igazi kérdés az, hogy ezek a normák elégségesek-e, megfelelő garanciák-e, biztosítják-e (s nem korlátozzák) a szövetkezetek reagáló és teljesítőképességének fenntartását és fejlődését, magát a tagságnak a szolgálatát. E tekintetben mindig is voltak, s ma is vannak tisztázatlan, nyitott kérdések. Ezek napjainkban is kifejeződnek, feszítenek, válaszra várnak. A tét a szövetkezés folyamatosságának megtartása az egyre nehezedő külső, s tegyük hozzá belső feltételrendszerben.

A szövetkezeti értékekhez, illetve alapelvekhez tehát a változás jegyében közelíthetünk: azok a változás állapotában időtállóak.

2. A tanulmány új fogyasztási szövetkezeti modell koncepciójában foglalt „Diver-Coop” regionális klaszter szövetkezet elgondolás véleménye szerint elősegítheti-e az élhetőbb falu megteremtését?

A vázolt „regionális klaszter szövetkezet” önálló kérdéskör, önálló formáció és érdekkör. A többes az egyesbe nem helyezhető be. A modellek csoportjai alkotják a többséget, azaz a regionális klaszter szövetkezetet.

Vagyis: két különböző dologról van szó. Egyik: az új fogyasztási szövetkezeti modell, ami csakis egyedi, inkább lokális kötöttségű, önálló sokasága adja a hálót, az ágazatot, a rendszert (tetszés szerint válogatva a fogalmak között). Az egyedi modellnek tehát egyéni arculata, „megjelenési” formája és belső tartalma van, ami aktivitásban, cselekvésben, teljesítésben, hatékonyságban, kapcsolatban, stb. fejeződik ki. Ezek az egyedek (területenkénti, helyenkénti, stb.) ismétlődése képezi a modell sokaságát.

Más formula a „regionális klaszter szövetkezet”. Ez is lehet modell. Ugyanúgy, mint az „új fogyasztási szövetkezeti modell”. Az egyediség, a hatékonyság és másfajta előnyök kifejeződése ez esetben is alapvető feltétel. Csak ekkor ismétlődik, mert ebben a minőségében van iránta érdeklődés. Ezen alapszik a modell önmagát ismétlődő, sokszorosodási képessége (hálózat).

E tekintetben azonban nagyobb az esélye a tarkaságnak, mint az alapmodell (az új fogyasztási szövetkezeti modell) esetében, mert többfajta érdeket, helyzetet, stb-t kell kezelni keretei között. Az érdekalapúság biztos, a tevékenység szerinti azonosság nem! Ilyen fajta rugalmasságra szükség van.

A regionális klaszter szövetkezetek az alapmodellek által létre hozott képződmények, vagyis másodlagos szövetkezetek. Horizontális, vagy vertikális alakulatok. „Alulról” épülnek fel. Elvileg és gyakorlatilag fordított helyzet is elő állhat. Ma már a felülről történő szervezés túlhaladottnak tekinthető, noha a mai helyzetben lenne értelme és haszna, csak nincs ilyen szervező, mobilizáló erő, még inkább tőke. Korábban több esetben először a konkrét gazdasági feladatokat is ellátó szövetkezeti központok jöttek létre, s szervezték maguk köré a szövetkezeti egységeket.

A szövetkezeti identitás és az önszervező erő meggyengülése miatt (a szövetkezeti autonómiát tiszteletbe tartó) külső közreműködésre ma különös szükség mutatkozik. A társadalmi (érdekképviselések, szakmai szervezetek, szakmai kamarák, stb), illetve az állami szervek együtt munkálkodásában egyfajta rásegítés válik indokolttá. Olyan, ami közösségi boldogulást eredményezhet. Erre ma ugyanakkor igen kicsi az esély.

A vázolt elgondolás, mint integrátori szerveződés iránt alapvető igény mutatkozik ott, ahol nagy a tökeszegénység és a differenciáltság, jelentős a területi szóródás. Figyelmet érdemel a méret és a koncentráció foka. Az integráció előnyös munkamegosztást valósíthat meg az azonos tevékenységet folytatók között. S ami legalább ennyire időszerű lehet: a közös érdek alapján a termékpályán, de a más aktivitásban állókat összekötheti, ellentéteiket oldhatja, előnyöket generálhat.

Jó példa erre a termelés, a feldolgozás, a beszerzés és az értékesítés folyamata, az ebben kínálkozó lehetőség. Nagyon kevés, illetve alacsony szintű az integráció, gyenge a határfok, hiányzik a tőke, ellentét és ellen érdek munkál.

A horizontális és vertikális integráció nem csak azonos tevékenységet folytató, hanem az eltérő profilú (kereskedelmi és pénzügyi, illetve biztosítási, termelői és feldolgozó, beszerzési és értékesítési, stb.) szövetkezeti szervezetek számára is alternatívát kínál. Ezek a formák túl mutatnak a leírt változaton. Az élhető falu szempontjából (mind az azonos, mind pedig az eltérő tevékenységek integrálása) azért érdemel különleges figyelmet, mert a szövetkezetek számára stabilitási, fennmaradási és fejlődési esélyt biztosítanak azáltal, hogy életképessé teszi őket, munkát, jövedelemszerzést, fogyasztást valószerűsítene a helyben lakóknak.

3. A tanulmányban felvázolt elméleti szövetkezeti modell koncepciót megvalósíthatónak ítéli-e meg? Kérem indokolja meg véleményét.

A modell egyes ismérveire (az ottani szükség szerint) a 2. pontban részben már utaltam.

A kérdésben két téma rejtőzik: egyik maga a modell; másik a megvalósíthatóság. Mindkettő alap kritériumnak számít. Egyik feltételezi a másikat. A modell önmagában ugyanis önös produkció. Akkor mutat életképességet, szaporaságot, ha ígéretes, korszerű cselekvési módot vált ki. Ezekből adódik a modellel szembeni követelmény: 1."gyökereket" eresszen az adott milióbe; 2. haladjon meg a régivel; 3. kapcsolódási felületei legyenek; 4. szervesüljön a szűkebb és tágabb környezetbe; 5. egészében új minőséget fejezzon ki; 6. érdeket szolgáljon; 7. cselekvést motiváljon; 8. reprodukciós képesség jellemezze.

E kritériumok figyelmet érdemelnek. Nélkülük a modell nem lehet sikeres alternatíva. Az csak sajátos és előnyös másságával együtt testesíthet meg új szervezeti, működési és érdekeltségi viszonyokat, általuk jobb hatékonyságot, versenyképességet és piac bővítést. Ezt kulcs kérdés!

A gyakorlatba történő adaptálás is fontos szempont. A korszerű modell hálózattá, vagy rendszerré szerveződése alapvető érdek. Még több, ha a horizontális képződményre: a hálóra, vagy a rendszerre a másodlagos szövetkezetek is felépülnek. Ezek a társadalom, a piac, stb. változásával (bizonyos helyzetben, adott körülmények között) azonban maguk is módosulásra szorulhatnak. A modellt és felépítményeit ugyanis nem feltétlen a stabilitás, inkább a változás jellemzi, különösen az olyan szerveződések esetében, mint a szövetkezetek, amelyek társadalmi, gazdasági alakulatok.

A modell építésnél aktuális figyelmet érdemelnek az olyan kérdések és tények, amely szerint a szövetkezet:

- természetes és/vagy jogi személyek társulása;
- a pénzügyi év nettó nyereségének egyenlő alapon vagy részvétel arányában történő elosztása;
- az egy tag, egy szavazat vagy súlyozott szavazás (közreműködés arányában);
- a szavazás joga másra átruházható vagy nem;
- a tagság mesterségesen korlátozható vagy nem;
- korlátolt vagy korlátlan a tagok felelőssége;
- szövetkezés minimális létszáma (természetes, illetve jogi személyek esetén);
- minimális alaptőke (természetes, illetve jogi személyek esetén);
- minimális tagi részjegy (egy tag egy részjegy, vagy ettől eltérő);
- osztatlan közös tulajdon vagy nevesített közös tulajdon;
- bejegyzés cégbíróságon vagy bíróságon;
- alaptevékenységre vagy kiegészítő tevékenységre való szerveződés;
- személyegyesülés vagy tőkeegyesülés a szövetkezet.

E kérdések egy részét hazai viszonylatban a 2006. évi X. sz. törvény (a szövetkezetekről) szabályozta. A változás kényszere azonban mindig munkál. A nemzetközi gyakorlat sem egységes. A szövetkezeti értékek és elvek, valamint a szövetkezet meghatározásai (felfogásai) a külső társadalmi üzenetektől és a belső kényszerekből időről-időre bővülnek, vagy szűkülnek, minőségileg módosulnak, s a szövetkezetek identitási és működési bázisa, illetve szabályrendszere ezekkel aktualizálódik.

A modell mindig egyedit kifejez ki. A különféle tevékenységek esetében ez a cél megvalósításának kerete, eszköze és módja. Az áfészek megalakulását követően eddig három modell formálódott: 1. az optimális méretet kifejező áfész modell (1968-1989); 2. a struktúraváltást előtérbe állító áfész modell (1999-1998); 3. az integrációt megtestesítő áfész modell (1999-). Érelődnek új követelményei egy új áfész (fogyasztási szövetkezeti) modellnek. Tető alá hozása új tudományos teljesítmények számít és a gyakorlat jó orientálója lehet. Megalkotásánál az alábbi lépéseket javaslom:

- a környezetnek, mint változást generáló erőnek a körvonalazása;
- a szövetkezet, mint olyan, általános bemutatása, ez a modell legszélesebb alapja;

- a sajátosságokkal rendelkező fogyasztási szövetkezet (ezen belül is az áfészek) ismertetése, ez a szűkebb környezet;
- az eddigi áfész modellek bemutatása, minősítésük, meghaladásuk szükségessége és módja; ebből eredeztethető az előnyösebb tulajdonságokkal és képességgel rendelkező modell;
- az új fogyasztási szövetkezeti modell elvi szintű leírása úgy, hogy az formailag és tartalmilag megragadható legyen, s kapcsolatrendszerben helyezkedjen el. A „miértekre” és a „hogyanokra” elvi szintű tudományos okfejtés történjen.

Minden más „építkezés”, többek között a 2. pontban vázolt klaszter szövetkezeti formáció kifejtése, általában a fogyasztási szövetkezeti rendszer vizionálása csak az alapfeladat, a modellalkotás után következhet.

4. Életképesnek tartja-e a magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszert jelenlegi állapotában?

A szövetkezetek társadalmi, gazdasági alakulatok. Döntő többségük a tőkés vállalkozások és a társadalmi szervezetek közötti tartományban foglal helyet. A versenyszférában és a szociális gazdaságban egyaránt fellelhetők, s végül: (valamennyien) egyben civil szervezetek. Mindig is az adott társadalomba, az adott gazdaságba illeszkednek. A belső erők és érdekek is munkálnak. Ezek együtt formálják a szövetkezetek arculatát. A konkrét végkimenetelt, még inkább a trendet ezért nehéz előre jelezni.

A jövő prognosztizálása (a kérdésre adandó igen, vagy a nem) tehát sok összefüggés eredményeként alakulhat. Ezzel együtt **van remény és van lehetőség! Meghatározó a piac, az állami akarat és az önszervező képesség. A mellékelt, most publikálásra kerülő két anyagban ezek specifikumai megismerhetők. Tanulmányozásuk, ha lehet, tovább gondolásuk a munka szempontjából haszonnal járhat.**

Néhány megjegyzés:

- helyenként bonyolult az okfejtés, az idegen szavak esetenként halmozódnak;
- számos elméleti alapvetés, azok leírása, konzekvensen nem szervesül a modellben, önmagukért valónak tetszenek, az egyszerűbb, a tudományra ez különösen vonatkozik;
- a vidék problematikája alapvetően össze függ a témával, ugyanakkor a város, mint koncentrált piac, nem kap megfelelő hangsúlyt, jó részt onnan a fogyasztásiak kiszorultak, ez nagy hátrány, a vissza kerülés előnyét azonban nem szabad feladnunk, ehhez persze tőke kell, ebben segíthet egy új működési modell, s a csoportjaikra (sokaságukra) alapozó az integráció(k);
- a szövetkezeti környezet kifejtése, az amibe a modell ágyazódik, gyér és hézagos az anyagban, a munka ez irányban gazdagodhatna;
- a modell az egyes társadalmi rétegekre és csoportokra, a demográfiai adottságokra, a település szerkezetre épülhet. Ezek a társadalmi munkamegosztásban való részvétel módjával és minőségével kapcsolódnak össze. Munkavégzésben, jövedelem szerzésben és fogyasztásban fejeződnek ki. A modell szempontjából ez utóbbi a végkifejlet. A fővárosban 50 %-al magasabbak a bérek, mint a falvakban, a dominens

vásárló réteg a fiatalság, s a gazdagok, a képzettek nagyobb keresetűek. Egyszóval a modell a fogyasztással szorosan összekapcsolódik, vagyis az a fogyasztói körben helyezhető el;

- a régió bekapcsolása, illetve a modellel való jelzett összefüggése kissé túl dimenzionált. A kereskedelmi tőke igen mobilis (ez a természete), mára már minden határt túllépett. Ez alól a szövetkezetek sem mentesíthették magukat. Ma világméretben működő szövetkezeteket ismerünk. Európai (államhatáron át lépő) szövetkezetek működnek az EU-ban. A hazaiak külföldön is terjeszkednek, az ország távoli vidékein is vállalkoznak, megszűnt a saját (monopolizált) piacfelosztás közöttük. Vagyis a régiókból csak annyit, ami valóban szerves része lehet a témának! Mid ezek ellentét párja az, hogy a szövetkezetek eddig helyhez kötött szerveződések voltak, s ez ma sem szűnt meg, sőt erőforrást és előnyt is jelenthet ez a hagyományos státus.
- a felhasznált forrás anyag, azaz a szakirodalom többsége áttételesnek (tetszőlegesnek) tűnik akkor is, ha azok valóban érdekesek és figyelemre méltóak, egy részük rovására a klasszikus, illetve a mai szövetkezeti irodalom léphetne, persze nem formálisan, hanem azokból való merítés eredményeként. Konkrétabban: a téma címe döntően más irodalmi forrást, az irodalmi forrás jórészt más témát (címet) feltételez. Ez megfontolást igényel, mert a vonatkozó összefüggés a bírálat lényeges szempontjai közé tartozik.

Budapest, 2006. november 7.

Üdvözlettel:

Dr. Fekete József sk.

Melléklet: 2 db.

Gazdag László PhD PTE KTK

1./ Időtállónak tartja-e az „ősi”, illetve a korszerűsített szövetkezeti értékeket, szövetkezeti alapelveket az új típusú gazdaságban?

Válasz (Gazdag László): a szövetkezeti mozgalom, indulásától kezdve (Fenwick, 1762, Rochdale 1844, stb.) a lecsúszott, vagy leszakadóban levő emberek önvédelmi mozgalma, szerveződése volt, a kapitalizmus nyers piaci körülményei közepette. A „rochdale-i alapelvek” (1844) is ezt rögzítik. A szolidaritás „be(vissza)csempészése” a gazdaságba sok területen sikeresnek bizonyult, és mai is életképes. A szerző is utal a 8. oldalon arra, hogy a multinacionális cégekkel szembeni védelem kialakítása is indokolja a hatékony, tőkeerős, jól szervezett és működtetett szövetkezeti mechanizmusok életre hívását. Akár a fogyasztási szövetkezetek, akár a hitelszövetkezetek, lakásszövetkezetek, akár a mezőgazdasági termelési szövetkezetek létjogosultságát nem kezdte ki az idő. Magyarországon a rendszerváltás után sokkal intenzívebben kellett volna támaszkodni a szövetkezeti hagyományokra, pl. az agrárszektorban, és akkor most nem küszködnénk ennyi problémával. Tompítani lehetett volna a kapitalizáció „gyötrelmeit”. A jövőben kifejezetten szorgalmazható a szövetkezeti elvek fokozottabb érvényesítése.

2./ A tanulmány új fogyasztási szövetkezeti modell koncepciójában foglalt „Diver-Coop” regionális klaszter-szövetkezet elgondolás véleménye szerint elősegítheti-e az élhetőbb falu megeremtését ?

Válasz (Gazdag László): a klaszterszövetkezet – egyelőre elméletben megalkotott modellje - továbbgondolásra érdemes. Ugyanakkor fölhívnam a figyelmet arra, hogy szerintem a magyarországi agrárfejlődési modell sok elemének felújítása is javasolható, mégpedig úgy, hogy a fogyasztási szövetkezeti klaszter ráépülhetne a még meglévő, és fejlesztésre érdemes agrár termelőszövetkezeti modellre. A komplex, belső vertikációs láncolatokat megvalósító, sok lábon álló, termeléssel is foglalkozó szövetkezet alkalmas lehet a kereskedelmi láncolat működtetésére vidéken.

A szerző a szövetkezet „nonprofit” funkcióit a „non for profit” funkcióktól (8.o.), de sajnos elmarad a mélyebb kifejtés és magyarázat. Ez a non (for) profit funkció csak gazdasági erő és autonómia mellett működhet. (Emlékeztetnék a Kádár-rendszer idején működött termelőszövetkezetek fontos nonprofit funkcióira!) Ezért javaslom a kérdésfölvetés kiterjesztését általában a szövetkezeti mozgalom és modell általános megerősítésének kérdésével. (Fogyasztási szövetkezeti modell és termelésre is kiterjedő szövetkezeti modell összekapcsolása).

3./ A tanulmányban felvázolt elméleti szövetkezeti modell koncepciót megvalósíthatónak ítéli-e meg, kérem indokolja meg véleményét.

Válasz (Gazdag László): a koncepciót megvalósíthatónak tartom, de hangsúlyozni kell: Magyarországon akkor működött jól a szövetkezeti szféra, amikor a politika engedte és támogatta. Valamint akkor, amikor a társadalmi közfelfogás is elfogadta. Erre konkrétan a magyar termelőszövetkezeti szisztéma sikerkorszaka (1970-es évek) a jó példa. De ez az időszak volt még a fogyasztási szövetkezetek nagy korszaka is. Tehát meg kell a célhoz szerezni a társadalmi és politikai támogatást. Ez utóbbira nem sok esélyt látok. Nincs olyan párt, „oldal”, amely egyáltalán foglalkozna ezzel a kérdéssel, vagy értené e kérdés fontosságát.

4./ Életképesnek tartja-e a magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszert jelenlegi állapotában ?

Válasz (Gazdag László): nem. Ez a „jelenlegi állapot” kitételre vonatkozik, ami megváltoztatható, és meg is kell változtatni. Általában véve is a „szövetkezeti kérdés” ma Magyarországon pejoratív színezetet kap, él a „kolhozfóbia”, ami nem csupán a klasszikus agrár termelőszövetkezeti szektorra vonatkozik, de mindenfajta szövetkezetre, mint olyanra. A hatékony fogyasztási, termelési, stb. szövetkezetek létrehozása komoly feltőkésítést igényel. Kormányaink (mindegy hogy melyik párt, „oldal”) kizárólag a magánvállalkozás támogatását vállalják föl, bármely ágazatról is legyen szó. Az ideológiai görcsök, a társadalmi-gazdasági racionalitást nélkülöző politikai döntési mechanizmus nem kedvez a szerző által fölvezetett fejlődési irányoknak.

A szövetkezés lényege az erők egyesítése, a nagy szervezet erőpozíciójának érvényesítése. A felvázolt modell jó, de jelentős tőkeáfordítás nélkül nem bizonyulhat sikeresnek.

Ugyanakkor az újkeletű élelmiszerkereskedelmi botránysorozat jelentős változást hozhat a szemlélet terén, ami a politika szférájára is igaz. Hatékony, tőkeerős, megfelelő méretű fogyasztási szövetkezetek jelenthetik a megfelelő védelmet a magyar fogyasztó számára.

Egyéb megjegyzések (Gazdag László): a szerző a 2. oldalon ostromozza az agrártúltermelést, tömegtermelést, amely pazarláshoz, környezetszennyezéshez vezet, evolúciós zsákutcába visz. Jó lenne itt emlékeztetni az „integrált agrártermelés” modelljére, amely kiküszöböli az iparszerű modell hátrányait, megvalósítja a minőségi tömegtermelést, ami egyben a környezetbarát technológiát és az egészséges élelmiszert is jelenti

egyben. Lehet ostromozni általában a világon kialakult „tömegtermelést” és „túltermelést”, de Magyarország számára létkérdés az agrárexport. A minőségi tömegterméknek (egészséges élelmiszer) mindig is meglesz a piaca.

Úgy gondolom, hogy általában véve kellene fölvetni a szövetkezeti modellek létjogosultságát, és nem csupán a fogyasztási szövetkezet modelljének fejlesztésével kellene foglalkoznunk.

A megoldást az jelentené, ha a soklábon álló (diverzifikált! Lásd: Diver-Coop elnevezés, 5. o.), belső vertikumokat megvalósító, megfelelő méretű, termeléssel, feldolgozással és kereskedelemmel egyaránt foglalkozó szövetkezeti modell fejlesztését kötnénk össze az itt vázolt fogyasztási szövetkezeti klaszter modelljével.

Ugyanis úgy gondolom, hogy a szétforgácsolt termelői szféra is jócskán védelemre szorul.

Losoncz Miklós PhD

Gondolatok Géro Imre: Javaslat egy új fogyasztási szövetkezeti modellre című disszertációjához

A javasolt modell a vidékfejlesztés és a fenntartható fejlődés szolgálatába állítható, megvalósítható, létrejötte elősegíti a z élhetőbb falu megteremtését. Mindenképpen alkalmas látens versenyelőnyök kiaknázására, amelyek más módon nem mobilizálhatók. Itt valóban olyan hálózatról van szó, amely a kistelepülések majdnem mindegyikében jelen van. Az erre építhető hagyományos marketingstratégiának azonban sok korlátja van. Szinte biztosra vehető, hogy azok a marketingstratégiák, amelyek középpontjában kizárólag a tiszta gazdasági racionalitás követelményei, azon belül a nyereség növelése áll, nem működőképesek. A vidéki népesség szerény vásárlóereje, a nagy agglomerációk hiánya, a piac decentralizált jellege, mindezzel összefüggésben a magas fajlagos értékesítési költségek miatt a külföldi nagyvállalatok, kereskedelmi láncok jövedelmezőségi követelményeitől elmarad az elérhető profit, illetve profitráta. Vélelmezhető, hogy erre a piaci szegmensre a nagy láncok kevés figyelmet fognak fordítani a jövőben is. Ez a körülmény ugyanakkor lehetőség is a szövetkezeti mozgalom számára.

A piac horizontális (és vertikális) integrálásában kiemelkedő szerepe lehet a szövetkezeti formának, amely a klaszter szerveződésekre is nagymértékben támaszkodik. A szövetkezeti formán kívül nemigen van olyan intézményi keret, amely erre a jelenlegi körülmények között alkalmas lenne. A szövetkezet játssza ebben a modellben azt a szerepet, amit a klaszterben a kulcsvállalat tölt be (a kulcsvállalatok Magyarországon multinacionális cégek). A klasszikus szövetkezeti elvek bizonyos mértékben helyettesítik vagy pótolják vagy kompenzálják az alacsonyabb profitabilitással kapcsolatos hiányosságokat, illetve a külföldi vállalatokétól eltérő marketingstratégia, ezáltal költség szerkezet alkalmazását teszi lehetővé. A szövetkezeti elvek következetes alkalmazása nyomán például jelentős megtakarítás érhető el a marketingköltségekben, aminek nyomán csökkenthető a külföldi nagyvállalatok mögötti jövedelmezőségi lemaradás.

A szövetkezeti elveket figyelembe vevő marketingstratégia a globális vagy külföldi nagyvállalati márkákkal szemben a kevésbé ismert, kevésbé bevezetett hazai vagy helyi márkák, illetve termékek forgalmazást is lehetővé teszi. A tiszta gazdasági racionalitáson túlmutató, korszerűsített szövetkezeti elvek az egyes gazdasági szereplők közötti együttműködésben való érdekeltséget is erősíti, és mérsékli a résztvevők egyoldalú kiszolgáltatottságát. Ez eltér attól a modelltől, amit a profitorientált cégek alkalmaznak.

A javasolt szövetkezeti modellben jobban célszerű hangsúlyozni a hagyományokat, illetve azok szerepét. Olyan modellről van szó, amely más feltételek között ugyan, de már működött a vidéki Magyarországon (és nemcsak ott), vannak hagyományai (nem a szocializmus időszakára, hanem a második világháború előtti időre gondolok), nem idegenek a vidéki lakosság értékrendjétől. Ezáltal mással nem helyettesíthető marketingeszközzé tehető.

Célszerű lenne azzal is foglalkozni, hogyan realizálhatók szinergikus hatások. Itt mindenekelőtt a takarékszövetkezetekkel való együttműködés lehetőségeinek kutatása kézenfekvő.

Budaörs, 2007. január 10.

Losoncz Miklós

Dr. Zs. Szőke Zoltán ÁFEOSZ főtitkár, alelnök

VÁLASZOK DR. GÉRÓ IMRE PHD TANULMÁNYÁBAN MEGFOGALMAZOTT KÉRDÉSEKRE

1. Időtállóan tartja-e az „ősi”, illetve a korszerűsített szövetkezeti értékeket, szövetkezeti alapelveket az új típusú gazdaságban?

A szövetkezeti alapelvek és értékek tőkés viszonyok között alakultak ki, több mint 150 éve. A magyarországi rendszerváltozást azonban megsínylették, mert a politika – sokszor indokolatlanul, főként a mezőgazdasági szövetkezeteket – a szocializmus termékének tekintette. Az alapelvek és alapértékek ennek ellenére és a nyugati országokban is javarészt helytállóak és időtállóak, csak a gazdaság globalizációja miatt ezek az értékek és elvek már felülvizsgálatra szorulnak.

Így például az egy tag egy szavazat elve, mert ez nem teszi lehetővé a nagyobb tőke bevonását a szövetkezet gazdálkodásába, így versenyhátrányba kerül a piacon a multinacionális cégekkel szemben.

Ráadásul a szövetkezetekre vonatkozó alapelvek egyre inkább a tagi kapcsolatok szintjéről nemzeti, sőt nemzetközi szintre kell egy emelkedjenek, hiszen a szövetkezetek is kénytelenek az együttműködésben rejlő előnyöket kihasználni. Ezért multinacionális gazdálkodást kell folytatniuk. A szövetkezet csak akkor képes gazdaságilag, kulturálisan, szociális, oktatási és más szempontok szerint vonzó lenni a tagok számára, ha nyereséges gazdálkodást folytat.

2. A tanulmány az új fogyasztási szövetkezeti modell koncepciójában foglalt „Diver-Coop” regionális klaszterszövetkezet elgondolás véleménye szerint elősegítheti-e az élhetőbb falu megteremtését!

Elméleti és gyakorlati téren is igen, de látni kell, hogy ez nem elsősorban szövetkezeti, hanem állami és önkormányzati feladat.

Szerintem a vidéki állampolgárnak is ugyanolyan jogai vannak szolgáltatások, oktatás, orvosi ellátás stb. igénybevételére, mint a városban élőknek. Ha ez másként nem lehetséges, akkor szövetkezeti önszerveződés útján, de ebben az esetben az állam adjon adó- és egyéb kedvezményeket az ilyen funkciókat felvállaló szövetkezetek számára.

3. A tanulmányban felvázolt elméleti szövetkezeti modell koncepciót megvalósíthatónak ítéli-e meg, indokolja véleményét!

Megvalósítható, de első feltétel a sikeres gazdasági tevékenység. Továbbá az állam által biztosítandó adózási és jogszabályi környezet megteremtése.

Egy ilyen szolgáltató (egyablakos) szövetkezeti modell megvalósítása jelentős beruházási és szervezési igény és feladat. Szerintem ma erre nincs megfelelő akarat a szövetkezeti vezetésben, de nincsenek hozzá feltételek sem. Most zajlik vevőkártyarendszer országos elterjesztése – svéd szövetkezeti példa alapján – ez keltheti majd fel a tagok (vevők) igényét a kártya útján elérhető egyéb szolgáltatások iránt is.

A feltételrendszer másik fontos eleme lesz az egységes COOP informatikai rendszer teljes kiépítése, de ez még éveket vehet igénybe.

4. Életképesnek tartja-e a magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszert jelenlegi állapotában?

A számok magukért beszélnek: 14%-os piaci részesedés az élelmiszerkereskedelmi piacon, évi 400 milliárdos árbevétel, 3000 bolt láncba szervezve a COOP üzletláncban, öt régiós nagykereskedelmi központ az áruellátás biztosítására: ezek az életképesség jelei. De a kihívások fokozódnak, elkerülhetetlen a további tőke és tevékenységkoncentráció, az irányítás centralizációja és a bolti technológia modernizálása. Ehhez jön még a nemzetközi szintű szövetkezeti gazdasági együttműködés fokozásának szükségszerűsége a szövetkezeti kereskedelem európai szintű multinacionalizálódásának megteremtése.

Ebből kiindulva én a Multi-Coop nevet tartom a jövő szövetkezete számára több szempontból is megfelelőbbnek (nemzetközi összefogás a gazdálkodásban és sokrétű tevékenység helyi szinten).

Budapest, 2007. január 2.

Dr. Zs. Szőke Zoltán
ÁFEOSZ főtitkár, alelnök

Kelemen János COOP Szeged Zrt. elnök-vezérigazgató

Ezúton is megköszönöm, hogy a PhD kutatásod keretén belül szakértői megkérdezésedben személy szerint engem is számításba vettél.

Mindenek előtt azonban üdvözlöm azt, hogy kutatásod a fogyasztási szövetkezetek területére fókuszál.

Teszem ezt elsősorban azért, mert a fogyasztási szövetkezeti modellt rendkívül lényegesnek ítélem magam is és csak remélni merem, hogy a mai helyzet ellentmondásai ellenére a jövőben is működnek majd hazánkban fogyasztási szövetkezetek.

Magam több mint 20 esztendeje kerültem a fogyasztási szövetkezetek közelébe, majd röviddel később az ország egyik legnagyobb ÁFÉSZ-nek vezetője lettem.

Akkor még sokkal inkább a klasszikus szövetkezeti elvek működtek, igaz számos ellentmondással, problémával.

Akkor még az általam vezetett szövetkezetek 10 ezres tagsága volt és a helyi – főként falusi lakosság - számos napi igényét igyekezett kielégíteni. Az ÁFÉSZ akkor még a lakosság mindennapi „találkozási” lehetősége, helyszíne volt.

Ugyanakkor őszintén el kell mondani, hogy a „mindennel foglalkozunk” elv rányomta a bélyegét az akkori működés színvonalára. Ez lényegében abban nyilvánult meg, hogy igény és versenytárs hiányában elég volt közepszerűen működni, az a szint gyakran a tagság, közvélemény részéről akár kiváló osztályzatot is kaphatott.

Mára óriási változások következtek be az ország életében. Sajnálatosan még hosszú ideig az átmenet állapotát éljük ahhoz a kapitalizmushoz vezető úton, amely a lakosság többsége számára majd jobb megélhetést, biztonságosabb jövőt jelenthet.

Mindez úgy történik, hogy a kapitalizmus legvadabb alaptörvényei, működési mechanizmusa azonban „ráomlott az úton lévő” gazdaságra, lakosságra.

A változásnak eddigi részét ráadásul totális átpolitizáltság jellemzi. A politika résztvevői ez idáig szinte kizárólag a saját maguk és közvetlen környezetük meggazdagodásával voltak elfoglalva.

Ez a helyzet számtalan módon rányomja bélyegét mindennapjainkra, számos torzszülemény jött létre, miközben értékek mentek veszendőbe.

Sajnálatosan ez igaz a fogyasztási szövetkezeti rendszerre is.

Mára a saját példás 20 évvel ezelőtti 10 ezres taglétszám 100 főre zsugorodott, de az országos milliós létszám is mára elenyészőre csökkent.

Napjainkban a klasszikus fogyasztási szövetkezetek egy része megszűnt, más részük csak úgy tudott talpon maradni, hogy a sok tevékenységből a tökét abba a tevékenységbe csoportosította át, amit hosszú távra kiválasztott.

Ennek eredménye az országos és sikeres COOP Üzletlánc, amely Magyarország második legnagyobb napi cikk lánc.

Közben azonban az ÁFÉSZ-kel kapcsolatban maradt tagság mindennapi igényeinek egyre kisebb mértékű kielégítési lehetősége maradt fenn.

A költségek lefaragása egyre fontosabbá vált, klasszikusan szövetkezetet működtetni azonban költséges dolog. Ez is az eltávolodást erősítette.

Mindezekon felül a politika valóban a szocializmus maradványaként kezelte a fogyasztási szövetkezeteket, nem egyszer még megkaparintható vagyontömegként kezelve, kivégző jellegű törvényeket léptetett életbe.

Ennek keretében az ún. üzletrész létrehozása, majd megszüntetése az egyik leghatékonyabb módszer volt a szövetkezetek felszámolására.

A fentiek következtében mára gyakorlatilag megszűnt a klasszikus „ÁFÉSZ” rendszer, annak legfeljebb csak megnevezésében felel meg, de napjainkban is a szövetkezetek sora alakul át gazdasági társasággá, vagy szűnik meg végelszámolással, felszámolással.

Így van ez az általam vezetett fogyasztási szövetkezetnél is.

Az egyetlen elégtétel számunkra az, hogy a korábbi 10 ezret meghaladó taglétszámból mára több mint 4.000 részvényes megmaradt a tevékenységet tovább vivő részvénytársaságnak.

Az pedig egy külön tanulmányt is felöllelhetne, hogy ebben a folyamatban mi minősül igazságosnak, vagy mi nem, illetve milyen feszültségek keletkeztek, vannak jelen ma is, vagy kerülnek felszínre a jövőben.

Az általunk választott utat még inkább erősíti az a tény is, hogy mi a piac egyik szereplője vagyunk mindössze, ahol vagy megélünk, vagy elveszünk.

A múltban a fogyasztási szövetkezetek bizonyos előnyöket, támogatásokat kaptak azért, mert felvállalták a helyi – főként falusi – közösségek kulturális, társadalmi igényeinek támogatását, gazdasági igényeinek kielégítését.

Ezt az akkori állam sem vállalta át a szövetkezetektől, a mai pedig végképp nem. Közben azonban minden abba az irányba mutató „kiváltságot” megszüntetett az állam.

Ez a tény sem elhanyagolható a kialakult helyzet valóságos értékelésekor.

A feladatom négy kérdés megválaszolása volt.

Elnézéset kérem, hogy nem kérdésenként mentem végig, miközben reményeim szerint többé-kevésbé az eddigiekben már válaszoltam is.

A következetesség érdekében azonban a továbbiakban röviden konkrétan is válaszolok kérdéseidre.

1. Igen időtállóknak tartom az alap szövetkezeti elveket, természetesen beleértve az időközben korszerűsített értékeket is.

Hozzá kell tennem azonban, hogy ezen értékek elvi síkon meglehetősen általánosak, éppen ezért nehezen megkérdőjelezhetőek.

Tudjuk, hogy a fejlett gazdasági hatalmak és a magyar állam is elismeri, hangoztatja ezen elveket, miközben a mindennapi gyakorlatban figyelmen kívül hagyja azt, vagy megfélemezik arról, hogy intézkedéseikben is kifejezésre kellene juttatni az elfogadott elveket.

Véleményem szerint, mint eddig is, a jövőben is bizonyos mértékig finomodni fognak a szövetkezeti alapértékek.

2. A tanulmányodban felvázolt „DIVER-COOP” modell valószínűleg elősegíthetné az élhető falu megteremtését, de még inkább fenntartását, komfortosabbá tételét.

Általam leegyszerűsítve a modellt – és ezért elnézésedet kérem – a szövetkezeteknek újból vissza kellene venni azokat a tevékenységeket, szolgáltatásokat, amire helyben, a faluban a lakosoknak jogosan szüksége van, a ma jelentkező új igényekre történő kiegészítéssel együtt.

Mindezt az általad hangsúlyozott marketing elv forradalmasíthatja, azaz annak felismerése, hogy a szövetkezet tagjai kézenfekvően a szövetkezetek törzsvevői, szolgáltatásait igénybe vevői lehetnének.

Valójában ez egy óriási ellentmondás, konfliktus a szövetkezeti terepet éppen elhagyó társaságoknak, jelesül az, hogy miként lehetne a volt tagságot megnyerni törzsvásárlóként.

3. Az elméleti szövetkezeti modellt a mai Magyarországon nem tartom megvalósíthatónak.

Véleményem elsődleges oka a magyar lakosság égető megélhetési problémája, illetve az ebből fakadó mindenáron a legolcsóbbat megvenni akaró gyakorlat.

4. Amit ma magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszernek nevezünk az gyakorlatilag már csak nevében az.
A kérdés feltevése tehát okafogyottá vált.

Itt azonban meg kell jegyezni, hogy veled ellentétben én nem látom áttörésnek a legújabb 2006. évi X.sz. Szövetkezeti törvényt.

Igaz ugyan, hogy ez a törvény visszanyúl az alapelvekhez, de mintegy félbe maradt, hiszen a törvényben beígért, jelzett támogatásokról, mozgásterről semmilyen intézkedés nem történt eddig. Gyakorlatilag a vagyon közös felélését engedi meg, ha ráadásul a már egyszer leadózott felhalmozott vagyonból ismét bevétele származik az államnak.

Meglátásom szerint azonban a fejlett országok gazdasági színvonalát megközelítve, sokkal realisabb esély teremődik a modell megvalósíthatóságára. Akkor ez a falusi közösségek számára a még nagyobb biztonságot, a életminőségét hozhatja.

S Z E G E D, 2006. november 15.

Tisztelettel:

Kelemen János

Béres Vilmos Sárszeg ÁFÉSZ elnök

„Szakértői” vélemény

Dr Géro Imre (dr univ., PhD-jelölt, főiskolai docens) „Javaslat egy új szervezetkezeti modellre”
című kutatását összefoglaló tanulmányhoz.

Először is szeretném megköszönni azt, hogy Dr Géro Imre érdemesnek tart arra, hogy véleményt nyilvánítsak egy új szervezetkezeti modellre vonatkozó javaslatával kapcsolatban. Szeretném előre bocsátani, hogy ami a téma (szövetkezés) elméletét illeti, semmiképpen nem tekinthetem szakértőnek magam. Elméleti képzettségem egy MKKE belkereskedelmi szervező szakos 1973. évi diplomában és egy szakdolgozat készítési szakaszban lévő Corvinus egyetemi marketing szakközgazdász képzésben, valamint néhány egy-két hetes, egy hónapos német, angol, svéd szervezetkezeti tanulmányútban foglalható össze.

Gyakorlati tapasztalataim már valamivel komolyabbnak tekinthetők. Általános iskolás koromban –több mint 40 éve- tagja lettem és azóta is vagyok a Dombóvári Áfész-nek. 1981. és 1984. között a Tolna megyei MESZÖV Áfész-titkár helyettese voltam. 1984. márciusa óta pedig elnöke vagyok a Szekszárd és környékén tevékenykedő Sárszeg Áfész-nek. Cégem alapító tagja volt az ország 5. Pro Coop-jának, a Tolna Pro Coop-nak, részt vett a Mecsek Fűszért privatizációjában, alapító részvényese a Co Op Hungarynek. Hét éve tagja vagyok a Mecsek Fűszért Zrt Igazgatóságának (a második legnagyobb coop régió)

Az előzőekből következik, hogy véleményemet elsősorban a gyakorlati tapasztalatok (realitás) és kevésbé az elméleti lehetőségek, megfontolások befolyásolják. Ebből következően elnézést kell kérnem Dr Géro Imrétől, hogy nagyon értékes gondolatai megvalósításának realitását sok szempontból másképp látom.

Nem vitatom, hogy a fogyasztási szövetkezeti mozgalom különböző formái – Áfész-ek, takarékszövetkezetek- a rendszerváltás előtt hatalmas társadalmi gazdasági szerepet játszottak a vidék és elsősorban a falvak és kisvárosok életében. Nekik volt köszönhető, hogy a vidék fogyasztási cikkekkel történő ellátása és a városi kiskereskedelem között a falvak többségében nem nőtt a szakadék, hogy a falusi lakosság részéről megtermelt termény felesleg felvásárlásra és tovább értékesítésre –feldolgozásra- került, hogy a falusi lakosság hitel felvételi lehetőségei javultak. A szövetkezetek óriási összegeket -a mérleg szerinti nyereségük 9 %-át fordíthatták- a helyi, tagsági, kulturális, szociális, társadalmi célok megvalósításának támogatására és ezt a többségük maradéktalanul ki is használta. Büszke vagyok a falvakban a rendszerváltás előtt betöltött szerepünkre, de el kell ismernem, hogy legalább ekkora, ha nem nagyobb jelentősége volt a mezőgazdasági termelő szövetkezeteknek, amelyek hasonló társadalmi szerepvállalás mellett egy-egy település legnagyobb munkáltatójának számítottak.

Dr Géro Imre javaslatát, mely szerint új tartalommal kell megtölteni a fogyasztási szövetkezeti mozgalmat, én kitágítanám, mely szerint az „egész vidéki társadalmi-gazdasági szövetkezést” (amennyiben egyáltalán lehetséges) kell új tartalommal megtölteni.

1.) kérdés

Egyetértek azzal, hogy a rendszerváltás után nem csökkent, hanem elmélyült a szakadék a vidék és a városok társadalmi-gazdasági fejlettségi szintje között. Ez véleményem szerint döntően annak köszönhető, hogy a piacgazdaság „előnyei”, a kínálat, a verseny, a profit orientáltság és annak következményei: a látványos meggazdagodás, elszegényedés, munkanélküliség, stb. és esetenként a gazdasági ellehetetlenülés közeli veszélye oly hirtelen és felkészületlenül szakadt a fogyasztási szövetkezetek többségére, hogy azonnal elfeledtette velük a szövetkezés évszázados rochdal-i elveinek (közös cél, lojalitás, egy tag egy szavazat, demokratikus irányítás) mindennapi gyakorlatát.

A fogyasztási szövetkezetek több éves meddő vita hozták létre az első megyei közös beszerzési társulásaikat (Pro Coop-ok), majd újabb 5 év után, 1977-ben annak országos szervezetét (Co op Hungary). Ennek eredményeként egy közel 10 éves piacvesztési tendencia 8 % piaci részesedésnél megállt, majd megfordult és néhány százalékpont emelkedés után a piaci részesedés stabilizálódott. (Az FMCG kereskedelmen belül becsült rendszerváltás előtti 40-50 %-os piaci részesedés napjainkban 12-13 % között alakul) Az óriási piacvesztés mellett legalább akkora gond az, hogy ez a változás az ÁFÉSZ-eket igen differenciáltan érintette. Az ÁFÉSZ-ek kisebb része - elsősorban a városokban - megerősödött. Többségük gazdasági potenciálja viszont jelentősen csökkent. Számos ÁFÉSZ tevékenysége megszűnt, vagy gazdaságilag jelentéktelenné vált. Az ÁFÉSZ éves gazdasági jelentéseinek számadataival is alá lehetne támasztani, hogy fogyasztási szövetkezetek jelentősége saját hajdani monopol piacukon a falvakban is számottevően csökkent. Ez mindenképpen megrendíti annak gazdasági lehetőségét, hogy a vidék életében betöltött társadalmi, gazdasági szerepvállalásuk jelentősége a valamikori szintre emelkedjen.

Véleményem szerint a szövetkezeti mozgalom új tartalommal történő megtöltését a tagsági kapcsolatok szempontjából sem lehetne eredményesen a fogyasztási szövetkezeti mozgalomra építeni. Az ÁFÉSZ-ek a rendszerváltás előtt mintegy másfél millió tagot tudtak a soraikban. Ma a tagok száma nem éri el a kétszázezer főt. Az ÁFÉSZ-ek többségénél a társasági átalakulásokkal további drasztikus létszám csökkenés várható. A taglétszám

csökkenése mellett a tagsági kapcsolatok (szövetkezés) további erodálását idézi elő az, hogy a tagok többsége nyugdíj korú. De talán ennél is nagyobb probléma az, amire hivatalos adat nem áll rendelkezésre, de aki több évtizede a „mozgalomban” tevékenykedik, az tudja, hogy az elsőszámú vezetők többsége is nyugdíj korú (szerencsésebb esetben csak 55 év feletti), ami miatt a fogyasztási szövetkezeti modell megújításának az emberi erőforrás oldaláról nincs igazán realitása.

Az ÁFÉSZ-eknek a piaci versenyben is komoly gondjaik vannak egy egységes marketing koncepció kialakításában, de még inkább annak következetes, hatásos megvalósításában. Ennek számos objektív –heterogenitás, differenciáltság stb.- és számos szubjektív – életkorbeli, felkészültségbeli különbségek, ebből adódó eltérő attitűdök, meggyőződések- tényezője van. De ennek a problémakörnek az elemzése egy önálló tanulmány kereteit is kimerítené.

Biztosan sokan másképp látják, de véleményem szerint a Coop Csoporton belül erősebbnek látszik a másik coop tag legyőzésére való törekvés, mint az együttműködésre, a lojalításra a másik gazdasági szereplő megerősítésére, felemelésére való hajlam. (Szövetkezetek szövetkezése???) Amíg a rövid távú legyőzési, vagy túlélési motivációk uralják az ÁFÉSZ vezetők többségének a tudatát, kicsi a valószínűsége annak, hogy egy új típusú vidéki mikroközösség társadalmi, gazdasági életének újragondolását jelentő szövetkezésen, összefogáson gondolkodjanak.

Napi tapasztalataim alapján állíthatom, hogy a TOP 20-ban lévő ÁFÉSZ-ek vezetőinek döntő többségében sokkal erősebb a profit orientáció, mint a kis falusi boltok megtartására való törekvés.

Egyetértek dr Géro Imrének azon megállapításával, hogy a fogyasztási szövetkezetek közül az ÁFÉSZ-eknek nem egyértelmű a marketing orientáltsága és néhány ÁFÉSZ-től eltekintve nem ismerték fel a tagságban (a működési körzetben élő törzsvásárlókban) rejlő marketing értéket, a vevőértéket. Ezt a hiányosságot a Coop Csoport azzal is tetézi, hogy közel másfél évtizedes együttműködés után még mindig nem a tényleges országos (és helyi mikró) piac – vevők és konkurensek - a kiinduló pontja a választék-, ár-, promóciós politikának, hanem az, hogy melyik szállítótól mekkora bónuszt lehet kicsikarni, vagy mekkora az üzlet alapterülete.

Az mellett, hogy a vevőérték nem kellő felismerésével egyetértek, nem látom elegendőnek a fogyasztási típusú szövetkezést arra, hogy egy új modell motorja legyen.

2.) kérdés

Véleményem szerint egy fogyasztási típusú szövetkezeti modell önmagában nehezen segítheti elő egy élhetőbb térség megvalósulását. A szövetkezés fogyasztási típusú modellje a piacgazdaságban már nem teremt olyan szoros kötődést (egymásra utaltságot) az alacsony tőkekövetésű tag és a gazdasági tevékenységet végző szövetkezet között, ami biztosítaná azt, hogy a tag saját szövetkezete szolgáltatását vegye igénybe. Ebből következhet az, hogy a szövetkezet jövőjét, fejlődőképességét nem csak a versenyhátrányból fakadó magasabb költségigényesség veszélyezteti, hanem a tag vásárlási lojalitásának csökkenése. Ez a lojalitás a fiatalabb korosztályra már egyáltalán nem jellemző. Addig, amíg 20 évvel ezelőtt szinte minden szövetkezetnél működött legalább egy a szövetkezés (és a gazdálkodás alapjait) megismertető iskola szövetkezet, több tízezer taggal, ma jó ha tucatnyi iskola szövetkezet van az országban.

Fájó kimondani, de nincs igazán utánpótlása az ÁFÉSZ-ek tagságának.

Egy új típusú szövetkezeti modell viszont elősegítheti egy élhetőbb falu (vidék) megteremtését. Ez azonban egy-egy térségben, faluban igen eltérő módon alakulhat ki. Azt valószínűsítem, hogy ez csak akkor valósulhat meg, ha a térség társadalmi, gazdasági szereplői között egy olyan partneri kapcsolat, együttműködés alakul ki, ami alapján közös törzsvásárlókat, „tagokat” verbuválnak, akiknek akkor nyújtanak pótlólagos előnyöket (kiegészítő szolgáltatást, pénz-, és időmegtakarítást, kényelemet, stb.), amennyiben azok az együttműködő partnerek szolgáltatásait veszik valamilyen minimális szinten igénybe.

Az, hogy egy ilyen modell megvalósulhat-e és az elmélet szintjén is van-e realitása, számos kérdést fel kell tenni és meg kell válaszolni.

- h) Miben van versenyhátránya az adott (kistérségnek) falunak?
- i) Mi az oka ennek?
- j) Hogyan lehet ezt megszüntetni?
- k) Megszüntethető-e ez szövetkezéssel ?
- l) Milyen addicionális (társadalmi, gazdasági) előnyt jelent ez a szövetkezőknek? (gazdasági szereplőknek, magánszemélyeknek)
- m) Kiknek érdemes erre szövetkezni?
- n) Hogyan valósítható ez meg?

3.) kérdés

Sajnos nincs arra energiám, hogy az előző pontban feltett kérdéseimre a válaszokat átgondoljam. Ez nélkül pusztá fikció lenne a megvalósíthatóságról bármit konkrétan nyilatkozni.

4.) kérdés

A magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszeren belül az ÁFÉÉSZ-ek többségének az alaptevékenysége jelenlegi állapotában már nem a fogyasztási szövetkezeten belül zajlik, hanem társasági formában. Mint korábban már kifejtettem a Coop csoport vásárlóinak döntő többsége nem a tagok közül kerül ki. Ez az arány még rosszabb képet mutatna, ha azt vizsgálnánk, hogy a tagok vásárlása hány százaléka az összes forgalomnak. Ma a szövetkezetek többsége 2-3 % azonnali vásárlási engedményt nyújt tagjainak, illetve évente egy-egy alkalommal egy-két ezer forint értékű ajándékot ad. Korábban a szövetkezetek komoly szerepet játszottak a falvak társadalmi, kulturális életében. Ez ma nagyon kevés kivételtől eltekintve megszűnt. Azt mondhatjuk, hogy jelentősen csökkent a szövetkezetek és a tagok (és rajtuk keresztül a falvak) közötti gazdasági, érzelmi kötődés.

Az előzőekben érzékeltettem, hogy nemcsak a tagság, hanem a vezetés is előregedett. Ezért véleményem szerint a humán erőforrás oldaláról sem várható a fogyasztási szövetkezeti modell szövetkezeti alapon történő megújítása. Egy drasztikus generáció váltás a vezetésben a jelenlegi korösszetétel miatt előbb utóbb bekövetkezik. A kérdés az, hogy az új generáció a vevőérték maximalizálásakor felismeri-e, fantáziát lát-e a szövetkezeti alapon történő marketing érték növelési lehetőségekben.

Tisztelettel:

Medina, 2006-12-17

Béres Vilmos

Umheiser István MECSEK FÜSZÉRT Rt Gazdasági vezérigazgató helyettes

„Javaslat egy új fogyasztási szövetkezeti modellre”

A tanulmány végén feltett 4 kérdésre nem tudok az elvárt módon válaszolni.

A szövetkezeti kereskedelem az elmúlt másfél évtizedben óriási változásokon ment keresztül. A piacgazdaság kialakításával szembetalálta magát egy igen gyorsan kialakuló szinte vad kapitalista elemeket is felmutató kereskedelmi versennyel, amit a

A szövetkezeti rendszer gyorsan felismerte az országos összefogás igényét, és gyakorlatilag ez mentette meg és tette lehetővé, hogy ma az ország élelmiszer kereskedelmének meghatározó szereplője tudott maradni.

Az összefogás azonban nem a szövetkezeti értékrenden alapult, hanem szinte kizárólag a közös fellépés gazdasági előnyeinek kiaknázását, a túlélés stratégiáját szolgálta. Itt már olyan döntéseket kellett hozni, ahol kemény piac szemléletű aspektusoknak kellett érvényesülnie, és nem az egy tag egy szavazat demokratizmusa volt a mérvadó. Megjegyzem ennek fennmaradása egy profit orientált gazdasági környezetben zsákutca.

Miközben magam is helyesnek vélem a szövetkezeti értékeket, a szövetkezeti vezetők jelentős része azon dolgozott, hogy a többesrés tagságát leszűkítse, mivel képtelenség ilyen méretekben gyors és jó gazdasági döntéseket hozni, és képtelenség szociális jellegű elvárásoknak megfelelni.

A szövetkezetek ugyancsak nagyobb része, az Áfészek mögé (elé) létrehozta gazdasági társaságát, hogy valós piaci alapokon tudja működtetni a vállalkozást, ami még akkor is előrelépés, ha sok helyen a szövetkezet maradt a társaság fő tulajdonosa és ellenőrzi a gazdálkodás milyenségét.

A harmadik dolog ami az én véleményem, hogy a felgyorsult folyamatok mellett a tagság kötődése teljesen meglazult, messze nem a korábbi értékrendek mentén alakul, és leegyszerűsítve a tagsági vásárlói kedvezmények, egyszeri visszatérítések érdekeltsége mentén mozog. Ugyanakkor ugyanez a tagság az, aki érthető módon kihasználja a kereskedelemben megjelent multik térhódítását, autóba ülve nagybevásárlásait a közeli kis vagy nagyváros multi üzletében végzi el, miközben szövetkezeti tagként de a napi életben egyszerű vevőként egyébként joggal elvárja a napi tej-kenyér-

szalámi színvonalas ellátást, de nem többet. Mindez azzal jár, hogy jelentősen átalakul a szövetkezeti jellegű bolthálózat szerepe, és a hétfőtől-péntekig bevásárló helyévé változott. Mivel az igény a hétközi napi frissáru kínálatra összpontosul a kereskedelem abban a szegmensben kell, hogy megfeleljen, ami egyébként a legnagyobb beruházási igénnyel járt (ld. hűtőfejlesztések).

A negyedik amit ki kell emelni a helyi önkormányzatok szerepe. Miközben korábban egymást erősítő, támogató önkormányzat – Áfész együttműködés valósult meg, a mai helyzetben az önkormányzatok abban versenyeznek, ki tud multit hozni a településre, bevásárló utakat szerveznek a falu lakóinak és választási politikai kérdéssé fajult a kereskedelmi ellátás szerepe, melynek eredményeként a szövetkezeti boltok egyébként helyben meglévő adottságai háttérbe szorultak.

A szövetkezeti háttérből kinövő coop rendszert egyébként hosszútávon életképesnek tartom, ha végbemennek a gazdasági alapokon nyugvó szükséges szervezeti és tevékenységi integrációk. Ha ez nem következik be vagy nem gyorsul fel, a coop rendszer rohamosan veszít versenyképességéből.

Mindezek tényezők figyelembevételével fogalmaztam meg pesszimista véleményemet, miközben a **tanulmány egyénként kiváló elméleti megközelítéseivel egyetértek.**

Nem tekintem magam szakértőnek, ezért bántóan őszinte megfogalmazásaimért elnézést, ha nem szükséges akkor nem kell az általam leírtakat figyelembe venni.

Pécs, 2006. november 11.

Umheiser István

Csordás Imre BGF KKFK

A felkért Szakértőknek felteendő, megválaszolendő (nyílt) kérdések:

1./ Időtállónak tartja-e az „ősi”, illetve a korszerűsített szövetkezeti értékeket, szövetkezeti alapelveket az új típusú gazdaságban?

Az időtállóság kérdését a mindenkori adaptációs, benchmarking szempontok és a korszerűsítési és gazdaságossági szempontok figyelembevételével is kell felülvizsgálni. A fentiek alapján a korszerűsített szövetkezeti modell és annak működtetése minden esetben eredményesebb lehet és jobban képviselheti az idő előrehaladtával is a szövetkezetben egyesült tagok mindenkori érdekeit. A korszerűsítésben elsődleges lehet a már jól bevált nyugati szövetkezeti minták követése és adaptációja a magyar viszonyokra. Külföldi személyes tapasztalataim alapján mindenképpen javaslom a francia modellek tanulmányozását és azok hasznosítását a magyar gyakorlatban. Ehhez nyújthat induló alapot a következő összefoglaló táblázat ** :

COMPOSANTES	SOCIETAIRES	STRUCTURES COOPERATIVES	SALARIES	INDICATEURS ECONOMIQUES
-------------	-------------	----------------------------	----------	----------------------------

				CA = chiffre d'affaires Bilan en milliard(s) d'euros
AGRICULTURE	1 000 000	3 500 entreprises 13 300 CUMA	150 000 (filiales comprises)	CA : 67 (filiales comprises)
ARTISANAT Artisanat	80 000	800 (307 coopératives, 493 groupements)	groupements : 4 adhérents : 183 000	CA : 1,1 700
COMMERÇANTS	21 000	41	centrales : 11 adhérents : 171 000	CA : centrales : 14,091 (HT) adhérents : 35,3 (TTC) points de vente : 24 600 enseignes : 70
CONSOMMATEURS				
Coopératives de consommateurs	1 300 000	30	14 000	CA : 3,4 (TTC)
VPC (Camif)	1 500 000	4	2 110	CA : 0,683 (HT)
EDUCATION (Coopération scolaire)	4 428 269 (élèves)	48 559 coopératives 101 associations départementales	non significatif	non significatif
HABITATION				
Coop HLM	60 000*	160	950	CA 2002 : 79,30 millions d'euros (total de produits des activités) unités produites : 4 104 copropriétés : 42 000 lots

				patrimoine locatif* : 15 221 logements
Copropriété coopérative	1 205 syndicats de copropriété et A.S.L	400 syndicats de copropriété	non significatif	activité annuelle* : 0,310 85 000 logements gérés
PECHE ARTISANALE*	16 800 (Coop)	165 coopératives	2 568	CA : 1,171
SCOP ENTREPRISES	20 579	1 577	35 229	CA : 2,592
TRANSPORT TERRESTRE	2 300	48	12 500	CA (groupements + associés) : 0,764 véhicules : 15 000
BANQUES COOPERATIVES				
Banques Populaires (1)	2 400 000	23 Banques populaires 95 sociétés de caution mutuelle 2 605 agences	43 200	PNB : 7,066 bilan : 237,249 clients : 6,3 millions
Groupe Crédit Coopératif (1)	29 200	Le Crédit Coopératif 20 établissements associés 98 agences	Groupe CC : 1 570 CC : 1 429	PNB Groupe CC: 0,207 PNB CC : 0,147 bilan : 6,74 clients : 186 000
Groupe Caisse d'Epargne	3 011 633 dont 4 274 collectivités locales	450 sociétés locales d'épargne 31 Caisses d'épargne 1 Caisse nationale 1 Fédération nationale 4 700 agences	44 700	PNB : 7,247 Bilan : 380,675 Clients : 26 millions
Crédit Agricole	5 700 000	2 629 caisses locales 44 caisses régionales 7 260 agences	136 000 (2) 73 000	PNB (2) : 23,886 PNB : 11,040 bilan : 875,238 (2) clients : 20 millions (2)
Crédit Mutuel	6 100 000	1 890 caisses locales	31 870	PNB : 8,8 (3)

		3 120 guichets		Bilan : 355,005 (3) clients : 13,5 millions (3)
--	--	----------------	--	--

** http://www.entreprises.coop/UPLOAD/article/pages/418_article.php

* chiffres-clés 2002

(1) Le Groupe Crédit coopératif est membre du Groupe Banque Populaire dont il est l'une des maisons mères depuis fin janvier 2003

(2)) Les données du Crédit Agricole concernent l'ensemble des Caisses Régionales, sauf celles relatives à la totalité du Groupe qui sont complétées d'un (2)

(3) Données pour le Groupe Crédit Mutuel Sources : Fédérations coopératives 2003

Pour en savoir plus sur les activités et les informations chiffrées de chacun des secteurs coopératifs, consulter le rapport annuel de la coopération, accessible sur : [le site internet du GNC](#)

A magyar fogyasztási szövetkezetekhez leginkább a « Coopératives de consommateurs » kategória hasonlítható. A táblázat a francia viszonylatban mutatja be azokat a szövetkezeti szerveződések, amelyek ott már szinte a gazdasági élet valamennyi területére ki van terjesztve. Jelentősége miatt külön kiemelném a kereskedő vállalatok szövetkezéseit is, amelyeknek a szövetségbeni szektoronkénti bemutatását és a létrehozott egységek megismerését a következő táblázat segíti :

FEDERATION DES ENSEIGNES DU COMMERCE ASSOCIE

Secteur		Enseignes développées
Alimentation	SYSTÈME U SHERPA ALIMENTATION ACDLEC	Hyper U, Super U, Marché U Sherpa E.Leclerc, Brico Leclerc, Jardi E.Leclerc ; Parapharmacies E.Leclerc; Voyages E.Leclerc; Espace Culturel E.Leclerc; E.Leclerc L'auto ; Le Manège à Bijoux ; Optique E.Leclerc ; E.Leclerc Express ; E.Leclerc Sports et Loisirs

	LES MOUSQUETAIRES	Intermarché, Ecomarché, Netto, Roady, BricoMarché, Vet, LogiMarché, RestauMarché, Espace Temps, Relais des Mousquetaires
Ameublement	UCEM - SCM	Mobiclub, Tempo, Monsieur Meuble, Sweelit
Beauté	PASSION BEAUTE	Passion Beauté
Bijouterie - horlogerie	SYNALIA	Julien d'Orcel, Guilde des orfèvres, Heure et montres, Parfait Alibi
Chaussures	GARANT CHAUSSURE + MODE	Podolinéa, Arbell, Les pieds sur terre, Carré de la mode
Equipement de la maison et du jardin, bricolage	EK France	Ambiance et styles, Dîner chez soi, Culinarion
	ESPACE REVETEMENTS	Espace revêtements
	GEDEX	Gedimat
	GITEM	Gitem
	DOMAXEL	Weldom, Dompro
	MONSIEUR STORE	Monsieur Store
	Mr JARDINAGE	Mr Jardinage
	PROMAFRANCE	Bigmat
Equipement professionnel	GASEL	Gasel
	GIF	Gif

	STAREXCEL	Starexcel, Precisium
Jouets - puériculture	EPSE FRANCE MATERNITE	Jouéclub Bébé 9, Espace Bébé 9
Optique, audioprothèse	ATOL GADOL OPTIC 2000 GUILDE DES LUNETIERS GIPA 2 (Guilde des Lunetiers) VISUAL	Atol Optic 2000, Audio 2000, Lissac Krys, Vision plus, Vision originale, Lynx Entendre Visual
Papeterie, librairie, disques	MAJUSCULE SACFOM STARTER, les nouveaux disquaires	Majuscule; Bureau Center Buro +, Buro club, Hyperburo Starter
Pharmacie	GIROPHARM CERP Rouen CERP Lorraine	Giropharm <i>CERP Rouen</i> <i>CERP Lorraine</i>
Photo, ciné, son ,vidéo	SAPC PHOX	Camara Phox, Piximage, Shop Photo
Services	LA COMPAGNIE DES ARCHITECTEURS	Architecteurs

	L'ADRESSE CONSEILLERS IMMOBILIERS ORPI - Agence n°1 LE CHOIX FUNERAIRE SCCA	DES L'adresse Orpi Le Choix funéraire SCCA
Sport	INTERSPORT SPORT 2000	Intersport, Sport expert, La halle au sport , Sport leader, Shooz Sport 2000, S2, Mondo velo
Tourisme	MAPOTEL INTERHOTEL SELECTOUR VOYAGES AFAT VOYAGES	Best western Interhôtel Selectour Afat

A fenti szövetkezetek esetében jelentős előrehaladás van a modern szövetkezeti információs adatbázisok létrehozásában és az információk szétszórásban, a rendszeres információcsere lehetőségében, a közös érdekek előterjesztésében, azok védelmében és képviselésében valamint a közös fórumokon és a pályázatokon való közös részvételben.

2./ A tanulmány új fogyasztási szövetkezeti modell koncepciójában foglalt „Diver-Coop” regionális klaszter-szövetkezet elgondolás véleménye szerint elősegítheti-e az élhetőbb falu megteremtését ?

A regionális klasztereződés, klaszteres szövetkeződések sokat segíthet a falvak és a leszakadt régiók helyzetén. Szintén külföldi példát hoznék fel a lehetőségek gondolatban és megvalósításban való továbbvitelére. A francia Rhône Alpes-i régió (egy Belgium nagyságú régió) már rendelkezik regionális együttműködési keret-szerződéssel Somogy , Tolna és Baranya megyékkel. Az együttműködés keretében javasolható lenne ezeknek a modern szövetkezeti formáknak az átvétele és az erre vonatkozó további területi és szakmai együttműködések létrehozása. Ekkor lehetőség nyílna az ide vonatkozó EU támogatási pénzek további pályázására is. A kinti tapasztalatok sokat segítenének a kérdésben feltett „élhetőbb falu” modell program sikeres kialakításában és az anyagi támogatásokkal azok mielőbbi bevezetésében. Egyébként Pécs város és a Rhône-Alpes-i régió fővárosa további szerződéssel, testvérvárosi szerződéssel is rendelkezik ami a szövetkezeti tapasztalatok átvételéhez és megvalósítási pályázásához további lehetőségeket adhat. Természetesen más testvérvárosi szerződések keretén belül is kialakíthatóak hasonló együttműködések, de az említett Rhône Alpes-i szerződések létrehozásában magam is segédkeztem, úgy látom azok emberi és szakmai feltételeivel minden vonatkozásban a fenti regionális klaszter elképzelések leggyorsabb megvalósítását segítenék elő.

3./ A tanulmányban felvázolt elméleti szövetkezeti modell koncepciót megvalósíthatónak ítéli-e meg, kérem indokolja meg véleményét.

Az elméleti szövetkezeti modell elfogadható és a teljes koordináció és az együttműködések kialakításának szükségessége miatt jó. A nagy szövetkezeti regionális szolgáltató és kulturális for profit és non-profit központok kialakításának a gondolata jó, de éppen azért említettem korábban külföldi tapasztalatcsere lehetőségeket, mert annak részleteiben való kidolgozása, üzleti tervezése, finanszírozhatósága még a megvalósítás előtti szakaszban nagyon sok feladat elvégzését feltételezi.

4./ Életképesnek tartja-e a magyarországi fogyasztási szövetkezeti rendszert jelenlegi állapotában ?

A fentiekből következik, hogy az idő a kétségtelen jó teljesítmények ellenére a szövetkeződések esetében is módosításokat, változtatásokat, korszerűsítéseket igényel. A javasolt vidéki (regionális, vagy kistérségi) központokkal kialakítandó szövetkezeti társulás amelyik már nem csak fogyasztási alapon szerveződik, hanem a szerveződések legszélesebb skáláján jelentkezhet, mindenképpen korszerűbb, a jelenlegi rendszertől előrehaladottabb szintű szövetkezeti rendszer kialakítását tenné lehetővé.

Csordás Imre

FALU-FÓKUSZCSOPORTOS MEGKÉRDEZÉS FORGATÓKÖNYVE
(A Fogyasztási Szövetkezeti Kereskedelem fejlődése témájú PhD dolgozathoz)
(Dr. Géro Imre PhD-jelölt)

KÖSZÖND MEG A RÉSZVÉTELT, MUTATKOZZ BE! RÖVIDEN ISMERTESD A RÉSZTVEVŐKKEL, HOGY MI FOG TÖRTÉNNI, MIÉRT VANNAK OTT! EMELD KI AZ ŐSZINTE VÁLASZOK FONOTSSÁGÁT! EGYEZZETEK MEG ABBAN, HOGY TEGEZŐDNI, VAGY MAGÁZÓDNI FOGTOK A BESZÉLGETÉS ALATT!

1. Bemelegítés

A RÉSZTVEVŐKET KÉRD MEG, HOGY MUTATKOZZANAK BE NÉHÁNY SZÓVAL. A BEMUTATÁS LÉNYEGE AZ ÉRDEKLŐDÉS, A SZABADIDŐ LEGYEN!

2. Szóasszociáció

Köszönöm! Először egy asszociációs játékot szeretnék játszani Önökkel. Én mondok egy szót, és azt kérem, hogy Önök mondják el, hogy mi jut arról legelőször eszükbe. Nem kell utána megmagyarázni, hogy miért pont az, csak az a fontos, hogy gyorsan válaszoljanak! Sorban megyünk majd, kezdjük xy-nál!

falu – kerékpár – palackos gáz – internet – város – szövetkezet

3. A falusi életminőség

Miért érdemes falun élni? Mi az ami legjobban hiányzik a faluban? Mi a vonzó a városi életben? Éltek-e már városban? Össze tudják hasonlítani a két lakhely-típust? Ha korábban már éltek városban, miért jöttek falura? Van-e mezőgazdasági termelés, termeltetés a faluban, ha igen hogyan oldják meg az értékesítést? Van-e a faluban más, termelő típusú vállalkozás (pl. ipar stb.)?

Milyen a falu ellátottsága szociális, kulturális, oktatási, művelődési, egészségügyi, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltatási infrastruktúra tekintetében? Hétköznapi személyes ügyeiket hol és hogyan tudják elintézni a faluban? Van-e számítógépes hálózati hozzáférési lehetőség (Internet) a faluban? Használják-e az Internetet és mire? **MINDENKITŐL KÉRDEZENDŐ!**

4. A szövetkezés és az együttműködés (kooperáció) általános megítélése

Vannak-e olyan célok a faluban, amelyek érdekében érdemes volna összefogni, együttműködni? Mennyire jellemző a falun élő (vidéki) emberekre az együttműködés? Miben? Mit gondolnak a szövetkezésről, a szövetkezetekről? Működik-e szövetkezet a faluban? Milyen típusú? Milyen emberek tagjai a szövetkezetnek? Hogy lehet őket jellemezni?

Önök tagjai-e valamelyik szövetkezetnek? Mit gondolnak, azok, akik a rendszerváltás után kiléptek a szövetkezetből, miért tették? Milyennek ítélik meg a szövetkezésen keresztüli érdekérvényesítő képességet? A szövetkezeti tagnak származhat-e előnye abból, hogy belépett valamelyik szövetkezetbe? Hogyan látják a szövetkezeti forma hasznosságát, létjogosultságát falun és a városokban?

5. Coop Üzletlánc a falusi kereskedelmi ellátás színvonala

Tagja-e Ön a Dél-Tiszamenti Áfésznek? Részvényese-e Ön a Coop Szeged Zrt-nek? Sikeresnek tartják-e Önök a Coop üzletláncot? Mi a véleményük a szövetkezetük egészének tevékenységéről? Hol szokták napi bevásárlásaikat intézni? És a nagybevásárlásokat? Van-e a faluban a szövetkezeti bolton kívül is kereskedelmi egység? Hova mennek szívesebben? Mi a véleményük a Coop Szeged Zrt. falubeli kereskedelmi versenytársának a tevékenységéről?

Mennyire elégedettek a Coop Szeged Zrt. Coop-üzletláncához tartozó helyi üzletével? Vannak-e plusz szolgáltatásai a Coop üzletnek? Mennyire elégedettek ezekkel? Miket kellene még kínálni az üzletben? Milyen területeken lehetne fejleszteni a helyi szövetkezeti kereskedelmet? Mi a jövője Önök szerint a helyi szövetkezeti kereskedelemnek?

6. Az új fogyasztási szövetkezeti modell

Mit gondolnak a bemutatott elképzelésről? Segíteni fogja-e ez az új elképzelés a falun élők életét? Igénybe vennék-e az új szolgáltatásokat? Életképesnek tartják-e az elképzelést? Mivel egészítenék ki az eddig bemutatott tevékenységi köröket?

7. Lezárás, ajándék

**Falu – Fókuszcsoporthoz kutatás jegyzőkönyve
(Szeged, 2006.december 11. Coop-Szeged Zrt.)**

Dr. Géro Imre:

Nagy tisztelettel köszöntöm Önöket, és szeretném megköszönni, hogy eleget tettek felkérésemnek és megjelentek a mai megbeszélésen. Egy tudományos kutatásban fognak részt venni, amelynek az az alapvető célja, hogy a szövetkezés ügyét valamelyest előre mozdítsa.

Nem is az a lényeg, hogy ki hogyan szerepel, hanem a hangfelvétel. A biztonság kedvéért ezt is elindítanám, hogy nehogy véletlenül abba a hibába essek, hogy valamelyik nem működik, és akkor ne lehessen legalább az egyiket hasznosítani. Fontosnak tartom kiemelni és elmondani, hogy őszinte válaszokat várok, a véleményüket. Ez most nagyon fontos, mert amiről itt szó lesz, pl. a falusi életminőség az egyik témakör, és az ezzel kapcsolatos dolgok. De előtte egy kis játékot fogunk itt csinálni, bemelegítésképpen. De az első komolyabb témakör, a falusi életminőség. Több kérdést fogok feltenni. Azt szeretném kérni, hogy ebben a témakörben mindenki mondja el a véleményét, a falun élés kérdéskörében. A szövetkezés és együttműködés, a kooperáció általános megítélése, ez lesz a második kérdéskör. A harmadik a Coop Üzletlánccal kapcsolatos véleményük. A mai piaci helyzetet nem kell elemezgetni, elég érdekes helyzetek vannak, ezt szeretnénk kicsit körbejárni, és a legvégén szeretnék bemutatni egy újfajta fogyasztási szövetkezeti modell elképzelést, és arról a véleményüket szeretném kérni. De az előző három témakör összefügg azzal is. Tehát kapcsolatok vannak az egyes vizsgálati témakörök között. Szeretném megkérni önöket arra, hogy mutakozzanak be. A bemutatkozás lényege az érdeklődés, és a szabadidővel kapcsolatos legyen. Nem a személyes, illetve szakmai életrajzukra vagyok kíváncsi, hanem hogy hol tetszenek élni, és mi az általános érdeklődési körük, és szabadidőhöz való hozzáállásuk. Ahol élnek, ott milyen életminőségben, hogyan érzik jól magukat. Ezt szeretném kérni önöktől így első körben, és akkor most mindenkitől kérnék egy pár mondatos bemutatkozást. Hogy ezt rögzíteni tudjuk, hozzátartozik, hogy én megkaptam az önök nevét, és szakmai történetüket egy mondatban, tehát ezeket a kutatásaim során rögzíteni fogjuk.

Pópity Jánosné:

Pópity Jánosné vagyok, a Coop Szeged Zrt-nél dolgozom most már másfél éve. Ezelőtt 10 évvel szintén dolgoztam itt néhány évet. Újszentivánon lakunk, és én onnan járok be naponta dolgozni. Nem tudom pontosan, hogy ez az érdeklődés, ez teljesen a szabadidőre vonatkozik? Vagy szakmai dolgokra?

Dr. Géro Imre:

Nem, ez teljesen a szabadidejére vonatkozik, hogy általában mi az érdeklődési köre. Bármilyen lehet. A művészettől kezdve bármilyen. Sport, stb. annyit szeretnék kérni, hogy kicsit hangosabban, ha lehet.

Pópity Jánosné:

A sporttal kapcsolatosan talán annyit, hogy én kerékpárral járok be dolgozni, hétvégenként úszunk. Egyébként nekem nagyon széles az érdeklődési köröm, talán nem is mondhatnám, hogy szakosodtam ilyen irányban. Engem minden érdekel. Kézimunkázom, a családom az nagyon fontos. A gyerekek már nagyok, és a lányomé Budapesten környékén laknak. Nagyon fontos, hogy velük is tudjuk tartani a kapcsolatot. Nemsokára unokám is lesz, és ez még jobban előtérbe fog kerülni. Szeretek varrni, nem csak kézimunkát, hanem ruhákat is, de ezekre nagyon kevés időm van, talán pontosan azért, amiért nagyon sok mindennel foglalkozom viszonylag kicsit, de szélesebb körben. Ugyanúgy az irodalom és a művészet. Nagyon szeretek színházba járni. Igazából olvasni nem tudok annyit, amennyit szeretnék, mert nagyon fáradt vagyok, és elalszom. Nem tudom, mit mondhatnék még.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. Teljesen kielégítő volt. Azért szeretném, hogy kerüljünk egy kicsit közelebb egymáshoz. Azért szeretném ilyen szempontból, hogy egy kis közösségi szellemet tudjunk erre a pár percre kialakítani.

Balogh Györgyné:

Balogh Györgyné vagyok, Deszkről jöttem, korábban igazgatósági tag is voltam, most a felügyelő bizottság tagja vagyok. Tehát így vagyok kapcsolatban a Coop Szövetkezettel. Nyugdíjas vagyok, a végzettségem óvónő, 39 évig dolgoztam Deszken, mint óvónő, beosztott, helyettes, aztán vezető. Nagyon szép és jó óvodát alakítottunk mi ki. Tehát elsősorban az óvodával és a gyerekekkel kapcsolatos dolgok érintenek meg, illetve az érdekel jobban. Tagja vagyok egy népdalkörnek Deszken, amit pár ismerőssel, barátommal alapítottunk 1974-ben, és ez azóta is komoly eredményeket ért el. Ez az én egyik hobbim tulajdonképpen, amit én nagyon szeretek. Szívesen járok el az ÁFÉSZ boltokba is. Már nagyon régóta tagja vagyok a szövetkezetnek. Már akkor is tag voltam, amikor az még nem egyesült, Deszken. Amikor Szőreg és Deszk egyesült, akkor Intéző Bizottsági tag voltam. Amikor nagyobb lett a szövetkezet, akkor lettem Igazgatósági tag, tehát hosszú évek kapcsolnak hozzá.

Én már nagymama vagyok, van három unokám, akik már szintén komoly részt kérnek az életemből. Az egyik gyerekem Pesten van, hozzá is sokat járok, a többi gyermekem Deszken lakik. Él az édesanyám, aki a 100. életévét betöltötte, hozzá is gyakran járok, aki Gyomaendrődön él. Nem unatkozom.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen.

Dr. Faragó M. Vilmos:

Az 56. életévemet most töltöttem be nemrég, három hónapja nyugdíjas. 10 évet dolgoztam a helyi mgtsz-ben. 28 évig voltam Tanácselnök, majd polgármester. Tanyán születtem Dobrádon, egy Szeged környéki településen. Falun éltem, ezért nagyon érdekel a helyi közösségek illetékességének vizsgálata. A konkrét közösségekben rejlő életlehetőségek javításának vizsgálata is meglehetősen foglalkoztat. Jelenleg a túlélési technikákkal foglalkozom, ami a parasztemberek a periferián élő gazdálkodó családok életét jellemzi. Az utódlással, generációváltással összefüggő, viharos gyorsasággal lezajló folyamat, ami minden nemzedéket nagyon megvisel, akiket érint.

Otthon, feleségemmel családi gazdálkodók vagyunk, amit így nyugdíj mellett, a jelenlegi szabályozás szerint lehet. Erdőtelepítéssel, horgászto kialakítással foglalkozom. Roppantul érdekelnek azok a legeltetési, életviteli formák, amelyek hosszú évszázadokon keresztül a vidéki embert életben tartották. És a napirend, és az életminőség kérdése, illetve azok a kérdéseknek a köre, amelyek a szövetkezéssel is nagyon erősen összefüggnek. Ezek a dolgok régen, és most is nagyon érdekelnek.

Dr. Géro Imre:

Nagyon szépen köszönöm.

Vér István:

Én már 4 éve dolgozom a Coop Zrt-nél. Nekem ez az első munkahelyem. Olyan jókat, mint a többiek, én nem tudok elmondani, én igen tapasztalatlan vagyok az élet területén. Édesanyámmal és öcsémmel lakom Kübekházán. Ez egy gyönyörű szép falu.

Novák Ferenc:

István a nők bálványa. ☺

Vér István:

Ezért nem akartam magam kiadni annyira, hátha valami szőke ciklon megnézi..... ☺

Dr. Géro Imre:

Nem fogjuk kiadni, amit ön itt elmondott. ☺ Köszönöm.

Novák Ferenc:

Én is úgy vagyok vele, mint a Pista, ezzel a korrall, nekem sincs túl sok tapasztalatom. Én 1954 óta vagyok a Szövetkezet tagja. Először a Kübekháza, aztán a Szőreg, ahogy a Baloghné is említette, a Szőreg és vidéke. Azután összekeveredett ez a Szeged és vidéke, majd a Dél-Tisza menti ÁFÉSZ. Egyébként abba a csapatba tartozom, ahol az mondják, hogy ha valaki túl sok ideig dolgozik egy cégnél, akkor az vagy megszállott, vagy hülye. Én negyven évig dolgoztam államigazgatásban, de soha nem voltam megszállott. Begyűjtési előadóként kezdtem – de ez a fiataloknak nem mond semmit, az idősebbek még emlékezhetnek -, erre szokták azt mondani, hogy söpörtem a padlást. Utána adóügyi előadóként kezdtem, majd minden voltam a Tanácsnál, aztán hosszabb ideig VB titkár utána Tanácselnök, és polgármesterként mentem nyugdíjba 1997-ben. Azt szoktam mondani, hogy minden voltam az államigazgatásban – egy kis faluban – ami lehet, csak akasztott ember nem. Valószínű, hogy ez még a következő időszakba belefér. A szövetkezettel kapcsolatban, abban az időben, és talán a ti időtökben is volt a tanácsnak ellátási feladata. A falu ellátásáért felelt a tanács. Kapcsolatot kellett tartani az ÁFÉSZ vezetéssel, vagy a szolgáltatókkal, mert volt ilyen felelőssége a tanácsnak, ma már ez rég nincs. Ma már csak az egészségügy, az oktatás és a vízellátás a tanács vagy az önkormányzat feladata. Valamiképpen úgy éreztem mindig, hogy szükség van ezekre a cégekre. Kübeken is volt '46-ban egy szövetkezet, csak hát az tényleg nagyon kicsi volt, de mégis nyomon lehetett követni annak a fejlődését, végig

lehetett harcolni azt, amikor egy jó szó nem hangzott el, csak kritika meg veszekedés, meg gond, meg probléma. Itt is eljutottunk odáig, azt hiszem a Nagy Jóska utolsó két évében a Kelemen János előtt, az utolsó fázisban, amikor kialakult már valamilyen kincstári alakzat, és eredményesen is tudott működni ez a szövetkezet. Illetve most, amikor azt mondtam az utolsó közgyűlésen, hogy nem temetni, hanem ünnepelni jöttünk, de hát mégiscsak eltemettük a szövetkezetet, amikor kimondtuk a megszűnését. Én úgy érzem, hogy akik ebben részt vettek – szokták mondani, hogy tagság és küldöttek -, de én azt szoktam mondani, hogy azok a dolgozók, akik akár az adminisztratív munkával, akár az ágazati munkában részt vettek, azok derekas munkát hajtottak végre. Ha én újra fiatal lehetnék, akkor kétszer lépnék be a szövetkezetbe, de így maradok.

Dr. Géro Imre:

Én elfelejtettem mondani, hogy én pontosan ennyi idős vagyok, az 55-öt kezdtem meg. Egy dolgot felejtettem el, hogy nem érzem magam felhatalmazottnak arra, hogy tegezőviszonyt kezdeményezzek, ezért azt javasolnám, hogy maradjunk a magázódásnál, de ha önök úgy érzik, hogy tegezőviszonyban tudjuk ezt a beszélgetést lefolytatni, akkor nekem az ellen sincs semmi kifogásom. Akkor egyezzünk meg abban, hogy tegeződjünk, vagy magázódjunk.
(Tegezésben maradtak.)

Szeretnék megkérni benneteket – tudományos kutatásoknál szoktak ilyen furfangokat elkövetni -, hogy szóasszociációt szeretnék kérni, gyorsan. Én mondok egy szót, és ami rögtön eszükbe jut. Menjünk sorba, nem kell magyarázni semmit, csak ami az eszébe jut. Annyit kérek, és az rögzül a felvétel során.

Az első szó:

FALU:

Pópity Jánosné – közösség

Balogh Györgyné – közösség

Faragó M. Vilmos – hagyományok

Vér István – béke szigete

Novák Ferenc – egy élettér

KERÉKPÁR:

Pópity Jánosné – friss levegő

Balogh Györgyné – nagyon hasznos mozgáslehetőség

Faragó M. Vilmos – az út lerövidítésének eszköze

Vér István – egy ütem.....

Novák Ferenc – nagyon célszerű, de kihalófélben lévő közlekedési eszköz

PALACKOS GÁZ:**Pópity Jánosné** – veszélyes**Balogh Györgyné** – sokáig hasznos volt**Faragó M. Vilmos** – könnyebbség, kényelem**Vér István** – használjuk**Novák Ferenc** – óriási fejlődés a csuhához képest**INTERNET:****Pópity Jánosné** – ma már nagyon fontos, információszerzés**Balogh Györgyné** – sokoldalú lehetőség, minden rajta van**Faragó M. Vilmos** – nyitottság a világra**Vér István** – én azt szoktam mondani, hogy túl szőke vagyok hozzá, az öcsém sokkal jobban ért hozzá**Novák Ferenc** – számomra egy borzasztó nagy informatikai rendszer, de nem pártolom**VÁROS:****Pópity Jánosné** – sok ember**Balogh Györgyné** – sok lehetőség**Faragó M. Vilmos** – befolyásos közösség**Vér István** – füst és zaj**Novák Ferenc** – nagyobb lakótér, nagyobb oldal, nagyobb költséggel**SZÖVETKEZET:****Pópity Jánosné** – célirányos csoport**Balogh Györgyné** – hasznos**Faragó M. Vilmos** – kisemberek szövetsége**Vér István** – manapság már eltűntek, szinte alig vannak**Novák Ferenc** – megújuló életforma**Dr. Géro Imre:**

Köszönöm szépen. Én úgy érzem, hogy nagyon sok hasznos gondolatot feltártunk ezzel az egyszerű kis játékkal, a szóasszociációval.

Novák Ferenc:

Itt ebben a fórumban kifejejtettem. Nem kifejezetten az ÁFÉSZRŐL beszéltem, hanem tágabb értelem, mindenféle szövetkezetről.

Dr. Géro Imre:

Az mindenféleképpen tükröződik, hogy sokféleképpen gondolkozunk, ugyanarról a témáról mindenkinek más, eltérő gondolatok jutnak az eszébe, és azt hiszem ez így a jó, mindenféleképpen. Bár nem tisztem, hogy minősítsek mindenféle véleményt, és nyilvánvalóan nem is akarom tenni.

Rátérnénk az első témára. Úgy érzem, hogy sikerült most már úgy a helyzet szellemiségéhez igazodni, mert el kell, hogy mondjam, én is izgulok.

Az első téma a falusi életminőség lenne. Itt azt szeretném kérni önöktől, hogy minden kérdés, amit felteszek, kellene, hogy mindenki mondjon valamit. Lehetőleg nagyon röviden, hogy az idővel is gazdálkodjunk, mert persze nem tudom, hogy mennyi időt tudnak rám szánni, de annak megfelelően kellene nekem is pörgetni a dolgokat. Tehet a lehető legrövidebben, a legvelősebben próbálják meg a dolgokat elmondani.

Az első kérdés – tetszőlegesen haladhatunk, de azt kérném, hogy az első körben mindenki mondjon véleményt, nyugodtan mondja el a véleményét, ha jó, ha rossz, a kutatás szempontjából fontos -, miért érdemes falun élni?

Pópity Jánosné:

Én mindenféleképpen a szubjektivitásomat is belevenném. Én nagyon szeretek falun élni, én nem szeretnék városban élni. Azért szeretek ott élni, mert áttekinthetőbb a közösség, jobb ismeretségek alakulhatnak ki. Én igazából a környezetvédelmi szempontok miatt is előtérbe helyezném a falusi életet, bár mostanában ez kicsit fordítva van, mert például ha hazaérünk, és szellőztetnénk, de nem lehet, mert akkora füst van, mert mindenki elkezd fűteni és különböző dolgokkal. Ilyenkor mindig mosolygunk, hogy megyünk a falusi friss levegőre haza. Ki lehet menni sétálni, ott van közel a falu széle, a határ, az erdő. Ehhez persze hozzátartozik a mi életvitelünk is. Mi nagyon szeretünk mozogni, sportolni.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. Önök szerint miért érdemes falun élni?

Balogh Györgyné:

Én úgy érzem, hogy a falusi emberek nyitottabbak, ők nem szeretik a bezártságot. Én sem tudnék soha városban lakni. Nem azért, mert nem sok dolgom van, mert sok dolgom van, mert ugye ha az ember faluban lakik, a kertben dolgozik, akkor elfárad, de nem mennék városba. Van egy kis virágoskertem, itt a szomszédokkal is barátságban van az ember, akkor a séta a parkban, vagy aki szereti az állatokat, az állatot is tarthat. A kis közösségben a kapcsolatok talán még szorosabbra tudnak fűződni. Egyszerűen jobban szeretem a falusi életet, mivel mindig is ott laktam.

Vér István:

Összetartóbb a közösség. Tehát úgymond – például egy építkezésen – összeverbuválódott a csapat. Tehát nem mesterekkel kell építtetni, hanem a falubeliek összeállnak, és úgy dolgoznak. Számomra ez nagyon figyelemreméltó, hogy az emberek ennyire összefognak.

Faragó M. Vilmos:

A természetesség, a napszakok, évszakok változatosságának szempontjából, a városban szürke.....

A helyi társadalomban megfigyelhető, kiszámíthatóbb életpálya alakulása, azok a folyamatok, amelyek külső szemlélő számára nem jelentenek érzékelhető változásokat, viszont aki abban a környezetben él, az nagy biztonságban élhet, sok esetben, mint például aki tanyán lakik, vagy

külterületen, számára a megfelelő ismeretek birtokában óriási lehetőség van a kiszámíthatóbb életvitelre. A generációk közötti összetartás a sok vita ellenére is – én azt tapasztalom – stabil. Az más dolog, hogy rengeteg változást kell úgy megélni, hogy az embernek más a benyomása a városi, egy másik létezési formához képest, de ettől függetlenül a falusi életben sok változás történik, amit egy városban élő ember sokkal nehezebben érzékel. Ez egy sajátos helyzet, ebbe bele kell születni. A többgenerációs tapasztalatokat jobban át tudják adni.

Dr. Géro Imre:

Érdekes gondolatokat vetett itt fel. Erről az jutott eszembe, hogy fel lehet tenni azt a kérdést is, hogy mi az, ami önök szerint legjobban hiányzik egy faluban? Ezt a kérdést együtt vizsgálnám, mert ezt már érintettük egy kicsit a véleményekben. És akkor mi az, ami legjobban hiányzik ma a falun?

Faragó M. Vilmos:

A városi szolgáltatások elérhetősége, ami az utazási költségek emelkedésével, az anyagi dolgok következményeként a mi generációnknak úgy tűnik, hogy kicsit nehezebbé válik elérni. Nehéz a bejutás....

Dr. Géro Imre:

Akkor ezt érthetem úgy, hogy ha úgy tenném fel, hogy a városi élet mitől vonzó, akkor a válasz az lenne, hogy a szolgáltatások elérhetőségének könnyűsége, és ezek kérdésköre? Tehát mitől vonzó a városi élet?

Faragó M. Vilmos:

Tehát az életünk egyik legnagyobb hajtóereje, a kényelemre való törekvés. És a városon belül koncentráltabban jelentkezik a szolgáltatások elérésének lehetősége. És ez egy sajátosság...

Dr. Géro Imre:

Nyugodtan tessenek közbeszólni, vitatkozzunk, az is rögzítésre kerül, érdekes lehet az elemzés során.

Novák Ferenc:

Miért érdemes? Kérdezem.

Dr. Géro Imre:

Igen, miért érdemes?

Novák Ferenc:

Mert ha érdemes, akkor az előbb említettem ugye a villámkérdéseknél, hogy ez egy élettér. Na, most ez az élettér, úgy, mint az elmúlt század második fele, óriási fejlődésen ment keresztül. Tulajdonképpen a falu összkomfortossá vált, nagyjából, a lakhatás, meg egyéb, televízió, rádió, telefon, víz, gáz stb. Szennyvíz Szegeden és környékén. Az is nagyon fontos, hogy ez a falu hol van. A mi esetünkben mondjuk nem sok jelentősége van, mert

nagyváros közelében lévő falu van. Mátészalka is egy város, és a közelében levő faluk is faluk, de más besorolásúak. Vagy Makó is egy város, de nem Szeged jelentőségű város. Most ezek a faluk, amik itt vannak Szeged környékén, ezek nagyon jól megközelíthető faluk, ha jól tudom azonban csak busszal közelíthetők meg, mert a vonat már nem áll meg se Deszken, sem sehol. Tehát jól megközelíthető, kialakított buszjáratok vannak. Megtalálható minden faluban az alapellátáshoz szükséges bolt. Gondolok itt a kereskedelemre, vagy akár az egészségügyre. Nem működik se jobban, se rosszabbul, de talán jobban, mint a városokban, mert mások az emberi kapcsolatok. Ami a kapcsolatokat illeti, én nem osztom a véleményt, ami itt elhangzott, hogy itt az emberek annyira jól ismerik egymást. Említettem, hogy negyven évig dolgoztam ott a tanácsnál, és körülbelül 40%-át ismerem a falunak. Az utóbbi időben borzasztó volt, hogy itt kicserélődött – kezdődött Zsombóval, hogy jöttek a szegediek – a lakosság. A szegediek ugyanis válogatás nélkül jönnek, és nem lehet cicomázni, rengeteg lumpen elem kikerül a városból a környező falukban. És ez, mivel kisebb közösségben koncentrálódik az 10-15%, sokkal veszélyesebb, sokkal jobban érződik a falun.

Dr. Géro Imre:

Egyetért Ön azzal, hogy mi hiányzik a faluban?

Novák Ferenc:

Az egyetlen dolog, amiről nem szóltunk, az a kultúra. Azt szokták mondani, hogy a falusi ember nehezebben jut a kultúrához. Nem biztos, hogy igaz, könyvtár mindenhol van, olvasni lehet, ha akarnak az emberek, vagy van hozzá energiájuk. Mozi vagy színház? Lassan már Szegeden sem lesz mozi. Én nem különösebben látom a hiányát. Lassan annak a hiányát érzem, hogy elveszti a csendességét. Nem arra gondolok, amikor régen a választások idején jött a kisbíró a zászlóval és a dobbal....

Pópity Jánosné:

Én annyit szeretnék ehhez hozzáfűzni, hogy nagyban függ attól, hogy hol helyezkedik el a falu.

Dr. Géro Imre:

Arra gondol, hogy térben, nagyváros közelében?

Pópity Jánosné:

Alapvetően a munkahely az, ami hiányzik a faluban, mert ez az, ami megváltoztatja a falu egész létét, a múltját. Mert amit a Novák úr mondott, az igaz, mert tényleg nem ismerik egymást az emberek, az igaz, mert a faluba beköltöztek egy csomóan, akiket én sem ismerek. Azért nem ismerem őket, mert reggel $\frac{3}{4}$ 6-6-kor eljövök otthonról, és este 7-kor érek haza. Akkor mikor ismerjem meg őket? Hétvégén nem győzöm elvégezni az otthoni munkát, tehát akkor nincs közösség. De ha otthon lenne munka, teljesen más lenne, de nyilvánlevő, hogy a messze levő falukban is ez az élet él, hogy bejönnek a városba dolgozni, tehát a közösségi szellem hiányzik. Relatívén még mindig nagyobb azonban, mint a városban.

Dr. Géro Imre:

Nagyon érdekes a gondolat, amit feszegetnek, úgy érzem, de ehhez kapcsolódóan azt szeretném megkérdezni, hogy éltek-e már városban önök? Nem, senki?

Pópity Jánosné:
De igen, én éltem.

Dr. Géro Imre:

Tehát akkor van összehasonlítási alapja. Nagyon érdekes volt, amit említett, hogy mikor, hogyan ismerje meg őket. Én, amikor városi gyerek voltam, én városban születtem, Kecskeméten, nekem a falusi ember mindig egy érték volt. Az, hogy mindenki köszön, mindenki mindenkit ismer.

Balogh Györgyné:

Én csak azt szeretném mondani, hogy végső soron, hogy a szórakozási lehetőség városban, itt Szegeden is – bár Deszk közel van, és jó a közlekedés – jobb, több a rendezvény. Színház, mozi – bár mozi Deszken is van – attól függetlenül a fiatalok ide bejönnek, ha szórakozni akarnak, mert több a lehetőségük. A falu csendesebb, nyugodtabb, de aki arra vágyik, hogy szórakozzon, az bejön ide.

Dr. Géro Imre:

Tehát önök nem a városi életükből leszűrt tapasztalatokat mondják, hanem a falun élő, városi tapasztalatai mondatják önökkel ezeket, összehasonlítva a kettőt. Ugye?

Novák Ferenc:

Persze, ez igaz. Tehát ha te el akarsz jönni a színházba, akkor gyere, mert aki Tarjánban lakik, vagy az Északi városrészben, az sem ér hamarabb haza.

Pópity Jánosné:

Ez egy akkora nagy tévedés, mert ha nincs az embernek autója, akkor nem tud eljutni sehová. Mert az utolsó felvonás előtt el kell jönnöm a színházból, hogy elérjem az utolsó buszt.

Dr. Géro Imre:

Így van. Önhöz tenném fel a következő kérdést, mert ön élt már városban, tehát van összehasonlítási alapja. Ha már élt ön városban, akkor miért ment falura?

Pópity Jánosné:

Fordítva. Én nagyon sokat éltem faluban, én ott születtem. Én ott tanultam egészen a gimnázium végéig, aztán egy kisvárosban, Veszprémben tanultam, ott éltem három évig, és Budapesten is éltem, de ott csak hónapokat. Igazából nagyon szerettem a városi lehetőségeket is, de az ember ugye nem élhet mindenhol, ezért választani kell, és én a falut jobban kedvelem, de ez nem jelenti azt, hogy én nem szeretem a várost is, az ott lévő lehetőségeket. Igazából szerintem mindenki abból él, ahová beleszületett, és ott kéne megtalálni az életterét, és biztosan mindenhol lehet jól is élni, ennek ellenére én úgy gondolom, hogy a faluban jobb.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. Általában a falusi életminőséget, a falun élő embereket nagyon sokan azonosítják az agráriummal, az agrárgazdasággal. A köztudatban az van, hogy a vidék a falu, az mezőgazdaság. Azt szeretném megkérdezni, hogy ahol önök élnek, van-e mezőgazdasági termelés, termeltetés.

Vér István:

Nagyon kevés. Aki teheti, az kiköltözik a városból - én legalábbis így gondolom – és nyugalomra vágyik. Tehát nem arról szólna a falu, hogy minden utcában három tehén van, meg a nagykocsi stb. Nálunk a faluban van három tehén, meg két ló. Tehát nincs az a mezőgazdaság. Van 2-3 nagygazda, aki műveli, és a kicsik azok teljesen eltűntek. Meg nem is éri meg művelni.

Dr. Géro Imre:

Ahol önök élnek, ott van mezőgazdasági termelő cég?

Balogh Györgyné:

Ahogy már a fiatalember is mondta, nálunk a faluban – Deszken – is az van, hogy pár ember kezében van, ők bérlik, vagy megvette ezeket a földeket, de szövetkezet nincs.

Vér István:

Gazdakör, az van természetesen.

Novák Ferenc:

Elnézést, az előbb azt mondtam a szövetkezetről, hogy megújuló életforma, akkor én arra gondoltam, hogy előbb-utóbb az emberek valamilyen módon szövetkezzenek. Pillanatnyilag nincs itt. Ezt sokan csinálják a mezőgazdaság területén, a franciák például értékesítésre vagy akármire. Ilyen nincs. A '90-es évek első felében, amikor voltak a privatizációk egy csomó olyan ember jutott földhöz, akik megfelelő információval és pénzzel rendelkeztek – ügyvédekre és orvosokra gondolok például – akik azt sem tudják, hogy hol van a földjük. Azt lehet, hogy tudják, hogy Kübekháza hol van, de azt, hogy a földjük hol van, azt nem. És viszonylag gyorsan rendeződtek át a birtokviszonyok. De ez a folyamat rendkívül gyorsan ment végbe, nem úgy, mint régen. Így azok az emberek, akiknek kisebb földterületük van, 5-6-7-8 hektár földjük volt, azokat felszippantották. Tulajdonképpen kialakult egy középirtokos rendszer, de ezek nincsenek kapcsolatban, maximum annyira, hogy elkérik egymástól a gépet, tehát nem szövetkezetről van szó.

Dr. Géro Imre:

Önök bizonyára emlékeznek arra, az Általános Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezetek olyan tevékenységére, amit úgy hívtak, hogy Mezőgazdasági Szakcsoport. Mi erről a véleményük. Mintha ez eltűnt volna a falukból. Igaz ez?

Faragó M. Vilmos:

Én úgy látom, ha egy falut vizsgálunk, akkor azt kell, hogy nézzük, hogy a helyi közösség, az egyén, és ami nagyon meghatározó volt, az a földterület tulajdonlásáról szóló kérdés. Ez a három kérdéscsoport el is intézte az egyént, hogy hová rakta aztán a közösség. Tehát a földterület nagysága, a hasznosítás hatékonysága, a változásokhoz való hozzáértő alkalmazkodás rengeteg embernek adta meg helyben azt a tekintélyt, amit aztán amikor bekerült a városba, abban a pillanatban el is veszítette, mert ezekre a tudásokra nem volt ott szükség. A falusi ember ragaszkodik a begyakorlott falusi életformához, azért, mert az egyéniségét veszíti el, hogy ha bekerül egy olyan környezetbe, ahol nincs már szüksége azokra az ismeretekre. Ezért látszik meginogni a földtulajdonlással, földhasználattal kapcsolatos kérdés, ami összefügg a szövetkezet kérdésével is. A generációváltás során sokkal több tapasztalatgyűjtésre lenne szükség, ezek hasznosítására. Mert ahogy a Feri mondja, a mezőgazdaság részeire hullik szét, ha nem lesz olyan gazdasági alapja, ami tekintélyt, rangot adhat, ahol az emberi tevékenységet értelmesen ki lehet fejteni, tehát egyáltalán egy jövőképet kialakítani, mégha ez kicsit maradinak is számít.

Novák Ferenc:

A szövetkezetek megszűnésével, a szaktudással rendelkező emberek is eltűntek. A szövetkezetekben dolgozó emberek megszokták, hogy őket szakemberek irányítják. Ezek nem azért, mert buták, csak egyszerűen nem voltak arra rákényszerítve, hogy valamit önállóan kitaláljanak, önállóan értékesítsenek. Így aztán ugye „lebénultak”, így kell, hogy mondjam, mert nem volt mögöttük szaktudás, nem volt mögöttük a termelőszövetkezetek gépállománya, mert a kisebb emberek odabújtak a tsz mögé. És a vetésekhez, aratásokhoz azért összejöttek azok a gépek, és ezek hirtelen megszűntek.

Dr. Géro Imre:

Ehhez kapcsolódóan szeretném megkérdezni, hogy ott, ahol önök élnek, ott van-e más típusú termelővállalkozás esetleg. Csak annyit mondjanak, hogy van, vagy nincs, jellemző-e egyáltalán, hogy a város környékén – mert említettek sok érdekes gondolatot -, hogy itt Szeged környékén azért más lehetőségek adódhatnak, de van-e.

Pópity Jánosné:

Én úgy tudom, hogy van.

Dr. Géro Imre:

Milyen típusú?

Pópity Jánosné:

Én azt hiszem, hogy hőszigetelő anyagot gyártanak.

Dr. Géro Imre:

Tehát az építőipar?

Pópity Jánosné:

Hungarocell, vagy valami ilyesmi.

Balogh Györgyné:

Én nagyobb fölőkat látok, abban virágot, paprikát termesztnek, tehát mezőgazdasági jellegű.

Dr. Géro Imre:

Tehát ipari, vagy bármilyen más termelő tevékenység nincsen?

Balogh Györgyné:

A Taurusz nálunk működik.

Dr. Géro Imre:

A fiatalúrnál?

Vér István:

Nálunk nincsen.

Dr. Géro Imre:

Jó. Akkor ezt a részét lezárnánk. Nézzük meg egy másik szegmenst, a falu szociális ellátottságát, a kulturális, oktatási, művelődési, egészségügyi, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltatási infrastruktúra tekintetében. Részben már érintettük a kérdést, de konkrétan is szeretném megkérdezni, hogy a falu ellátottsága milyen szociális, kulturális, oktatási, művelődési, egészségügyi, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltatási infrastruktúrában? Azt hiszem, ebben minden benne van. Ha a városhoz hasonlítjuk, akkor ez hogy nézhet ki?

Balogh Györgyné:

Deszk térségében véleményem szerint elég jó helyen vannak, van faluházunk, van sportpálya, ahová szegediek is szoktak járni meccseket is lejátszani, mert akkora, és edzésre is használják. És a falu szintén elmehet oda kisebb közösségekben. Például a deszki kézilabdások is magas szinten működnek. Nagyon élénk életet él a faluházunk is, állandó életet él. Teleházunk is van, ahol internetet működtetnek. A Maros-menti fesztiválokat bonyolítják le ott. Van több kultúrscsoport, a Bánát néptáncscsoport, ami szerb, ami országos, sőt mondhatnám, hogy világhírű, és nagyon sok csoport működik.

Az ellátottságunk is megfelelő, mert ugyan kevesebb az ÁFÉSZ illetve a Coop által működtetett bolt, de van a sok maszek, a Reál, vagy egyéb.

Egészségügyi szempontból is van két orvosunk, gyerekorvos is van, nem mondható, hogy el vagyunk maradva. Tüdőkórház is van, ami ugyan a község egészségügyi ellátásában nem vesz részt, ez egy különálló dolog, de van. Oda még talán többen járnak dolgozni, mint a Tauruszba.

Olyan szolgáltatás nincsen sajnos, ami kisebb munkákat végez, például lakatos, bádogos. Hasznos lenne, hogy ha ilyet alkalmazna, vagy összehozna a Polgármesteri Hivatal. Mert sok ilyen kisebb munkákhoz nem lehet embert kapni. Én ezt hiányolom. A többi szerintem megfelelő.

Faragó M. Vilmos:

A villamosenergia-ellátás már.....

Szerencsések vagyunk, mert

És ezek az emberek is a két nyelvet szeretnék maguknak megszerezni. És van olyan 180 km-nyi gázvezetékünk, tehát még a határmenti tanyákba is sikerült a gázt kivinni. Jó a vízellátó bázisunk, tehát a jó vízellátás is biztosított. A hírközlés az olyan globál módon fejlődött. Néhány éve még küszködtünk, mert összesen 26 főállomás volt, ma már több ezer. Valamennyi tanyánk internetszolgáltatásba bekapcsolható, tehát óriási ez a fejlődés. Talán ennek is köszönhető, hogy 1700 főről felemelkedett a lakosság létszáma 3600 főre.

Dr. Géro Imre:

Hasonló a helyzet nálatok is, vagy csak Zsombón ilyen?

Balogh Györgyné:

Nem, nálunk is ez a helyzet.

Faragó M. Vilmos:

Jó időben indultunk el. Napjainkban az tapasztalható újra, hogy a településrendezési tervekre nagy érdekcsoportok próbálják rátenni a kezüket, és a szövetkezés ilyen okoknál fogva is ártékelődött. A belterületi ingatlanok többsége alkalmatlan arra, hogy ilyen vállalkozás célját szolgálják. Nem lehet egy traktorral beállni normálisan, szabályszerűen, nem lehet üzleti célú teherautókat elhelyezni. A szomszédjogok is nehezíti az engedély kiadását. A külterületen pedig óriási ????????? látunk bizonyos körök részéről. Tanyatelkek kialakítására alig lehet engedélyt kapni. Az általános rendezési terveknek a kialakításához tíz év nem volt elegendő, pedig van ismeretség, támogatói kör is. Azt tapasztaltuk, hogy a városok részéről egyre erősebb félelem, féltékenység vetődik fel, a tehetősebb adófizetőket kicsalogatták a kisebb települések. És itt csak a szolgáltatások minőségével lehet előrébb jutni. A legnagyobb problémát a homokterületi települések esetében az útépités. Ezek az uniós pályázatok keretében készülnek el. Ez sem egyszerű feladat. A tanyai utak szélességét Mária Terézia idejében határozták meg, a gazdák a birtokvédelmi törekvéseik miatt általában nem járultak hozzá, hogy szélesítve legyenek az utak. Épp a rendszerváltozási időben volt az a nagyon rövid időszak, amikor ki lehetett szélesíteni azoknak az utakat - akik észrevették a lehetőséget -, úgy, hogy az uniós pályázatoknak megfeleljünk. Tehát nagyon bonyolult helyzet volt.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. A többi faluban van-e internetes hozzáférés egyáltalán? Általánosan elmondható, hogy Teleházban, vagy családoknak is megvan a lehetősége?

Balogh Györgyné:

Így van.

Novák Ferenc:

Nálunk nincs internet, mert nincs rá szükség, de van elektromos ügyintézés. Ez akkor volna érdekes ha az internet olyan elterjedtségű lenne, hogy 40-50% érdekelné a lakosoknak, de hát ez szerintem nem így van. Hozzáférsi lehetőség van. Mint az előbb már említettem, a szegedi települések – beszélek itt Deszkről és Zsombórról, beleértve magunkat is -, amiknek megvannak a maga életfeltételei, ami tényleg alapvetően fontos és szükséges. Sokat, hihetetlen sokat fejlődött. Talán senkinek nem jelent semmit, ha azt mondom, hogy a '70-es években a Szakáll Tóni csinálni ezt a Zsombót, ami vicik-vacak kis település volt. Zsombó akkor elindult, következett utána a Vili, és Zsombó „bezzeg” falu lett. Bezzeg a zsombóiak, stb., ahol a fiataloknak telket osztottak. Azt mondta, hogy 3000 főre kellene felfejleszteni a falut. Azt mondtam, hogy az egy kicsit sok, de azért elképzelhető. Ez egy óriási fejlődés, és ez végigment minden szeged környéki településen kinek így, kinek úgy. Én például állandóan járdát csináltam, mert fekete földes község vagyunk, ha Szegeden esett az eső, akkor Kübekházán már nyakig érő sár van. Új iskolát csináltam, új óvodát csináltam, hozzá konyhát, hogy a főzést is meg lehessen oldani, új orvosi rendelőt. Ezeket fontos csinálni. Akkor már van fantázia. Említettem az utakat, sokkal nagyobb utakról van szó, kb. egy 20 km-es út elegendő a faluban, és ez most a szennyvízhálózat kiépítésével kiépült. Sok a rossz, hol ez nem tetszik, hol az, de az utak kiépültek, és ez valahol szintén az életminőség javulásának fogható fel, illetve illik felfogni. Úgy érzem, hogy a Szeged környéki, illetve a Dél-Tisza menti ÁFÉSZ vonzáskörzetébe tartozó falvak összkomfortosak, jól felszereltek, jól állnak. Ez mindegyikre elmondható, nem lehet kiemelni közülük.

Mi tudtunk egymás sikereinek örülni, segítettük egymást, én most ha valakivel kapcsolatba kerülök, akkor ezt nem tapasztalom.

Pópity Jánosné:

Végső soron Deszkről is van mit elmondani, mert az egész úthálózat, minden utcában köves. Ez az életminőséget nagyon javítja. A másik az, hogy Szegedről nagyon sokan jönnek ki Deszkre lakni, ami megintcsak azt bizonyítja, hogy jó falun élni, különösen a gyerekes családoknak. Mert amit Szeged felé kiosztottak telkeket, azok közül sok már nagyon sok elkelt, nagyon sok helyen kezdtek el építkezni. És a falu egyik szélét összeköti Újszegeddel. Ez megint nagyon szimpatikus és jó.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. Nagyon sok érdekes véleményt hallottunk. Ti ugyan ismeritek egymást, de számomra sok új dolog hangzott el. Szeretném megkérdezni, hogy ez a témakör lezárhat-e, vagy esetleg van-e még valakinek hozzátennivalója?

Pópity Jánosné:

Nem tudom, hogy hozzátartozik-e a témához, de az az igazság, hogy divat kimenni falura. És amiket itt mondanak, ez pontosan abból ered, hogy a tehetősebb emberek, ha a falu nincs messze a várostól, akkor kimennek. És ez szerintem átstrukturálja a falut a nem hagyományos értelemben. A másik pedig az, hogy amiket itt elmondtak előttem, az pont arról szól, hogy az elvárosiasodás felé halad, tehát pont faluellenes ez az egész, a mai

felgyorsult világban. Talán mi is ezért szaladunk, mert azt hisszük, hogy az ember valamiről lemarad, hogyha valamihez nem csatlakozik, de akkor is tulajdonképpen a falusi életminőséget teljesen átalakítja teljesen.

Balogh Györgyné:

Régen Deszken a kertek nagyon nagyok voltak. Mert nálunk Deszken, amit termeltek – nálunk a salátát, máshol mást – a megélhetést nagyon nagyban segítette.

Novák Ferenc:

Segíthette, ha megfelelően művelték a földet.

Balogh Györgyné:

Nem, segítette nagyon sok embernek. Amikor még a szövetkezet felvásárolta bizony sok embernek javította az életminőségét, hogy ott termeltek, ott el tudta adni, de már nem lehet. A nagytelkeket feláldozzák, mert nem érdemes termelni.

Dr. Géro Imre:

A következő nagy témakör lenne a szövetkezés és az együttműködés, a kooperációs általános megítélése, és ezután térnék majd át a Coop Szeged Rt.-re. Tehát az első kérdésem az lenne, hogy vannak-e olyan célok a faluban, amelyeknek az érdekében érdemes lenne szövetkezni?

Balogh Györgyné:

Én inkább a termelés tekintetében mondanám, hogy a rendszerváltás után kiadták a sok embernek a földet, a sok ember ragaszkodott pár hektár földhöz, de rájött nagyon rövid időn belül, hogy ilyen kis földdel nem tud sokat kezdeni. Ezért kiadta bérbe, úgy egy kis haszna is van belőle, meg nincs is haszna belőle. Ilyen tekintetben kár is volt kiosztani a földeket, de hasznos is volt, mert több haszna lenne, ha szövetkeznének, a termelést értékesítés követné véleményem szerint, de így nem sok értelme van, mert nekünk is van egy kis földünk, és csak kiadjuk bérbe.

Dr. Géro Imre:

Ehhez szorosan kapcsolódnak a következő kérdések. Akkor itt több kérdést teszek fel, mert összekapcsolódnak. Mennyire jellemző a falun élő, a vidéki emberekre az együttműködés, és miben? Meghatározza-e egyáltalán a falusi lét az együttműködés kereteit, vagy ez egy általános mentalitás a falun élő emberek között? Erről így általánosságban kérem beszéljenek.

Novák Ferenc:

Erre azt kell mondani, hogy az ilyen fajta együttműködési készség, vagy hajlam csak volt. Régebben volt.

Dr. Géro Imre:

Ma már azt lehet mondani, hogy nincs?

Novák Ferenc:

Én ma már kevésbé tapasztalok ilyen együttműködési készséget. Szóval eléggé elvadult a világ.

Balogh Györgyné:

Nincs olyan közös cél, aminek az érdekében ez létrejönne.

Novák Ferenc:

Szóval egy kicsit azt hiszem túl anyagias lett a világ, nincs hajlam a közösség létrehozására. Nyilvánvalóan ez tulajdonképpen egy befektetés. Először áldozatot kell hozni, hogy később a közösség később jól funkcionáljon. Én most elsősorban gazdasági közösségekre gondolok, vagy egyáltalán valamilyen közösség, mint értékesítés. Éppen azért, mert az a klasszikus falusi életforma felhígult, mert a városból kiáramlottak az emberek. Nincs olyan kohézió, ami régebben megvolt a falusiaknál.

Balogh Györgyné:

Igen, mindenki magának akarja.

Novák Ferenc:

Igen. Tehát az, hogy ismerték egymást az emberek, azt is ismerték, hogy neked ekéd van, neked lovad, neked boronám van. El fogjuk kérni. Ezzel kialakult, nem egy szervezett szövetség volt, hanem egy emberi kapcsolaton alapuló baráti közösség. Ez ma már hiányzik.

Dr. Géro Imre:

Akkor én megkérdezném a többiek is, mit gondolnak, mit gondoltok a szövetkezetről?

Faragó M. Vilmos:

Amit a Feri mondott, azzal kapcsolatban már annyit megtapasztaltam, hogy minden emberben benne él az egzisztenciális elszigetelődéstől való rettegés, félelem. Kiesek az állásomból, nem lesz tekintélyem, nem bírom a gazdaságomat vinni, mit fognak szólni a rokonok, lebetegszem, mint családfő, elveszítem a családon belüli tekintélyemet. Alapvető emberi szükséglet, hogy valamilyen személyiséggel megjelenhessen a szűkebb, vagy tágabb környezetén belül. Félnék, hogy ez az egzisztencia veszélybe kerül. Én nagyon sok embernél tapasztaltam régen, hogy a szövetkezetben nem csak az anyagi érdeküket látták, hanem valamilyen módon, hanem valamilyen módon, abba a struktúrába, abba a szervezetbe be tudott a saját szellemisége, saját igénye, tehetsége meg adottságai szerint illeszkedni. És ezt ameddig csak tehette, és igyekezett is megőrizni. A falusi közösségben mekkora összetartó erő is volt, például egy családfő szerephez. Sőt a mai napig az idősebb férfi nem megy el az orvoshoz szűrővizsgálatra, nehogy kiderüljön, hogy ő hivatalosan is beteg. Inkább tudomásul veszi, hogy évekkorábban kell befejezni a földi pályafutást, nehogy otthon a család előtt, vagy a szerettei előtt kiderüljön, hogy az egészségével probléma van. Amekkora felfutás volt a különböző falusi szakképzettségek között, hogy tévészerelőnek lenni 30 évvel ezelőtt nem akármilyen rang volt. Vagy egy cipész. Nekem nagy csalódás volt, amikor becsalogattak egy cipészt a

faluba, kiderült, hogy olyanok voltak a cipőárak, hogy belerakta az engedély árát a házba. A községtől kapott ingyen telket, hogy oda települjön, hátha ezzel javítják a falusi emberek anyagi minőségét. Tehát a szerepek is olyan gyorsan változnak. Hozzánk rengeteg olyan középvezető költözött ki a faluba, akinek korábban 52 céggel volt kapcsolata. Művezetők, középvezetők olyan létszámban jöttek ki, hogy több száz középvezető él jelenleg a faluban, aki időközben munkanélküli lett, és pont ebből a speciális helyzetéből.... Gondolom itt Szegeden nem nagyon kellett még panaszkodni senkinek. És medőbbentő, hogy a nagy cégek, nagy szolgáltatók egy-egy vezetői megbízást 3-5 évre adnak csak. Ez a rotációs állapot, és a cégeknek az az érdeke, hogy minél gyakrabban cseréljék a vezetőket, mikor hogy kívánta az élet.

Én a szövetkezetnek az a struktúráját tartom a legnagyobb értékének, hogy ha ez jól jön össze, és nem külső nyomásra, hogy a legtehetségesebbek, legügyesebbek lehetnek az élen, és olyan szervezet alakulhat ki, hogy mindenki a maga tehetségének és ambíciójának megfelelően kereshet pozíciót ezen a munkaszervezeten belül.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen, ezek nagyon értékes gondolatok voltak. Szeretném megkérdezni, hogy ti tagjai vagytok-e valamilyen szövetkezetnek? Gondolom ennek a szövetkezetnek igen, de másoknak esetleg.

Faragó M. Vilmos:

Igen.

Dr. Géro Imre:

A véleményed, a gondolataid alapján ez hallatszott.

Balogh Györgyné:

Nekem ehhez tulajdonképpen van még egy gondolatom, ami nem ellentétes az előző véleménnyel. Szövetkezésre ugyanis szükség lenne. Azt nem tudnám megmondani, hogy milyenre. Elsősorban talán termelési, termelőszövetkezetre. Mert vannak a községekben olyan családok, olyan emberek, akik önmaguktól nem képesek arra, hogy valamit kezdjenek. Irányítás alatt tudnának, és képesek lennének megélni, de önmaguktól nem képesek semmire. Én ezt akkor láttam, amikor Deszken képviselő voltam a tanácsban. És ha legalább 100 család maradt munkanélküli, ami ugye borzasztó körülmény volt, sok nem tudott elhelyezkedni, mert szövetkezet nem volt, önmaguktól meg nem voltak képesek arra, hogy elkezdjenek valamit, és ez valami nagyon nehéz dolog. Tehát szerintem szükség lenne rá, de most valahogy nem olyan a világ, hogy ez létrejöhessen.

Dr. Géro Imre:

Nagyon érdekes gondolatfelvetés, köszönöm szépen. És ez átvezet engem a következő témára, nevezetesen az, hogy érdemes-e szövetkezni? Valami haszna csak van, és ez a gondolat vezet át, hogy vannak emberek, akik egyedül nem képesek, mert nem olyan típusú, mert nem olyan kreatív, de ugyanakkor benne van az igény az iránt, hogy ha volna lehetőség, másokkal összefogva, akkor azért csak tudnának kihozni valami jobbat.

Faragó M. Vilmos:

Érdekes az egy tag, egy szavazat elve. Egy lelki gyógyírt jelent egy olyan réteg számára, akiknek sose számított különösebben a véleménye. Nagyon sokféle döntéshozatali mechanizmus van, de az egy tag egy szavazat elve ellensúlyozta, hogy a tehetségesebb, az ügyesebb az ugyan előbbre jár, de az egymás iránti kölcsönös nyitottságot és az együttműködési készséget nagyban befolyásolta.

Dr. Géro Imre:

Nagyon köszönöm ezt a gondolatfelvetést, ugyanis ma nagyon sokan vitatkoznak azon, az eredeti szövetkezeti értékek és az alapelvek egyáltalán időállóak-e? Működnek-e még? Van-e rá szükség?

Balogh Györgyné:

Szükség lenne.

Novák Ferenc:

Többféleképpen lehet megközelíteni a dolgot. Az biztos, hogy nálunk az utóbbi 15 évben egy kicsit undorral mondták ki a „szövetkezet” szót.

Dr. Géro Imre:

A rendszerváltás óta?

Novák Ferenc:

Igen, a rendszerváltás óta. Mostanában a politikusok használják – nem tudom, hogy mit jelent egyébként, de lehet, hogy ők sem tudják – „titok” szóként használták a szövetkezeteket, de én azt mondom, hogy undorral beszéltek róla. Ilyen jól előkészített, az agyba beágyazott szöveg után ki az, aki azt mondja, hogy „emberek tartsunk össze”? Pedig ez nem új dolog valamikor talán egy római mesében olvastam, amikor az öreg haldoklott az ágyában, és volt három gyereke és kért három ágacskát, és akkor azt mondta, hogy nézzétek fiaim, ti hárman vagytok, és fogta, eltörte az ágacskákat. És utána összefogta a hármat, és azt próbálta eltörni, de nem tudta. És akkor azt mondta az öreg, hogy egységben vagy szövetkezetben, barátságban erősek vagyunk. Ezt már régen kitalálták. Régen kitalálták a háború előtt – a mi falunk viszonylag rövid életű, 100 éves -, és átrendeződtek a birtokviszonyok. Voltak ügyesebbek, szerencsésebbek, akik megvásárolták a földeket. Mások elszegényedtek. A gazdáknak akkor sem volt lehetőségük arra, hogy 16-20-30-40-50 később 100 holdas földekkel megvegyék az akkori gépeket: gőzgépet, cséplőgépet, egyebeket. Szövetkeztek. Megvették. Mivel svábok is voltak, azok is vettek maguknak, meg a magyar gazdák is vettek maguknak gőzgépet, cséplőgépet. A lényeg a szövetkezés volt.

Dr. Géro Imre:

Köszönöm szépen. Egyetlen utolsó kérdés ebben a témakörben - mert úgy érzem nagyon értékes gondolatok hangzottak el, és elemezhető módon is tulajdonképpen -, hogyan látjátok a szövetkezeti forma hasznosságát, létjogosultságát - falun de erről volt szó – városokban?

Novák Ferenc:

Én úgy érzem, úgy gondolom, amennyire rálát ezekre a dolgokra, hogy amikor egyesült ez a mi szövetkezetünk – ebben már az is benne van, hogy a valamihez való tartozásra azt mondtuk, hogy az a mi szövetkezetünk.

Dr. Géro Imre:

A mi szövetkezetünkre szükség van-e a városban. Akkor így teszem fel a kérdést.

Novák Ferenc:

Onnantól kezdve szerintem itt nálunk is kicsit viszolyogva nézett a szegedi szövetkezeti tag a csórókra, falusiakra. De utána úgy tűnt, hogy összebékült ez a társaság, összejött, összezsizsolódott. De a végén már csak ők maradtak, a szegediek, mert fogyott a szövetkezetek száma, fogyott a taglétszám. Tehát összezsizsolódott, tehát a városban is van valamilyen igény ilyen szövetkezésre.

Dr. Géro Imre:

Lehet azt mondani, hogy az előbb elhangzott értékek amik szóba kerültek a szövetkezéssel kapcsolatban, az ugyanúgy a városban lakókban is ugyanúgy élnek és munkálnak?

Novák Ferenc:

A valahová tartozásnak az érzését ők is magukénak tudják.

Faragó M. Vilmos:

Óriási különbségek vannak, főleg a tehetősebb rétegek és a magasabb szintű politika részéről, hogy a helyi konfliktusokat, a lehetséges problémákat idejében, helyszínen, minél kisebb költséggel, minél nagyobb kezelhetőséggel lehessen irányítani. Engem nagyon megdöbbenett az angol kormánynak azon törekvése, amikor az egész világot átfogó, úgynevezett alapítványt hoztak létre, amelynek a kuratóriumi elnökével beszélgettek, hogy vizsgálják a szövetkezéssel kapcsolatos, helyi konfliktusok kezelése érdekében. És az angolok nem úgy hívják, hogy szövetkezet, hanem közösségi vállalkozásoknak hívják.

Jellemző, hogy a külvárosi hidak alatt laknak a hajléktalanok jelentős része. És ezeket a hajléktalanokat, mivel az iskolázottságuk rendkívül alacsony, és minél alacsonyabb az iskolázottságuk, annál nagyobb jelentősége van a fizikai erőnlétnek, a rafinériának. A szabályozott társadalom, habár ingerküszöb alatti fellépésnek. Hihetetlen, hogy a legagresszívabb, másokkal legkegyetlenebbül viselkedő személyiségeket emel ki, amit a londoni polgármesteri hivatala kezel. A legerősebbeket bízták meg azzal, hogy a városi hidak alatt ??????? alakítsanak ki városi támogatással, kezeljék az ottani dolgokat. Tehát ahhoz a lecsúszott, könyörtelen világbeli törvényhez alakulva olyan belföldi struktúrát álmodtak meg, amit tudnak kezelni, és sokkal kevesebb a problémája a nagyvárosnak is. Itt Szegeden tudnék olyan érdekcsoportokba verbuválódott csoportokat felhozni, például a panellakásokban lakó munkanélküliek köre, akik az egész társadalom érdekében olyan szemléletet tudnának kialakítani, és ha a legbutább, legagresszívabb embernek is úgy adnak hatalmat a kezébe, hogy az úgy gyakorolhatja a hatalmat, hogy a kiemelkedéshez hozzásegítsen bármilyen alacsony szinten is, óriási jelentősége van. És a szövetkezésnek sokan elfelejtik, sokan megpróbálják elfelejteni ?????a szövetkezéstől, a kisemberek összefogásától való félelem. Inkább elkövetnek bármit. Ennyiszer szabályozni a szövetkezetek kérdését, és ilyen áttekinthetetlen módon? Annak a rétegnek az érdekében létrejövő struktúrát így szétrombolni, akik egyébként önmaguktól képtelenek létrehozni egy olyan szervezeti formát. Ha az

egyén mozgását nézzük – ez olyan, mint a vadnyúl, egy-két kilométerre hagyja csak el a születési helyét – minél szegényebb, szerencsétlenebb valaki, annál szegényebb a mozgáskörzete. Hol találkozik az egyik ember a másikkal? Ha a vásárban, meg a boltban találkozik, akkor az még nagyon kevés. De a bolt az nagyon jó, az ÁFÉSZ bolt, ott legalább lehet találkozni. Például az, aki valamilyen szervezethez tartozik, az kap meghívót. Az a hatékonyság, hogy minimális ráfordítással rendszeresen csinálják, mondjuk évente kétszer összejönnek, tehát így kiterjeszteni az ember mozgásterét, a szerencsétlen, hátrányos helyzetű ember mozgásterét is, ennél hatékonyabb társadalmi formát én még nem tapasztaltam. Tehát különösebb érdek nélkül azt is mondhatnám, mert sokszor elenyésző az anyagi érdek ahhoz képest, amit az egyénnek, biztonságot, bátorítást és ambíciót is ad. Sokszor szokták mondani, hogy néha az is jó, ha a másik ember szerencsétlenségét, mert akkor tudjuk, hogy a mienk is lehetne sokkal rosszabb. És ha a szövetkezés gondolatát kellene jellemezni, azt mondhatnám, hogy egy jó szomszéd többet jelent, mint ?????? ha van valahová menekülési lehetőség, és

Dr. Géro Imre:

Tökéletes átvezető gondolatot említettél, a Coop a „Jó szomszéd”, illetve a Coop, ahol jó találkozni. Tehát nagyon jól át lehet vezetni a következő témába, ha már nincs más....

Balogh Györgyné:

Én úgy érzem, hogy ez egy fontos gondolat, hogy a szövetkezetek között már az alakulásuk óta különbségek vannak. Például a termelőszövetkezet, muszáj volt, oda behajtották az embereket. A mi szövetkezeteink önkéntesek voltak, valahogy ezt az emberek szívesebben csinálták. Ez is szükségszerű volt, mert önkéntes volt. És ez a vonulat szerintem hosszú ideig megmaradt, bár később, mikor már eredménye is volt a termelőszövetkezeteknek, akkor talán enyhült az ellenszenv igazából – én köztük éltem – nem szerették az embereket. Inkább a szövetkezetek, azokat jobban szerették. Annak idején, az a generáció, akik alapították, tehát ott voltak, jobban ragaszkodnak ma is a szövetkezetekhez, mint a fiatalok. Őket annyira más hatások érik, hogy ezt a kérdést már talán nem tudják úgy átélni, mint az idősebbek, én, mint Intézőbizottsági elnök nagyon sok időssel találkoztam, és nagyon éreztem a ragaszkodásukat. Ami miatt mégis nagyon fontosnak érzem, az ellátás miatt, másrészt személyesebbek a mi boltjaink, a mi üzleteink a hipermarketektől mert személyesen ismeri az eladót, a vezetőt, mindenkit. Talán azt mondanám, hogy itt van a varázsa.

Dr. Géro Imre:

Ez egy értéként kezelhető, ugye?

Balogh Györgyné:

Ez egy érték.

Dr. Géro Imre:

És ez a szövetkezeti tagok átlaga? Szövetkezeti tag esetében is egyetértetek azzal, hogy mindenkiben benne van az a pozitív érték? Gondolom nem a tőkebefektetés a meghatározó.

Balogh Györgyné:

Ma már nem.

Faragó M. Vilmos:

Nem.

Dr. Géro Imre:

Emberi értékről van szó, és ez nagyon fontos.

Pópity Jánosné:

Ezeket mind elfogadva én mégis azt mondom, hogy anyagiak kellenek. És bizalom kell. Mert az emberek ezt kérik, és ezt szeretnék, ezzel teljesen egyetértek, mert nyilván mindenkinek jó, ha egy közösséghez tartozik, de hogyan? És miben? És milyen cél iránt? Én nem hiszem el, hogy munkanélkülieknél például ez működhet. Egy munkanélküli be fogja adni a pénzét egy közösségi cél érdekében. Inkább a gyakorlati megvalósítását látom most – a jelenlegi körülmények között – nagyon nehézkesnek. Meg annak a bizalomnak, ha van is valamit befektetnem, akkor el fogom hinni, hogy az a mi, nem pedig annak az egynek, kettőnek, háromnak az érdekeit szolgálja? Lehet, hogy én nagyon pesszimista vagyok, de én úgy látom, hogy a mostani helyzetben ezek lehetnek a legnagyobb hibái a szövetkezeteknek.

Vér István:

Igen, ez szép elgondolás, de nem lehet megvalósítani. Falun se nagyon, de városban egyáltalán nem. Talán a falun még mindig nagyobb esélyt lát az ember. A szövetkezet az, hogy összefogás. Tehát a falun még csak-csak átmegy az ember a szomszédba, hogy fél kiló lisztet adna-e kölcsön, aztán holnap elmegyek a Coop ABC-be és visszaadom. A városban nincs meg az, hogy a tízemeletesben átcsöngetek a másikhoz, szerintem.

Dr. Géro Imre:

Dehogy nincs. Miért ne lehetne? Lehetőség van rá. Egyetértetek ezzel, hogy városban más a helyzet?

Novák Ferenc:

Rengeteg igazság van abban, amit mondtál, hogy az egymással szembeni bizalmatlanság, ezt sugallja a jelenlegi társadalmi rend. Nos, ebben tökéletesen igazad van, hogy sokkal nehezebb. Értem, amit a Vili mond, hogy bővíteni a kört azoknak az embereknek is, akik kevésbé ügyesek, kevésbé rátermettek, vagy valami ilyen oknál fogva. Vagy önmaga hibájából lett hátrányos helyzetű ember. Ez egy óriási nagy probléma, ott sokkal nagyobb befektetésről van szó. Türelemről, és nem csak olyan anyagiakról, hanem olyan embercsoportról, akik fel tudnák őket venni, és el tudnák őket dajkálni. De ez a bizalmatlanság sajnos él. Amit már mondtam is, hogy kicsit berzenkedünk a szövetkezet szó miatt.

Dr. Géro Imre:

Van olyan tudós, aki azt mondja, hogy egyáltalán a szövetkezet fogalmát a magyar nyelvből ki kellene törölni, meg kellene változtatni azért, mert ez olyan degradáló dolog, olyan negatív attitűd vagy élmény kötődik a szövetkezethez. Tehát van ilyen nézet is a tudósok között. És én nem osztom ezt a nézetet, én azt mondom, hogy a megfelelő tartalommal bírnia. Én ezen az állásponton vagyok. De úgy éreztem, hogy ti is hasonló véleményen vagytok.

Én javasolnám, hogy térjünk át a következő témakörre abban az esetben, ha ehhez már nincsen több hozzászólás. Térjünk át a falusi kereskedelemre, kerüljünk közelebb itthonhoz, a falusi kereskedelmi ellátás színvonala és a mai helyzet meg egyebek. Hol vásároltok? Miért ott vásároltok? Városba is bejöttek-e? Ezekre a kérdésekre szeretnék választ kapni.

Tehát az első kérdés, de talán ezt meg sem kell kérdezni, hogy tagjai vagytok-e a Dél-Tisza menti ÁFÉSZ-nek, vagy részvényesei-e a Coop Zrt.-nek? Szerintem ezen túlléphetünk.

Sikeresnek tartjátok-e a Coop Üzletláncot?

Balogh Györgyné:

Szerintem igen. Még mindig nyereséget tudnak termelni.

Novák Ferenc:

Én úgy érzem, hogy a mérete is megfelel ennek az üzletláncnak, talán 30-40 van az országban, és úgy tűnik, hogy jól funkcionál.

Dr. Géro Imre:

Két aspektusból beszélhetünk róla. Általánosságban sikeres-e a Coop, illetve a Coop Szeged Rt.

Pópity Jánosné:

Nekem az a véleményem, hogy szintén a mai rendszerben az egy alapvető dolog volt, hogy ez bejöjjön, bár az tény, hogy a hipermarketekkel nem lehet felvenni a versenyt. Ennek ellenére a Coop annyira speciális – ilyenekhez, hogy Cora, Tesco, stb. – hiszen pont ez volt az akadálya. Emlékszem régen, amikor a Coop megalakult, hogy ezek a falusi boltok mennyire kellenek, és kellenek-e. és nem nagyon kellettek, mert akkor az volt a divat, hogy tényleg minden falusi bejött, és itt vásárolt, és nem nagyon érte meg. Szerintem most már kialakult az a vevőkör, aki pontosan az útiköltség megdrágulása, vagy esetleg elöregedtek, és nincs erejük felülni a buszra és bejönni vásárolni, meg sok okból kialakult az a vásárlói kör szerintem, aki már biztosan ott fog vásárolni. Azon szempontból nagyon jó, hogy mostmár a falusi boltjainkat is felújítjuk, nem csak itt jellemző szerintem, hanem országosan is az a Coopra. Az is igaz, hogy közben megalakultak az egyéb ilyen kis boltokkal működő üzletláncok – amit én igazából agyilag fel nem tudok fogni, de hát ez szintén a mai rendszer, a koromnál fogva én is inkább a régi rendszert éltem meg. És ott azért az nem fordulhatott elő, hogy van egy viszonylag kicsi közösség, viszonylag kicsi vásárlóerő, és oda inlogikusan felépítünk még egy hatalmas üzletet, ami sok millió forintos beruházással jön létre, és elvárjuk, hogy az jól üzemeljen. De ez azzal jár, hogy valamelyik tönkre fog menni. És ilyen szempontból most még elég jól vesszük fel a versenyt. Tehát úgy gondolom, hogy jól alakult.

Balogh Györgyné:

Nagyon jó lépés volt szerintem a döntés, hogy 1992-től elhatároztuk, hogy csak az élelmiszerkereskedéssel foglalkozik a Coop – mert volt tűzép, meg italkereskedés, meg ilyesmi -, ezek nem mentek. Régebben volt jelentőségük, de akkor már nem, és elkezdtek az üzleteket fejleszteni. Ami nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy szívesebben bementek oda a vevők. Mert látták azt, hogy megfelelő körülmények vannak biztosítva a vásárláshoz, és az áruk is. És hogy olcsóbb termékeket is tudunk árusítani a Coop üzletekben, az a Coop rendszernek köszönhető, ami országos. Mert így tudjuk azokat az árukat beszerezni, hogy mennyiségben és olcsóbban.

Dr. Géro Imre:

Egyetértetek ezzel a véleménnyel általánosságban?

Novák Ferenc, Vér István, Faragó M. Vilmos:

Igen, egyetértünk.

Vér István:

Tényleg nehéz. Tartani azt a szintet, amit elvárnak, nagyon nehéz, mert ott van a CBA, Real, és ezek szép lassan megfojtják...

Dr. Géro Imre:

Piacgazdaság, verseny, ez sajnos ezzel jár, ezzel számolni kellett. És tulajdonképpen a siker....

Novák Ferenc:

Én ugyan nem járok a boltba, de a feleségem minden nap jár, és minden két hétben, amikor bejövök Szegedre a fodráshoz – a feleségem nem volt a Sparban, a Cora-ban, a Tescoban – mindig elküld a Makkosházi krt-i Coop boltba, mert egyes termékeket csak ott lehet kapni. Más boltba nem akar elmenni, mert ott őt már ismerik, mint engem a piacon a kofák. Ők már másképpen szólalnak meg, mint a nagy áruházakban. És megfigyeltem, hogy a lakótelepről is oda jönnek be az emberek – nem a nagy áruházakba – mert oda vannak szokva.

Dr. Géro Imre:

Ebből következik a kérdés, hogy van-e a falutokban a Coop bolton kívül más egység?

Balogh Györgyné, Novák Ferenc, Faragó M. Vilmos:

Igen, van.

Dr. Géro Imre:

Esetleg multiláncnak is van ott üzlete? Tehát nincs. Csak a magánszektornak.

Hova mentek szívesebben?

Balogh Györgyné:

Én csak a mi boltunkba.

Novák Ferenc:

Nálunk négy magánbolt van. Azok is megélnék, most nálunk 8-10 hónapig nem működött a boltunk, mert felújítás alatt állt, és akkor máshová jártak az emberek. De azt tapasztaltam, hogy visszajöttek a vásárlók. Mert más minőségű egy Maxi Coop-ban vásárolni, mint például egy plázában, ahol van egy kis lyuk. Persze vannak ott is szép dolgok, de akkor is más minőségű.

Vér István:

De ha arra gondolok, hogy nemrég még ABC voltunk, akkor még mindig azt mondom, hogy nekem az közelebb állt a szívemhez. Én nem tudom miért. Most áruház vagyunk, és azt, hogy ABC, lelkesebben mondtam ki. Olyan kis családi üzlet volt. ...

Novák Ferenc:

Hát mond most is úgy, hogy ABC!!!!

Dr. Géro Imre:

Azt tudod-e, hogy a CBA honnan származik?

Vér István:

Nem.

Dr. Géro Imre:

Az ABC-nek a fordítottja.

Novák Ferenc:

Amikor még szövetkezeti bolt voltunk, akkor volt 30 féle portéka.

Dr. Géro Imre:

Akkor most feltennék egy intim kérdést. Mennyire vagytok elégedettek a falutokban működő Coop bolttal, szolgáltatásaival? Milyen irányban fejlődhetne még?

Balogh Györgyné:

Deszken például jövőre fog új üzlet nyílni, megvannak már a tervek, ez rengeteget fog lendíteni a Coop forgalmán.

Dr. Géro Imre:

Ugyanez a többiek véleménye is? Szintén elégedettek a bolttal?

Faragó M. Vilmos:
Igen.

Pópity Jánosné:
Kübekházán most újították fel.

Dr. Géro Imre:

Bevallom én nyomon követtem a Coop tevékenységét, és kiemelkedő a fejlesztési tevékenysége az átlaghoz viszonyítva is. Óriási jelentőségű, meg az, hogy a korszerűsítették időben a boltokat a versenykihívásnak megfelelően a bolthálózatot. Az informatikai rendszert bevezette, de ez a versenyképességnek megint alapfeltétele. Nem véletlen, hogy a Coop egészében, európai méretekben példátlan nagyságú informatikai hálózatfejlesztés zajlik. Majdnem 8 milliárd nagyságban.

Úgy vélem, hogy ezt a témát akkor lezárhatnánk, és akkor már csak egyetlen egy téma maradt. Elmondanék önöknek egy kis elképzelést az újfajta fogyasztási szövetkezeti típusú modellre vonatkozóan. Hogy mi a véleményetek. Sok minden elhangzott itt az előzőekben, és most egy elméleti elképzelési modellről beszélnék, erről szeretném mindenkinek a meglátását, véleményét, észrevételét.

Az egésznek tulajdonképpen az lenne az alapelve, hogy azok az értékek, szövetkezeti értékek, amik kicsúcsosodtak, hogy fontosak, érnek, hogy ezekre épülően a versenyhelyzetben ma, mikor itt vannak a multik, és sok minden más, hogyan lehetne egy élhetőbb falut, egy magasabb életminőséget, egy jobb kereskedelmet, több szolgáltatást, több infrastruktúrát, egyebeket adni a falun élőknek, esetleg a városban élő szövetkezőknek is. Ezt én úgy fogalmaztam meg, hogy elképzelhetőnek tartanátok-e egy olyan típusú szövetkezetet, és akkor itt idéznék:

„Markáns funkcióváltás is elvezethet a szövetkezet egész arculatának megváltozásához, ha úgy tetszik „átminősítéséhez”. Sőt elképzelhető vegyes profilú „tarka” szövetkezetek (ezt neveztem el „Diver-Coop”-nak) létrejötte is: pl. Termelő típusú vállalkozás házasodik fogyasztási típusú szolgáltatásokkal. Elszigetelt térségben egy szövetkezet is eleget tehet a helybeli lakosok minden irányú szükségletének: munkaalkalmat teremt, kicsiben speciális termékgyártást szervez, mezőgazdasági termékeket termeltet és felvásárol, ellátja őket áruval, vállalkozik a falusi szolgáltatásokat is.

Elképzelhetőnek tartanátok-e egy ilyen jellegűt. És akkor ebbe a takarékszövetkezeti oldalt is belevinném, tehát a finanszírozási dolgokat. Magyarul ez egy újfajta, integrált szövetkezési rendszer lenne, ahol nem csak kimondottan a kereskedelemmel foglalkozna, Coop bolt. A Coop bolt lenne az a közösségi tér, ahová szívesen megyünk be, ha jó szomszéd. Ha egy ilyen komplex szolgáltatásokkal, termeléssel finanszírozással. Vonzó lehet-e egy szövetkezeti tag számára, hogy lépjen be egy ilyenbe, ahol mindent megkap? Az oktatás, a kultúra, az egészségügy, és sok minden más területre vonatkozóan, az ott élők szövetkezésére épülően olyan szervezetet hozni létre, ami ezeket működtetni képes volna.

Novák Ferenc:

Én ezt nem elképzelhetőnek, hanem szükségesnek tartanám. De sajnos az a véleményem, hogy a jelenlegi társadalmi viszonyok között ez nagyon nehezen megvalósítható.

Dr. Géro Imre:

Hadd tegyek gondolatsegítően néhány gondolatot. Alapvetően ebben az elképzelésben benne foglaltatik, hogy az Európai Unió csatlakozásunk óta számtalan olyan mozgásforma létezik, amely anyagilag is támogat bizonyos fajta célok elérését. A kistérségi társulásokhoz hasonlóan ilyen regionális szövetkezeti szerveződésekkel elméletileg központi támogatásokhoz is lehetne nagyobb mértékben jutni, elősegítve ezáltal a vidék, a falu felzárkózását, és a falusi életminőség javítását.

Novák Ferenc:

Tulajdonképpen a regionalitás, az szövetkezés is.

Balogh Györgyné:

Igen-igen.

Faragó M. Vilmos:

Én a lakossági megtakarítások oldaláról nézem, tehát az alacsonyabb jövedelmű rétegre, és akik gondolnak a jövőre, a megtakarításait hatalmas pénzügyintézetek gyűjtik össze, és nem volt hasznos, hogy egy régi álmunk teljesüljön, hogy a helyben összegyűjtött pénzt a saját életkörülményeinek javítására fordították, mert akkor nem csak a pénzünket kapjuk meg, hanem pénzben nem kifejezhető életminőség javulást. Én a szövetkezeteknek a hosszútávú erejét pont abban látom, amit a kolléganő mondott, hogy anyagilag is érdekeltté kellene tenni az embereket ebben a kérdésben. Ma úgy takarékoskodik a falusi ember, főleg a nagyon hátrányos helyzetben lévő kisnyugdíjasok, hogy a megtakarításai igazából nem nála hasznosulnak. Tehát úgy szivattyúzzák ki a pénzt a takarékos életükkel, szemléletre hivatkozással, hogy az a kevés pénz, amit félretett, az sem a helyi településen marad meg. Rendkívül életképes ez az elgondolás, ahol mindenképpen a komplexitás jelenti a jövőt. Ahol az emberek még érzik a súlyát a döntéseiknek, érzik, hogy van értelme megtakarítani. Mondhatom, hogy a mai életbiztosítások a rendszerváltást követően elvesztek, pedig hatalmas összegeket adtak be. A csoportos életbiztosítás pedig egy veszélyes szövetkezést jelentettek, ha 33%-át visszakapták a tőkének a járulékokból, kamatszerű ellátásban már nem is részesültek. És fokozódott az emberek bizalmatlansága az át nem tekinthető, nagy szervezetek iránt, szerintem ez annál inkább életképesek lesz ez a szövetkezési gondolat. Ez egyébként biztosan nagyon sokaknak nem fog tetszeni. A jogalkotásban, hogy ezt a szövetkezetet hol szabályozzák, szabályozzák-e EU-s szinten, szabályozzák-e nemzetállam szintjén, illetve szabályozzák-e szövetkezeti tagok szintjén, illetve van egy belső szabályzat, ahol szintén nagyon le van szorítva az egész tevékenység. Engem roppantul idegesített az a körülmény, hogy ez a szövetkezeti forma, ami sokkal lazábban is működhetne, hogy miért van ennyire jogilag agyonszabályozva átláthatatlan módon. Súlyos, hatalmas pénzről van szó. És a vidékfejlesztés forrásait vonják el megtakarítások formájában hivatkozva arra, hogy ha majd 30 évet élsz még, akkor kapsz vissza valamit. De tudjuk, hogy ha majd a forint eltűnik, akkor majd nagyon sokat fog csökkenni.

Dr. Géro Imre:

Mindezeket az értékes gondolatokat is figyelembe véve ezt a dióhéjban felvázolt elméleti modellt életképesnek tartjátok?

Balogh Györgyné:

A jövő szempontjából mindenképpen elképzelhető, hogy a termelés, értékesítés összekapcsolása biztosan jó lehet, ha anyagilag kivitelezhető, mert akkor sok embernek munkát is adnak, ami megint nem közömbös a falu életében, de még a városéban sem.

Pópity Jánosné:

Én ezt csak így látom elképzelhetőnek. Annak szerintem nem látnék realitást, hogy bárminek egy-egy szegmensét kezdjük el, tehát egy-egy dologban szövetkezni. És megmondom, hogy városra nem tudnék gondolni, városközeli falura sem, de távoleső faluknál el tudom képzelni. Például az én szülőfalumban ott el tudom képzelni – Battonya -, ott semmilyen lehetőség nincs, de ott szerintem bármilyen lehetőség kicsi. Tehát akármiben szövetkeznének, az nem tudna életképes lenni, de ha így komplexen, sok mindenben, és ezeket egymáshoz viszonyítva is szervezve, akkor igen. Akkor el tudom képzelni, hogy egy kis országot csinálnának a faluból.

Dr. Géro Imre:

Remélem sikerült értelmesen elmondanom, nem tudom, hogy mindenki egyformán értelmezte-e, de valóban arról van szó. Azért újszerű, mert – elveiben abszolút nem újszerű – elárulok egy titkot is hozzá. Én a kutatásaim során jutottam erre a következtetésre, értékelméleti alapokon, tehát az elméleti háttéréből kiindulva a dolgoknak. És akkor le is zárnám itt tulajdonképpen a beszélgetést. És képzeljétek el, hogy legnagyobb megdöbbenésemre szakirodalmi kutatásaim során rátaláltam egy az általam kidolgozott modell-elképzeléssel szinte teljesen megegyező gondolatra Szlamenicky István 1989-ben megjelent könyvében. Én fiatal koromban szövetkezeti ember voltam. Szlamenicky István idejében dolgoztam, akkor voltam ÁFÉSZ titkár. Ő volt akkor a SZÖVOSZ elnöke. Mikor kidolgoztam ezt a szövetkezeti koncepciómat, akkor az egyik ismerősöm azt mondta nekem, hogy ha azt hiszem, hogy sikerült kitalálnom valamit, akkor nem vagyok elég jártas a szakirodalomban. Kérem. Egy az egyben szinte bejött. Amit Nektek felolvastam, azt szinte egy- az egyben hasonló módon Szlamenicky István is megírta 1989-ben a könyvében, és én ugyanerre a következtetésekre jutottam a mai versenyviszonyok és piacgazdasági szituáció közepette. Hihetetlen értékek rejlenek ebben a mozgalomban, ez is azt mutatja, én úgy érzem.

Faragó M. Vilmos:

Még egy mondatot szeretnék mondani. Ha a lényegét szeretné az ember összefoglalni, akkor mi sokáig beszélgettünk a falusi életről. Nem az a fontos, hogy milyen magas az ember, hanem, hogy a lába a földig érjen. Nagyon fontos, mert az ember kiemelkedhet, de az nagyon fontos, hogy talaj legyen a talpa alatt.

Dr. Géro Imre:

Befejezésül szeretném megkérdezni, hogy van-e még esetleg gondolat? Ami számomra lenyűgöző volt, és nagyon szépen megköszönöm, hogy értő, avatott, és lelkes és elhivatott emberei vagytok a szövetkezetnek, szíven viselitek a Coop életét.

Szeged, 2006 december 11.

Dr.Géro Imre sk.
kutatásvezető

25.sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Nemek szerint

Nemek								
			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
A kérdezett neme	férfi	Fő	112	174	301	99	33	719
		%	15,6	24,2	41,9	13,8	4,6	100
	nő	Fő	116	179	305	121	60	781
		%	14,9	22,9	39,1	15,5	7,7	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

26.sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Település mérete szerint

Település mérete								
SZIG			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
Településtípus	Budapest	Fő	59	45	104	39	23	270
		%	21,9	16,7	38,5	14,4	8,5	100
	megyei jogú város	Fő	38	71	105	38	10	262
		%	14,5	27,1	40,1	14,5	3,8	100
	10.000+ település	Fő	26	73	143	65	30	337
		%	7,7	21,7	42,4	19,3	8,9	100
	2.000-10.000 település	Fő	66	112	157	52	23	410
		%	16,1	27,3	38,3	12,7	5,6	100
	-2.000 település	Fő	39	52	97	26	7	221
		%	17,6	23,5	43,9	11,8	3,2	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

27. sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Településtípus szerint

Településtípus								
SZIG			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
Hol lakik Ön jelenleg?	fővárosban	Fő	60	42	102	38	22	264
		%	22,7	15,9	38,6	14,4	8,3	100
	megyeszékhelyen	Fő	38	72	104	39	10	263
		%	14,4	27,4	39,5	14,8	3,8	100
	vidéki nagyvárosban	Fő	35	88	143	41	15	322
		%	10,9	27,3	44,4	12,7	4,7	100
	kisebb településen	Fő	95	151	257	102	46	651
		%	14,6	23,2	39,5	15,7	7,1	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

28. sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Végzettség szerint

Végzettség								
			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?	max 8 általános	Fő	57	104	150	50	27	388
		%	14,7	26,8	38,7	12,9	7,0	100
	szakmunkásképző	Fő	58	99	135	53	17	362
		%	16,0	27,3	37,3	14,6	4,7	100
	érettségi	Fő	83	92	209	76	27	487
		%	17,0	18,9	42,9	15,6	5,5	100
	felsőfokú	Fő	30	58	112	41	22	263
		%	11,4	22,1	42,6	15,6	8,4	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

29.sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Jogi(munka) helyzet szerint

Jogi helyzet								
Szignifikáns, de a túl alacsony várható elemszámok miatt nem feltétlenül megbízható								
			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán pozitív	nem	2	3	4	nagyon pozitív
Mi az Ön jelenlegi jogi helyzete, fő tevékenysége: dolgozik, nyugdíjas vagy más?	aktív fizikai dolgozó	Fő	86		151	208	65	32
		%	15,9		27,9	38,4	12,0	5,9
	aktív szellemi dolgozó	Fő	64		94	191	83	26
		%	14,0		20,5	41,7	18,1	5,7
	GYES-en, GYED-en lévő	Fő	9		17	24	3	4
		%	15,8		29,8	42,1	5,3	7,0
	nyugdíjas	Fő	19		36	99	43	27
		%	8,5		16,1	44,2	19,2	12,1
	tanuló	Fő	32		31	44	14	4
		%	25,6		24,8	35,2	11,2	3,2
	háztartásbeli	Fő	4		5	11	3	0
		%	17,4		21,7	47,8	13,0	0,0
	munkanélküli	Fő	8		15	22	7	0
		%	15,4		28,8	42,3	13,5	0,0
	egyéb kereső inaktív	Fő	5		4	4	2	0
		%	33,3		26,7	26,7	13,3	0,0
	egyéb eltartott	Fő	1		0	3	0	0
		%	25,0		0,0	75,0	0,0	0,0
Total		Fő	228		353	606	220	93
		%	15,2		23,5	40,4	14,7	6,2

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

30.sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Anyagi helyzet szerint

Anyagi helyzet								
			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
Összességében hogy érzi, a családja anyagi szempontból ...	gondok nélkül élnek.	Fő	6	24	20	11	6	67
		%	9,0	35,8	29,9	16,4	9,0	100
	biztosan kijönnek a jövedelemből.	Fő	40	72	110	32	13	267
		%	15,0	27,0	41,2	12,0	4,9	100
	beosztással kijönnek a jövedelmükből.	Fő	141	194	381	151	62	929
		%	15,2	20,9	41,0	16,3	6,7	100
	hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak.	Fő	37	54	79	24	8	202
		%	18,3	26,7	39,1	11,9	4,0	100
	nélkülözések között élnek.	Fő	1	2	7	1	1	12
		%	8,3	16,7	58,3	8,3	8,3	100
	nem válaszol	Fő	3,0	7,0	9,0	1,0	3,0	23
		%	13,0	30,4	39,1	4,3	13,0	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

31.sz. melléklet

H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre adott válaszok Korcsoportok szerint

Korcsoportok								
SZIG			Mennyire keletkeznek pozitív gondolatai, ha a szövetkezet szót hallja?					Total
			egyáltalán nem pozitív	2	3	4	nagyon pozitív	
Korcsoportok	18-29 éves	Fő	85	101	160	48	20	414
		%	20,5	24,4	38,6	11,6	4,8	100
	30-39 éves	Fő	36	83	125	35	14	293
		%	12,3	28,3	42,7	11,9	4,8	100
	40-49 éves	Fő	58	94	129	53	12	346
		%	16,8	27,2	37,3	15,3	3,5	100
	50-59 éves	Fő	38	54	126	50	25	293
		%	13,0	18,4	43,0	17,1	8,5	100
	60 éves vagy idősebb	Fő	11	21	66	34	22	154
		%	7,1	13,6	42,9	22,1	14,3	100
Total		Fő	228	353	606	220	93	1500
		%	15,2	23,5	40,4	14,7	6,2	100

(Forrás: A H.1.Hipotézis szóbeli megkérdezésre - különböző szempont szerint - adott válaszok szerző saját primer kutatása alapján történt összeállítása)

A MINTA

A vizsgálat 2008-ban 1500 fős reprezentatív mintán készült a személyes kérdőíves megkeresések módszerével.

A válaszadói minta főbb háttérváltozók szerinti megoszlását a következő táblázat ismerteti:

A válaszadói minta megoszlása a főbb háttérváltozók szerint

Nemek szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	%
férfi	719	47,9
nő	781	52,1
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
Életkor szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	%
18-29 év között	414	27,6
30-39 év között	293	19,5
40-49 év között	346	23,1
50-59 év között	293	19,5
60 éves vagy idősebb	154	10,3
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
Iskolai végzettség szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	%
maximum 8 általános	388	25,9
szakmunkásképző, szakiskola	362	24,1
érettségi	487	32,5
felsőfokú	263	17,5
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
A háztartás létszáma szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	%
1 fő	155	10,3
2 fő	382	25,5
3 fő	414	27,6
4 fő	368	24,5
5 fő	116	7,7
6 fő	43	2,9
7 fő	16	1,1
8 fő	3	0,2
9 fő	1	0,1
10 fő	1	0,1
12 fő	1	0,1

összesen	1.500	100,0
A válaszadó jogi helyzete/fő tevékenysége szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
aktív fizikai dolgozó	542	36,2
aktív szellemi dolgozó	458	30,5
GYES-en, GYED-en lévő	57	3,8
nyugdíjas	224	14,9
tanuló	125	8,3
háztartásbeli	23	1,5
munkanélküli	52	3,5
egyéb inaktív kereső	15	1,0
egyéb eltartott	4	0,3
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
A család anyagi helyzetének megítélése szerinti megoszlás*		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
gondok nélkül élnek	67	4,5
biztosan kijönnek a jövedelemből	267	17,8
beosztással kijönnek a jövedelmükből	929	61,9
hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	202	13,5
nélkülözések között élnek	12	0,8
nem tudja / nem válaszolt	23	1,5
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
Településtípus szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
Budapest	270	18,0
megyei jogú város	262	17,5
10000 lakos feletti város	337	22,5
2000-10000 lakos közötti tel.	410	27,3
2000 lakos alatti település	221	14,7
<i>Összesen</i>	1.500	100,0
Régió szerinti megoszlás		
	<i>fő</i>	<i>%</i>
Közép-Magyarország	431	28,8
Közép-Dunántúl	168	11,2
Nyugat-Dunántúl	148	9,9
Dél-Dunántúl	146	9,7
Észak-Magyarország	185	12,3
Észak-Alföld	222	14,8
Dél-Alföld	200	13,3
<i>Összesen</i>	1.500	100,0

*Az elemzések során alkalmazott kategóriák:

kijönnek	334 fő	22,6%
----------	--------	-------

beosztással	929 fő	62,9%
anyagi gondjaik vannak	214 fő	14,5%
összesen	1.477 fő	100,0%

Összefoglalóban két statisztikai próbára hivatkozom: a keresztábrás elemzéseknél a Khi négyzet próbát, az átlag-összehasonlításnál az egyutas varianciaanalízist (ANOVA) használom. A dolgozatban azokat az összefüggéseket sorolom fel, amelyek e két statisztikai próbával elkészített elemzés során szignifikánsnak mutatkoztak.

A minta figyelemre méltó belső összefüggései:

- A férfiak között nagyobb arányban vannak szakmunkásképzőt végzettek, mint a nők között (31% vs. 18%), míg a nők között az érettségivel rendelkezők (36% vs. 28%) és a diplomások (20% vs. 15%) tettek ki nagyobb hányadot.
- Az 50 évnél fiatalabb korcsoportokban kisebb a 8 általánost végzettek hányada (22% alatt), mint a legidősebbek között (56%-os). A szakmunkás végzettség leginkább a 30-50 éveseket jellemzi (27-29%). A 30 évesnél fiatalabbak között volt legmagasabb (44%-os) az érettségizettek aránya.
- A 40-49 évesek között volt a legmagasabb azok aránya, akik úgy érzik, anyagi gondjaik vannak (18% vs. 12-15%). Az anyagi helyzetüket a legkedvezőbb kategóriába sorolók hányada a 18-29 évesek körében volt legnagyobb (29% vs. 16-24%).
- A maximum 8 általánost végzettek körében volt a legmagasabb (23%-os), míg a diplomások esetében a legalacsonyabb (7%) az anyagi helyzetükkel elégedetlenek aránya (akiknek anyagi gondjaik vannak). A jövedelmükből „kijövők” százalékos aránya fordított képet mutat (12%, illetve 39%).
 - A városokban (Budapest, megyeszékhelyek, 10000 fő feletti lakossal rendelkező települések) magasabb a felsőfokú végzettségűek aránya (19-22%), mint a kisebb lélekszámú helyeken (12-16%). A kistelepüléseken lakók csaknem kétharmada (63%) maximum szakmunkás végzettséggel rendelkezik.